د ویښتابه اذان

عـــلامه

(افغان «رح»)

د افغان لیکوالو له انده

راټولونه او ترتیب: محمد حسین (میاخېل)

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

د وینبتابه اذان؛ علامه (افغان «رح»)
د افغان لیکوالو له انده

راټولونه، کتنه او ترتیب: **محمد حسین "میاخېل"**

خپرندوی: **په مصر کې د افغانستان سفارت**

لومړی چاپ: **۱۳۹۴ لمریز**

دویم چاپ: **۱۳۹۶ لمریز**

چاپشمېر: **یو زر (۱۰۰۰) ټوکه**

ډیزاین: **سپین سهار**

د چاپ حقوق له مؤلف سره خوندي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

د بشریت واقعي خیرخواه (رښتیني مسلمان) ته، چې د الهي دین په رڼا کې د انسان د دواړو جهانونو د جوړولو له پاره کار کوي.

م. ح. میاخېل

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړليک

هم ((حسين)) او هم ((مياخېله))! .... 8 ....
پر ستر (افغان رح) د ورور (مياخېل) هځه! ... 10 ....
سريزه .... 12 ....
د وينښتابه آذان؛ علامه (افغان) (رح) .... 16 ....
علامه جمال الدين او علامه اقبال او د دوی پان اسلاميزم 20 ....
لنډيز: .... 20 ....
پان اسلامېزم: .... 25 ....
د پان اسلاميزم د اصطلاح پېل: .... 29 ....
د جمال الدين پان اسلاميزم او د سلطان عبدالحميد ثاني پان اسلاميزم: 33 .
سيد جمال الدين؛ استعمار کښ انقلابي! ... 35 ....
اقبال او پان اسلاميزم: .... 36 ....
افغان جمال الدين، علامه اقبال او پان اسلاميزم: 38 ....
((جمال)) د ((اقبال)) په فکر او شعر کې .... 46 ....
سيد؛ د وړو وړو جمال الدينو جوړونکی: ..... 46 ....
سيد؛ د اقبال د مهال ستر مجدد، ستر ختيځوال او ستر مسلمان: 47 ....
((جمال)) د((اقبال)) په شعر کې: .... 48 ....
د اقبال يو تخيلي سفر او له سيد جمال الدين افغاني سره کتنه! 49 ....
پايله: .... 54 ....
سيد جمال الدين افغاني: ستر شخصيت او سپک تورونه 56 ....
لنډيز .... 58 ....
مقدمه .... 58 ....
د افغاني لنډ ژوندليک .... 61 ....
افغاني د ځان په اړه څه وايي؟ .... 68 ....
د افغاني صراحت او صداقت .... 72 ....

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر شیعه مذهب د افغاني ردونه ....73...............
د نظریې پټولو په اړه د افغاني رایه ....75....................
د افغاني شاگردان څه وایي؟ ....76..............
محمد عبده د افغاني د وطن او ځای په هکله لیکي: .77..................
د میرزا لطف الله کتاب ....82....................
د ایرانیت دعوه او رد یې ....85.................
د الحاد تور ....94....................
مراجع ....98....................
((نیچریه)) ....99....................
زبان نیچریه: ....104....................
چاپ نیچریه و ترجمه های آن : ....111................
سید جمال الدین افغاني او د ختیځ او لوېدیځ مخامختیا .120..............
د سید شخصیت ....122....................
ناسم پوهاوي ....126....................
بنه تولنه کومه یوه ده؟ ....131..............
د متن شننه ....139....................
تر سید وروسته د هغه د فکري بهیر دوام ..142....................
لومړی د لوېدیځ په اړه: ....145..............
دوهم د ختیځ په اړه: ....147................
وړاندیز: ....153....................
یاددښت: ....156....................
د سید جمال الدین افغاني لنډه پیژندنه .....158....................
د سیدجمال الدین افغان په ژبو برلاسي: ...169....................
موسیو بلنت لیکې: ....175..................
۱- هغه اثار ،چې سید پکې ایرانی گڼل شوی دی .177....................
ایرانیان ولې زموږ تاریخي ویاړونه خپل گڼي؟ .179....................
رسنۍ د څه له پاره ....180..................

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستر سید یو قول ....183..................
د سید څخه پاتې اثار ....184..............
۲- حجاز ته سفر ....185....................
۳- بیت المقدس ته سفر ....186.............
سید جماالدین افغان په مصرکې ....189..............
مړینه ....191....................
ویرنه ....192....................
علامه افغاني د یوه سیاسي مفکر په توګه ..194....................
اسلامي یووالی یا پان اسلامېزم ....196..............
افغاني او په مصر کې نویتوب (ماډرنېزم) ...198....................
د استعمار پر ضد مبارزه ....199.............
د سید د افکارو اهمیت ....200..............
ضمیمه ....200....................
مبادی ثلاثهٔ سید ....201....................
راځئ سیدجماالدین افغان وپېژنو! ....203..................
سید جمال الدین په اصل کې څوک دی؟ ...206....................
د سیدجمال الدین افغان ستاینه ....214...............
ماخذونه ....219....................
د شرق د نابغه ملیت او آندونه! ....220..............
سید جمال الدین افغاني رحمة الله علیه اصلي ملیت او جنسیت: .222......
د علامه علمي ځیرکتیا ....230..............
د علامه شهادت او د ژوند اخیري شیبې ....232....................
امت مسلمه ته د علامه توصیه ....234..............
یو نړۍ رغاند افغان ....237..................
سید جمال الدین افغاني؛ د اسلامي نړیوال نهضت بنسټ ایښودونکی .247
یو بشپړ کونکی تسلسل: ....251.............
اول د واحد امت درس: ....257..............

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم پیغام: ....257................................
دریم پیغام: ....258................................
څلورم پیغام: ....259...............................
د مبارزې پیل کونکي ....259........................
سید جمال الدین افغان یو الګو شخصیت ....260..
نړۍ وال حیثیت ....263............................
د ختیځ او ختیځوالو د حال هر اړخیز دراک ....265.
علامه سید جمال الدین افغان ....265..............
لومړۍ بېلګه: ....269...............................
دوهمه بېلګه: ....270...............................
درېیمه بېلګه: ....270...............................
ختیځ او ختیځوال() ....271.........................
پایله: ....279......................................
د بیدارګر (سید) په اړه د سترګور (سید) نظم...315

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم ((حسین)) او هم ((میاخېله))!

ړومبی ړومبی چې((د ویښتابه اذان)) په نوم ټولګه لاس ته راغله او د علامه حضرت سید جمال الدین افغان (رح) په داسې انځور ښکلې شوې وه، چې اسلامي عظمت او افغاني شوکت سره غاړیوتي په ځپو وو، نو راته د غنیمت یوه ډالۍ ښکاره شوه، یو خو د کتاب نوم له داسې ویونو رغښتی ؤ، چې زما ډېر خوښ الفاظ او ډېر ځلي رانه په لیکنو کې زمزمه شوي وو، بله دا چې د فرهنګي یرغل په دې بوګنونکو شېبو کې د بې لارۍ سیلاب دومره په ځوښ غورځنګونه وهي، چې زموږ ملي روایات یې د برمتې تر کلابندۍ لاندې دي. لنډه کیسه ولیکه، بس ته ادیب، لیکوال او هر هرڅه یې. له دې ناخبره، چې فن او هنر د خیال او غیب پر مټ له پوهاوي او سترې مطالعې سره سره دومره ریاضت ته اړتیا لري، چې هنرمن (شاعر، لیکوال) تر مودو، مودو له قلبي معبده را وتلی او وزګاربدلی نه شي، ځکه یې شاعرۍ ته ګوښه ګیري نه ریاضت ګرایي وېلې او ښه یې ویلې ده.

په دې پسې مې دا خوښي هغه شېبې لا یو په دوه شوه، چې د کتاب مؤلف مې ولید، د ده په ښکلي متشرع حلیه رنګ او ځلېدلې حیاناکه څیره کې که ټول نه وي، نو څه نا څه خو راته د ((حضرت سیدعقابي (رح))) نظر منعکس شو، چې: په کایناتو کمندونه غورځوي. او ورسره جوخت د شیخ الهند مولانا محمودالحسن دیوبندي رحمة الله علیه پېښه را په زړه شوه، چې:

مولانا ابوالکلام ازاد د پنځلس یا شپاړلس کلنۍ په عمر د ((البلاغ)) اخبار خپراوه، شیخ الهند (رح) به ډیر مطالعه کاوه، د حضرت شیخ سلګونو شاګردانو چې په کې لوی لوی محدثین ، مفسرین، مجاهدین او علماء شامل و، شیخ صاحب ته به یې ویل ، چې البلاغ مه ګوره ، په دې کې عکسونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي، حضرت شيخ الهند به ويل، چې: دې شاګلمي خو ماته خپل تېر سبقونه را ياد کړل او بيا به يې د اردو دا شعر وايه:

کامل اس کو چۀ زهاہےا ٹھا نہ کویے

کچھ ہویے توہہےرندان قدح خوارہہوے

د زاهدانو له ټولي نه کوم کامل را پورته نه شو، څه چې دي، په دې رندانو کې دي، همدا لامل ؤ، چې شيخ الهند (رح) زلمی ابوالکلام د امامت لپاره نامزد کړ، خو د حضرت شيخ شاګردانو ونه منله، مولانا ابو الکلام ازاد د حضرت شيخ تر وفات وروسته پټه خوله کانګرس ته لاړ، د علماو په غونډه کې به يې خاموشه ګډون کاوه، اسلامي مدارس او پوهنتونونه يې لکه : جامعه مليه، عليګړ او نور ځواکمن کړل، ډيرڅه يې ليکلي پريښودل، خدای جل جلاله دې ټول وبښي.

نو ګرانه مياخېله!

همداسې تېر سبقونه را يادوه، زما يقين دی، چې د اسلامي شرق ناکراره روح به يو ځل بيا په کوم (سيد جمال الدين) کې په وړانګو او تجلا شي او د ځمکې تنابونه به راکش کړي، خو ستا برخه به هم په کې وي.

د همدې ورځې په ځار او انتظار

ناګار

پوهنتون مېنه

۱۳۹٦

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر ستر (افغان^رح) د ورور (میاخېل) هڅه!

پښتون حسن مې نظر کړلو کوږ ګوری
د کبرې ملا مزلـــــونه وي په غـره کې

د غره په شان په لوړو شخصیتونو، چې افکار یې هم جمال لري او هم جلال، څه لیکل خو له نومړیو سره د مینې په تړاو کیږي او یا خو د نافهمۍ په وجه د برترۍ احساس د تبې له مخې، زه د لوی علامه د راټولو شویو مقالو په کتاب (د وینښتابه اذان علامه افغان ^(رح)^) د څه لیکنې په سبب په دواړو صفتونو موصوف یم، مینه هم ورسره لرم او د نومړي په برخه کې د نافهمۍ ژوره تبه هم، د هجرت په دیار کې مې د علامه په اړه یوازې د ده، د ژوند لنډه غونډې بیوګرافي د تعلیمي نصاب په پښتو کتاب کې لوستې، تر لوړو زده کړو مې بیا نه د ده نوم واورېد او نه مې د ده د فکر څرک ولیده .

زموږ د ټولنې د نورو کم نصیبیو په لړ کې یوه دا هم ده، چې دی یې ونه پیژانده او تر لوړ شخصیت په اړه یې په پښتو کې د پښتنو لپاره معلومات له سره شته نه او که شته هم د نومړي د شخصیت تر قامت یې قد سم نه دی، د لوی استاذ الفت ^(رح)^ یو نظم چې علامه یې په کې د خپل ژورلید او پراخې مطالعې په کچه کچ کړی، پرې مین کړی یې یم، په هغه نظم کې مې هم د الفت صاحب له نتیجه ګیرۍ خپله تته غونډې نتیجه اخیستې، د ښوونکو له خولې مې ایله ایله د علامه سید ^(رح)^ په حواله دا دوه درې غوره ویناوې اوریدلې، چې : علم له نورو زده کړه، کلتور دې خپل وساته ، په سپینو ږکو پسې نه بلکې په بالغ عقل پسې تګ په کار دی، چې د ښونځي ور خلاصیږي، د زندان ور تړل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افسوس ځای خو دا دی، چې زموږ ستر موږ هغسې ونه پیژنده لکه نورو چې څه ډول را وپیژنده، د ځان پیژندنې او خودۍ حس مو دومره کمزوری دی، چې ځان د نورو په خوله پیژنو، زما د قام ، خاورې او ټول اسلامي امت مفکر د افغان سید جمال الدین خاطرات په نوم کتاب کې مخذوني محمد پادشاه را پیژندلی، په دې وروستیو کې زړه ته راتیر نیږدې ملګري محمد حسین میاخېل صاحب د وینبتابه اذان علامه افغان (رح) تر سر لیک لاندې د یبلا بیلو شخصیتونو معلومات د علامه په اړه په یوه کتاب کې راغونډ کړل، پیږی وروسته یې د لوستو په منځ کې د سید افغان ورک نوم بیا را څرګند کړ، کتاب مې ولوست له ډیرو نا ویلو او نا لیدلو په کې خبر شوم، بنایي زما په شان د ډیرو همدا حال وي، چې د سید د فکر له پانګې بینوا او تشې لپې پاتې وي، دلته خو هسې هم د اروابناد استاذ الفت (رح) په قول له فکر سره دومره خیانت شوی، چې:

د غریب کاله ماشوم دی
ناز یې هیڅ نه دی لیدلی

درنښت
حیات الله وړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

درنو لوستونکو! "علامه افغان، د افغان لیکوالو له انده" اثر د سید جمال الدین افغان په هکله د افغان لیکوالو د افکارو او نظریاتو یوه داسې ټولګه ده، چې د بېلابېلو قلموالو په قلمونو د مقالو په بڼه لیکل شوې او د ښاغلي محمد حسین میاخیل په زیار او هڅه راټوله او چاپ ته چمتو شوې ده.

د دغه اثر رامنځته کول، راټولول او تر چاپ پورې رسول ښایي هغه چا ته دومره ستونزمن کار و نه برېښي، چې د اثر له لیکلو یا راټولولو او چاپ کولو سره سروکار نه لري، خو قلموال او هغه څوک چې دغه چاره یې تر سره کړې وي، پوهېږي، چې د یو کوچني اثر لیکل، راټولول، د کتاب په بڼه ترتیب کول او چاپ ته چمتو کول څومره له کړاوه ډک او ستونزمن کار دی؟

زه تر هرڅه دمخه له دغو ټولو ښاغلیو څخه چې د دغه اثر په رامنځته کولو کې یې زیار او زحمت ګاللی مننه کوم، په ځانګړې توګه ښاغلي میاخېل ته کور ودانی وایم، چې دغه ستره چاره یې په داسې وخت کې تر سره کړه، چې خلک یوازې هغه څوک د مدحې او ستاینې حقدار ګڼي، چې مادي بهره ترې پورته کولی شي، نه هغه څوک چې ۱۴۸ کاله وړاندې یې له دې مادي نړۍ سره مخه ښه کړې وي.

ښاغلي میاخېل او ددغه اثر ټولو رامنځته کوونکو له یوې خوا د یو ستر کړاو په ګاللو یو ستر خدمت ترسره کړی او له بلې خوا یې تر دې هم د پام وړ چاره دا ده، چې حضرت عثمان رضی الله تعالی عنه فرمایي: ((کوم انسان چې د مخلوق حقوق ادا کړل، هغه په حقیقت کې د الله جل جلاله حقوق ادا کړل)) په دغه اثر کې د یو داسې انسان د حقوقو د ادا کولو هڅه شوې، چې هغه یقیناً ډېر حقدار او مونږ ټول یې د احسانونو پوروړي یو.

ددغه اثر د ارزښت، اړتیا او فورماسیون یا بڼیز څرنګوالي په هکله زما

(c) ketabton.com: The Digital Library

استنباط دا دی، چې دغه اثر د ارزښت له پلوه دوه عمده لوري یا جهتونه لري.

د ارزښت لومړی لوری یا جهت: ددغه اثر منځپانګه د ماضي یا تېرې زمانې د یو بشر د ژوند دیني، علمي، سیاسي، اقتصادي، فرهنګي او ټولنیز مسایل دي او د ماضي یا تېرې زمانې د بشر یاد شوي مسایل د تاریخ مفردات ګڼل کېږي. تاریخ د ماضي هېنداره ده او بشر اړ دی، چې په دغې هېنداره کې د خپل رول او فعالیت څېرې د زمان په بېلابېلو پړاوونو او د مکان په جلا جلا موقعیتونو کې وګوري. تاریخ د یو ملت معرفت او پېژندګلوي ده او که یو ملت له خپل معرفت او پېژندګلوۍ څخه مخ واړاوي، نو څرګنده خبره ده، چې ملت به ملت پاتې نه شي.

له تاریخ څخه سترګې پټول له واقعیتونو څخه سترګې پټول دي او له واقعیتونو څخه سترګې پټول د وجدان پرخلاف د نفس ژغ (جغ- ځغ) ته غاړه کېښودل دي. ددغه اثر د ارزښت یوه خوا خو همدا شوه، چې د تېرې زمانې په هېنداره کې مونږ ته د خپلې خاورې او خپلې ټولنې د یو استازي، د هر اړخیز رول او فعالیت څېره راښیي، له واقعیتونو مو خبروي او د یو ملت په حیث په کې مونږ خپلې خوبۍ او خامۍ مطالعه کولی شو.

د ارزښت دوهم لوری یا جهت: په دغه اثر کې د ځیرک مبارز (سید جمال الدین افغان) د ځیرکتیا، وړتیا، ایمانداری، فداکاری، هېواد پالنې او انسان دوستۍ هڅوونکې مفکورې څېړل شوې دي او د نوموړي د ژوند او شخصیت په علمي، مذهبي، سیاسي، فرهنګي او اجتماعي خواوو هر اړخیزه رڼا اچول شوې ده. یا په لنډه توګه، دغه اثر د خپلو لوستونکو لپاره هر ډول معلومات لري، چې همدا ددغه اثر د ارزښت بل لوری یا جهت ګڼلی شو.

اړتیا: که څه هم اړتیا د ارزښت له امله پیدا کېږي، یعنې څه چې ارزښت

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اهمیت لري، هغه ته اړتیا او احتیاج لیدل کېږي، خو دا چې د ارزښت په توپیر په دنیا کې هېڅ شی بې ارزښته نه دی، نو د اړتیا کچه د ارزښت د کچې له مخې ټاکلی نه شو، د بېلګې په توګه: مرغلره ډېر ارزښت او اهمیت لري، خو اړتیا اوبو ته ډېره ده. په همدې اساس ویلی شوو، چې دغه اثر یوازې د یادو شویو ارزښتونو له امله د اړتیا وړ نه دی، بلکې پر هغوی برسېره ورته نوره اړتیا هم لیدل کېږي او هغه دا، چې ددغسي اثارو رامنځته کوونکي، چې کله د خپلو لوستونکو مخ ته د ماضي کوم منظر ږدي، موخه یې دا نه وي، چې لوستونکي یې ددغه منظر یوازې ننداره وکړي، بلکې د هغوی هیله دا وي، چې لوستونکي یې له دغه منظر څخه د خپل نن او سبا د سینګارولو او ښایسته کولو لپاره رنګونه او نقشونه غوره کړي.

د ماضي غوره کړنې، پېښې، اشخاص او د هغوی د کارنامو ستایل، څېړل، څېړل او راتلونکو نسلونو ته رسول او پرېښودل که له یو پلوه د ښېګڼو د څښتنانو د نېکیو او احسانونو حق دی، نو له بل پلوه د حال او ټولنې اړتیا ده او د راتلونکي یا مستقبل د ښېرازۍ لپاره په کې حکمت او تدبیر دا دی، چې نور وګړي دغه ستاینې او یادونې وګوري، و یې لولي او وا یې وري، څو له هغوی سره هم د ورته مثبت کړنو او کارنامو د ترسره کولو فکر او مینه پیدا شي او له پرېوتو چارو مړه خوا او متنفر شي. دغه اثر د همدې اړتیا په اساس رامنځته شوی بللی شو.

فورماسیون یا بنیز څرنګوالی: په دې اثر کې ځینې مقالې په توصیفي نثر لیکل شوې دي، یعنې لیکوال هڅه کړې، چې خپلې حسي تجربې مقابل لوري ته ولېږدوي او په هغه کې عاطفي غبرګون راوپاروي او په ځینو مقالو کې بیا له استدلالي او تشریحي نثرونو څخه کار اخیستل شوی.

استدلالي نثر د یو تیزس (tezas) د اثبات یا د یو چا د مفکورې او نظر د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړولو، د تخیل د ویښولو، د قانوني او اخلاقي ښوونو لپاره په کارول کېږي او تشریحي نثر ته توضیحي نثر هم وایي. بدیعي ښکلاوې په کې نه وي. د مفکورو، تعریفونو او جریانونو په څرګندولو او په علمي تحلیل، مقایسې، ترکیب او تصنیف کې ترې کار اخیستل کېږي.

لنډه دا چې دغه اثر د اړتیا، ارزښت او څرنګوالي په یادو شویو ځانګړنو برسېره- د سید جمال الدین افغان له ژوند، مبارزې او نظریاتو څخه له زده کړې پرته، د خپلو لوستونکو د معلوماتو په پانګه کې نور د پام وړ ټکي هم لري.

د څېړونکو لپاره د اخذ غوره سرچینه ده. د مطلوبو ټولنیزو اهدافو په خوا د عامو لوستونکو سوق کوونکی دی. د شاعرانو او لیکوالو له پاره له انګېزه تولیدونکو مفاهمو مالامال دی او ځوان قلموال کولی شي، چې ددغه اثر د لوست له برکته د مقالو د بېلابېلو ډولونو له سبک او میتود سره اشنا شي. د کلمو او جملو د پېیلو او اوډون مختلف ډولونه په کې له نظره تېر کړي او د الفاظو د ترکیب جلاجلا مهارتونه په کې ووینې. خپله معلوماتي پانګه پرې ستره او خپله لغوي زېرمه پرې غني کړي.

نور نو زه خپلې خبرې راټولوم. په پای کې یو ځل بیا د دغه ارزښت مند اثر له رامنځته کوونکو مننه کوم او لوستونکو ته یې د داسې لوستلو بلنه ورکوم، چې د خپلو ځانونو او خپلې ټولنې لپاره د لوري او مسیر ټاکلو په موخه وي.

درنښت

شهزاده شیرین زوی

د ۱۳۹۴ل کال چنګاښ ۱۳ او د روژې مبارکې۱۸ شپه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وينښتابه اذان؛ علامه (افغان(رح))

هغه کارونه چې د بالغ عقل په رهبرۍ او د ذوق او مينې په قوت تر سره کيږي، د انساني تربنت سبب ترې جوړيږي او د دې لارې لاروي محوري شخصيتونه وي، هغه انسان چې ځان وپيژاند او خپل انفراديت ته په معنا قايل شو، بويه چې د خپل استازيتوب مقام يې درک کړ او د زمکې د خليفه توب تاج يې پر سرکړ.

د اشرف مخلوق د پيژندنې او تعريفونې په لاره کې هر څيړونکی، عارف او پلټونکی حقپال، په طبيعي ډول دې مرحلې ته رسي، چې د (ولقد کرمنا بنیء ادم....الاسراء) مقام ومني او د خالق کمال ته يې د تعزيت تندی په سجدوکړي.

د اسلامي شرق د علمپالي او عرفانپالي طبعيت رڼې وړانګې د ګردې نړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روښانتيا سبب دي، مګر د غربي سطحي نګريو لاروي په داسې يوې ناچارې هڅې بوخت دي او کوښښ کوي، چې د دې لمر وړانګې په دوو ګوتو پټې کړي.

د دې واقعيت د ښکارندويي له پاره د سردرو او عظمتونو له ټاټوبي څخه د نابغه افغان (رح) د ويښتابې او بيدارۍ هغه ملکوتي اذان چې تقريباً ټوله نړۍ يې په اهتزاز کړه، د ثبوت په توګه بسنه کوي او تر مولانا بلخي او ابو علي سينا ... ورتلوته اړتيا نه پيښيوي.

د نړۍ د تر ټولو لويې قارې (آسيا) دې ناکراره زړه (افغانستان) ته د کايناتوخالق د لورينې او پيروزينې داسې نښې ورکړي، چې هر معقوليت پسند انسان يې د تجلا او راښکون عظمت ته د حيرت ګوتې مجبوره چې په غاښ کړي.

دا د پاڅونونو او قربانيو زمکه ډيرې اوږدې او پنهانې کيسې لري، چې د تاريخ سترګورو ته يې د برملا کولو دروند رسالت په اوږو بار پر ايښی او د راتلونکو نسلونو حق دی، چې نننې قلموال يې د واقعيت نګرۍ په ګاڼه پسوللې کړښې د هغوی د مستقبل جوړونې په پار تورې کړي.

د ختيځ نابغه زموږ د همدې ورځې له درده ناکراره وو، چې نن يې موږ د ناکراريو په تسلسل کې د بې خودۍ تر کندې رسولي يو او د ځان پيژندنې احساس مو ورسره نيم ژوانده دی.

د دې برميال شرق حيثيت که د کمونيزم له ړونداندانو خدشه داره شوی نه وای، نن به يې د نړۍ رغاند اسلامي حيثيت د برم منار هومره هسک و، چې د اسيا بام ته به د ننداري له ذوقمنانو له سرونو خولۍ غورځيدې.

د افغاني امپراتورۍ معاصر بنسټګر، چې کله له فتوحاتو يو څه دمه کوي نو، عثماني دارالخلافې ته داسې برادرانه او پندلرونکی ليک وراستوي، چې د دواړو اسلامپالو قوتونو د ادغام په پايله کې پر نړۍ د بل عمري

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدالت د لمر وړانګې خپرې کړي، مګر د دارالخلافې د وروستیو بې غورو مسؤلینو له بې پامۍ ویاړلی ختیځ له دې اعزازه بې برخې کیږي. ای کاش دغسې نه وای شوي!

د همدې نقیصې د رفعې له پاره د افغان امپراتور له کوره یو بل لمر سر را پورته کوي او د دوامدارو او ناکرارو هڅو په پایله کې د خپلو سفرونو په تسلسل کې تر سلطان عبدالحمید ثاني پورې ورځي او د مسلمان امت په اړه یې د بې غوریو او د رسالت د نه اداینې په پار په ننګونکو کلماتو سترې مشي کوي. او همدلته د پان اسلامیزم پر فکري مکتب رسماً کار پیلیږي.

په ترکیه کې د امت د دې لمر ژوند ډیر وي او بالاخره هماغلته پای مومي او د ځینو روایاتو پرمبنا چې په زندان کې ورته د مسواکو له لیارې زهر استول کیږي او د غابښونو د سرطان له وجهې د شهادت جام نوش کوي.

د ظاهرشاه په دې معقولیت سترګې نه پټیږي، چې د خپلې واکمنۍ په جریان کې د دې اتل جسد خپلې پلارنۍ ټاټوبي ته انتقالوي او د کابل پوهنتون په مقر کې یې پر مزار دنګ څلی ودروي ، زما د ادبي مرشد او استاذ ښاغلي ناګار صاحب د خولې خبره ده، چې علامه رشاد (رح) به ویل، چې: ماته د استاذ الفت ولایت هله ثابت شو، چې د علامه سید (رح) د تدفین په مراسمو کې یې د هغه ارواه ته خپل لوی نظم اوراوه او د الفت مخ د هغه په اوښکو لوند و، او تر دې یې دا نظم وغځاوه، چې:

دې تابوت کې د پښتون ډیر خاطرات دي
چې یې ګورم بل عالم مې په نظـــر شي

د حقدار سید (رح) په اړه مې دا نیمګړې هڅه کړې په دې کې د دې کتاب د مقالو د درنو او پتمنو لیکوالو قدرداني پکار ده، چې دې غوښتنې ته یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سره سینه لبیک ووایه او د خپل اتل د یاد په پار یې خپلې ځو شیبې رنګینې او تاریخي کړې، زه له ټولو منندوی یم، په ځانګړي توګه په قاهر کې د افغان سفیر ښاغلي فضل الرحمن فاضل صاحب نه چې دی په خپله ستر سید شناس دی او د اسلامپالي افغان جریان د قافلې همدم هم پاتې شوی، دا دی دا کتاب یې د دوهم ځل له پاره د چاپ په ګاڼه سمبال کړ، کور یې ودان.

ماته د خپل تاریخ د ستر بچي علامه سید جمال الدین افغان رحمة الله علیه په یاد یوازې نه، بلکې د افغان معاصر امپراتور او ورسره د شرق د ټولو اسلامپالو په ناکرارو ارواحو د تمرکز جرس په داسې یو مترنم انداز تر غوږ غږول کیږي، چې تعبیر یې ښایي یوازې په همدې پښتني منظوم پیغام وکولی شم، چې:

چرګ بانګ دی- پاڅېږه لالیه خوب به بیا وکړې مینَه!

درناوی

محمد حسین میاخېل
لغمان پوهنتون
۱۳۹۶ هـ ش

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه جمال الدین[1] او علامه اقبال[2] او د دوی پان اسلامیزم[3]

احمد بلال خلیل[4]

لنډیز:

په نولسمه پیړۍ کې د پان اسلامیزم خوځښت خپل سر راپورته کړ، او د دې نوې ویښتابې او حرکت بنسټ ایښودونکی سید جمال الدین افغان و، نه د ترکیې سلطان عبدالحمید ثاني. ددې تحریک بنسټیزه موخه اسلامي نړۍ د اروپایي استعمار له جوغه خلاصون او په اسلامي نړۍ کې هر

---

[1] علامه سید جمال الدین افغانی <<<وړه بیوگرافی>>>

[2] علامه اقبال د هندي لاهور په یوې کشمیرۍ کورنۍ کې پر ۲۲فبروری ۱۸۷۳کال زیږیدلی دی او په ۲۱اپریل ۱۹۳۸کال یې له دې نړۍ څخه سترگې پټې کړې دي. هلته له لومړنۍ څخه تر بکلوریا پورې ده زده کړې کړي دي. وروسته د لوړو زده کړو لپاره د نړۍ مشهور پوهنتون کیمبرج او جرمني ته ولاړ. ده هلته په فلسفه کې دکتورا او په قانون کې سندونه ترلاسه کړل. د زده کړو په پای دی هند ته راستون شو. دلته د استادۍ په دنده بوخت پاتې شو او په سیاست کې یې هم خپلې هلې ځلې پیل کړې. مشهور کتابونه یې دا دي: the development of metaphysics in Persia; The reconstruction of religious thought in islam; اسرار خودی؛ رموز بیخودي؛ جاوید نامه؛ زبور عجم؛ پیام مشرق؛ پس چه باید کرد اقوام مشرق؛ مسافر؛ بانگ درا؛ بال جبرائیل؛ او نور.

[3] د دې مقالې په چمتو کولو کې د پیښور د آرشیف کتابخانې له مسؤلینو، ...او ... څخه مننه کوم، چې بې د دوی د همکارۍ پرته به دا مقاله نیمگړې وه

[4] افغان څېړونکی، چې د اسلامیه کالج پوهنتون، پیښور څخه فارغ دی، اوسمهال په خپلو څېړنو بوخت دی، په دې ایمیل له څیړونکي سره اړیکه نیولای شئ: abilalnajeeb@gmail.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړخیزه رفارمونه ول. همدا دويمه او وروستۍ موخه بيا د افغان سيد جمال الدين او د سلطان عبدالحميد ترمنځ د دوی د پان اسلاميزمونو د توپير کرښه وګڼل شوه او د اختلافاتو موضوع هم!

اقبال که څه هم په لومړي سر کې د هندي نشنليزم له جذبې سرشار و؛ خو د وخت د ستن له تاويدو سره يې ذهن لا پوخ شو، او پای پر دې متيقين شو، چې: «تميز رنګ و بو بر ما حرام است؛ که ما پرورده يک نو بهار يم» او محلي نشنليزم يې په سيند کې د يوې داسې څپې سره تشبيه کړه، چې د سيند نه دباندې هېڅ وي! (موج ہے دريا ميں اور بيرون دريا کچھ نہيں). ده پای د سيد په پان اسلاميزم او د اسلام په فلسفه کې خوندي پناه ولټوله او د «الملک الله» ناره يې پورته کړه!

دا چې اقبال له سيد نه څومره اغيزمن و، په دې اړه اقبال پخپله وايي، چې ما د ده پر څېر د اسلام لپاره ناقراره نه دی ليدلی؛ دی يې د ستر مجدد شاه ولي الله سره پرتله کړ؛ او د اسلامي ويښتابې بنسټ ايښودونکی او د خپل مهال ستر مجدد يې وباله؛ د ده ترڅنګ يې پخپله جاويد نامه کې د اسلام د نظريې د وړاندې کولو لپاره ورڅخه مرسته واخستله، او د ده د نامه تر لاندې يې خپله اسلامپالې نظريه وړاندې کړه.

په دې مقاله کې مونږ هڅه کړې، چې د پان اسلاميزم د فکر غوټې راوڅېړو، د دې خوځښت او اصطلاح شاليد وپلټوو او بيا به زيار وباسو، چې د اقبال د پان اسلاميزم د فکر غوټې هم راخلاصې کړو، او نه يوازې دا چې د سيد جمال الدين له فکر سره يې پرتله کړو بلکې د سيد لپاره د ده عقيدتمندي هم بيان کړو.

کيلي: اقبال، جمال الدين افغاني، سلطان عبدالحميد ثاني، پان اسلامېزم، ويښتابه، ريفورم،

هغه چې مرګ يوځای کړل او لاهور يې په ژړا ولړزاوه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې لیکنه پر ژوند لیکونو، یا پر شخصیاتو راڅرخي ډیرې یې له پېلـه پېلوي، بیا په دویم پړاو کې د اتـل شخصـیت د ځـوانۍ پېـر پـه اړه کرښـې توروي، او په پای کې لیکوال خپله لیکنه د خپل اتل د ژونـد پـه پـای، پـای ته رسوي. مونږ دلته قلم نېغ وروستي پړاو ته بیولی دی، او لـه هغـه ځـای مو پیل کړې ده.

دا به د ۱۹۴۴ کال و او دا مهال زمونږ پر دواړو اتلانو (اقبال او جمال) ډیـرې خاورې بار وې، یو اتل مو ډېر لرې او ډېـر پخـوا، چـې ان د اقبـال د شباب ورځـې وې، د استـانبول پـه یـوه بـې وطنـه هـدیره کـې پـرې د لحـد تیـږې کېښودل شوې وې او بل اتل مو، د لومړي اتل لـه مړینـې ۴۱ کالـه وروسـته پخپل هند کې له ورته برخلیک سره مخ شـو، او د فـاني ځـای قرعـه یـې د لاهور د بادشاهي جماعت ته څېرمه ووتله...وخت خپـل وخـت واخسـت... ان په دې کې ٦ کلونه تېر شول... وخت او زمانې پـای خپـل اتفاقـات د یـو ځل بیا لپاره رابربنډ کړل...دوه شخصیتونه چې په ژوندون یې نه و لیدلي، پای یې د دوی مړي سره یوځای کړل... پیر د خپل مرید د شاباسـۍ لپـاره له ډېره لرې راغلی و... د زمانې دا اتفاق هم عجب و! چېرته د پـیر د وطـن خاوره... او چېرته د ده کفن او لحد! چېرته استانبول... چېرته لاهـور... او چېرته بیا کابل! خو کله کله داسې هم پیښ شي، چې دا فاصلې پـه شـیبه کې رالنډې شي او له امله یې زړونه یوځای ودربیږي[5] همداسې هلـه پـېښ شول، چې کله د ۱۹۴۴ کـال د وروسـتۍ میاشـتې پـر یـو مابنـام د اسـلامي نړۍ د ستر رفارمر او مجدد تابوت له استانبول څخه راوړل شو او د علامـه اقبال قبر ته نېژدې کېښودل شو!

هو! دا هغه مهال و، چې زرګونه میله فاصلې رالنډې شوې، د مسلمانانو تر ټولو زیات ښـکومی (خواخـوږی)، د ښـکېلاک د سـترګو خـار، او د وخـت د

۵(دکتور غلام حسین ذوالفقار: ۱۹۸۷: مخونه ۱۲۱) هو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نانیسا (بې جرئته) مسلمانانو خوله ور دعوتگر او تریدلی خوځنده اتل افغان جمال الدين وروسته له هغو ۴۸کلونو چې په ترکیه کې یې د خاورو لاندې تېر کړل، پای خپل او د افغانانو پېژندونکي--- د ده د پان اسلامېزم د تحریک پرمخ بوتلونکی، او هغه چې د افغاني يو داسې مريد و، چې ان په خپل ژوندون کې يې د شعر له لارې ځان ته له خپل افغاني پير سره د کتنې فرصت وزیږوه--- اوس هغه پير د ده ځنگ ته پروت و. واقعاً چې دا نظاره به ډېره زړغونکې، او هم شعور راوېښوونکې وه!!

لوی علامه افغاني چې کله په ترکیه کې وفات شو، نو د ۱۸۹۷کال و. دا مهال علامه اقبال په هند کې نه یوازې دا چې په فلسفه کې ماستري اخستلې وه، بلکې په دې برخه کې يې د سرو زرو مډال هم ترلاسه کړی و. دا داسې کال و، چې د افغاني پان اسلامیستي نظریه پخپل اوج کې پر پوخوالي وه؛ د اقبال د نشنلیزم انگازه هم

له هماليې[6] لوړه شوې وه[7]، هلته چې ده پکې هندي ترانه ویله[8] . دا مهال دواړه له يو بل سره په ۱۸۰درجو کې پراته وو او سفر یې هم پر متضادو لوریو وو. خو لويديځ ته د اقبال له سفره وروسته، د ده سوچ «ریورس

---

[6]اے ہمالہ! اے فصیل کشور ہندوستاں چومتا ہے تری پیشانی کو جھک کر آسماں (اقبال، کلیات اقبال، مخ ۲۱)

[7]د اقبال نشنلیزم هلته اوج ته ورسید، کله چې ده، نشنلیزم یو مقدس دین وباله، دی وايي:

پتھر کی مورتوں میں سمجھا ہے تو خدا ہے
خـــــاک وطن کامجھ کو ہر زرہ دیوتا ہے

[8]سارے جہاں سے اچھا ہندوستاں ہمارا
ہم بلبلیں ہیں اس کی یہ گلستان ہمارا
مذہب نہیں سکھاتا آپس میں بیر رکھنا
ہندی میں ہم، وطن ہے ہندوستاں ہمارا

(اقبال، کلیات اقبال، مخ ۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګېر» ولګاوه، او د وخت له تېریدلو سره د افغان سید په لور راشېله شو. ده دا فکري بدلون او حالت پخپل شعر کې هم په ښه توګه بیان کړی دی:

مسلمان کو مسلمان بنادیا طوفان مغرب نې[9]

د اقبالیاتو یو څېړونکی چې د دې تاریخي پیښې لیدونکی و، لیکي: ... په لاهور کې د افغاني تابوت یوه شواروز پاتې شو. په برکت علي اسلامیه هال کې به ټوله شپه خلک راتلل، د قران مجید تلاوت به یې کاوه، او د افغاني د روح لپاره به یې دعاګانې کولې. د پنجاب له نورو ښارونو څخه هم زائرین راغلل. د بلې ورځ د ماسپښین له لمانځه وروسته د ستر افغاني تابوت له ښاره د تیریدلو سره بادشاهي جماعت ته ورسید. هلته فاتحه ولوستل شوه، او له دې وروسته دا تابوت د مسجد نه رابهر شو او د علامه اقبال قبر ته نېژدې کېښودل شو. دا منظر چې د نه هیریدونکیو یادونو په سجل کې ثبت شوې ده، د دې کرښې لیکوال پر خپلو سترګو وکوت، او تر ننه له دې نظارې خوند اخلي... دا انځور(منظر) لاهوریانو او له لاهور څخه دباندې ډېرو خلکو په ښه شوق ولید. پر ډېرو یې رقت راووست. د ځوښ جذباتو له امله د ډېرو سترګې اوبلنې شوې، چې دې چارو تر ډېره وخت واخست او بیا د یوه داسې هستۍ، چې خاورې یې له استانبول څخه راوړل شوې وې، د پیښور له لارې کابل ته ویوړل شوې. بله ستره هستي همداسې پر خپل ځای په خپل برم کې پاتې شو. دا دوه ستر کسان سید جمال الدین افغاني او علامه شیخ محمد اقبال وو[10].

د اسلامي ویښتابې بنسټ ګر او د اسلامي ویښتابې شاعر!

۹

۱۰دکتور غلام حسین ذوالفقار: ۱۹۸۷: مخونه ۱۲۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پان اسلامېزم[11]:

د سیاسي ځواک په توګه د اسلام دین د راژوندي کولو هڅې په نولسمې پیړۍ کې پیل شوې، دغه هاندونه یوازې په یو ټکي کې خلاصه کېږي: پان اسلامیزم. نولسمه پیړۍ د پان خوځښتونو شاهده وه. ویل کېږي چې پان تحریکونه هم په لومړي ځل له غرب څخه سر وکړ، هلته چې پان جرمنیزم، پان سلواکیزم تحریکونه پرمخ بوتلل کېدل، په دوی کې د پان-جرمنیزم تحریک چې د جرمني ځواکمن او د کیسنجر په ژبه د ډیپلوماسۍ نابغه[12] بسمارک پرمخ اچولای و او پر ۱۸۷۰کال اوج ته رسیدلې وه؛ ځکه، ده د جرمن قام، چې یو بې وطنه قام وه، دا هیله، چې دوی باید د جرمنیانو هېواد ولري، د ریښتینوالې له ځلاند لمر سره مخ کړه او په اروپا کې یې ترې یو ځواک ساز کړ.

راګرځو د پان اسلامیزم اصطلاح ته، دا له دوو یوناني لفظونو څخه جوړه شوې اصطلاح ده، چې پان، Pan [13] یو یونانوي مختاړی دی او د ټولو، او د ټولو غړیو مانا ورکوي او له اسلامېزم څخه اسلام او مسلمانان مراد دي.

---

[11] د پان اسلامیزم تحریک لپاره وګورئ:

Azmi Ozcan. Pan Islamism: Indian muslims, the ottomans and Britain (1877-1924), leiden, Brill, 1997; Albert Edwards. The meance of Pan Islamism. The north American Review. Vol. 197, No 690 (May, 1913), pp. 645-657; Valentine Chirol. 1906. Pan Islamism. Central Asian Society: London; Mushir Hosain Kidwai. 1908. Pan Islamism. Lusac & Co: London.

[12] وګورئ د هینري کیسنجر شهکار کتاب، ډیپلوماسي.

Henry Kissinger, Diplomacy, Simon & Schuster Paperbacks, 1994.

[13] د اکسفورډقاموس د پان Pan ټکي اصل یونانی ګڼي، چې د ټولو مانا ورکوي، او د پان- چې په اصطلاح کې وکارول شي او یا له یو بل لفظ څخه مخکې د مختاړي په توګه استعمال شي، نو ټولو ته راجع وي، لکه براعظم، نسل، او مذهب ته (پان اسیاییزم، پان ترکیزم، پان اسلامیزم) وګورئ:

-http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/pan

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اکسفورد اسلامي قاموس د پان اسلامیزم په اړه څه داسې خبرې کوي: نظریه چې مسلمانان د ټولنیز-سیاسي هم اهنګۍ ته رابولي. دا یوه دیني پدیده ده، چې د پیغمبر اسلام پر مهال هم موجوده وه، د ۱۸۶۰-۱۸۷۰لسیزو د اروپایي تاړاک او ښکېلاک په دوران کې د یوې مدرنې سیاسي نظریې په توګه راڅرګنده شوه، چې ترکي رونې اندو پکې غوښتل عثماني خلافت له ولیدنې وژغوري. دا تګلاره د سلطان عبدالحمید تر ټولو خوښه تګلاره وه [14].

یو څېړونکی[15] زیاتوي، چې د تعریف له مخې پان خوځښتونه استعماري بنه لري؛ خو پان اسلامیزم د نورو پان خوځښتونو برعکس ده، څکه دا تحریک خو خپله د استعمار پرخلاف راولاړ شوی دی. دی هم پر دې باور لري، چې د لومړي ځل لپاره دا اصطلاح لویدیځو رواج کړه او مخکې زیاتوي، چې د پان اسلامیزم تحریک له نورو پان تحریکونو لکه پان سلواکیزم او پان جرمنیزم سره هېڅ ډول اړیکه نلري، پرته له دې چې په دوی ټولو کې د پان اصطلاح او ټکی راغلی دی[16]

د پان اسلامیزم شالید:

د علامه اقبال په اند د اسلامي نړۍ زوال له ۱۷۹۹کال څخه پیل شوی دی، کله چې د هندي نیموچې سترۍ لامبوزن ټیپو سلطان د دوو میرانو د غدارۍ له امله د انګریزي ګولیو ښکار شو[17].

---

[١٤] "Pan-Islamism." In *The Oxford Dictionary of Islam*. , edited by John L. Esposito. *Oxford Islamic Studies Online* :http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t125/e1819 (accessed Aug 25, 2014).

[١٥] Alaeddin Yalcinkaya

[١٦] Alaeddin Yalcinkaya, Jamal Ad-Din al-Afghani and Pan-Islamism, Extratto, xxxvii, 3, 1998, Universita di venezia, p.209

[١٧]

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته په ۱۹مې پیړۍ کې مسلمانان د دوو مهمو خطرونو لاندې شول: لومړی په اسلامي نړۍ کې په فکري توګه وروسته والی او دویم د اروپایي ښکیلاک او تاړاک پراخېدل و[18].

په ۱۷۵۷کال په هند کې د پلاسي په جګړه کې انګلیس خپل رقیب فرانسې ته ماته ورکړه او ځانونو ته یې د بنګال سیمې راخپلې کړې، وروسته د درېیو مرهټو جګړو (۱۸۱۸-۱۷۷۵)، د سکانو جګړې (-۱۸۴۵ ۱۸۴۹) دوی پنجاب راونیوه، او پای یې په ۱۸۵۷کال د مغلو امپراتورۍ دړې وړې کړه او په دې توګه انګلیسانو هند د خپل استعمار تر قلمرو لاندې په نیغ ډول راووست[19] ځکه له دې پخوا هند د انګلیسي کمپنۍ پر لارښوونه رهبري کېده، د ۱۸۵۷کال د بغاوت جګړې وروسته د انګلیس استعماري ملکې دا هېواد په رسمي توګه د خپل استعمار تر قلمرو لاندې راووست.

په همدې پیړۍ کې امام شامل له تزاریانو سره په داغستان کې په یوه سخته جګړه کې بوخت و، چې پای پرې شرائط سخت شول، او دی مکې ته ولاړ. داسې قفقاز د روسیې تزاري امپراتورۍ او ترکستان بیا د چین او د روسیې امپراتورۍ لاندې راغی[20].

په بل اړخ کې قاچار ایران د روسانو لخوا دوه ځله د ماتې خوند وڅښه، یو ځل یې په ۱۳-۱۸۰۵کلونو او بل ځل په ۲۸-۱۸۲۷کلونو کې، چې له همدې امله دوی ډېری زمکې روسانو ته وبایللې، په دې جمله کې آرمینیا هم

---

[18] Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

[19] Kimura. 1995: 386-390

[20] Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شامله وه [21].

په بله خوا د منځنۍ آسيا هېوادونه يو تر بله تزاري امپراتورۍ لواړ تېر کړل، او پر ۱۸۷۵ کال يې قدمونه د آمو سيند پر ساحل وهل.

مصر په ۱۷۹۹ کال د ناپليون اشغال ليدلی و، دی اشغال پر مصر ډېرې اغيزې وکړې، د محمد علي حکومت د فرانسې او د انګليس په لاسونو کېښودل شو او وروسته مصر هم په ۱۸۸۲ کال د انګليس لخوا فتح شو.

فرانسويانو پر ۱۸۳۰ کال پر الجزائر ورغلل او له همدې امله يې تونس او مراکش هم د خپل استعمار لاندې راوستل[22]. په دا مهال يوازې دوه هېوادونه داسې ول، چې د استعمار تر جوغ لاندې نه ول: افغانستان او عثماني خلافت.

که څه هم افغانستان د سيد جمال الدين تر وخته پورې د انګليسانو لخوا دوه تاړاکونه ليدلي ول، خو لا د انګليس له شيمې ډېره لرې وه، او د افغانانو په منو کې لا افغاني جزائل ټوپک زنګ نه و وهلی، چې انګليس دې استعمار ته لکه غر ولاړ غريز هېواد خپل ستلائيټ هېواد وګرځوي.

په دغه شاليد کې افغان جمال الدين راپاڅېد او د رفارم آواز يې پورته کړ، که څه هم محمود طرزی، چې د افغان جمال الدين شاګرد و، د ده هلې ځلې پر دوو خبرو څرخيدلې بولي: لومړی، د بهرني ښکيلاک پرخلاف د آزادۍ مبارزه او په اسلامي نړۍ کې د استبدادي، ميراثي او بادشاهي حکومتونو پرخلاف بغاوت[23]. خو که دغه خبرې مونږ راواخلو نو پر درېيو

---

[21] Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

[22] Hirano, Junichi. 2008. Beyond the Sunni-Shiite Dichotomy: Rethinking al-Afghani and his Pan-islamism. Kyoto Working Papers on Area Studies: G-COE Series (2008), 2: 1-30

[23] وګورئ د محمود طرزي د مقالې لپاره د استاد روان فرهادي لخوا د محمود طرزي د مقالو مجموعه او د لوی استاد حبيبي کتاب، د مشروطيت غورځنګ په افغانستان کې، مخ ۱۳۴-۱۳۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټکو کې په ښه توګه جوتیږي: رفارم، خپلواکي، پان اسلامیزم[24].

د پان اسلامیزم د اصطلاح پیل:

د پان اسلامیزم د اصطلاح لپاره ښاغلی ډوائټ لي[25] پخپله یوه څیړنیزه مقاله، چې په ۱۹۴۲ کال کې یې د چیکاګو ژورنال لپاره لیکلې وه، دی هلته پر دې اند دی، چې په ۱۸۷۰لسیزه کې دا اصطلاح رواج شوه، ښاغلي جبرائیل چارمس[26] د خپلو لیکنو او کتاب له مخې په ۸۲-۱۸۸۱کال کې دا اصطلاح مشهوره کړه؛ خو تر ټولو وړاندې دا اصطلاح د یوه جرمن نژاده لیکوال، فرانز فون ورنر[27]، لخوا د هغه په کتاب کې په ۱۸۷۷کال کې وکارول شوه، چې غالباً د ۱۸۷٦کال د جولای میاشت څخه به وړاندې لیکل شوی و، ده ولیکل: "die den 'pan islamismus' in ihr programm augenommen hat". څیړونکی لیکي، په انګریزۍ کې دا لفظ که د لومړي ځل لپاره نه وي خو تر ټولو وړاندې هرومرو ده، چې د آرمینیس وامبیرې[28] په یو خط چې په ۳۱م دیسامبر ۱۸۷۷کال لیکل شوې وه او په ټیلیګراف ورځپاڼه کې پر ۱۲جنوری ۱۸۷۸کال خپور شو، راغله، دی پخپل دې لیک کې لیکي: زه تکراروم چې... د هند مسلمانان چې په دوی کې د «پان اسلامیتیک» نظریات ورځ تر بلې خپریږي، دوی به په راتلونکي کې غیر

او: Aytek Sever, A Pan Islamist in Istanbul: Jamal ad-din Afghani and Hamidian Islamism: (1892-1897, Middle East Technical University, pages 54-58).

[24] Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

[25] Dwight E Lee

[26] Gabriel Charmes

[27] Franz von Werner

[28] Arminius Vambery

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالـه نـه وي، او عیسـوي غـرب بـه پـه مـدرن صـلیبي جګـړه کـې لتـاړ کړي....[29]

جیکاب لاندو[30] پخپل ښیړنیز کتاب، پان اسلامیزم، کې لیکي، چې د پـان اسلامیزم اصطلاح د لومړي ځل لپاره د لندن ټائمز په یوې مقالې کـې پـر ۲۹دسامبر ۱۸۸۱کال وکـارول شـوه: the organ of the pan islamist party [31] at palace.

د ښاغلي ډوائټ لي څېړنه پورته پرځـای ده، ځکـه د ټلیګـراف پـه ورځپاڼـه کـې د (پـان اسـلامیتیک) اصـطلاح راغلـې، نـه د پـان اسـلامیزم یـا پـان اسلامیست، او جیکاب لاندو، چې د ټائمز کومه حواله ورکوي، دلتـه پـان اسلامیزم د پان اسلامیست په نوم راغلی... د جیکاب لانـدو د څېړنـې لـه مخې وروسته دا اصطلاح په یـوه مقالـه کـې د پـان اسـلامیزم پـه نـوم پـر ۱۹جنوری ۱۸۸۲کال استعمال شوه: pan Islamism and the caliphate.

د پان اسلامیزم خوځښت پیل کوونکي؟؟

دا چې د لومړي ځل لپاره د پان اسلامیزم تحریک سید جمال الـدین پیـل کړ او که د عثماني خلافت عبدالحمید ثاني، ډېره د بحث وړ ده.

د سلطان عبدالحمید ثـاني پـه اړه ډېـری څېړونکـي لیکـي، چـې د سـلطان عبدالحمیـد ثـاني د پـان اسـلامیزم د تګـلارې د پیلیـدلو کـال د ۱۸۷۸کـال دی[32]. دی یـوازې دوه کـال وړانـدې پـر ۱۸۷٦کـال د عـثماني خلافـت د

---

[۲۹] Dwight E Lee, The origins of pan-islamism, The American Historical Review, Vol. 47, No. 2 (Jan, 1942), pp. 278-287

[۳۰] Jacob M Landu

[۳۱] Jacob M Landu, The politics of Pan-Islam, ideology and Organizations, Oxford, 1990, pp. 2-11

[۳۲] Kologu, Orhan, Abdulhamid Gercegi, Istanbul: Pozitif Yayinlari, 2005, pp 341; Selim Deringil, 'the invention of tradition as public image in the late ottoman empire 1808-1908,' Comparative Studies in Society and history, Vol. 35, No. 1. (1993), p12 cited in Aytek Sever,

(c) ketabton.com: The Digital Library

سلطانی پر گدۍ د مراد پنځم پر ځای کېښناست، د ده له ناستې سره د هغه مهال چارو داسې سر واخست، چې د ده د ریموټ کنټرول بیټری یې محلي نشنلیستي غورځنګونو، له روسیې سره د ۱۸۷۸-۱۸۷۷ کال جګړې، پر تونس او مصر- د انګلیس او فرانسې یرغال، اقتصادي رکود او د حکومت په دننه نور عوامل بیا د دې باعث شول چې د ده د واک ریموټ ناکاره کړي.

پای دې صورتحال دی اړ کړ، چې پان اسلامیزم د خپلې امپراتورۍ د نجات لپاره «دوا» وبولي. ځکه د دې تګلارې پرمټ ده کولای شول چې هغه اروپایي استعمارګر راقابو کړي، چې قلار او په تدریجي ډول یې د [سرطان وهلي] خلافت سیمې لاندې کړې وې[33].

د ترکیې د یو بل څېړونکي په اند د پان اسلامیزم د خپلولو یو بل لامل دا هم و، چې له ۱۸۷۸ کال څخه پخوا په عثماني خلافت کې ډېری نامسلمانان هم استوګن ول؛ خو د آرمینیا له وتلو سره په عثماني خلافت کې یوازې مسلمانان پاتې شول[34]. اوس سلطان اړ نه و، چې د نامسلمانانو لپاره داسې کومه تګلاره پلي نکړي، چې په سیاسي توګه هغوی راوپاروي.

د دې ترڅنګ د ترکیې یو بل تکړه څېړونکی، چې د پان اسلامیزم په اړه یې د اکسفورد له پوهنتون څخه د خپلې څېړنې لپاره دکتورا اخستې ده، هم پر دې باوري دی، چې د سلطان عبدالحمید ثاني د پان اسلامیزم تګلاره یوه دفاعي تګلاره وه[35].

---

a pan-islamist in Istanbul: jamal ad-din Afghani and hamidian Islamism 1892-1897, Middle east technical university, p 17-55

[۳۳] Aytek Sever, a pan islamist in Istanbul…, p 16

[۳۴] Ibid, p 17-55

[۳۵] Azmi Ozcan, pan islamism

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترکیې دا څېړونکی پروفیسور دکتور اعظمي اوزکان[36] وايي، چې دا افغان سید و، چې د لومړي ځل لپاره يې د پان اسلامیزم تحریک پرمخ واچاوه. په دې اړه دی د عثماني خلافت له آرشیفي کاغذونو څخه د سید د ۱۸۷۶-۷۷ کال یو لیک راوباسي، چې هغه مهال يې سلطان عبدالحمید ته وراستولی و، په ده لیک کې سید لیکي:

غواړم، د خپلو خدماتو او د خپلو سفرونو پر مټ مسلمانان د یوې چترۍ لاندې راټول کړم[37]

سلطان عبدالحمید ثاني په لومړي وار دې ته پر دې نظر وکتل، چې په اسلامي نړۍ کې به دی عثماني پلوۍ جذبات راوپاروي او داسې به په طبیعي توګه د روسانو پرخلاف یو ډال ثابت شي[38].

که څه هم نیکی کیدی[39] او نور پر دې باور دي، چې د سید د پان اسلامیزم تګلاره له ۱۸۸۱ کال څخه پیلېږي، په تېره بیا چې ده د الرد علی الدهرین ولیکله، او له دې لارې يې غوښتل، چې ځان سلطان عبدالحمید ته ورسوي[40] خو د دې برعکس، د دې څېړونکې څېړنه په ۱۹۶۶ کال کې ترسره شوې وه او د ښاغلي دکتور اعظمي اوزګان څېړنه په ۱۹۹۴ کال کې ترسره شوې ده، چې ده په لومړي ځل د ترکیې ډېرى ارشیفي کاغذونه پکې رابربنډ کړي دي، هغه چې وړاندې نیکی کیدی نه و لیدلي، او په دې اړه د سید د پورته لیک دا پورته خبره هم پکې ثبت ده، چې په ۱۸۷۶ کال يې سلطان ته راستولی و، او سید پکې سلطان له خپلې موخې خبر کړی و.

---

۳٦ Azmi Özcan

۳۷ Azmi Ozcan, pan Islamism…, p 59

۳۸ Azmi Ozcan, pan Islamism…, p 59

۳۹ Nikki R Keddie

٤٠ Nikki R Keddie, the pan-islamic Appeal: Afghani and Abdul Hamid 2, middle eastern studies, Vol.3, No.1 (oct, 1966), pp: 46-47

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جمال الدين پان اسلاميزم او د سلطان عبدالحميد ثاني پان اسلاميزم:

د ترکيې د ايتيک سيفر[41] په اند د سلطان عبدالحيمد ثاني پان اسلاميزم دوه رولونه درلودل، لومړی رول يې دا و چې د خپل قلمرو لاندې مسلمانان پرې راټينګ کړي او دويم رول يې بيا دا و، چې د قلمرو څخه دباندې مسلمانان د اروپايي استعمارونو په تېره بيا د انګليس پرخلاف وکاروي، او د پان اسلاميزم تګلارې پرمټ د انګليس او اروپايي استعمارونو پرخلاف ترې د يو ډيپلوماتيکي فشار په توګه کار واخلي. ده يوازې غوښتل، چې د خپلې امپراتورۍ مسلمانان پرې راټول کړي، او له نورو مسلمانانو څخه يې د يو ډيپلوماتيکي اثاثې او فشار په توګه ګټه پورته کول غوښتل[42]. د ترکيې يو بل معاصر څېړونکی دکتور عزمي اوزکان هم پر همدې نظر دی، چې د سلطان پان اسلاميزم کومه انقلابي او تعرضي طرحه او تګلاره نه وه، بلکې يوه دفاعي تګلاره وه[43].

د ده برعکس د افغان جمال الدين د پان اسلاميزم تګلاره نه يوازې دا چې مسلمانانو ته يې د يووالي غږ ورکاوه، بلکې په دې اړه يې د استعمار پرخلاف يوې انقلابي مبارزې ته هم رابلل او ترڅنګ يې ترې غوښتل، چې خپله په اسلامي نړۍ کې هم داسې رفارمونه پياده کړای شي، چې مسلمانان بيا خپل پخواني عظمت او برم ته ورسوي.

په دې اړه محمود طرزی[44] او استاد حبيبي هم باوري دي، چې د سيد

---

[41] Aytek Sever

[42] Aytek Sever, a Pan islamist in Istanbul: Jamal addin Afghani and Hamidian Islamism (1892-1897), Middle East Technical University, p. 55-57

[43] For details see Azmi Ozcan, pan Islamism, Ottoman Empire, Indian muslim and England 1877-1914, unpublished ph.d thesis, oxford university.

[44] د محمود طرزي د مقالې لپاره وګورئ، مقالات محمود طرزی، راټولونکی روان فرهادي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمال الدين مبارزه پر دوو مهمو څېړونو تکيه خوړله:
لومړی په اسلامي نړۍ کې د شاهانو او حکمرانـانو د کـورني استبداد سره مبارزه او دویم د امپریالیزم سره سـخته مبارزه، پـه تېـره بیـا د انګلـیس د اسـتعماري کـړو وړو او پـه ختیځـو هېوادونـو کـې د دوی د زور زیـاتۍ پرخلاف[45]
نـور څېړونکـي هـم لـه دې سره همغـږې دي، دوی وایـي، افغـاني سـید د ترکیې سلطان عبدالحمید ثاني تـه دا مشـوره ورکـړه، چـې د مسـلمانانو یـو کنفیدرشین جوړ کړي او د مسلمانانو په هغو سیمو کې لا فعاله شي، چې د استعمار تر جوغ او استبداد لانـدې دي. خـو پـه حقیقـت کـې د سـلطان عبدالحمید ثاني تلوسه او پاملرنه یوازې خپل خلافت تـه وه او هغـه سـیمو ته، چې د خلافت تر قلمرو لاندې به راتللې. د ده بـرعکس افغـاني د یـوې داسـې تګـلارې پسـې ولاړ، چـې د نـړۍ بشـپړه مسـلمانانو تـه خپلـواکي ورکړي[46]
له پورته بحث څخه جوته شوه، چې سید له پان اسـلامیزم څخـه موخـه دا وه، چې اسلام د تسبو د تار په شان ټول مسلمانان راټـول کـړي، یـانې ده اسـلام د وحـدانیت رمـز ګڼـه. د ده پـان اسـلامیزم ډېـر انقـلابي و، او نـه یوازې دا چې د ټولو مسلمانانو خپلواکي یې غوښـتله، بلکـې د سُـني-شـیعه تنازعه یې هم هسې بلله او غوښتل یې چې د دوی تـرمنځ مفاهمـت وشي. د ده برعکس سـلطان عبدالحمیـد ثـاني لـه پـان اسـلامیزم څخـه د خپلـې امپراتـورۍ د ژغورلـو پـه توګـه ګټـه پورتـه کولـه، او غوښـتل یـې چـې د انګلیسي استعمار پرخلاف ترې د ډیپلوماتیکي اثاثې او فشار په توګـه کـار

[45] پوهاند عبدالحی حبیبي، د مشروطیت غورځنګ په افغانستان کې، د عبدالقیوم حکیمزی ژباړه، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه-جرمني، ۱۳۸۳، مخونه ۱۳۱

[46] Kenny, L.M. (1966). Al-Afghani on Types of Despotic Government. *Journal of the American Oriental Society*, 86 (1) , 19--27. American Oriental Society.

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخلي.

سید جمال الدین؛ استعمار کښې انقلابي!

دا چې ولې افغان جمال الدین د انګلیس استعمار دومره ډېر مخالف و، د دې په اړه یو څه اشاره پورته د پان اسلامیزم په شالید کې شوې ده، هغه دا چې استعمار د اسلامي نړۍ ډیری زمکې لاندې کړې وې، او انګلیسي- استعمار په هر ډګر کې اغیزې کړې وې، ځکه خو ده د دې استعمار پرخلاف مبارزه پیل کړه، او ده د انګلیس استعمار په دا ډول تعریف کړ:

انګلیس استعمار یو اژدها ده، چې شل ملیونه کسان یې تېر کړې دي، او د ګنګا او اندس اوبه یې څښلې دي، خو اوس یې هم ارمان پوره نه دی او د نړۍ حرص ته چمتو ده ترڅو د نیل او د آمو سیند اوبه هم استعمال کړي.[47]

د انګلیس استعمار د ده د دا ډول څرګندونو او پان اسلامیزم څخه ویره درلودله او دی یې د روسیې امپراتورۍ (تزار) ایجنټ باله، نیکي کیډی پخپل تاریخي کتاب کې، چې د سید پر یاسي ژوند یې لیکلی، په دې اړه له یوه سند څخه کار اخلي، مونږ دلته د هغه سند متن راوړو:

حاجي سید رومي [جمال الدین افغان] د ترکستان د روسیې حکومت یو پټ ایجنت دی، او اوسمهال د امیر تر ټولو زیات بانفوذه او مخکښ مشاور دی. د ده په اړه مشهوره ده، چې ده له طفلس څخه د شیروان او تبریز له لارې تر بخارا پورې سفرونه کړې دي او بیا هرات ته راغلی دی. په ۱۸٦٦ کال دی قندهار ته راغی، او هلته یې له امیر محمد اعظم خان

---

٤٧ Ahmad, Aziz (1960) "Sayyid Aḥmad Khān, Jamāl al-dīn al-Afghānī and Muslim India", *Studia Islamica*, 13:55-78

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره وکتل، او ورته یې یو څه پټ اسناد راوړل. له هغه مهاله دی له امیر سره دی.[48]

په بل اړخ کې کله چې افغان جمال الدین لندن ته ولاړ، هلته یې د ونستن چرچل له پلار سره وکتل، او هغه ته یې کړل: د روسیې د تزاریانو لخوا د خیوې نیول داسې مانا لري، چې په راتلونکیو څلویښتو کلونو کې به نه ایران وي، نه افغانستان او نه برتانوي هند! پکار ده د دوی پرخلاف یو شو!!

د سید جمال الدین د هغه مهال نړیوال سیاست هو بهو د اوسني پېر د سردار محمد داود خان په څېر و، چې د سړې جګړې د رقیبانو څخه یې ګټه پورته کول غوښتل، او هغه مهال سردار محمد داود خان د ټائیمز مجلې ژورنالېست ته ویلي و، زه غواړم چې امریکایي سیګار د شوروی په اورلګیت ولګوم! سید هم د هغه مهال د لویې لوبې له رقابت څخه ګټه پورته کول غوښتل او اړ و، چې یوه خوا د بلې خوا پر ضد استعمال کړي، او پای مسلمانانو ته خپلواکي ترلاسه کړي.

دا چې مونږ استعمار مشخص کړو، چې سید د فلانکي استعمار پرخلاف و او له بل سره جوړ، غلطه خبره ده. دی چې کله فرانسې ته ولاړ او هلته ورته فرانسویانو پناه ورکړه، نو هغوی هیله درلودله، چې هغوی به له ده څخه د انګلیس استعمار پرخلاف ګټه پورته کړي، خو چې کله یې د العروة الوثقی ژبه ولیدله او د ده فلسفه، نو د زړه له تله پوه شول، چې دا خوځنده انقلابي پخپله د استعمار له فلسفې سره کینه او بغض لري، او ژوند یې د دوی نابودۍ ته وقف کړی دی! پای دوی هم له سید څخه وېره محسوس کړه، او دی یې له خپل هېواد څخه بدر کړ.

اقبال او پان اسلامیزم:

علامه اقبال د پان اسلامیزم په اړه خپل نظر هغه مهال څرګند کړ، کله چې

[48] Cabul Precies, p. 46, mentioned Sayyid Jamal ad-Din by Keddie, pp 41-42

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی د انگلیس او هند ترمنځ د دویم ګردي کانفرانس لپاره لندن تـه روان و او پـه لاره کـې یـې د بمبـی لـه کرانیکـل اخبـار سره مرکـه وکـړه او پـر پـان اسلامیزم اصطلاح یـې خـبرې اتـرې وکـړې او دا اصـطلاح یـې لا روښـانه کړه. د ده په اند د پان اسلامیزم اصطلاح د لومړي ځل لپـاره یـو فرانسـوي ژورنالېسـت وکارولـه، چـې اوس تـرې نـوم هیـر دی، او دا پـه یـو ډول د اروپایي اسـتعمار پـر پلویتوبـه (یـا دوی حـق پـه جانـب ګڼـل و) و ، چـې د لویدیزو هغې ویرې، اسلامي ګواښ، ته راجع وه. هوبهو لکه د اوسنۍ پېر هغې ویرې ته، چې هنتېنګتن د لومړي ځل لپاره پخپلـه مقالـه، د تهـذیبونو ټکرونه؟ او بیا په همدې نامـه پخپـل کتـاب کـې ورتـه اشـاره کـړې، چـې د لویدیځ لپاره دوه خطرونه: اسلامي تهذیب او چین دی.

اقبال مخکې زیاتوی، وروسته دا اصطلاح په اسـتانبول کـې هغـې طـوطیې ته ورکړل شوه، چې پروفیسـور بـراؤن یـې تردیـد کـړی دی. دا اصـطلاح د اقبال له مخې پای د سید جمال الدین د اسلامي نړۍ د یو کولـو خوځښـت ته وکارول شوه، که څه هم اقبال دلتـه متذبـذب دی، او وایـي دا ویـل چـې سید به دا اصطلاح پخپله کارولي وي او کنـه ډېـر سـتونزمن بریښـي. خـو اقبال وایي: په ریښتینواله توګه د افغاني دا مشوره، چې افغانستان، ایـران او ترکیه دې د یـو اروپـایي یرغـال پـه بنـه ائـتلاف او یـا یوځـای شي، دې اتحاد دفاعي بڼه درلودله او افغاني په دې برخه کې پر ځای و[49].

یو مهال د اقبـال پـه ژونـد کـې دا مشـهوره کـړای شـوه، چـې اقبـال د پـان اسلامیزم خپروونکی دی، نو په خوب کې اقبـال غبرګـون وښـود او د پـان اسلامیزم خپرول یې پر هر مسلمان واجب وګڼل، دی وایي: زمـا د نظمونـو په اړه ځینې خلکو دا مشهوره کړې ده او زه یـې د پـان اسـلامیزم تحریـک خپروونکی ګڼلی یم. زه د پان اسلامیت اقرار کـوم او زمـا عقیـده ده، چـې

---

[49] داکتر غلام حسین ذوالفقار. اقبال اور سید جمال الدین افغانی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ قوم يو برملرلي راتلونکی لري او کوم مشن، چې د اسلام او زمونږ د قوم دی هغه به خامخا بشپړيږي... زه چې کله هم ډهلی ته راځم نو زما دا عادت دی، چې تل د حضرت نظام الدين اوليا پر مزار حاضري لګوم او هلته نورو قبرونو ته هم ورځم. ما په دې ورځو کې د يوه قبر پر شناخته دا ټکی وليد: «الملک الله» له دې سره د اسلام برم رابرسيره کېږي، چې هغه مهال په اسلامي دولت کې يې درلود. د کومو قومونو او د کوم مذهب، چې اصول دا وي، نو ناهيلي نده پکار او همدا هغه پان اسلاميزم دی، چې خپرول يې پر مونږ واجب دي او زه دا ډول خيالات په خپلو نظمونو کې څرګندوم[50].

افغان جمال الدين، علامه اقبال او پان اسلاميزم:

افغان سيد جمال الدين د خپلو هلو ځلو لپاره اسلامي وينټابې ته ډېر ارزښت ورکړ، د دې موخې لپاره ده نه يوازې دا چې اسلامي نړۍ مخاطبه کړه بلکې د ختيځ ټول قامونه يې هم د عام سياسي انحطاط ته متوجه کړل او دوی ته يې د غرب پرخلاف د يو کيدلو ټينګار وکړ[51]. په بل اړخ کې اقبال هم، نه يوازې دا چې د خپلو شعرونو له لارې مسلمانان يوې نوې وينټابې ته رابلل، بلکې ترځنګ يې «پس چه بايد کرد اقوام مشرق» هم وويله.

د علامه اقبال او د افغاني په فکر کې ډېر ورته والی شتون درلود، په يو لحاظ اقبال د جمال سياسي مريد و؛ ځکه اقبال د جمال د اسلامي اتحاد او د اسلامي نړۍ د وينټابې نظريه سر ته ورسوله.

---

[50] اقبال. ۱۹٦٣. مقالات اقبال. مرتب عبدالواحد معينی، لاهور. ۱۴۴-۱۴۲مخونه

[51] وګورئ سيد جمال الدين افغان اور اقبال د دکتور معين الدين عقيل ليکنه چې په صحيفه لاهور، اقبال نمبر، جولای ۱۹۷۷ کې خبره شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شهيد دوکتـور شريعتـي پـر دې بـاور لـري، چـې د سـيد جـمال او د اقبـال پيژندل فردي نه دي، بلکې د دوی پيژندل د يو مکتب او د يـوې اډيـالوژۍ په توګه دي، چې بايد د هغه مهال شرائط پکې پـه نظـر کـې ونيـول شي[52]، دې نظر سره استاد هادي خسروشاهي، چې د ايران اسلامي انقلاب تکـړه ليکونکی دی، هم همغږی دی، دی وايي، د سيد د ژوند په اړه بايـد د هغـه مهال سياسي، اقتصادي، او نړيوال شرائط په نظر کې ونيسو او بيا د سيد په اړه تبصرې وکاږو.

د سيد جمال الدين د ادعا له مخې دارالاسلام د مغربي آفريقـا د اتلانتيـک سمندر له لمنو رانيـولې د چـين تـر خوشـاله او زرعـي زمکـو پـورې پـراخ و[53] اقبال هم ورته خبره خو د شعر په ژبه لري، دی وايي:

ايــک ہوں مسلم حرم کی پاسبانی کے ليے
نيل کے ساحل سے لے کر تا بخاک کا شغر[54]

سيد چې د ملت خبره ورسره وه، سـيد چـې د پـان اسـلاميزم تحريـک يـې برپا کړی و، سـيد پـه دې لار کـې تـر ټولـو وړانـدې غوښـتل، چـې لـومړی مسـلمانان يـو شي، نـوره د شـيعه او سُـني خـبره پرېـږدي، ځانونـه هغـو ښکېلاکګرو او تاړاکګرو ته چمتو کړي، چې تقريباً بشپړه اسلامي نړۍ يې د زبيښناک تر پروسې لاندې نيولې وه.

په همدې تکل پسې ده د ۱۸۹۴ کال شاوخوا په اسـتانبول کـې داسـې هلـې ځلې وکړې، چې د يـووالي نعـره بـه يـې زمزمـه کولـه. پـه دې تـرخ کـې ده

---

۵۲ وګورئ دکتور شريعتي، ما و اقبال، مخ ۴۲

۵۳ Hairi, Abdul-Hadi (1971) "Afghānī on the Decline of Islam", *Die Welt des Islams, New Series*, 13(1/2):121-125

۵۴ اقبال، کليات اقبال. ۲٦۴مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریباً ۶۰۰لیکونه د اسلامي نړۍ ګوټ ګوټ ته ولېږدول لکه ایران، عربي نړۍ، او هندي علماو ته، او په غبرګون کې یې تر ۲۰۰لیکونه ترلاسه کړل. سید جمال الدین افغاني دې ټولنې ته د یوې وینا په لړ کې داسې څه وویل:

اسلام لکه یوه بیړۍ ده، چې د محمد ص تر لارښوونې لاندې روانه ده او سواره یې مسلمانان دي. نن ورځ دا بیړۍ په طوفانونو کې راایساره ده او له هره خوا ورته خطرونه متوجه دي. آیا د مسافرو لومړۍ دنده اوس دا ده چې بیړۍ له طوفانه وژغوري؟ او که د مخالفتونو لار خپله کړي او پای د کښتۍ ډوبولو ته لاره هواره کړي؟؟

ورته خبره اقبال هم لري، اقبال پخپل دې شعر کې فرقه یی تعصب هغه میوه ګڼي، چې انسان یې له جنته وکښ، دی د شعر په ژبه وایي:

شجر هی فرقه آرایي، تعصب هی ثمر اس کا
یه وه پهل هی جو جنت سې نکلواتا هی آدم کو[55]

سید وایي: نه به علي او نه به ابوبکر له دې سره موافق شي، چې د ده تر نومونو لاندې دې جګړې وشي[56] ځکه د ده په اند وېش او بېلېدل مسلمانان کمزوري کوي.

اقبال له دې وړاندې ځي، او وایي، آیا د فرقه یی تعصب پرته مونږ پرمخ تلای شو؟ دی وایي، چېرته فرقه یي وېش دی او چېرته نسلي وېش، آیا د نړۍ د پرمخ تللو همدا تګلاره ده:

فرقه بندي هی کهي اور کهي ذاتی هی
کیا زمین می پنپنې کې یهي باتی هی

۵۵

۵۶ Kiddie 1972 396

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسلمانانو د ویش په اړه اقبال وايي، چې زمونږ له یووالی زمونږ عزت دی، او زمونږ په بېل والی زمونږ اسارت:

آبرو باقی تری ملت کی جمعیت سے تھی
جب یہ جمعیت گئي، دنیا میں رسوا تو ہوا[57]

اقبال پخپل یو بل شعر کې وایي:

یو تو سید بھي ھو، مرزا بھي ھو، افغان بھي ھو
تم سبھي کچ ھو بتاو کې مسلمان بھي ھو؟

دکتور منصور عالم، چې د اقبالیاتو یو څیړونکی دی، د دې پورتني شعر په اړه وايي، اقبال د سید ټکی د ذات د استازیتوب لپاره استعمال کړی دی، ځکه په هندي نیمه وچه sub continent کې مسلمانانو له هندي اغیزو څخه اخستلای و. ده د مرزا ټکی د لوړ پوړو چارواکو لپاره استعمال کړ او افغان یې د قومونو، ژبې او قوم د استازیتوب لپاره استعمال کړ[58]. دی زیاتوي دا ټول توپیرونه نااسلامي دي. او کله چې اقبال دا پوښتنه کوي، بتاو مسلمان بھي ھو؟ نو له دې څخه موخه یې هغه خلک دي، چې ځانونه پر نورو هممسلمانو ورونو برتر ګڼي[59]

اقبال په خپل یو بل شعر کې د مسلمانانو د یووالی په خاطر د دوی پام څلور ریښتینوالو ته راړوي، چې له امله یې آیا اوس هم ستونزمنه ده چې یو نشو؟ دغه څلور ریښتینوالې: یو خدای، یو قرآن، یو پیغبر، یوه کعبه ده. په جواب شکوه کې دی وایي:

---

[57] اقبال، کلیات اقبال، مخ ۱۹۰

[58] Dr. Mansoor Alam. Iqbal, Quran and Muslim Unity. tolueislam

[59] تبر ماخذ

(c) ketabton.com: The Digital Library

منفعت ایک ہے اس قوم کی نقــصان بھی ایک
ایک ہی سب کا نبی دین بھی ایمـــاں بھی ایک
حـــــــرم پاک بھی اللہ بھی قـــران بھی ایک
کچھ بڑی بات تھی ہوتے جو مسلمان بھی ایک

په پورته شعر کې، اقبال د مسلمانانو ګټه تاوان یـو بـولي، او وایـي، کعبـه، نبي اخرالزمان، خدای، او قران ټول یو دی، خو مونږ ولې نه؟؟

اقبال په خپل یو بل شعر کې د اسلامي هېواد او د اسلامي امت جوړښـت د وطن پولې نه بولي، بلکـې پـه دې اړه د محمـد عـربي ثنـاخوان دی، چـې د اسلامي ملت د جوړښت عنصر یې وطن نه دی ګرځولی:

نرالا سارے جہاں سے اس کو عرب کے معمار نے بنایا
بنا ہمارے حـــــــصار ملت کی اتحاد وطن نہیں ہے[60]

اقبال پخپل یو بل شعر کې د اسلامي امت او غربي قام سره پرتلنـه کـوي، چې د غربي قام جوړښت پر وینې، ژبـې، او نسـل بانـدې جـوړ شـوی دی. ترڅنګ یې مسلمانانو ته مشوره او نصحیت کوي، چـې ځـان او خپـل ملـت له غربیانو سره مه پرتله کوئ، ځکه زمونږ د ملت جوړښت محمد عربي پـه یوه خاص ډول کړی دی، لکه څرنګه چـې اقبـال پورتـه هـم وایـي، زمـونږ د اتحاد حصار وطن نه دی، او دلته په دې لاندې شعر کې وایي، چـې زمـونږ د ملت جوړښت د مذهب پر بنسټ اینبودل شوی دی، او له همدې ځـواک ځخه به پیاوړی او ځواکمنه وي، دی وایي:

---

٦٠ اقبال، کلیات اقبال، مخ ١٣٦)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اپنــی ملــت پــر قيــاس اقــوام مغــرب ســے نــہ کــر
خـــاص ہـــے ترکيـــب مـــيں قـــوم رســـول ہاشـــمی
ان کــی جمعيــت کــا ہــے ملــک و نســب پــر انحصــار
قــوت مــذہب ســے مســتحکم ہــے جمعيــت تــری[61]

اقبال په خپل يـو بـل شعر کې وايـي، چې د وينې او رنـګ پـر بنسـټ د« نشنليزم» او «ريسيزم» بوتان مات کړئ، او په يوه داسې ملت کې ځـان راجذب کړئ، چې نور نو پکې څوک نه ايرانی پاتې شي، نـه تـورانی او نـه افغانی:

بتــان رنــګ و خــوں کــو تــوڑ ملــت مــيں ګــم ہوجــا
نــہ تــورانی رہــے بــاقی، نــہ ايرانــی، نــہ افغــانی[62]

افغان سيد جمال الدين پخپله يوه مقالـه، اسـلام ولـې کمـزوری شو، کـې ليکي:

که اوسمهال د مسلمانانو حالاتو ته نظر کړو او له پخواني حالاتو سره يې پرتله کړو او پرمختګ او تنزل يې معلوم کړو.. ، نو نني مسلمانان تقريباً شپږ سوه کروړه دي، ياني دوه زره چنده له هغو مسلمانانو ډېـر دي، چې د هېوادونو په فتحو کې يې برخه درلودله او د اسـلامي مملکـت پـولې يـې چين ته رسولې وې... له بده مرغـه د اوسـنيو مسـلمانانو امـوال مسـلوب دي، او داسې ورځ نشته چې پـردي يـې پـر ځمکـو يرغـال رانـه وړي. يـا للمصيبة! دا څه حال دی؟ مصر، سوډان او هنـد انګريزانـو قبضـه کـړی

---

[61] اقبال، کليات اقبال، مخ ۲۴۸
[62] اقبال، کليات اقبال، مخ ۲۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، مراکش، تونس، او الجزائر د فرانسې تر تسلط لاندې دی، جاوه او او نورې جزيرې هالند لاندې کړې دي.... آه دا څه ستره فاجعه ده! څه بايد اوشي؟ له کومه ځايه يې پيل کړو؟ پرته له دې چې ووايو: ان الله لا يغير ما بقوم حتی يغيروا ما بانفسهم[63].

ورته خبرې علامه اقبال هم پخپل شعر کې کړې دي:

لُرد مغرب آن سراپا مکر و فنّ اهــل ديــن را داد تعلــيم وطــن

او به فکر مرکز و تو در نفاق بگــذر از شــام و فلسـطين و عــراق

تو اگر داری تميز خوب و زشت دل نبندی با کلوخ و سنگ و خشت

چيست دين؟ برخاستن از روی خاک تــا ز خــود آگــاه گــردد جــان پــاک

مـی نـگنجد آنـکه گـفت اللّهـ هُـو در حـــدود ايـــن نظـــام چارســـو

پَرِّ گَه از خاک و برخيزد ز خاک حيـف اگـر در خـاک ميـرد جـان پـاک

گر چه آدم بر دميد از آب و گل رنگ و نم چون گل کشيد از آب و گل

حيف اگر در آب و گل غلتد مدام حيــف اگــر برتــر نپــرّد زيــن مقــام

گفـت تـن: درشـو بـه خـاک رهگـذر گفت جان: پهنای عـــالم را نگر

جان نگنجد در جهات ای هوشمند! مرد حُرّ بيگانه از هر قيد و بند

حُـر ز خـاک تيـره آيـد در خـروش زانکـه از بـازان نيايـد کـار مـوش[64]

---

[63] دکتر حکيمه دبيران، جمال سيد جمال در آيينه شعر اقبال، مجله دانشکده ادبيات و علوم انسانی دانشگاه تهران-بهار و تابستان ۱۳۷۹، مخونه ۲۷۳- ۳۰۳

[64] اقبال، جاويدنامه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ژباړه:

اوګـوره شـاطر تـه د مغـرب چـې لـوی عیـار دی
جـال کښـې د وطـن ئـې راګیـر کـړی هـر دینـدار دی

هغـه دی پـه فکـر د مرکـز، تـا کښـې نفـاق دی
لـرې کـړه دا خیـال چـې «دغـه شـام دغـه عـراق دی»

پـوه کـړه ځـان پـه دې کـه تـه تمیـز لـرې سـپیڅلی
تـا پـه خـاورو ګټـو پـورې زړه ولـې تړلـی

دیـن څـه دی؟ خـو دا، چـې ځـان د خـاورو نـه بـالا کـړه
روح دې د دخپـل ځـان د معرفـت سره آشـنا کـړه

څـوک چـې الله هُـو وايـي هرګـز نـه حصـاريږي
غـه پـه دې څلـور ګوټـه دنیـا کښـې نـه ځـائيږي

خـاورو نـه پیـدا واښـه، لـه خـاورو پـه هـوا شي
حیـف دی کـه سـپیڅلی روح پـه خـاورو کـې فنـا شي

څـو کـه ظـاهر شـوی دی آدم د آب و ګـل نـه
ګـل غونـدې کـه اخـلي رنـګ او نـم د آب و ګـل نـه

حیف دی چې دې تـل پـه آب و ګـل کښـې راحصار شي
ښـایي چـې لـه دې مقامـه پورتـه پـه رفتـار شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تــن وائـــی مـــادی ئـــې، د مـــادې سره یـــار اوســـه
روح وایـــي جهـــان دې بـــې کنـــار، بـــې کنـــار اوســـه

نــه ځـــائیږي روح پـــه جهـــاتونو کښـــې هـــوش منـــده
حُـــر خـــو بیګانـــه وي تـــل لـــه هـــره قیـــده بنـــده

حُـر پــه تـــورو خـــاورو کـــې ژونـــدون کـــولی نـــه شي
خـــاورې د منـــږګ غونـــدې بـــازان لږلـــی نـــه شي[65]

اقبال لـه افغـان جمال الـدین نـه دومـره اغیـزمن و، چې د اقبالیـاتو د یـو څیړونکي دکتور معین الدین عقیل په اند یې په جاویدنامه کې د اسلام د تصوراتي نظریه د سید جمال الدین افغـان لـه لارې وړانـدې کـړه[66]. پورتـه یې دا شعر هم د سید جمال الدین په ژبه ویلای دی[67].

دا چې اقبال له سید نه څومره اغیزمن و، په لاندې برخه کې به یې ولولو.

((جمال)) د ((اقبال)) په فکر او شعر کې

سید؛ د وړو وړو جمال الدینو جوړونکی:

علامه اقبال د جواهر لعل نهرو د یو لیک په ځواب کې د سید جمال الدین په اړه ولیکل:

د مولانا سید جمال الدین افغان شخصیت څه بـل ډول و، د قـدرت کارونـه

[65] د اقبال جاویدنامه (پښتو ژباړه) د امیر حمزه شنواري له قلمه. اقبال اکیډمي کراچی، پیښور پبلک آرټس، ۱۹٦۷، مخونه ٦٨-٦٧

[66] دکتور معین الدین عقیل. سید جمال الدین افغان اور اقبال. اقبال ریویو: جمال الدین نمبر.

[67] وګورئ په جاویدنامه کې د اقبال او د ده پیر رومي سره د جمال الدین افغانی او حلیم پاشا مرکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم عجب دي، زمونږ د زماني پر مذهبي فکر او عمل تر ټولو زيات پرمختللي مسلمانان په افغانستان کې زيږيږي. جمال الدين د اسلامي نړۍ په ټولو ژبو پوهيده، په فصاحت او بلاغت کې ماهر و، د ده بې قراره روح به په اسلامي نړۍ کې له يوه سره، بل ته سفر کاوه او ده په ايران، مصر او ترکيه کې د لوړو وړتياوو خاوندان اغيزمن کړل. زمونږ د مهال ځينې ستر علما لکه مفتي عبده او د نوي کهول ځينې کسان، چې وروسته سياسي مشران شول لکه د مصر زاغلول پاشا، د همده د شاګردانو له جملې څخه ول. سيد ډېر کم وليکل خو ويې ويل ډېر! او له دې لارې ده له هغو خلکو څخه چې ده ته نېژدې ول واړه واړه جمال الدين جوړ کړل.[68]

سيد؛ د اقبال د مهال ستر مجدد، ستر ختيځوال او ستر مسلمان:

اقبال د علامه جمال الدين افغاني په اړه پر خپل هغه خط کې چې د جواهر لعل نهرو د ليک په ځواب کې يې لېږدولی و، ليکي:

بيا هم زمونږ د مهال هيڅ چا هم دومره د اسلام په روح کې دومره ګرمي ونه زيږوله لکه څومره چې ده وزيږوله. د ده روح اوس هم د اسلام لپاره ناقلاره دی او څوک نه پوهيږي، چې انتها به يې پر کوم ځای وي.[69]

په همدې ليک کې اقبال وړاندې د سيد په اړه وايي:

زما په نېزد په اوسمهال کې که څوک د مجدد وړ دی، نو هغه يوازې سيد جمال الدين افغاني دی. د مصر، ايران، ترکيې، او د هند د مسلمانانو تاريخ به که څوک ليکي نو تر ټولو وړاندې به د عبدالوهاب نجدي او وروسته به د جمال الدين افغاني يادونه اړينه کوي. وروستی کس په اصل

---

[68] اقبال حرف اقبال مرتبه لطيف احمد شيروانی ثناء الله اينډ سنز لاهور ۱۹۵۵ مخونه ۱۴۶

[69] اقبال حرف اقبال مرتبه لطيف احمد شيروانی ثناء الله اينډ سنز لاهور ۱۹۵۵ مخونه ۱۴۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د مسلمانانو د وینښتابې بنسټ ایښودونکی دی[70]

علامه اقبال د سید جمال الدین پرتلنه لـه شاه ولي الله سره کـوي، او د ده د علم او کمال په اړه لیکي:

مونږ مسلمانانو ته یو ستر کار راپېښ دی، پر مـونږ فـرض ده، چـې بـې لـه تېره (ماضي) د تښتیدلو، مونږ پر اسلام د یوه نظام پـه اړه لـه سره فکـر او غـور وکـړو. دا غالباً شـاه ولي الله و، چـې تـر ټولـو وړانـدې یـې د یـو روح وینښتابه محسوسـه کـړه، خـو د دې سـترې فریضـې حقیقـي ارزښـت او د وسعت کچه چې چاته معلومه وه، هغه سید جمال الـدین افغـاني و، چـې د اسلام په حیات ملي او حیات ذهني تاریخ کې تر ټولو ژور لیـدونکی و، او د انسـانانو او د دوی دعـاداتو او خصـائلو پـه اړه یـې ښـه تجربـه لرلـه. د ده «مطمع نظر» ډېر پراخ و او د ده لپاره دا څه ستونزمن کـار نـه و، چـې د ده ذات د تېر او د راتلونکي ترمنځ یوه ژوندۍ اړیکه جوړه شوې وای. که د ده زیارونه یوازې پر دې خبرې متمرکـز شـوي وای، چـې اسـلام پـه څـه ډول انسانانو تـه د عمـل او ایـمان تلقـین کـړی دی؟ د ده نوعیـت څـه دی؟ نـو اوس به مونږ مسلمانان پر خپلو پښو ډېر ټینګ ولاړ و[71]

((جمال)) د((اقبال)) په شعر کې:

د میر عبدالصمد خان په اند علامه اقبـال د سـید جـمال الـدین افغـانی ثنـا ویونکی و او ده به دی د مولانا رومي ترڅنګ خپل سیاسي لارښود ګڼـه[72].

اقبال په خپل کتاب جاویدنامه کې د جمال یادونه په څه دا ډول کوي:

عــــالمې در ســــینهء مـــا گـــم هنــــوز
عــــالمې در انتظــــار قـــــم هنــــوز

---

[70]

[71] اقبال، تشکیل جدید الهیات اسلامیه، اردو ترجمه، نذیر نیازی، بزم اقبال، لاهور، ۱۹۸٦، مخ ۱۴٦ د اکرام الله شاهد له کتاب څخه واخستل شو.

[72] میر عبدالصمد خان، اقبال و افغان، یونیورستی بک ایجنسی: خیبر بازار پیښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

عــالمې بــې امتیــاز خــون و رنــگ
شـام او روشــن تــر از صــبح فرنـگ

لا یـــزال و اردتـــش نـــو بـــه نـــو
بـــرگ و بـــار محکماتــش نـــو بـــه نـــو

بـــاطن او از تغیـــر بـــې غمـــې
ظـــاهر او انقـــلاب هـــر دمـــې

انـــدرون تســـت آن عـــالم نگـــر
مـــې دهـــم از محکـــمات او خـــبر[73]

د اقبال یو تخیلي سفر او له سید جمال الدین افغاني سره کتنه!

په جاوید نامه کې علامه اقبال د خپل هیرو رومي ترخنګ په یـو فکـري او روحاني سیاحت وتلی دی، او د تېر (ماضي) د مـذهب، فلسـفې، سـیاسي لاربښودانو، او د ادبي خوځښتونو له داسې اتلانو سره یې په یوه داسې دره کې لیدلي، چې هلته په انساني تاریخ کې د بشر د پښو پل هېڅمهـال هـم نه دی رسیدلی او نـه یـې د پښـو خـپ اوریـدل شـوی دی[74]. دی هلتـه لـه

---

[73] اقبال، کلیات اقبال (جاویدنامه)، فارسی، خصوصی ایډیشن: اقبال اکیډمی پاکستان، لاهور، ۱۹۹۰. د میر عبدالصمد خان، اقبال و افغان، یونیورستی بک ایجنسی: خیبر بازار پیښور. څخه په منښې واخستل شو.

[74] ماخوذ از "نقوشِ اقبال" دوسرا ایڈیشن- مطبوعہ مجلس تحقیقات و نشریاتِ اسلام،لکھنو- 1972ء

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغان سید سره ګوري، او هلته د هغه په اقتداء کې دوه رکعته لمونځ کوي، چې دی یې ستر طاعت بولي. د دې ملاقات په اړه لاندې د اقبال د شعر پښتو، چې امیر حمزه بابا ژباړلې ده، ولولئ:

د جمال الدین افغاني او د سعید حلیم پاشا د روحونو زیارت

دا یــو مــوتې خــاوره وړانــدې لاړه پــه فضــا کښــې
تــګ پــه تــګ د خپلــې تجلــۍ پــه تماشــا کښــې

یــا خــو زه ګیــر شــوی یــم پــه دام د هســت و بــود
یــا زمــا پــه دام کښــې، راګیــر شــوی دی وجــود

څیــره پــه فلــک کښــې او دا چــاک بــه وي لــه مــا نــه
زه یــم لــه افلاکــو کــه افــلاک بــه وي زمــا نــه

یــا خــو دې فلــک زمــا ضــمیر دی راګیــر کــړی
یــا زمــا بېــدار ضــمیر فلــک دی را زېــر کــړی

پوه نه یم چې څه دي؟ څنګ دي؟ عقل مې حېران دی
زه یــم پــه جهــان کښــې کــه پــه مــا کښــې دا جهــان دی

لاړمــه روان شــومه پــه پــر شــوم بــل آســمان تــه
لاړم ور داخــل شــومه یــو بــل نــوي جهــان تــه

دې جهــان کښــې هــم غرونــه، دشــتونه، بحــر او بــر وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا زمـــونږ د خـــاورو لـــه دنیـــا دیرینـــه تـــر وو

داسـې یـو جهـان چـې د ابـرک نـه جـوړ پیـدا وو
لاس نـــه د آدم تـــر اوســـه پـــټ پـــاتې تنهـــا وو

نـــه وو پـــه تختـــه ئـــې د وجـــود لا څـــه نقشـــونه
نـه وو څـوک چـې کـړی ئـې پـه فطـرت اعتراضـونه

مـا وئیـل رومـي (رح) تـه چـې دا څنگـه ښـه صـحرا ده
څـــه ښـــکلی پـــه غـــره کښـــې رواني ئـــې د دریـــا ده

ورک د دې دنیـــا نـــه چـــې د ژونـــد همـــه نشـــان دی
بیـــا راځـــي لـــه کومـــه، دغـــه غـــږ چـــې د آذان دی

وی راتـــه رومـــي (رح) چـــې «دا مقـــام د اولیـــاء دی
دا جهـــــان زمـــــونږه د دنیـــــا سره اشـــــنا دی

کـــــوم وخـــــت چـــــې آدم وو د جنتـــــه راوتلـــــی
پـــاتې وو دوه ورځـــې، دې عـــالم کښـــې غـــم ځپلـــی

دا بختـــور ځـــای دی، بختـــور ئـــې زائـــران دي
واړه صـــاحبان د مقامـــــاتو دي پاکـــــان دي

پـــاک خلـــق راځـــي لکـــه فضـــیل او بـــو ســـعید

(c) ketabton.com: The Digital Library

واړه عارفـــــان لکـــــه جنیـــــد او بایزیـــــد

پاڅــه چې دا نمــونځ د جماعــت خــو پــه لاس راشي
دا ســوزو گــداز څــه یــو ســاعت خــو پــه لاس راشي»

ورغلـــو، کتـــل مـــو، دوه ســـړی وو پـــه قیـــام
تُـــرک ئـــې مقتـــدي وو، افغـــاني ئـــې وو امـــام

پـــیر د روم چـــې تـــل وي پـــه حالـــت کښـــې د حضـــور
مـــخ ئـــې شـــو روښـــانه پـــه ډېـــر ذوق او پـــه سرور

وی چــې «مشرــق داســې دوه نــور نــه دي زیــږولي
نــوک ئــې د تــدبیر چــې زمــونږ غــوټې پرانســتلي

دا جـــمال الـــدین دی چـــې ســـید دی د ســـاداتو
ژونـــد ئـــې د گفتـــار نـــه حاصـــل کـــړی کائنـــاتو

دا دویـــم د تُرکـــو دی ســـالار حلـــیم دردمنـــد دی
فکـــر د هغـــه د خپـــل مقـــام پـــه څېـــر بلنـــد دی

دوه رکعتـــه دوی سره کـــول عظـــیم طاعـــت دی
اوگنهـــړی خـــو کـــار دی چـــې بـــدل ورلـــه جنـــت دی»

ښـــه ښـــکلی قـــرأت د دې ســـپین ږیـــري بـــلا نـــوش

(c) ketabton.com: The Digital Library

وی ئـې چـې والـنجم او هغـه دشـت ورتـه خـاموش

دا رنگــې قــرأت وي چــې خليــل وربانــدې مســت شي
بيــا ســپيڅلی روح د جبرائيــل وربانــدې مســت شي

زړه پـــرې د ســـينو دننـــه مســـت شي نـــاقلار شي
شـــور د الاالله پـــرې لـــه قبرونـــو رابيـــدار شي

تـــور لـــوگي لـــه هـــم يـــو اضـــطراب د شـــعلې ورکـــړي
زړه لـــه خپلـــه ســـوزه د داؤد پـــه شـــان خـــبر کـــړي

هــر هغــه چــې غيــب وي لــه قرأتــه ئــې عيــان شي
واړه راښـــــکاره تـــــرې حکمتونـــــه د قـــــرآن شي

پـــس لـــه نمونځـــه زه لـــه خپلـــه ځايـــه پاڅېدمـــه
ښـــکل مـــې کـــړل لاســـونه د هغـــه چـــې ورغلمـــه

وی ورتـــه رومـــي چـــې «دا بخـــری جهـــان گـــرد دی
پـــټ د ده پـــه زړه کښـــې يـــو جهـــاد د ســـوز او درد دی

ډوب دی پـه خـودي کښـې د خپـل ځـان پـه ننـداره دی
چـــا تـــه ئـــې خپـــل زړه ورکـــړی نـــه دی آزاده دی

کانـــدې پـــه لټـــون د کائنـــات کښـــې ډېـــر مښـــود

(c) ketabton.com: The Digital Library

څکــه لــه شــوخۍ زه ورتــه وایــم زنــده رود»[75]

پایله:

په دې مقاله کې مونږ ولوستل، چې د پان اسلامیزم اصطلاح په لومړي ځل په اروپايي مطبوعاتو کې وکارول شوه، د اقبال او د نورو مسلمانانو لیکوالانو په اند دا اصطلاح دوی اسلامي خطر ته راجع وبلله، چې غربي لیکوالان هم ورسره موافق دي.

دا چې د پان اسلامیزم تحریک ولې په نولسمه پیړۍ کې سراعیت وکړ، د دې ترشا د هغه مهال د اسلامي نړۍ جیو-پولیتیکي بدلونونه ول، چې اسلامي هېوادونه به پکې یو تر بله د اروپايي استعمار د غاړې غړوندي ته ولیدل، او خپله د مسلمانانو وروسته والی هم و.

دې طوفاني سیلاب ته دوه کسان ودریدل، یو د ترکیې سلطان عبدالحیمد ثاني او بل ستر سید جمال الدین افغان.

سلطان د سیاسي ګټو او د یو ډیپلوماتیک فشار لپاره پان اسلامیزم راخپل کړ او د رفارم برخې ته یې د شک په سترګه وکتل؛ خو په بل اړخ کې سید د یوې انقلابي طرحې سره رامخته شو، غوښتل یې چې اروپايي ښکیلاکګر او تاړاکګر له دې سیمې څخه وشړي. د ده د پان اسلامیزم طرحه پراخه وه، یوازې د استعمار تر شړلو پورې محدوده نه وه. د ده د پان اسلامیزم فلسفه په دې ټکو کې خلاصه کېدای شي: آزادي، رفارم، او یووالی!

هغه څه چې سید د خبرو اترو له لارې ویلي دي، هماغه اقبال د خپل شعر له لارې ویلي دي، که څه هم اقبال په لومړي سر کې د اجتهاد پر خلاف

---

[75] د اقبال جاویدنامه (پښتو ژباړه) د امیر حمزه شنواري له قلمه. اقبال اکیډمي کراچۍ، پیښور پبلک آرټس، ۱۹۶۷، مخونه ٦٦-٦٣

(c) ketabton.com: The Digital Library

و، خـو وروسـته یـې تـر ټولـو زیـات پلـوی شـو، او دا بیـا پخپـل ځـای دا راښکاروي، چې دی هم د رفارم غوښتونکی و.

ده نشنلیزم له یو نوی خدای سره تشبیه کړ، چې مسلمانان یـې پـه شرک کې اخته کړې دي[76] او مسلمانانو تـه یـې وویلـې، چـې د رنـګ او نسـل پـر بنسټ توپیر پر مونږ حرام دی، ځکه مونږ ټول یو یـو، د دې تـر څنـګ یـې مسلمانانو ته دا نصحیت هم وکړ، چې له مرکز څخه جدایي مرګ ده[77] او له کله نه چې مونږ جدا شوي یو، له یوه بلـه لـرې شـوي یـو، نـو زمـونږ عـزت تللی دی، زمونږ عزت له جمعیت څخه دی، نه له جلا کېدلو څخـه[78]. پـای اقبال خپله پان اسلامیستي تګلاره او خپل وطن ټولـه اسـلامي نـړۍ بـلي[79] چې ګټه او تاوان یې یو دی[80] . افغان جمال الـدین پـر اقبـال لاهـوري ژوره اغیزه ښندلې ده، دی جمال ته ډېـر ارادتمنـد لـری او د رومـي ترڅنـګ یـې خپل سیاسي پیر ګڼي.

---

[76] ان تازه خداو می سب سې بڑا وطن هی

[77] قوموں کے لئے موت ہے مرکز سے جدائی

[78] آبرو باقی تری ملت کی جمعیت سے تھی
جب سے جمعیت گئی دنیا میں رسوا تو ہوا

[79] ایک ہو مسلم حرم کی پاسبانی کے لئے
نیل کے ساحل سے لے کر تا بخاک کاشغر

[80] منفعت ایک ہے اس قوم کی نقصان بھی ایک

(c) ketabton.com: The Digital Library

سيد جمال الدين افغاني: ستر شخصيت او سپک تورونه

ليکوال

زاهد جلالي[1]

[1] - zahid.jalaly@gmail.com، زاهد جلالي د ننګرهار اسلامي پوهنتون، اسلام آباد، د شرعياتو او حقوقو له پوهنځي فارغ شوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سید جمال الدین افغاني: ستر شخصیت او سپک تورونه
لنډیز
مقدمه
د افغاني لنډ ژوندلیک
افغاني د ځان په اړه څه وایي؟
د افغاني صراحت او صداقت
پر شیعه مذهب د افغاني ردونه
پر شیعه مذهب د افغاني ردونه
د نظریې پتهولو په اړه د افغاني رایه
د افغاني شاګردان څه وایي؟
د میرزا لطف الله کتاب
د ایرانیت دعوه او رد یې
افغاني او ماسونېزم
د الحاد تور
پای
مراجع

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډیز

علامه سید جمال الدین افغاني [۱۸۹۷-۱۸۳۸م] د ستر شخصیت او اوچتو افکارو له کبله د ځینو مغرضو تر سپکو تورونو لاندې راغلی. دغه مقاله کې د دغو تورونو د ردولو هڅه شوې. د سید جمال الدین له لنډ ژوند لیکه وروسته د خپل ځان په هکله د ده نظر لیکل شوی، چې دا تر ټولو معتبر سند دی. بیا د هغه تورونو د رد له پاره چې وایي افغاني اصلا ایرانی و او ځان یې افغاني معرفي کاوه، د افغاني د رښتینولی په هکله د ده د ځینو معاصرینو نظرونه لیکل شوي. د دې له پاره چې پر ده د تشییع تور رد شي، د تشییع په اړه مو د ده نظر لیکلی او بیا د نظر پټولو په اړه د سید نظر لیکل شوی چې ښکاره شي چې آیا رښتیا هم افغاني خپله نظریه پټاوه او که نظریې یې حقیقت تمثیلاوه؟ له دې وروسته د سید په هکله د ده د مشهورو شاګردانو نظرونه لیکل شوي. بیا د میرزا لطف الله د کتاب او شجرې په تړاو د افغان محققینو او اسلامي مفکرینو نظرونه لیکل شوي. له دې وروسته مو هغه دلایل څېړلي چې افغاني پرې ایراني او شیعه بولي. همدارنګه له ماسونیت سره د افغاني اړیکه، چې پر ده ډېره مهمه نیوکه ده او ډېرو دښمنانو ترې غلطه ګټه پورته کړې، څېړلې او حقیقت یې بیان شوی. ځینې خو سید افغاني آن ملحد ګڼي، که څه هم د دوی نظر عقلا د منلو وړ نه دی، خو بیا هم یو څه پرې لیکل شوي او عموما په ټوله مقاله کې د افغاني پر شخصیت لګېدلي تورونه څېړل شوي او رد شوي.

مقدمه

سید جمال الدین افغاني په نننۍ نړۍ کې د یوه اختلافي شخصیت په نامه پېژندل شوی. څوک یې ایراني بولي او څوک افغاني.. څوک سني و

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوک شیعه.. ځوک مسلمان او ځوک آن ملحد! د افغاني د شخصيت متضرر کول او بدنامول طبيعي نه، بلکې قصدي دي. دا د معاصرې اسلامي ویښتابه او اسلامپالنې د دښمنانو هیله ده، ځو خپلې "نوې استعماري" تمې په حقیقت بدلې کړي او مسلمانان لا هم ویده پاتې شي. عجیبه خو دا ده چې د دوی مغرضه دعوه ځینې متعصب یا ویده مسلمانان هم ترویجوي او غواړي د حقیقت جامه ورواغوندي!

د افغاني له شخصیته د دغو تورونو او وهمونو لرې کول ډېر اړین دي. که څه هم ډېری په دې باور دي چې د افغاني افغانیت یا ایرانیت ثابتول مهم نه دي، ځکه هغه اوس مړ شوی او د هغه د وطن ثابتول څه ګټه نه لري، خو دا پر ځای نه ده. ځکه سید جمال الدین افغاني اوس یو فرد نه، بلکې یو تاریخ دی او د مصري مفکر "محمد جلال کشک" [۱۹۹۳-۱۹۲۹م] خبره، د تاریخ تفسیر کې اختلاف یوازې تاریخي اختلاف نه دی، بلکې دغه اختلاف راتلونکی جوړوي. د افغاني رښتینې څېره ښکاره کول د هغه د شخصیت په مؤثریت کې ډېر مهم رول لري او په راتلونکي نسل کې یې د افکارو پلي کولو ته لار هواروي، خو که افغاني په نړۍ کې د یوه داسې شخصیت په نامه وپېژندل شي چې خپل حقیقت یې پټاوه او ظاهر و اصل یې سره فرق لاره، د ده

ستر شخصیت پر ځمکه غورځوي.

ځوک چې افغاني ته ایراني وایي او په نورو تورونو یې متهموي، دا شخصي موضوع نه ده، بلکې دا خلک نه غواړي چې معاصره اسلامپالنه د افغاني پر لیکه و لاره روانه شي، ځکه چې افغاني له اسلامه هغه کلاسیک فهم نه لاره چې دغه "روڼ اندي" یې غواړي. افغاني لومړی شخصیت و چې د حضاري اسلام.. یعنې سیاسي و جغرافیوي اسلام نظریه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړه.[۲] همدا لامل دی چې نن د سياسي اسلام دښمنان د افغاني شخصيت په مخفي شخصيت، جاسوس، ايراني او نورو تورنو بدرنگوي.[۳] دا سمه ده چې علامه افغاني بايد د ستر اسلامي وطن په يوې تنگې سيمې پورې منحصر نه شي. هغه د ټولې اسلامي نړۍ او آن د ټول شرق سته ده. له هغه سره د ټولو مسلمانانو غم و.

استعمار تل غوښتي چې مسلمانان په همدې تنگو اختلافاتو کې گير او خپل اهداف عملي کاندي، همدا ده چې سيد جمال الدين به له مذهبي اختلافاتو کرکه کوله او غوښتل يې امت د اختلاف پر ځای وحدت ته سوق کړي. خو نن نړۍ بدله ده، دغه ستر شخصيت اوس يو تاريخ دی چې د راتلونکي لار جوړوي. د افغاني اصليت ثابتول ډېر اړين دي، ځکه خو ځينو سترو مفکرينو دې اړخ ته ډېره ځيرنه کړې او ډېر څه يې پرې ليکلي.

د جاپاني "جيونيتشي هيرانو" خبره، افغاني آن يوازې د اسلامي نړۍ شخصيت نه و، بلکې د شرق و غرب اختلاف کې يې له ټولو شرقيانو او آن له هغو شرقيانو دفاع کوله چې په غير اسلامي اديانو باوري وو.[4] خو دا هم بايد ښکاره وي، چې هغه افغاني؛ حنفي، سني مسلمان و او څه چې يې ويل، هماغسې و. دا د دغه ستر شخصيت د لوړتيا نښه ده، او که يې ايرانيت ومنو، د استاد محمد عماره [پيدايښت ۱۹۳۱م] خبره، دغه دعوه

[۲] - کشک، محمد جلال. ودخلت الخيل الازهر. قاهره، الزهراء للاعلام العربي، ۱۹۹۰، درېيم چاپ، ۴۹۹م مخ.

[۳] - ښه مثال يې عيسايي ليکوال لويس جريس دی. لويس ړوند غربپال شخصيت دی او دا چې افغاني د غربپالنې مخالف و او د سياسي اسلام نظريه يې وړاندې کړې وه، دی يې هم د "الإيراني الغامض في مصر" تر سرليک لاندې مقاله کې چې ۱۹۸۳ ميلادي کال کې خپره شوې، ايرانی او شيعه يې بولي او په دې نظر دی چې افغاني خپل اصل و حقيقت له خلکو پټاوه!

[4] - هيرانو، جيونيتشي. تجديد الفکر الاسلامي في العالم الاسلامي الحديث. مجله الدراسات العالم الاسلامي، ۲۰۱۱ مارچ، ۳۰م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني دروغځنوي او لاره يې مشکوکوي.

افغاني په خپله ويل چې افغان او د کونړ له ساداتو دي.[5] شاگردانو او نورو قريبانو يې هم دا خبره کوله او د افغاني تر غوږو هم رسېدلې وه چې شاګردان يې دی سني و افغان بولي او هغه يې مخالفت نه و کړی بلکې په خپله يې ويل چې افغانی دی او آن قسم يې خوړلی و چې ايرانی نه بلکې افغانی دی، خو له دې سره سره يې ځينې ايرانی شيعه او ځينې يې آن ملحد ګڼي! خو دغه ټولې ادعاوې تر وهمونو ډېر څه نه دي، ځکه د دوی ټولو دلايلو کې يو معقول دليل نه شي موندل کېدای، چې په دې څېړنه کې همدغو ټکو ته ځيرنه شوې او د دواړوو خواوو دلايل څېړل شوي.

د افغاني لنډ ژوندليک

محمد جمال الدين د صفدر[6] زوی دی، د نسب لړۍ مشهور عالم سيد علي ترمذي ته رسېږي. ترمذي د افغانستان په قندز کې زېږېدلی او بونير کې وفات او خښ شوی،[7] استاد حبيبي او مرحوم محمد امين خوږيانی وايي چې په کونړ کې په "پير بابا" مشهور دی او خلکو ته د لمر

---

[5] - د افغاني په خپل لاس ليکل شوي اسناد شته چې ځان يې د افغانستان د کونړ ولايت ته منسوب کړی. همدارنګه مرحوم رشتيا صاحب د سيد جمال الدين په هکله ليکلي کتاب کې ليکي چې افغاني په خپله ويل چې زه اړتيا نه لرم چې ځان کوم قوم ته منسوب کړم، زه افغان يم. وروسته دغه موضوع ښه شاربو.

[6] - امام محمد عبده، رشيد رضا، استاد محمد عماره او عموما مصريان د افغاني پلار سيد صفتر يادوي، خو ټولو افغان محققينو سيد صفدر ليکلی.

[7] - حبيبي، عبد الحي. نسب و زادگاه سيد جمال الدين افغاني. کابل، موسسه انتشارات بيهقي، ۱۳۵۵ش، ۲۷م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ښېر معلوم دی.[۸] او بيا يې نسب امام حسين بن علي رضي الله عنهما ته رسېږي. سيد جمال الدين په ۱۸۳۸م کال کې د افغانستان د کونړ ولايت د اسعد آباد په نامه سيمه کې په يوه بانفوذه سياسي کورنۍ کې زېږېدلی.[۹]

- دوست محمد خان [۱۸۶۳-۱۷۹۳م] د دوی له کورنۍ د خطر احساس کاوه، نو په اته کلنۍ کې يې له ټولې کورنۍ سره کابل ته انتقال کړل. په لږه موده کې يې تفسير، حديث، عقيده، فقه، فلسفه، اصول الفقه، رياضي، فلکيات، طب او نور مروج علوم ولوستل.[۱۰]
- په لس کلنۍ کې له پلار سره ايران ته لاړ. پلار يې د قزوين مدرسه کې استاد و، دی هم په همدغه مدرسه کې شاگرد شو.[۱۱]
- په ۱۸۴۹م کې د عراق نجف ته لاړ او هلته يې علوم القرآن، حديث، علم الکلام، فلسفه، منطق، اصول الفقه، رياضي، فلکيات، طب او نور علوم ولوستل.[۱۲]-
- په ۱۸۵۴م کې د رياضي او نورو اروپايي زده کړو له پاره هند ته لاړ. څه باندې يو کال د هند په بمبيي او کلکته کې واوسېده.
- بيا په ۱۸۵۷م کې له هنده حج ته لاړ او بيا عراق او ايران ته لاړ. له

---

[۸] - خوگيانی، محمد امين. حيات سيد جمال الدين افغاني. کابل، مطبعه عمومي کابل، ۱۳۳۸ هجري، ٦م مخ.

[۹] - مخزومي، محمد باشا. د افغاني سيد جمال الدين خاطرات. کوټه، صديقي خپرندويه ټولنه، ۲۰۱۳م، دويم چاپ. ژباړه: محمدشاه ارشاد، د م- احساس زمند په زيار، ۳٦-۳۵م مخونه.

[۱۰] - تېر مصدر، ۳٦م مخ.

[۱۱] - عماره، الدکتور محمد. شخصيات لها تاريخ، قاهره، دار السلام، ۲۰۰۸م، ۱۷۲-۱۷۱م مخونه او نسب و زادگاه سيد جمال الدين افغاني.

[۱۲] - شخصيات لها تاريخ ، ۱۷۲م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایرانه وروسته بېرته خپل اصلي وطن افغانستان ته راوگرځېده.[۱۳]

• په افغانستان کې یې سیاسي فعالیتونه پیل کړل. دغه وخت کې انگرېزانو د افغانستان داخلي چارو کې لاسوهنه کوله او امیر دوست محمد خان یې د محمد اعظم خان [مړینه ۱۸٦۷م] په مقابل کې راپاراوه. افغاني د محمد اعظم خان ملاتړی شو[۱۴] او د هغه له لوري په مختلفو حکومتي منصبونو کې په دنده بوخت شو، چې آن د لومړي وزیر تر دندې ورسېده. امیر پر سید جمال الدین ډېر باور لاره او په ډېرو سترو موضوعاتو کې یې ورسره مشوره کوله.[۱۵]

• په ۱۸٦۸م کال کې امیر محمد اعظم خان ماته وخوړه، افغاني له ماتې وروسته هم کابل کې پاتې شو او امیر شېر علي خان [۱۸۲۵-۱۸۷۹م] د ده د کورنۍ له ډاره ورته څه ونه شو ویلای.[۱٦]

• په ۱۸٦۹م کې، د محمد اعظم خان له ماتې درې میاشتې وروسته د هند له لارې له افغانستانه واوته.[81] له دې وروسته د سید جمال الدین په ژوند کې نوې مرحله پیل شوه، دا مرحله د امت د ویښولو مرحله وه. له دې وروسته افغاني له یوه ملي شخصیته په اسلامي شخصیت بدل شو او د ټولې اسلامي نړۍ له پاره یې هڅې پیل کړې.[۱۷]

• په هند کې یې له علماو سره ناسته ولاړه کوله. د هند حکومت ورته د ډېرې پاتې کېدو اجازه ور نه کړه. افغاني هم له یوې میاشتې ډېر پاتې نه شو. بیا له هنده مصر ته لاړ، هلته څلوېښت ورځې پاتې شو او په ازهر کې

---

[۱۳] - شخصیات لها تاریخ، ۱۷۲م مخ.

[۱۴] - تېر مصدر، ۱۷۳م مخ.

[۱۵] - زیدان، جرجي. مشاهیر الشرق. مصر، ۱۹۲۲، درېیم چاپ، دویم جلد، ۵۴م مخ.

[۱٦] - شخصیات لها تاریخ، ۱۷۳م مخ. مشاهیر الشرق، ۵۵م مخ.

[۸۱]- مشاهیر الشرق، ۵۵م مخ.

[۱۷] - شخصیات لها تاریخ، ۱۷۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې له شاګردانو سره ناسته ولاړه کوله، شاګردانو ډېر خوښاوه او ورځخه يې وغوښتل چې ځينې کتابونه ورته تدريس کړي. بيا آستانې ته لاړ. په آستانه کې په خلکو کې ډېر مشهور شو، هر څوک د ده پوهې او علم ته حيران وو، شپږ مياشتې نه وې تېرې چې مجلس معارف کې يې غړی کړ. خو د ځينو د سيسو له امله يې له آستانې وشاړه.[18]

- په ۱۸۷۱م کال کې له آستانې بېرته مصر ته لاړ. هلته په تدريس بوخت شو، په خپل جومات کې يې شاګردانو ته کتابونه ويل. خلک د ده له تدريسه ډېر متاثر شول او دی ډېر مشهور شو. خو دا چې افغاني د سياست علاقه من و، سياست ته ننوت. د پرديو د لاسوهنې مخالفت يې وکړ. په مصر کې له اته کاله پاتې کېدو وروسته له مصره هم وشړل شو.[19] په مصر کې د افغاني دغه مرحله ډېره مهمه ده. هلته يې له سترو شخصيتونو سره ليده کاته وکړل، د دوی له جملې شيخ محمد عبده [۱۸۴۹-۱۹۰۵م] و چې وروسته يې په فکري مبارزې کې شريک او مهم شاګرد شو. همدلته افغاني د فلسفې، کلام او منطق کتابونه شرحه کړل او ځينې اخبارونه يې هم تاسيس کړل.[20]
- په ۱۸۷۹م کې هند ته لاړ، د حيدر آباد په دکن کې مېشت شو او "حقيقت مذهب نيچيري[21]"[22] کتاب يې همالته په فارسي ژبه وليکه.[23] افغاني درې کاله هند کې د بندي په څېر اوسېده.

---

[18] - مشاهير الشرق، ۵۵م مخ.

[19] - تېر مصدر.

[20] - شخصيات لها تاريخ، ۱۷۵م مخ.

[21] - رزاقي، شاهد حسين. سيد جمال الدين افغاني. کابل، مستقل خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۸ لمريز، ژباړن، عبد المالک همت، ۹۲م مخ.

[22] - دغه کتاب په "الرد على الدهريين" مشهور دی.

[23] - مشاهير الشرق، ۵۷م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په ۱۸۸۲م کې چې انګرېزانو مصر اشغال کړ، افغاني ته يې د وتلو اجازه ورکړه. افغاني په کال ۱۸۸۳م کې پاريس ته لاړ. دغه وخت کې يې مشهور شاګرد محمد عبده بيروت ته تبعيد شوی و. نو محمد عبده ته يې ليک واستاوه او ورڅخه يې وغوښتل چې پاريس ته لاړ شي. پاريس کې له محمد عبده سره يو ځای شو او د "عروه الوثقی" مشهوره جريده يې جوړه کړه. په دغه مجله کې افغاني د اسلامي نړۍ د ويښتابه هڅې کولې او انګرېز استعمارګر يې راټه، نو د انګرېزانو له سخت مخالفت سره مخ شو او له اتلسمې ګڼې وروسته بيا چاپ نه شوه. د مجلې لومړۍ ګڼه د ۱۸۸۴م د مارچ پر ديارلسمه نېټه خپره شوه او وروستۍ يې د همدغه کال د اکتوبر پر شپاړسمه نېټه خپره شوه.[۲۴]
- افغاني په اروپا کې تر ۱۸۸٦م کال پورې پاتې شو. دغه موده کې يې د پاريس په مختلفو جريدو کې ليکنې خپرې کړې او له مشهور فيلسوف ارنست رېنان [۱۸۹۲-۱۸۲۳م] سره د علم او ايمان پر موضوع فلسفي بحثونه وکړل. رينان د افغاني په ستاينه کې وويل چې داسې ګومان مې کاوه لکه ابن رشد [۱۱۹۸-۱۱۲٦م] او ابن سينا [۱۰۳۷-۹۸۰م] چې مخامخ وينم![۲۵]
- په ۱۸۸٦م کال کې د ايران پاچا ناصر الدين شاه [۱۸۹٦-۱۸۳۱م] ايران ته وروغوښت. ناصر الدين شاه د افغاني تود هرکلی وکړ او په لوړو منصبونو يې مقرر کړ. د افغاني شخصيت او کړنو خلک متاثر کړل، شاه له دې تاثره وډار شو او له سيد جمال الدين سره يې وضعه سپېره کړه،

---

[۲۴] - عماره، الدکتور محمد. جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام. قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۸م، دربيم چاپ، ٦۹م مخ.

[۲۵] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۷۱م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني پوه شو، نو اجازه يې ترې واخيسته او د روسيې پر لور روان شو.[۲۶]

- په ۱۸۸۷م کال کې سيد جمال الدين روسيې ته لاړ.[۲۷] په روسيه کې يې له سترو شخصيتونو سره وکتل او د اسلامي نړۍ په هکله يې مختلفې مقالې خپرې کړې. د افغاني لوړ شخصيت او قوي جذابيت دلته هم ډېر خلک پرې ورټول کړل. ډېرو خلکو ترې ډېر څه زده کړل. د مثال په توګه مشهور تاتاري مجدد عالم رضا الدين بن فخر الدين [۱۹۳٦-۱۸۵۸م] ځان د افغاني مريد باله او ويل به يې چې افغاني په ډېرو حقايقو وپوهاوه.[۲۸]
- په ۱۸۸۹م کې پاريس ته د نندارتون د پرانستلو له پاره رهي شو. په ميونيخ کې يې له ناصر الدين شاه سره وکتل. هغه ايران ته وباله، ده له ګيلې سره بلنه ومنله.[۲۹] ايران ته له تلو مخکې يې روسيې ته لنډ سفر وکړ او په ۱۸۹۰م کې ايران ته ورسېد.[۳۰]
- ايران کې يې بيا له شاه سره اختلافات رامنځ ته شول. افغاني د تلو له پاره اجازه وغوښته خو شاه اجازه ورنه کړه. بيا هلته اووه مياشتې پاتې شو او د اوسېدو پر مهال يې ځينې مقالې هم وليکلې. په ۱۸۹۱م کې يې افغاني په ډېرې بې احترامۍ او سپکاوي له ايرانه وشاړه. د شړلو پر مهال يې لونګۍ پر ځمکه وغورځوله، په ډېر يخ او د مرض په حالت کې له ايرانه

---

[۲۶] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ٦٧-٦٦م مخونه.

[۲۷] - "ضمير بن ادهم اشهابي" روسيې ته د افغاني د سفر کال ۱۸۸۸م ښيي خو استاد محمد عماره په "موقظ الشرق و فيلسوف الاسلام" کې ۱۸۸۷م کال يادوي. دلته د استاد عماره تاريخ ليکل شوی، ځکه هغه د سيد جمال الدين د ژوند و آند متخصص دی او آن مياشت و ورځ هم ورسره ليکي.

[۲۸] - اشهابي، ضمير بن ادهم. الکلام عن اصل السيد جمال الدين الافغاني في بعض المراجع الروسيه.

http://www.iranoworld.ir/alafghani/texts/SJ_1_5_Shahabi.pdf

[۲۹] د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ٦٩م مخ.

[۳۰] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق و فيلسوف الاسلام، ۷۴م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشاړه.[۳۱]

- بیا لندن ته لاړ او هلته یې عموما استبداد او خصوصا د ایران حکومت سخت راټه. د ایران شاه له سلطان عبد الحمید [۱۹۱۸-۱۸۴۲م] څخه وغوښتل چې آستانې ته یې وغواړي، څو دوی یې له مقالو او تبلیغاتو په امان شي. همداسې وشول، سلطان عبد الحمید افغاني استانې ته وروغوښت. افغاني په ۱۸۹۲م کې آستانې ته لاړ او هلته د آزاد بندي په څېر اوسېده.[۳۲]
- د ۱۸۹٦م په وروستیو کې په سرطان مرض اخته شو. بالآخره د ۱۸۹۷م کال د مارچ په نهمه نېټه له دې فاني نړۍ د تل له پاره رهي شو.[۳۳]
- په ۱۹۴۴م کال کې افغان ډپلوماتانو له ترکي حکومت سره مذاکرات وکړل او له ځینو مخالفتونو سره یې ترکي حکومت پر دې قانع کړ چې د افغاني جسد له ترکیې افغانستان ته رانقل کړي. کله چې ترکانو ومنله، افغان حکومت د دغه ستر نابغه جسد په ډېر استقبال د کراچۍ له لارې کابل ته انتقال کړ. جسد چې به یې هر چېرته ورسېده، پر لار به زښت ډېر خلک د درنښت له پاره راوتلي وو او په څو ځایونو کې یې د جنازې لمونځ هم وشو. د افغانستان د وخت لومړی وزیر له خپلې کابینې سره د کابل پر دروازه ولاړ وو. جسد یې د کابل پوهنتون په محوطه کې د لومړي وزیر په لاس په داسې حال کې وسپارل شو د چې افغان حکومت واړه او غټ مسؤولین حاضر وو.[۳۴]

---

[۳۱] - تېر مصدر، ۷٦م مخ.

[۳۲] - تېر مصدر، ۷۸-۷۹م مخونه.

[۳۳] - مشاهیر الشرق، ۵۹م مخ.

[۳۴] - افغاني، سعید. د شرق نابغه. کابل، بیهقي کتاب خپرولو مؤسسه، ۱۳۵۵ش، ۲۲م مخ او نړیوال، رزاقي. علامه سید جمال الدین افغان د پوهې او آزادۍ علمبردار. کابل، بیهقي کتاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني د ځان په اړه څه وايي؟

سيد جمال الدين افغاني تريخ او صريح سړی و، هېڅ کله يې دروغ نه ويل. هر چېرته يې حقيقت ښکاره کړی او ډېرو ځايونو کې د حقيقت ښکاره کول ورته زښت ډېر مشکلات هم زېږولي، آن زنداني کېدل يې او د ځينو له نظره د همدغه صراحت او حق ويلو له امله وژل شوی. خو ځينې خلک يا د اسلام دښمنۍ له امله يا د ساده ګۍ او يا د تعصب له مخې د افغاني صداقت او صراحت ردوي او سيد جمال الدين ايراني بولي. په داسې حال کې چې افغاني په خپله صراحتا ويلې چې د افغانستان د کونړ ولايت د ساداتو دی. هغه ځان حنفي مذهبه سني باله. آن په خپل لاس ليکل شوي اسناد يې هم شته چې ځان يې د کونړ له ساداتو معرفي کاوه.
افغاني د ځان په هکله وايي: "شرق او شرقيانو ته مې وکتل، افغانستان لومړی ځای و چې زما توجه يې جلبه کړه، او دا لومړی ځای دی چې زما بدن يې پر خاورې لګېدلی، بيا هند و -چې عقل مې په کې مثقف شو-، بيا ايران د ګاونډيتوب او اړيکو له مخې..."[35] په دغه وينا کې افغاني ښکاره وايي چې د افغانستان دی او ايرانيان -چې پر افغاني دعوه کوي- خپل ګاونډيان ګڼي. افغاني بيخي ښکاره خبره کړې او هېڅ د شک و شبهې ځای يې نه دی پرې ايښی، خو له دې سره هم ځينې ځان -يا خلک- غلطوي!

د افغاني بل اعتراف يې شاګرد، محمد باشا مخزومي [۱۹۲۹-۱۸۶۸م] په خپل "د افغاني سيد جمال الدين خاطرات" کتاب کې ليکلی. د مخزومي باشا دغه کتاب د افغاني په هکله يو ډېر مؤثق او معتبر مرجع دی چې د ده

خپرولو مؤسسه، ۱۳۸۵ش، ۴۴-۴۲م مخونه.

[35] - عماره، الدکتور محمد. جمال الدين الافغاني المفترى عليه. قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۴م، ۱۳۰م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هکله تقریبا په ټولو کتابونو کې ترې استفاده شوې. مخزومي باشا د کتاب په مقدمه کې لیکي:

"یوه ورځ مې ورته [افغاني ته] وویل چې ستا ځینې دوستان او هوا خواهان غواړي چې ستا سوانح نشر کړي او د اخبار والاوو په اصطلاح د خپل اخبار ستونونه پرې ښکلي کړي؛ نو دی موسکی شو او ویې ویل:

(عیان بیان ته اړه نه لري او هغه څه ورته ووایه چې فلاني سړي زما په باره کې ویلي دي[36])..

بیا ما ورته وویل چې: (ستا په شان حکیم استاذ ته نه ښایي چې په هغه څه د خپل عصر په خلکو بخل وکړې چې نورو ته یې ګټه رسېږي او ده ته مضر نه اوسي.) ده راته وویل: (په دې کې به د هغه چا له پاره څه ګټه وي چې دا یادوي چې زه په ۱۲۵۴ هجري کال کې پیدا شوی یم او له نیمې پېړۍ نه زیات عمر مې تېر کړی او له خپلې خاورې (افغانستان) نه په وتلو مجبور کړای شوی یم او د خلکو اغراض او امیال لوبې راباندې کوي، او په دې هم مجبور کړای شوی یم چې د هند خاوره پرېږدم او له مصر نه وشړل شم او له استانې او د ځمکې له اکثرو پایتختو څخه واېستل شم. دغه احوال ټول هغه خاطرات دي چې ما نه خوشالوي او نه د قوم له پاره کومه فایده په کې شته)..."[37]

د افغاني په دغه ځواب کې مرحوم محمد باشا المخزومي د هغه دا قول چې ځان یې افغانستان ته منسوب کړی، رانقل کړی دی چې دا هم د ده پر افغانیت ډېر ښکاره او قوي دلیل دی.

همدارنګه مرحوم سید قاسم رشتیا [۱۹۹۸-۱۹۱۳م] د افغاني په اړه خپل کتاب کې د هغه وینا نقله کړې چې وایي؛ "زه اړتیا نه وینم چې ځان کوم

---

[36] - هغه چا ته اشاره ده چې له ده سره یې رخه لرله او منفي تبلیغات به یې ورپسې کول.

[37] - د افغاني سید جمال الدین خاطرات، ۳۳-۳۲م مخونه.

ملت ته منسوب کړم، زه افغان یم."[38] دا اعتراف هم د نورو په څېر ډېر سپین او واضح دی.

په "مجموعه اسناد و مدارک چاپ نشده سید جمال الدین افغاني" کې د سید جمال الدین په خپل لاس لیکل شوی لیک خپور شوی چې لیکلي يې دي چې د کابل اوسېدونکی افغان، سید جمال الدین افغاني د کونړ له ساداتو.[39]

همدارنګه بل دلیل چې د هر څېړونکي توجه جلبوي، د عروه الوثقی پر مشهورې مجلې د افغاني نوم لیکل دي. افغاني په خپله دغه مجله کې چې له پاریسه یې خپروله، پر لومړي مخ یې لیکلي "سید جمال الدین الحسیني الافغاني"[40]. علامه افغاني په خپله د دغې مجلې مسؤول و او ښکاره ده چې د افغاني تخلص یې په خپلې لارښوونې لیکل شوی.

کله چې د علامه سید جمال الدین افغاني شاګرد برهان الدین بلخي دا آوازه واورېده چې خلک سید جمال الدین، ایرانی بولي، نو د افغاني هغه خبره چې ده ته یې کړې وه، وویله. بلخي لیکي:

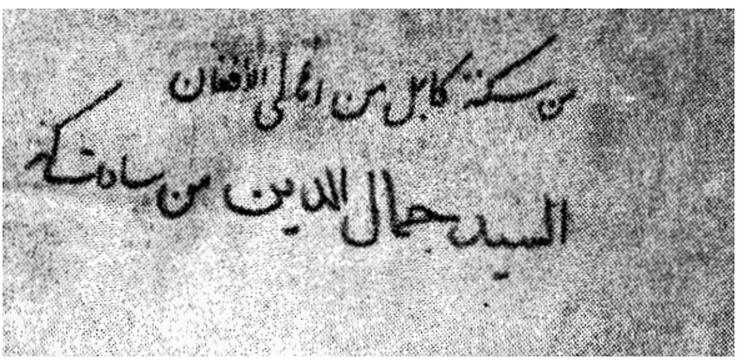

"نسب و زادګاه سید جمال الدین افغاني" (اووم مخ) او د استاد فضل الرحمن فاضل صاحب په "بیدارګر عصر" (172م مخ) کې هم خپور شوی.

[40] - فاضل، فضل الرحمن. بیدارګر عصر. کابل، وزارت اطلاعات و فرهنګ، ۲۰۰۸م، ۲۴۲م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه افغاني په خپل لاس لیکلي چې د افغانستان د کونړ دی

" په دې ورځو کې اورم چې ځیني خلک استاد (افغاني)، ایراني بولي، نو د دې له پاره د افغاني هغه مرکه چې له ما سره یې کړې وه، دقیقا یې نقلوم: (زه د کنړ له مشهورو ساداتو یم.. افغانستان کې زېږېدلی یم. شیخ جمال الدین چې بابي رئیس او ایرانی دی، چېرته چې زه تللی یم، هغه هم پټ تللی، همدا لامل دی چې ایرانیان یا خبر دي یا په ناخبرۍ ما شیخ جمال الدین ګڼي، چې دا مطلقا دروغ دي. زه ځان ښه پېژنم، دا دی قسم خورم چې زه اصلا ایرانی نه یم او افغان یم، ټول افغانان ما پېژني او دا خبره تصدیقوي.)"[41]

سید جمال الدین افغاني په ډېرو لیکونو چې خلکو ته یې استولي دي او مجلو کې چې یې لیکنې خپرې شوي، له نامه سره یې افغاني لیکل شوي. استاد فضل الرحمن فاضل [پیدایښت ۱۳۳٦ش] لیکي چې په فرانسوي مطبوعاتو کې چې حسیني او افغاني سره نه ګډېدل، علامه جمال الدین به "افغاني" ته پر "حسیني" ترجیح ورکاوه.[42] څرنګه چې مخکې مو یادونه وکړه، علامه افغاني به په لیکونو کې هم خپل تخلص افغاني لیکه. د مثال په توګه مستر بلنت [۱۹۲۲-۱۸۴۰م] ته لیکل شوی لیک کې.[43]

کله چې د ایران شاه ناصر الدي ووژل شو او ایران له ترکیې غوښتل چې سید جمال الدین ورتسلیم کړي، ترکیې د دې له پاره ایران ته ور نه کړ

---

[41] - نسب و زادګاه سید جمال الدین افغاني، ١٦-١۵م مخونه.

[42] - تېر مصدر، ١٦٩م مخ.

[43] - دغه لیک د استاد فاضل د بیدارګر عصر پر ۱۹۳م مخ لیدلای شئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دی ایرانی نه دی. افغاني په خپله ترکي شاعر عبد الحق حامد [۱۸۵۱-۱۹۳۷م] ته د سلطان عبد الحمید ستاینه کړې وه چې دی یې ایران ته نه و تسلیم کړی، ځکه چې دی ایرانی نه دی. افغاني ویلي وو: "ایراني حکومت څو وارې گومان کړی و چې زه ایرانی یم.. او ته پوهېږې چې زه ایرانی نه یم."[44] په تېرو مثالونو کې ښکاره شوه چې علامه سید جمال الدین افغاني به په خپله له خپل نامه سره د افغاني وروستاړی گډاوه او علنا یې ویلې چې د ایران نه بلکې د افغانستان دی. افغاني په شیعه مذاهبو نقد کړی او له سنیانو سره یې په اساسي اختلافاتو کې د سنیانو نظر ته ترجیح ورکړې چې دا یې هم د سنیت او افغانیت ښه دلیل دی. خو بیا هم ځینې له دغو حقایقو سترگې پټوي او دغو اسنادو ته ماشومانه، شرمووونکې او خندوونکي توجیهات جوړوي.

دوی وایي چې علامه سید جمال الدین افغاني دغه اسنادو کې د منافقت له وجې له خپل نامه سره افغاني لیکل او خلکو ته یې ځان افغاني معرفي کاوه، په داسې حال کې چې دی افغاني نه و. دوی وایي چې دی د ایران د اسد آباد د سیمې و او د دې له پاره چې د اهل سنت په منځ کې محبوبیت پیدا کړي ځان یې افغاني باله!

د دې بې اساسې او وهمي دعوې په رد کې غواړم د سید خپل نظریات او ځانگړنې ولیکم، څو د دغه وهم و افترا حقیقت خلکو ته ښکاره شي:

د افغاني صراحت او صداقت

د علامه افغاني شاگردانو او هغه کسانو چې له ده سره یې لیدلي او ناسته ولاړه یې ورسره شوې، د ده په هکله وایي چې رښتینی سړی و او خپله خبره به یې سپینه او ښکاره کوله. مشهور لیکوال جرجي زیدان [-۱۸۶۱

---

[44] - فوزي، مصطفى. دعوه جمال الدين الافغاني. رياض، دار الطيبه، ۱۹۸۳م، ۲۰۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹۱۴م] ليکي چې افغاني آزاد ضميره شخصيت و، سپينې خبرې به يې کولې او پاک نفسی سړی و.[45] د افغاني کوم صفات چې د هغه د صراحت په اړه جرجي زيدان ليکلي، مخزومي باشا کټ مټ همدغسې ليکلي. د افغاني ټول شاګردان په دې يوه خوله دي چې افغان تېز او صريح سړی و او خبره به يې نه پټوله.

جرجي زيدان د افغاني د هدف په اړه وايي چې که څوک د ده ژوند و کارنامې لنډې هم ولولي، پوهېږي چې د هغه هدف يوازې د يوه خليفه په اداره کې د اسلام يووالی وو او په دې لاره کې يې هېڅ دنيوي تمه نه لرله.[46]

چرچيل [۱۸۴۹-۱۸۹۵م] هم له افغاني سره ليدلي وو. له افغاني سره له ملاقاته وروسته يې د ده د صفاتو په اړه ولفر بلنت ته ويلي وو: "شيخ جمال الدين رښتينی او صريح سړی و، چې خپله عقيده يې پرته له ملاحظې ويله".[47]

دا وو د افغاني د صراحت په اړه د دوو داسې کسانو نظر چې نه د افغاني په دين کې ورسره شريک وو او نه يې له فکر سره موافق وو. خو دوی د هغه په اړه حقيقت بيان کړی او ښکاره کړې يې ده چې افغاني هېڅ منافقت نه لاره، بلکې حقيقت يې سپين ويلې.

پر شيعه مذهب د افغاني ردونه

د افغاني د نظرياتو د برالا کولو په اړه ډېر مناسب مثال، د جعفري شيعه ګانو او خصوصا د امامت په هکله د ده نظر دی. د جعفري شيعه ګانو په هکله علامه افغاني وايي:

---

[45] - مشاهير الشرق، ٦٠م مخ.

[46] - سيد جمال الدين افغاني وافغانستان، ۹م مخ.

[47] - تېر مصدر، ۴م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"[امامي شيعه ګان] يوازې پر دې چې د امام جعفر پيروان دي او د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د کورنۍ په مينه کې غلو کوي او امام علي په نورو بهتر ګڼي له مسلمانۍ څخه وځي نه او نه ښايي چې مونږ يې د اسلام له دايرې څخه خارج وګڼو".[48]

د جعفري يا امامي شيعه ګانو په اړه د سيد جمال الدين دغه نظر ښکاره کوي چې هغه په خپله د جعفري شيعه ګانو دغه درې ټکو سره نه دی موافق. د دغه متن له سياقه ښکاري چې افغاني په شيعه دغه درې باورونه نه خوښوي، يعنې هغه په جعفري مذهب کې ننوتل، د نبي عليه السلام له کورنۍ سره په مينه کې افراط او د علي کرم الله وجهه د فضيلت موضوعاتو کې نه دی موافق او غلطي يې ګڼي، خو تر دې حده يې نه رسوي چې شيعه ګان پرې له اسلامه وباسي او کافر يې کړي.

د امامت موضوع چې د جعفري شيعه ګانو او د اهل سنت تر منځ يوه اختلافي موضوع ده[49]، سيد جمال الدين يې په هکله وايي چې د خلافت په دغه ترتيب کې چې واقع شو، د امت خير و، ځکه چې د لنډ عمر خاوند مخکې شو او اسلام ته يې خدمت وکړ. که چېرته حضرت علي لومړی وای، نو نورو ته به د اسلام د خدمت زمينه نه وای مساعده شوې، خو چې په دغه ترتيب راغلل، ټولو ته د اسلام د خدمت زمينه مساعده شوه.[50]

د خلافت په اړه چې کوم نظر علامه افغاني ورکړی، دا په هېڅ صورت شيعه ګان نه خوښوي. شيعه ګان نه يوازې دا چې له دغه ترتيب سره موافق نه دي، بلکې د اسلام درې لومړي خليفه ګان ډېر بد ويني او سپک

---

[48] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۱۸۴م مخ.

[49] - اهل سنه وايي راشد خلفا په هماغه ترتيب چې حاکمان شول، افضليت لري او همدا مناسب ترتيب و، خو شيعه وايي چې ابو بکر، عمر، او عثمان رضي الله عنهم د خلافت مستحقين نه وو، بلکې علي رضي الله عنه يې مستحق و او همدی بايد لومړی خليفه وای.

[50] - تېر مصدر، ۱۸۵م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې يادوي. كه افغاني ربښتيا هم ايراني شيعه واى، هېڅ كله به يې د خلافت په اړه داسې نظر نه واى وركړى، ځكه د ده نظر كاملا د اهل سنت عقيده ده.

همدارنګه د معصوم امام نظر چې د شيعه ګانو په مذهب كې له داسې مهمو مسايلو شمېرل كېږي چې آن جعفري مذهب پرې ولاړ دى او له دې باوره پرته سړى شيعه كېداى نه شي، افغاني دغه نظريه هم ردوي او وايي چې د معصوم امام اړتيا نه شته. افغاني وايي "شريعت او ايمان كافي استاد دى، نو ځانګړي استاد ته چې معصوم امام دى، اړتيا نه شته."[51]

جعفري شيعه هېڅ كله نه وايي چې د معصوم امام اړتيا نه شته. دغه شيعه ګان دين له معصوم امامه پرته كامل نه ګڼي! او دا اهل سنت دي چې په دين كې د معصوم امام اړتيا نه ويني.

د نظريې پټولو په اړه د افغاني رايه

اوس د دې شبهې رد ته راځو چې ادعا كېږي چې افغاني حقايق مخفي كول او خپله اصلي څېره يې له خلكو پټوله. ګورو چې افغاني د پټولو او مخفي كولو په اړه څه نظر لري؟

د سيد جمال الدين افغاني مشهور شاګرد او د خاطراتو د كتاب ليكوال، مرحوم مخزومي د افغاني د نظرياتو د پټولو په اړه ليكي:

"د پردې خبره به يې ډېره پټه ساتله او له چا سره به يې نه برالا كوله او خپل خاص آراء او افكار به يې په جرات سره برالا كول او پټول به يې نه. داسې چې موږ به د ده دغې سجيې [خوى] حيران پاتې كېدو او تاويل به مو نشو ورته موندلاى، ځكه چې د جمهورو په مذهب د حكيم او حكمت له

[51]- جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق و فيلسوف الاسلام، 40م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوازمو څخه کتمان دی او چې له ده څخه به پوښتنه وشوه، ده به ویل: (زه په دې جهان کې داسې کار او داسې خبره نه ګورم چې کتمان او پټول به يې لازم وي مګر دا چې ښکاره کولو کې يې عيب او عار وي)..

هغه څوک چې ښه ګڼي چې هر څه چې وايي او يا ورته ويل کېږي پټ اوسي، له نفاق نه پرته د بل څه امید او هیله ورته کېدای نشي، نه باید هغه ته نارینه وویل شي او نه نارینه ته ورته وبلل شي او چا ته چې نارینتوب ښه ښکاري باید هر څه برالا کاندي...

بهترين څيز او ډېره ښه خبره چې ما د مروت په باب اورېدلې دا ده چې: (په پټه هغه کار مه کوه چې په برالا يې شرمېږې) ".[52]

د نظرياتو او حقايقو پټولو په اړه مو د افغاني سپين او ښکاره نظر ولوست. افغاني څومره صريح او ښکاره د حقايقو پټول غندي! ومولوستل چې افغاني د حقايقو پټولو ته له منافقته پرته بل نوم نه ورکوي او پټوونکی يې نارينه نه ګڼي. دا د افغاني د افغانيت او سنيت ډېره ښه نښه ده. ځکه چې جعفري شيعه ګان په تقيې[53] باور لري او افغاني په ښکاره تقيه ردوي او وايي چې په پټه هغه کار مه کوه چې په برالا يې شرمېږې.

د افغاني شاګردان څه وايي؟

د ځان په هکله د يوه شخص نظر تر بل هر چا موثق او باوري دی. ځکه دی تر نورو ځان ښه پېژني. خو هغسې شاګردان چې شپه و ورځ له استاد سره ګرځي او مريدي يې کوي، د هغوی نظر هم ډېر موثق او باوري وي. د افغاني په هلکه يې شاګردانو خپل نظرونه ورکړي. محمد عبده د ده ډېر صميمي او ده ته نږدې شاګرد و. ډېر څه يې ترې زده کړي او ډېر کله به

---

[52] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۹۳-۹۲م مخونه.

[53] - تقيه يعنې د ديني او دنيايي ضرر د مخنيوي له پاره د خپلو عقايدو پټول. د امامي شيعه ګانو له نظره تقيه جواز لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسره و. د افغاني د ژوند ډېره مهمه مرحله -د "عروه الوثقی" خپرولو- کې يې شاګرد محمد عبده ورسره مل و. کله چې د افغاني د ژوند په هکله پوښتنې رامنځ ته شوې. امام محمد عبده د علامه افغاني په هکله يوه ليکنه وکړه.

محمد عبده د افغاني د وطن او ځای په هکله ليکي:

"سيد جمال الدين د کونړ په اسعد آباد نومي کلي کې په ۱۲۴۵ هجري کال کې وزېږېد او له خپل پلار سره کابل ته راوستل شو او په اته کلنۍ کې يې په زده کړو پيل وکړ او پلار يې د ده روزنې ته خاصه پاملرنه درلوده؛ ځکه چې پلار ته يې ځرګنده شوې وه چې قوي فطرت، سرشاره ذکا او نوراني قريحه لري.."[54]

همدارنګه د علامه افغاني د فقهي مذهب په اړه محمد عبده ليکي:

"افغان سيد جمال الدين حنفي مذهبي او په صحيحو سنتو يې ټينګ ايمان او قوي عقيده لرله. که څه هم نوموړی په خپله عقيده کې د نورو په څېر مقلد سړی نه و، خو بيا يې هم د صوفيه ساداتو مذهب ته کلک ارادت درلود او تل يې غوښتل چې د خپل مذهب فرضونه په ښه توګه ادا او يوه شېبه هم ورڅخه غافله نه شي.. سيد جمال الدين د خپل مذهب په اصولو او فروعو عمل کاوه او له بلې خوا يې ديني عقيده دومره قوي وه، چې د هغه وخت بل هېڅ مسلمان وکړی د هغه درجې ته نه شي رسېدلی..

"[55]

د افغاني سيد جمال الدين حنفيت او افغانيت يا سنيت او افغانيت سره تړلی دي، ځکه چې د کونړ په دغه سيمه کې ټول حنفي مسلمانان دي او

---

[54] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۳٦م مخ.

[55] - رافعي، عبد الرحمن. افغان سيد جمال الدين. پېښور، دانش خپرندويه ټولنه، ۲۰۰۷م، ژباړن: عبد المحمد مموزی، ٦۴-٦۳م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایران په همدان کې شیعه ګان اوسېږي، همدا ده چې ځینې ایرانیان هڅه کوي، افغانی، ایراني ثابت کړي، چې شیعه وبلل شي او یا یې شیعیت ثابت کړي چې ایرانی وبلل شي، خو شاګرد یې محمد عبده د ده د حنفیت په اړه سپینه خبره کړې.[56]

یو وار امام محمد عبده د عروه الوثقی په جمعیت کې د مذهب په هکله وپوښتل شو. محمد عبده یې ځواب کې وویل چې موږ اشعریان او ماتریدیان سنیان یو او په عباداتو کې د څلورو سني مذاهبو مقلدین یو.[57]

---

[56] - امام محمد عبده وایي چې حنفي مذهبی دی او استاد فضل الرحمن فاضل په "بیدارګر عصر" کې داسې اسناد وړاندې کړي چې د امام محمد عبده نظر تصدیقوي. د تفصیل له پاره دې د یاد کتاب ۱۴۱م مخ وکتل شي.

[57] - جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، 38م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه ښنګه چې مو د امام محمد عبده نظر ولوست، په عقیده کې افغاني د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اهل سنت په عقايدو باوري و او په عقيده کې ستر سني امامان ابو الحسن اشعري [۸۷۴-۹۳٦م] او ابو منصور ماتريدي [وفات 333 هجري] په درنښت يادوي. استاد فضل الرحمن فاضل په دې باور دی چې علامه افغاني په عقيدوي مذهب کې سني اشعري و. فاضل صاحب اووه دلايل ليکي چې سيد جمال الدين اشعري و. خو کوم دلايل چې فاضل صاحب د علامه افغاني د اشعريت له پاره وړاندې کوي، تر ډېره دا دي چې افغاني امام اشعري ته په درناوي قايل و.[58] خو دا چې حنفيان ډېری په ماتريدي مذهب دي، نو کېدای شي د علامه افغاني مذهب هم ماتريدي وي او

ماتريديان خو امام اشعري ته ډېر درنښت لري. د ماتريديت د ادعا يو دليل دا هم کېدای شي چې امام محمد عبده ويلي چې په مور کې ماتريديان هم شته.

---

[58] - د تفصيل له پاره دې د "بيدارگر عصر" له ۱۴۵م مخ نه نيولې تر ۱۵۰ پورې وکتل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علامه افغاني هغه تصوير چې خپل وطندار شاگرد، برهان الدين بلخي ته يې ډالۍ کړی و.

د فاضل صاحب يوازې دوه دليله د ده ادعا ځواکمنوي، يو دا چې افغاني ليکي "وهو رای الاشعري ورای کثير من اصحابنا". په اسلامي مذاهبو کې، خصوصا حنفيان د اصحابنا کلمه د خپل مذهب علماوو ته استعمالوي، خو دلته يوه خبره شته، هغه دا چې افغاني امام اشعري او خپل اصحاب بېل يادوي، کېدای شي د ده له اصحابو موخه ماتريدي امامان وي. همدارنگه د فاضل صاحب اووم دليل کې امام اشعري او ماتريدي، دواړو ته افغاني صاحب د "مشايخنا" لفظ استعمال کړی، چې دلته هم دقيقا نه واضح کېږي چې افغاني ماتريدي دی او که اشعري. په هر حال، دوکتور محمد عماره خو وايي چې افغاني د يوه معين مذهب مقلد نه و. علامه افغاني به يا اشعري وي يا ماتريدي خو په دې ډېر دلايل شته چې ښکاره کوي چې افغاني شيعه مذهب ردوي او عقيده يې له اهل سنته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته کوم بل مذهب نه و.[59]

د افغاني په اړه يې بل مشهور شاګرد او د خاطراتو د کتاب ليکوال، محمد باشا المخزومي چې له علامه افغاني سره پنځه کال، له ۱۸۹۲ تر ۱۸۹۲ ميلادي کاله پورې ورسره مل و[60]، دی هم وايي چې د افغانستان له اسعد آباد څخه دی او په مذهب حنفي دی. د سيد جمال الدين مشهور افغان شاګرد، برهان الدين بلخي چې خپل مشهور عکس يې هم ده ته ډالۍ کړی، د افغاني په اړه ښکاره ويلي چې د ايرانيت دعوه يې دروغ ده، سيد جمال الدين ايرانی نه، افغان دی.[61]

استاد عبد الرحمن الرافعي [١٩٦٦-١٨٨٩م] د افغاني صاحب د افغانيت په اړه وايي: "او ځينو متشککينو او مغرضو کسانو ګومان کړی و چې افغاني ايرانی دی. په دغه ګومان دوی خلک مشکوکوي".[62]

اديب اسحاق [١٨٨٥-١٨٥٦م] او د افغاني نور نږدې شاګردان او معاصرين تقريبا ټول په دې يوه خوله دي چې سيد جمال الدين د افغانستان د کونړ دی او په مذهب حنفي، په عقيده کې هم سني مذاهبو ته منسوب دی.

د ميرزا لطف الله کتاب

په ١٩٢٦ ميلادي کال کې په برلين کې د "شرح حال و آثار سيد جمال الدين اسد آبادي مشهور به آفغاني" په نامه کتاب چاپ شو. د کتاب ليکوال ميرزا لطف الله خان دی او دعا کوي چې د سيد جمال الدين افغاني خوريه دی. ليکوال د افغاني د کورنۍ هديره د ده د ايرانيت دليل

---

[59] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، 40 مخ.

[61] - نسب و زادګاه سيد جمال الدين الافغاني، ١٥م مخ.

[62] - دعوه جمال الدين الافغاني، ٢٠٣م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښيي.
دغه کتاب د افغان محققينو او اسلامي مفکرينو له لورې رد شوی، ځکه ډېر تناقضات لري، چې ښکاره کوي چې د افغاني د نسب کومه شجره چې ميرزا لطف الله وړاندې کوي، جعلي او د ده له لورې جوړه شوې ده.
افغان ليکوال دوکتور سعيد افغاني [۱۹۸۵-۱۹۲۲م] د ميرزا لطف الله دغه دعوه په سختو الفاظو کې رد کړې. سعيد افغاني د ميرزا لطف الله دعوه سسته، بې دليله وينا، دروغ او ګمراهي بولي او وايي چې دغه ادعا هېڅ حقيقت نه لري.[63]
مصري مفکر استاد محمود ابو ريه [۱۹۵۷-۱۸۸۹م] د ميرزا لطف الله دعوه چټيات او لېونتوب بللی، ابو ريه وايي چې د لطف الله خان کتاب آن په دې نه ارزي چې د قلم رنګ پرې مصرف شي، خو د دې له پاره پرې رد ليکي چې لېونتوب او چټيات يې رسوا شي.[64]
پوهاند عبد الحي حبيبي [۱۹۸۴-۱۹۱۰م] هم د علامه افغاني د نسب په اړه يو کتاب ليکلی او د ميرزا لطف الله د کتاب تناقضات يې ايستلي او په ډېره سړه سينه يې د ياد کتاب غلطۍ په اثبات رسولي.
د علامه افغاني د نسب هغه شجره چې ميرزا لطف الله وړاندې کړې، پوهاند حبيبي څېړلې او په څو سطرونو کې يې دوه تضاده ليدلي. علامه حبيبي ليکي:
"د ښاغلي ميرزا په شجره کې په څو سطرونو کې دوه تضاده شته دي. لومړی دا چې وايي: هو سيد صفدر، بن علي، بن مير رضي الدين محمد الحسيني شيخ الاسلام، بن مير زين الدين الحسيني القاضي، بن مير ظهير الدين محمد الحسيني شيخ الاسلام، بن مير اصيل الدين محمد

[63] - د شرق نابغه، ۱۰م مخ.
[64] - تېر مصدر، ۱۱م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الحسيني شيخ الاسلام.

په داسې حال کې چې دوه سطره وروسته ليکي: د سيد مور سکينه بېګم بنت مير شرف الدين الحسيني القاضي دی، چې له مير رضي الدين سره ورور و، او دواړه د مير اصيل الدين زامن دي.

په لومړۍ شجره کې مير رضي الدين د زين الدين زوی دی په داسې حال کې چې مير رضي او مير شرف دواړه ورونه د مير اصيل الدين زامن دي!

دغه تضاد او دوه رنګي په خپله د شجرې صحت تر سوال لاندې راولي او ناسم والی يې ښکاره کوي"[65].

مرحوم عبد الحی حبيبي د ميرزا لطف الله د کتاب يو بلې غلطۍ ته هم ځير شوی. ميرزا لطف الله په خپل ياد کتاب کې څو واري وايي چې ايران ته د علامه سيد جمال الدين په دوو سفرونو کې ورسره و، په داسې حال کې چې په خپله يوه ليک کې د علامه سيد جمال الدين د ليدلو هيله ښکاره کوي او تعجب کوي چې تر اوسه يې سيد جمال الدين نه دی ليدلی! حبيبي صاحب وايي چې ميرزا لطف الله د سيد جمال الدين د ايران په وروستي سفر کې ورسره ليدلي او تهران کې يې په تېرو دوو نورو سفرونو کې ورسره نه دي ليدلي.[66]

د ميرزا لطف الله د کتاب او د شجرې يوه بله ستره، نه جبيره کېدونکې او نه توجيه کېدونکې غلطي چې علامه حبيبي ورته ځير شوی، دا ده چې د سيد جمال الدين د پلار (سيد صفدر) او د نيکه (سيد علي) تر منځ ۲۵۰ کاله عمري فاصله ده. يعنې د ميرزا لطف الله په شجره کې د سيد علي له خپل زوی سيد صفدر څخه دوه نيم سوه کاله مخکې اوسېده! چې دا په

---

[65] - نسب و زادگاه سيد جمال الدين الافغاني، ۲۲-۲۱م مخونه.

[66] - تېر مصدر،۲۳-۲۲م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله د دغه کتاب او شجرې جعلي توب او فساد ښکاره کوي.[67] استاد فضل الرحمن فاضل هم دغه شجره تفصيلي څېړلې او بلا ډېرې غلطۍ يې په کې موندلي دي چې پر شجرې شته شکونه په يقين بدلوي.[68]

د ايرانيت دعوه او رد يې

کله چې افغاني د يوه ستر شخصيت په نامه وپېژندل شو او په ټوله نړۍ کې د ده د پوهې او ويښونې غږ خپور شو، ډېرو پرې دعوه وکړه. ايرانيانو چې په ډېرې بې شرمۍ يې له خپل هېواده شړلی و، هم په دې دعوه کې راګډ شول. د دوی دلايل که څه هم په علم و عقل برابر نه دي، خو د شبهې د له منځه وړلو په خاطر يې دلايل او رد يې ليکو:

۱. د افغاني ډېری دښمنان او د دوستۍ ځينې مدعيان وايي چې افغاني اصلا د افغانستان نه، د ايران د همدان د اسد آباد د کلي دی او د ده د کورنۍ غړي او بقايا تر اوسه هلته شته.

دوکتور محمد عماره د دغې ادعا په رد کې وايي چې کېدای شي د ده کورنۍ ايران ته کډه شوي وي، ځکه چې امير دوست محمد خان دغه کورنۍ له کونړه کابل ته انتقال کړه. بيا کېدای شي دوی د علامه افغاني په څېر کابل کې نه وي پاتې شوې او ايران ته نقل شوې وي. همدا لامل دی چې اوس هم دغه کورنۍ ځان په "جمالي" معرفي کوي.[69]

مرحوم استاد عبد الحي حبيبي هم د خپل تحقيق په پايله کې وايي چې اسناد ښکاره کوي چې د کونړ سادات د همدان له ساداتو سره د خپلولۍ

---

[67] - تېر مصدر، ۲۵م مخ.

[68] - د تفصيل له پاره دې د استاد فضل الرحمن فاضل "بيدارګر عصر"، ۱۸۶-۱۸۳ مخونه وکتل شي.

[69] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ، ۲۲-۲۱م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړيکه لرله او ځينې خپلوان يې همالته اوسېدلي او همالته مړه شوي دي. استاد حبيبي هم د دوکتور محمد عماره په څېر نظر ورکړی او وايي چې د علامه افغاني کورنۍ له کونړه همدان ته هجرت کړی.[70]

۲. د دوی بل دليل چې علامه افغاني يې پرې پر ايرانيتوب متهم کړی، د سيد جمال الدين د پلار نوم دی. لکه څنګه چې مخکې مو يادونه وکړه، د پلار نوم يې سيد صفدر و. دوی وايي صفدر له دوو کلمو جوړ شوی، "صف" او "در". "صف" يعنې کتار او "در" په فارسي کې څېرې کوونکي ته وايي. صفدر يعنې کتار پرې کوونکی يا کتار څيرې کوونکی او دا صفت ايرانيانو حضرت علي کرم الله وجهه ته ورکړی. نو دا لقب له شيعه ګانو پرته بل څوک نه پېژني، نو د سيد جمال الدين کورنۍ شيعه ګان وو.[71]

استاد سعيد افغاني په خپل کتاب "د شرق نابغه" کې دغې دعوې ته ځواب ورکړی. هغه وايي چې د صفدر نوم يوازې په ايرانيانو منحصر نه دی، بلکې افغانانو کې هم دا نوم مروج دی. سعيد افغاني صاحب وايي چې له ده سره د صفدر په نامه چا کار کاوه او د کونړ په ساداتو کې د صفدر په نامه يو کس شته.[72]

د سعيد افغاني صاحب دغه نظر کې چې د صفدر نوم په افغانستان کې شته، ځينو مغرضينو شک کړی او ويلي چې يوازې سعيد افغاني دغه خبره کړې، خو دا د هغوی خپل مشکل دی چې له افغاني ټولنې نا خبره دي. څوک چې په افغانستان کې اوسېږي، پوهېږي چې د صفدر نوم څومره عام دی. زما اوس هم په ياد دي، د ښوونځي په دوره کې مو د يوه ټولګيوال د پلار نوم صفدر و.

---

[70] - نسب و زادګاه سيد جمال الدين افغاني، ۶۴م مخ.

[71] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۲۲م مخ.

[72] - دعوه جمال الدين الافغاني، ۲۰۷م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. د افغاني د تشييع د مدعيانو بل دليل دا دی چې افغاني فلسفي علوم لوستي وو او په منطق او علم الکلام کې يې ډېره پوهه لرله. دوی داسې گومان کوي چې دغه علومو کې يوازې شيعه گان پوهېږي او اهل سنت به فقه، اصول، حديث، تفسير، ژبه او ادبيات لوستل![73] خو حقيقت داسې نه دی. افغاني په اهل سنت کې لومړی فيلسوف نه دی، بلکې په اهل سنت کې ډېر ستر فلسفيان تېر شوي. ابو حامد الغزالي، فخر الدين الرازي، ابن سينا، ابن رشد، فارابي او نور ستر فلسفيان ټول سنيان وو.

دوکتور محمد عماره دې شبهې ته په رد کې وايي چې په اسلامي نړۍ کې معتزله د علم کلام مؤسسين وو، په داسې حال کې چې دوی شيعه گان نه وو. عماره وايي چې عبد الرحمن الکواکبي [۱۸۵۴م-۱۹۰۲] د سيد جمال الدين معاصر دی، کواکبي په داسې حال کې چې سني و ، په ژوند کې يې وينو چې د زده کړې په پيل کې يې منطق، رياضي او نور ډېر هغه علوم لوستي وو چې سيد جمال الدين هم لوستي وو.[74]

۴. د دوی بل دليل دا دی چې افغاني دوه وارې ايران ته د شاه له لورې بلل شوی و او آن د لومړي وزارت د منلو بلنه هم ورکړل شوې وه.[75] دوی وايي چې سيد جمال الدين حتمي ايراني وو، که نه شاه ولې دومره ارزښت ورکاوه!

د دوی دغه دليل اصلا پر دوی دليل جوړوي. ځکه سيد جمال الدي دغه وخت کې ډېر مشهور و او د اسلامي نړۍ په سطحه شخصيت و، هر چا غوښتل د ده له پوهې او ذکاوته گټه پورته کړي. سلطان عبد الحميد هم دغسې ارزښت ورکاوه، دا خو د افغاني د ترکيت دليل نه شي جوړېدای.

---

[73] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۲۴م مخ.

[74] - تېر مصدر، ۲۵م مخ.

[75] - دعوه جمال الدين الافغاني، ۲۱۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو افغاني کلونه پخوا، هغه وخت کې زلمی و او دومره مشهور هم نه و، په افغانستان کې لومړی وزیر شو. له دې ښکاري چې افغاني د افغانستان د کونړ و.

۵. یو بل دلیل چې ځینې مغرضین یې د افغاني د ایرانیت له پاره کاروي دا دی چې افغاني ښه او روانه فصیحه عربي وینا کوله او د جرجي زیدان هغه خبره دلیل نیسي چې ویل یې چې په شرق کې د ده په څېر بل ویناوال نه شته. دوی وایي چې یو څوک چې په افغانستان کې اوسېدلی وي څنګه کولای شي چې په عربي ژبه دغسې برلاسی ولري او په عربي دومره ښه وینا وکړي؟![76]

د دوی دغه دلیل، له افغانانو او ایرانیانو سره د دوی نا آشنایي ښیي، ځکه افغانان عموما په ژبو کې ډېر ښه دي او په ځانګړې توګه عربي خو داسې وینا کولای شي چې عرب پرې نه پوهېږي چې افغان به وي. د دې په مقابل کې ایرانیان په فارسي لهجه عربي وایي چې له ورایه ښکاري چې ایرانیان دي. نو دا هېڅ پر ځای دلیل نه دی.

استاد فضل الرحمن فاضل وایي چې د افغاني له فارسي لیکلو ښکاري چې مورنۍ ژبه یې پښتو ده، ځکه پښتو ځیلې فارسي لیکي.[77]

٦. دوی وایي چې علامه افغاني په ایراني لهجه فارسي غږېده، نو ایراني و![78] د دې دعوې لومړی ځواب خو دا دی چې افغاني د ژبو په زده کړه کم نظیره برلاسی لاره، نو کېدای شي زده کړې یې وي. دویمه خبره دا ده چې افغاني خو په ډېر کوچنیتوب کې ایران ته تللی او هلته یې زده کړې هم کړي، نو ښکاره ده چې ماشومان ژبې او لهجې ژر زده کوي. درېیم رد

---

[76] - تېر مصدر، ۲۱۵م مخ.

[77] - بیدارگر عصر، ۱۵۵م مخ.

[78] - دعوه جمال الدین الافغاني، ۲۲۱م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد فاضل نظر دی، لکه څنګه چې مخکې مو وویل، استاد فاضل وايي چې د افغاني په خپل فارسي کتاب کې يې پښتو ځيلې فارسي ليکلې چې ښکاري چې د افغاني مورنۍ ژبه پښتو ده، نه فارسي.

۷. د علامه سيد جمال الدين د ايرانيت د دعوی پلويان دا دليل هم يادوي چې د عروه الوثقی په ځينو ليکنو کې ځينې داسې کيسې او مثالونه ياد شوي چې يوازې په ايران او عراق کې استعمالېږي، نو سيد جمال الدين، ايرانی دی![79]

دا دليل معقول نه دی، ځکه افغاني په ايران او عراق کې ژوند کړی. افغاني نابغه و او د هر ځای خبرې او کيسې يې زده کړې دي، نو ليکنو کې به يې ليکلې وي. افغاني خو په فرانسې، روسيې او نورو هېوادونو کې هم وخت تېر کړی، که چېرته کومه روسي کيسه وليکي، دا د دې دليل کېدای شي چې افغاني روسی و؟!

بله دا چې د همدغه تور څښتن بل پرګراف کې ليکي چې محمد عبده هم د شيعه علماوو ځينې خبرې ليکلې.. خو دی په دې قانع دی چې محمد عبده ايرانی نه و. دا په خپله د دې دليل دی چې ستر شخصيتونه چې چېرته واوسي د خلکو په عادتونو او رواجونو ژر پوهېږي او ځينې کيسې او مثالونه يې حتمي زده کوي. محمد عبده چې آن ايران ته تللی هم نه و، د ايراني پوهانو له کيسو او اقوالو خبر و، نو څوک دعوه کولای شي چې دی هم ايرانی و؟!

۸. د دوی د دعوې بل دليل ځينې کاغذونه دي چې دوی يې اسناد او وثايق ګڼي او افغاني پرې ايرانی بولي. دوی دوه تذکرې خپرې کړې چې د جمال الدين په نامه وتلي. يوه په قاهره کې د ايران له قونسلګرۍ راوتلې او به په ويانا ښار کې، نو دوی وايي چې دغه تذکرې دی ايراني

---

[79] - تېر مصدر، ۲۱۵م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثابتوي![80]

دوکتور محمد عماره دغه دعوه تفصيلي رد کړې. لومړی رد يې دا دی چې د قاهرې له قونسلګرۍ چې کومه تذکره وتلې، د "السيد المحترم جمال الدين" په نامه وتلې، جمال الدين نامي خو ډېر دي، څوک ويلای شي چې دا به سيد جمال الدين افغاني وي. دويمه خبره دا چې تذکره کې ليکل شوي چې اسلامبول ته روان دی او تاريخ يې ۱۲۸۸هجري دی. دوکتور عماره وايي چې په دغه تاريخ کې افغاني په مصر کې و، اسلامبول ته نه و تللی، نو يا خو دا تذکره د کوم بل چا ده او يا جعلي ده. د ويانا ښار په تذکره کې د سيد جمال الدين نوم "شيخ جمال الدين الحسيني" ليکل شوی. دوکتور محمد عماره وايي چې جمال الدين په خپل نامه کې سيد ليکه او شيخ يې نه دی ليکلی.[81]

د همدغې تذکرې په باب محمد عماره په "جمال الدين الافغاني المفترى عليه" کې يو بل ډېر جالب ټکي ته هم اشاره کوي. دوکتور عماره وايي چې ايرانيان او هغه څوک چې سيد ايرانی بولي، وايي چې ده خپل ايرانيت پټاوه، نو پوښتنه دا دی چې سيد جمال الدين د سني اسلام ستر مرکز استامبول ته روان و او خپله تذکره يې له ايرانه اخيسته او ځان يې ايرانی باله، په داسې حال کې چې د سيد او د سني اسلام مرکز تر منځ شديده جګړه هم وه![82] دا ډېره معقوله خبره ده او د سيد د ايرانيت د مدعيانو يو بل تناقض ښکاره کوي.

پورتني دلايل د سيد جمال الدين د ايرانيت د مدعيانو اساسي دلايل دي. نور ډېر کمزوري دلايل يې هم وړاندې کړي، چې د استاد محمود ابو ريه

---

[80] - جمال الدين الافغاني، موقظ الشرق وفيلسوف الاسلام، ۳۱-۳۰م مخونه.

[81] - تېر مصدر، ۳۳-۳۱م مخونه.

[82] - جمال الدين الافغاني المفترى عليه، ۱۳۸م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبره آن په دې نه ارزي چې د قلم رنګ پرې مصرف شي او که د ټولو دلايل ځوابوو، کېدای شي د دغې ليکنې د بې ځايه اوږدوالي سبب شي.

افغاني او ماسونېزم[83]

سيد جمال الدين افغاني ماسونيت ته ننوتلی و او آن تر رياسته په کې رسېدلی و، چې د ده د شخصيت دغه برخه يې دښمنانو ته د تورنولو او بدنامولو ښه موقع په لاس ورکړې. د سيد جمال الدين دښمنان چې موخه يې حق ته رسېدل نه، بلکې د ده د شخصيت متضرر کول او تور ښودل دي، د ماسونيت په موضوع کې هم، پرته له څېړنې او حقپالنې، دی بدناموي. که څېرته په ماسونيت کې د ده ننوتلو ته له يوه بل اړخه وګورو، د افغاني د دښمنانو او د ايرانيانو د ايرانيت او شيعيت دعوا په کې په خپله حل کېږي. دوی وايي چې افغاني خپل اصلي او حقيقي شخصيت پټاوه، دلته سوال دا دی چې که څېرته افغاني خپل اصلي حقيقت پټاوه، نو ماسونيت ته يې دننه کېدل ولې نه دي پټ کړي، بلکې ټولو ته معلوم دي او آن شاګردانو يې پرې اعتراف کړی؟!

د افغاني دښمنان په دغسې ډېرو تناقضاتو او تضادونو کې ګير دي، چې ځوابولای يې نه شي، خو زموږ د بحث موضوع دا ده چې افغاني ولې ماسونيت ته دننه شوی و؟

د دې پوښتنې له ځوابه مخکې بايد ووايو چې د افغاني تقريبا ټول شاګردان په دې اعتراف کوي چې افغاني ماسونيت ته دننه شوی و. محمد عبده، رشيد رضا [١٩٣٥-١٨٦٥م]، اديب اسحاق او نورو يې ماسونيت منلی. محمد باشا مخزومي يې په اړه تفصيلي ليکل کړي.

---

[83] - ماسونېزم مخفي تروريستي يهودي حرکت دی، خلک الحاد او فساد ته بلي او پر نړۍ د يهودو واکمني يې موخه ده، چې خپل پټ اهداف يې د آزادۍ، ورورګلوۍ، مساوات، انسانيت په ښکلی شعار کې پټ کړي. (الموسوعه الميسره في الاديان والمذاهب والاحزاب المعاصره)

(c) ketabton.com: The Digital Library

باشا مخزومي ليکي چې افغاني فطرتا سياست ته ميلان لاره او د سياست په باريکيو پوه و.. دغه وخت کې استعمارګرو لاسوهنې په ډېرېدو وې، نو د مصر حالت ته د تغيير په موخه ماسونېزم ته ورغی.. د افغاني لومړۍ نيوکه پر هغه چا وه چې ويل يې چې ماسونېزم له سياست سره کار نه لري.. دغه ډول خبرو افغاني غوسه کړ او ماسونيانو ته يې ډېرې توندې خبرې وکړې. افغاني وويل چې ما ګومان کاوه چې دغه ډله د آزادۍ، ورورلۍ، مساوات د رامنځ ته کولو او د ظلم د له منځه وړلو له پاره جوړه شوې[84] خو که له دوی سره دا ويره وي چې حکومت د دوی په مقابل کې راپورته نه شي او ويې نه نيسي، نو بيا دا ډله هېڅ کار نه شي کولای.[85]

سيد جمال الدين په دغه غونډه کې د ده او د ماسونيت په اړه سپيناوی کړی. هغه دا پوښتنه ځواب کړې چې ولې ماسونيت ته تللی و او ماسونيت يې څومره پېژانده. افغاني وويل:

"ما دا خبره دردوي چې زه په دې صفت چې د ماسونيانو د ډلې يو غړی يم د ماسونيت تعريف نه پېژنم او نه پوهېږم چې دا څه شی دی؟ او نه د هغه صورت زما په ذهن کې شته او نه يې يو صفت راته معلوم دی چې د هغه په وسيله سړی د دغې ډلې غړی کېدای او په کې داخلېدای شي.

لومړنی څيز چې زه يې واداره کړلم چې د احرار [ماسونېزم] و په ډله کې داخل شم، هغه دغه خطير عنوان و، چې په غټو تورو ليکل شوي و (حريت، مساوات، ورورګلوي) غرض يې: (د انساني ګټو تامين، د ظلم د ماڼيو ړنګول، او د مطلق عدل د مباديو ټينګول دي) او له دغو عباراتو څخه

---

[84] - له دې جملې ښکاري چې علامه افغاني ماسونېزم ته د دې له پاره ننوتلی و چې آزادي راولي او د ظلم مخه ونيسي، خو چې کله يې وليدل چې دا هسې شعارونه دي او حقيقت بل څه دی، نو ماسونېزم يې پرېښود.

[85] - د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، ۵۱-۵۰م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما ته د ماسونيت تعريف او معنا څرګنده شوه او پوه شوم چې دا مبادي د کار همت، د نفس لوړتيا غواړي او دا ايجابوي چې له ظلم سره د مقاومت په لار کې د مرګ او بند پروا ونه کړي او هر څه آسانه وبولي".[82]

افغاني په دغه وينا کې برسېره کوي چې کله چې ماسونېزم ته ننوته، د ماسونېزم په تعريف هم نه و پوه او نه پوهېده چې څوک يې پر مخ بيايي او څه کوي. يوازينی شعار چې افغاني يې جلب کړی او ماسونېزم ته د ننوتلو لامل يې ګرځېدلی، هغه د آزادۍ، ورورولۍ او مساوات شعار و چې افغاني د دغسې غورځنګ تږی و. افغاني غوښتل چې د ظلم و استعمار مخه ونيسي، خلک آزاد کړي او عدالت رامنځ ته کړي، خو چې ماسونيت کې يې ډېر وليد او پوه شو چې دوی د دغو سترو اهدافو له پاره کار نه کوي، ماسونېزم يې پرېښود او ملي غورځنګ کې ګډ شو.

استاد انور جندي [۱۹۱۷-۲۰۰۲م] وايي چې افغاني ځکه ماسونيت ته ننوتلی و چې د خپل دعوت ملګري په دغه حرکت کې سره راټول کړي، خو کله چې يې وليدل چې هدف يې په کې نه تر سره کېږي، ماسونيت يې پرېښود او شرقي ملي غورځنګ يې پيل کړ.[83]

دوکتور محمد عماره وايي چې هغه مهال ماسونېزم ښه نوم درلود او د فرانسوي انقلاب شعارونه چې (آزادي، ورورګلوي او مساوات) وو، پورته کول او د اصلاح او بدلون په نامه پېژندل شوی و، دغه وخت کې د ماسونېزم خطر نه و درک شوی، کېدای شي همدا دليل وي چې افغاني د خپلو اهدافو د تر لاسه کولو په موخه ورغی، خو کله چې يې له استعمار او مستبد حاکم نظام سره اړيکې وليدې، دوی يې د خپل شعار پلي کولو ته وبلل، خو دوی ويل چې موږ په سياست کې کار نه لرو، افغاني غوسه شو

[82]- تېر مصدر، ۵۱م مخ.

[83]- دعوه جمال الدين الافغاني، ۱۶۳م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ډېرې ترخې خبرې یې ورته وکړې. له دې وروسته افغاني له ماسونیته واوت او شرقي ملي غورځنګ یې پیل کړ، چې په نتیجه کې یې عرابي انقلاب[84] رامنځ ته کړ.[85]

نو د مفکرینو او محققینو نظر دا دی چې علامه سید جمال الدین ماسونېزم ته د دې له پاره ننوتلی و چې خپل ستر هدف ته کار وکړي او دغه وسیله چې شعارونه یې د افغاني له داعیې سره تر ډېره موافق وو، افغاني یې جلب کړ، د خپل فکر د رشد او د خپلو همفکرانو د راغونډولو له پاره یې د استفادې ښه لار وبلله، خو چې ویې لیدل چې ماسونېزم له دغو اهدافو سره هېڅ کار نه لري، بلکې دغه شعارونه د خلکو د غولولو له پاره کاروي، ماسونېزم یې پرېښود.

د الحاد تور

د څېړنې پر مهال مې د "دعوه جمال الدین الافغاني" په نامه کتاب، چې په وهابي حاکمه ټولنه کې یې لوستلو ته یې ډېر خلک هڅول، هم وموند. دا کتاب په دې ډېر جالب دی چې لیکوال یې علامه افغاني نه خوښوي او غواړي بد یې معرفي کړي، په دغه هڅه کې په ځینو سختو تناقضاتو کې ننوځي. تناقضات یې زښت ډېر دي، خو د الحاد له موضوع سره چې ربط لري، هغه دا دی چې لیکوال لومړی هڅه کوي چې افغاني ایرانی شیعه معرفي کړي. د دې له پاره چې افغاني خلکو ته شیعه ثابت کړي، زښت ډېر داسې دلایل هم وایي چې د توجه وړ هم نه دي. وروسته هڅه کوي چې ماسوني یې معرفي او بیا آن د افغاني د الحاد دلایل هم وړاندې کوي، چې دا اصلا یو ستر تناقض دی.

---

[84]- عرابي انقلاب د احمد عرابي له خوا د ۱۸۸۲-۱۸۷۹م کالو کې د خدیو توفیق او استعمار پر ضد رامنځ ته شو.

[85]- جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام، 58-59م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې هر څوک پوهېږي چې تشییع اسلامي مذهب دی، شیعه ګان خدای مني، د رسول الله رسالت مني او د اسلام په سترو عقایدو باور لري، کله چې یو څوک شیعه وي، هغه په همدې وخت کې څنګه ملحد کېدای شي؟! دلته یو ستر تناقض دی، ځکه شیعه خدای مني او ملحد نه خدای او نه دین! یو څوک یا باید شیعه وي یا ملحد!

خو په دې هر معقول انسان پوهېږي چې دوی افغاني نه خوښوي، نو هر تور چې هر څوک یې پرې متهم کړي، دوی یې له تدقیقه پرته ترویجوي او غواړي خلکو ته یې د حقیقت په نامه وپېژني.

د یاد کتاب لیکوال ځان حقپال راپېژني او د علمي منهج ادعا هم لري. خو متاسفانه چې علمي منهج یې هېڅ نه دی مراعات کړی. یوه بښه بېلګه همدا د الحاد تور دی چې افغاني یې پرې متهم کړی. د لیکوال ستر دلیل د حسن افندي تهمت دی!

د دې له پاره چې د دغه تور په حقیقت پوه شو، د حسن افندي او د افغاني د اختلاف کیسې ته سر ورښکاره کوو:

په ۱۸۷۱م کال کې، کله چې سید جمال الدین په آستانه کې و، د ده پوهې او نبوغ ډېر خلک متاثر کړل، آن د سترو حکومتي کسانو په زړه کې یې ځای وموند. د هغه وخت شیخ الاسلام حسن افندي له افغاني سره سخته کینه په زړه کې رامنځ ته شوه، ځکه هغه وېرېده، چې سبا د ده ځای ونه نیسي، نو د افغاني د بدنامولو له پاره یې پلمه لټوله.

په همدغه وخت کې د "دار الفنون" مدیر "تحسین افندي" له علامه افغاني وغوښتل چې صنعت ته د هڅونې په باب یو لکچر ورکړي. سید معذرت وغوښت، ځکه چې پر ترکي ژبه یې پوره تسلط نه لاره، خو دا چې افندي شله شو، افغاني ومنله. کنفرانس ته ډېر ستر کسان رابلل شوي وو. د افغاني وینا د ټولو اوریدونکو په زړونو چنګ ولګاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شيخ الاسلام حسن فهمي افندي د افغاني له پوهې وېرېده، هغه په دې ډار کې و چې ستره دنده يې افغاني اشغال نه کړي، نو غوښتل يې له افغاني سره د خلکو مينه کمه کړي، په دغه غونډه کې يې پر افغاني داسې نيوکې وکړې چې اصلا له يوه عالم سره نه ښايي او د کينې او غچ آثار په کې ليدل کېږي. افغاني غوښتل قضيه محکمې ته لاړه شي او دواړه خواوې خپل دلايل ووايي، خو داسې ونه شوه او کومه لانجه چې رامنځ ته شوې وه، حاکم غوښتل چې له منځه يې يوسي، نو له افغاني يې وغوښتل چې آستانه پرېږدي.[86]

د حسن افندي دغه تور او انتقام چې د خپلې ځوکۍ د ساتلو له پاره يې پر افغاني لګولی و او هېڅ علمي اساس نه لري، د ياد کتاب ښاغلي ليکوال راخيستې او غواړي د افندي د تور په اساس افغاني ملحد ښکاره کړي! خو پر دې خبره هر عاقل پوهېږي چې افندي ولې دا کار وکړ او ليکوال يې ولې نقلوي او د دليل په صفت يې کاروي!

څومره په زړه پورې تور! او څه عجيبه الحاد! همدغه افغاني چې دوی يې ملحد بولي، د اسلامي عقيدې په هکله علمي کتابونه ليکلي! د دوکتور عماره خبره، چې دغه خلک له دغو کتابونو خبر هم دي او که نه، د افغاني له لوستلو مخکې د دغه ستر شخصيت "متخصصين" شوي!

داسې کسان هم شته چې پوهېږي چې افغاني موحد و او د اسلام سرلوړي يې هيله وه، خو د خپل مصلحت له پاره د هغه د فکر مخه نيسي او په هر تور يې متهموي، دوی ته يې په الحاد متهمول هم کومه غټه خبره او ايماني مشکل نه جوړوي! ښه بېلګه يې مستبد حاکمان دي چې د افغاني د فکر له عامېدو په وېره کې دي، ځکه چې افغاني د ولسواکۍ ستر مدافع دی. د همدغو مستبدينو درباريان پرته حقپالنې او دقته، غواړي پر

---

[86]- د افغاني سيد جمال الدين خاطرات، له ۴۵-۴۲م مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني هر لګېدلي تور ته د صحت جامه وروا‌غوندي!
د دغه تور په ځواب کې غواړم د افغاني په اړه د مسیحي لیکوال جرجي زيدان نظر راواخلم چې د افغاني اسلامیت او الحاد ورته هېڅ ارزښت نه لري. جرجي زیدان وايي:
"هر څوک چې د هغه د ژوند د کارنامو په اړه لږه مطالعه هم وکړي، پوهېږي چې هدف يې، د يوه خليفه تر مشرۍ لاندې د اسلامي نړۍ يو کول وو او په خپله دغه هڅه کې يې هېڅ دنيايي تمه نه لرله".[87]

پای

له پورتنۍ څېړنې دا پایله اخلو چې افغاني د استعمار خطر درک کړی و، همدا وه چې په مقابل کې يې کلک ولاړ و، پر ځان يې هر ډول مشکل تحمل کړ، خو د امت له پاره له هېڅ اصله تېر نه شو. د اسلامي امت یووالی او د سیاسي اسلام خپرول او ورسره د امت اصلاح د افغاني ستره هیله وه، چې آن خپل ژوند يې په همدې لار کې ځار کړ او د جرجي زیدان خبره د همدغې هيلې له پاره يې آن واده هم ونه کړ او ساده ژوند ته يې ترجیح ورکړ! افغاني د امت په ستونزو پوه و او په خپل معقول نظر يې امت د ژغورنې ساحل ته رساوه، ځکه خو يې د سیاسي اسلام دښمنان بد ويني او هغه څوک چې په تنګو اختلافاتو کې ګیر دي، هغوی هم د افغاني افکار نه شي تحمل کولای، ځکه يې په ظالمانه تورونو متهموي. د مغرضینو تورونه مو هم وڅېړل او وموليدل چې بې اساسه او د مرض و غرض په نتيجه کې رامنځ ته شوي، چې نه علماً او نه عقلاً د منلو وړ دي.

[87]- سید جمال الدین افغاني وافغانستان، ۹م مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجع

- اشهابي، ضمير بن ادهم. *الکلام عن اصل السید جمال الدین الافغاني في بعض المراجع الروسیه*.

http://www.iranoworld.ir/alafghani/texts/SJ_1_5_Shahabi.pdf

- افغاني، سعید. د شرق نابغه. کابل، بیهقي کتاب خپرولو مؤسسه، ۱۳۵۵ش.
- جهمي، مانع بن حماد. *الموسوعه المیسره في الادیان والمذاهب والاحزاب المعاصره*. صید الفوائد. ۱۷، می، ۲۰۱۴ (د استفادې نېټه).

/http://www.saaid.net/feraq/mthahb

- حبیبي، عبد الحي. *نسب و زادگاه سید جمال الدین افغاني*. کابل، موسسه انتشارات بیهقي، ۱۳۵۵ش.
- خوګیاڼی، محمد امین. *حیات سید جمال الدین افغاني*. کابل، مطبعه عمومي کابل، ۱۳۳۸ هجري.
- رزاقي، شاهد حسین. *سید جمال الدین افغاني*. کابل، مستقل خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۸ لمریز، ژباړن، عبد المالک همت.
- رشتیا، سید قاسم. *سید جمال الدین افغاني وافغانستان*. کابل، موسسه انتشارات بیهقي، ۱۳٦٦ش.
- رافعي، عبد الرحمن. *افغان سید جمال الدین*. پېښور، دانش خپرندویه ټولنه، ۲۰۰۷م، ژباړن: عبد المحمد مموزی.
- زیدان، جرجي. *مشاهیر الشرق*. مصر، ۱۹۲۲، دریم چاپ، دویم جلد.
- عماره، الدکتور محمد. جمال الدین الافغاني المفتری علیه. قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۴م.
- عماره، الدکتور محمد. *جمال الدین الافغاني، موقظ الشرق وفیلسوف الاسلام*، قاهره، دار الشروق، ۱۹۸۸م، دریم چاپ.
- عماره، الدکتور محمد. *شخصیات لها تاریخ*، قاهره، دار السلام،

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰۰۸م.

- فاضل، فضل الرحمن. *بیدارگر عصر*. کابل، وزارت اطلاعات و فرهنگ، ۲۰۰۸م.
- فوزي، مصطفى. *دعوة جمال الدين الأفغاني*، رياض، دار الطيبه، ۱۹۸۳م.
- کشک، محمد جلال. *ودخلت الخيل الازهر*، قاهره، الزهراء للاعلام العربي، ۱۹۹۰، دریيم چاپ.
- مخزومي، محمد باشا. *د افغاني سيد جمال الدين خاطرات*، کوټه، صديقي خپرندويه ټولنه، ۲۰۱۳م، دويم چاپ. ژباړه: محمدشاه ارشاد، د م- احساس زمند په زيار.
- نړيوال، رزاقي. *علامه سيد جمال الدين افغان د پوهې او آزادۍ علمبردار*. کابل، بيهقي کتاب خپرولو مؤسسه، ۱۳۸۵ش.

هيرانو، جيونيتشي. *تجديد الفکر الاسلامي في العالم الاسلامي الحديث*، مجله الدراسات العالم الاسلامي، ۲۰۱۱ مارچ.

((نیچریه))

نخستین رسالهء چاپ شدهء سید جمال الدین افغانی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نگارش : فضل الرحمن فاضل

(c) ketabton.com: The Digital Library

«نیچریه» از مشهورترین آثار باقی مانده از سید جمال الدین افغانی به شمار می رود که بعد از نگارش به زودی اقبال چاپ یافت و نسبت به همه آثار سید از شهرت ویژه ای برخوردار گردید و مورد توجه خاص پژوهشگران قرار گرفت .

این رساله که عنوان اصلی آن « حقیقت مذهب نیچری و بیان حال نیچریان» می باشد، سید آن را در پاسخ نامهء مولانا محمد واصل مدرس ریاضی مدرسهء أعزّه حیدر آباد دکن (هندوستان) نگاشته است.

مولانا محمد واصل طی نامهء مورخ 19 محرم الحرام سال 1298 هجری قمری یعنی 138 سال قبل از امروز از سید می پرسد: « در این روز ها از تمامی هندوستان...صدای نیچر نیچر به گوش می رسد، در هر بلده و قصبه ، معدودی چند ملقب به نیچری یافت می شوند...از اکثری از این گروه پرسیدم که حقیقت نیچر چیست؟... آیا این طریقه منافی دین است یا آنکه به هیچوجه مخالفتی با دین ندارد... لکن هیچ یک از ایشان جواب شافی و کافی از این سوالات من ندادند و لهذا ملتمسم که آن جناب حقیقت نیچر و نیچری را مفصلا از برای بنده بیان فرمایند.»ص 11

سید جمال الدین افغانی در پاسخ نامهء آقای محمد واصل رساله ای می نگارد و آن را چنین آغاز می کند:

« نیچر عبارت است از طبیعت و طریقه نیچریه، همان طریقه دهریه است که در قرن رابع و ثالث قبل از میلاد مسیح در یونانستان ظهور نموده بودند و مقصود اصلی این طایفه نیچریه، رفع ادیان و تاسیس إباحت و اشتراک است در میانهء همه مردم.» ص 12

سید می افزاید:

«بلاریب که دین مطلقا سلسله انتظام هیأت اجتماعیه است و بدون دین

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرگز اساس مدنیت محکم نخواهد شد و اولین تعلیم این طایفه ، برانداختن ادیان است.» ص 12

سید جمال الدین افغانی خلاصه هدفش را که همانا خلاصه رسالهء نیچریه نیز است؛ در چند جمله عربی چنین بیان می دارد:

« الدین قوام الأمم و به فلاحها و فیه سعادتها و علیه ندارتها و النیشریة جرثومة الفساد و ارومة الأداد و منها خراب البلاد و بها هلاک العباد.»ص13

دین مایهء استواری امت ها است و وسیله ایست برای خوشبختی ایشان و بر آن است بزرگی و بی همتایی ملت ها ونیچریه مکروب فساد است و ریشه اختلافات و ویرانی شهر ها وسبب مرگ بندگان.

سید جمال الدین از جمله ء نیچریان هندی کسی را نام نمی برد، اگرچه گفته میشود که سید این کتاب را در برابر اندیشه های سید احمد خان موسس کالج اسلامی علیگر (علی گڑھ) نوشته است. اما در سراسر رساله نامی از او برده نشده است ؛ ولی در جایی از آن رساله ، با استفاده از ترکیب « مهذب الاخلاق» چنین اشارت شده است :

« و ممکن نیست شخصی نیچری بوده باشد با وجود این مهذب الاخلاق و صاحب امانت و صداقت و مروت و جوان مردی باشد !» ص 50

به گمان من - الله أعلم - سید به نحوی بر سید احمد خان می تازد، زیرا ارگان نشراتی یا لسان حال کالج اسلامی علیگر« تهذیب الاخلاق » نام دارد و سر سید احمد خان (1817-1898م) آن را در سال 1870 م تاسیس کرده است و در شش سال نخست نشراتی اش در آن بیش از دو صد مقاله نگاشته است. در همینجا بایست یادآور شوم که شاید میان سید جمال الدین و سر سید احمد خان که از سید 21 سال بزرگتر بود ، بحث و ملاقات صورت نگرفته باشد و سید از اهداف اساسی سید احمد خان که

(c) ketabton.com: The Digital Library

می خواست مسلمانان علوم جدید را بیاموزند ، از تمدن غرب آگاهی یابند با سلاح دانش بر ضد دشمن ، به مبارزه برخیزند ، آگاهی کامل نداشته است و دلیل دیگر می تواند این باشد که ثمرات آن تلاش های سر سید احمد خان در آن دوران، زیاد محسوس نبوده است . به هر ترتیب این بحث گسترده است و نباید حب سید جمال الدین افغانی ما را بر آن دارد که ابتکار ، فعالیت ها ، آثار به جامانده از سر سید احمد خان را دست کم گیریم . برای سر سید احمد همین کفایت می کند که پوهنتون اسلامی علی گڑھ ، تاسیس شده به وسیله او بیش از یک قرن در خدمت بشریت به ویژه مسلمانان شبه قارهء هند قرار دارد و صد ها هزار تن از ازبرکت آن دانش اندوخته اند.

افغانستان هم باید قدر سر سید احمد خان را داشته باشد با وجودی که شماری از هم میهنان ما در پوهنتون اسلامی علی گڑھ ، دانش اندوخته اند ، نوهء او سر راس مسعود همراه با علامه اقبال لاهوری و مولانا سید سلیمان ندوی در سال 1312 هجری شمسی به دعوت محمد نادر شاه به کابل سفر کردند تا نصاب تعلیمی نهاد های آموزشی افغانستان را تهیه دارند.

مطالعه رسالهء نیچریه به ما می رساند که سید از مکتب های فکری عصر خویش و تئوری های مکتب های سیاسی ان زمان مطالعه و آگاهی داشته است. در دورانی که سید رساله اش را می نگارد هنوز داروین (1809-1882م) زنده است و تئوری اش مشهور به داروینیزم ؛ مورد توجه دانشمندان آن زمان و از قراین بر می آید که سید کتاب « اصل انواع» داروین را که نخستین بار در سال 1859 از چاپ برامد و چندین بار تجدید چاپ شد ، مطالعه کرده باشد و یا حد اقل از محتویات آن آگاهی داشته است. از همینرو سید از کتاب داروین و نظریه او چنین یاد می کند:

(c) ketabton.com: The Digital Library

« وسید این طایفه داروین می باشد و او کتابی تالیف کرده در آن بیان می کند که اصل انسان میمون بود.» ص 17

سید در رد تئوری او با استهزاء می نگارد:« وبر حسب زعم این شخص ممکن است که بعد از مرور قرون و کرور دهور، پشه فیل گردد و فیل ها تدریجا پشه شود.!» ص 18

سید در این رساله اش از کمونیزم ، سوسیالیزم و نیهلیزم یادآوری می کند ؛ اما یادی از مارکس (1818- 1883م) که هنوز زنده است و از آثار و کتاب های باقی مانده از وی نمی کند.

سید جمال الدین علاوه بر اینکه بر مکتب های فکری اروپایی می تازد، باطنیان، اسماعلیان و بابی ها را گمراه شمرده ، اشتباهات شان را بیان می دارد و در آخر رساله اش نتیجه می گیرد که : « برخود واجب دانستم که رساله ای به انفرادها در این امر وضع کنم و در آن بیان کنم که آن مدینه فاضله که حکما به آرزوی آن جان سپردند، هرگز انسان را دستیاب نخواهد شد، مگر به دیانت اسلامیه » ص 63

زبان نیچریه:

اینجانب چند سال قبل که در مورد آثار سید و گوشه هایی از اندیشه های او کتابی به نام «بیدارگر عصر» تالیف کرده بودم، در آن یادآور شده بودم که نوشته های سید متاثر از زبان مادری اش پشتو و زبان درسی اش عربی است که آن را پشتو ځپلی و عربی ځپلی خوانده بودم که با مطالعه نیچریه، به آن به خوبی پی می بریم که فارسی موصوف هم متاثر از فارسی کابل است که بعد از تبعید از کنر ؛ در کابل اقامت گزیده و فارسی را در آن فراگرفته است البته با تاثیر زبان پشتو در آن .

در « بیدارگر عصر» ضمن مقایسه میان یک نوشته منسوب به سید جمال

(c) ketabton.com: The Digital Library

الدین و متن نیچریه چنین نوشته بودم :

به خاطر مقایسه میان سبک نبشته منسوب به سید (نامه به مراغه ای) و آنچه سید خود نگاشته است و در انتساب آن به سید جمال الدین شکی نیست ، رساله «نیچریه» را ورق می زنیم .همان رساله ای که در آن واژه های عربی به کثرت استعمال شده و سبک خاص سید را که زبان اصلی اش فارسی نیست بلکه زبان مادری اش پشتو یکی دیگر از زبان های رسمی افغانستان است ، آشکار می سازد و با بهره گیری از اصطلاح وضع شده توسط پوهاند مجاور احمد زیار، می توان گفت که فارسی وی «پشتو ځپلی (زپلی) و عربی ځپلی (زپلی)» است یعنی فارسی ای که از پشتو و یا عربی ،متاثر است .

به رسالهء نیچریه اثر سید رو می آوریم و با هم می خوانیم :

«... از این است که ارباب تاریخ ابتدا انحطاط سلطه مسلمانان را محاربه صلیب میگیرند و چنان لایق بود که آغاز ضعف مسلمانان و تفرق کلمه آنها را از شروع آن تعلیمات فاسده و آراء باطله بگیرند .

مخفی نماند بابیهایی که در این زمان اخیر در ایران یافت شدند و هزار ها خون عبادالله را بنا حق ریختند کوچک ابدال های همان نیچریه های الموت و چیله ها یعنی کچکول بردار های همان طبعیین گرد کوه میباشند و تعلیمات آنها نمونه تعلیمات باطنیه است پس باید منتظر شد که فی ما بعد چه تاثیر های دیگر از اقوال آنها در امت ایرانیه یافت خواهد شد .» [1]

در کتاب گرد آوری شده توسط استاد خسرو شاهی در پاورقی در شرح«چیله ها یعنی کچکول بردارها» چنین امده است :.

« چیله ها یعنی کچکول بردارها : کچکول بردارها شاید همان کشکول بردارها باشند ، و مراد سید، احتمالا بقیه السیف یا بازماندگان باطنیان

---

[1]- رساله نیچریه، اثر سید جمال الدین افغانی، صفحه 45

(c) ketabton.com: The Digital Library

باشند .» پاورقی صفحه 45 رساله نیچریه .

مطلب بالا را من به دو دلیل آوردم یکی بر سبیل تصادف از میان رساله نیچریه که در نگارش آن به قلم سید، جای شکی وجود ندارد ، انتخاب نمودم تا خواننده گان میان دو نبشته سید ، یکی نامه به حاج مستان مراغه ای و دیگر نبشته سید، در پاسخ مولوی محمد واصل هندوستانی، مقایسه نمایند تا ببینند که این دو نبشته از نگاه سبک با هم چقدر تفاوت دارد ! و دلیل انتخاب دیگر از متن نیچریه برای من این بود که سید ، نیچریه را در پاسخ نامه ای نگاشته است که آن بنده خدا، پرسش خود را در 22 دسمبر سال 1880 میلادی مطرح کرده است و پاسخ سید هم بایست در همان روزهای نزدیک باشد و نامه به سید مستان مراغه ای هم طوری که از تاریخ درج شده در پایان آن پیدا است 25 دسامبر سال 1881 میلادی می باشد ، بناء فاصله زمانی آن دو ،در حدود یکسال است و هر کسی که با خواندن و نبشتن سر و کار داشته باشد ، یقینا درک می کند که در اسلوب نگارش یک شخص، در مدت یکسال اینقدر تحول رونما نمی گردد و اینقدر تفاوت مشاهده نمی شود . زیرا نامه به سید مستان مراغه ای به اصطلاح برادران ایرانی، مال اواخر قرن 19 معلوم نمی شود.شاید 60 یا 70 سال قبل نگاشته شده باشد .

در مورد« چیله ها یعنی کچکول بردارها» استاد خسرو شاهی یا کدام برادر ایرانی که پاورقی نگاشته ، شاید از خوشی در جامه نمی گنجیده که مشاهده نموده است ،سید جمال خودش «چیله ها» را با آوردن «کچکول بردارها» توضیح یا شرح داده است بناء نیازی نیست تا آن را بار دیگر شرح دهند، اما دقیق این است که نمی توانند آنرا شرح دهند ، اگر من و یا یک نفر افغان دیگر ،این واژه را شرح ندهد[2] ، برای بیگانگان شرح آن

---

[2]- برای اینکه جمله بالا مبالغه آمیز به نظر نیاید، خواننده گان را به مطالعه بحثی تحت عنوان "

(c) ketabton.com: The Digital Library

دشوار است ، اما چون کچکول بردارها توسط سید شرح داده شده است ، در شرح آن ، پاورقی نویس ، می نگارد که شاید کشکول باشد . برای هیچ افغان واژه« شاید» در این مساله گنجایش ندارد همانقدر که آنان یقین دارند شیر سپید است به همان اندازه به یقین می دانند که کچکول ،کچکول است و کچکول ملنگ را همه کس دیده و برداشت درستی از آن

پرزیوان" که در پایان کتاب " تاریخ و زبان در افغاانستان" نوشتۀ استاد نجیب مایل هروی، آمده است دعوت می نمایم، در کتاب یاد شده حدود 20 صفحه ، به شرح این جمله اختصاص یافته است که " مرد پشتو زبانی گفته است که زنی " پارسی وان" دارد" که جمله ای است نهایت واضح و روشن، آن مرد مرد پشتون گفته است که همسرش فارسی زبان است، نه پشتو زبان، دکتور محمود افشار در این ارتباط، نخست گمان برده است " پارسی وان" را ، راوی انگلیس " پرزیوان" شنیده و شاید معنای " برزیگر" یعنی دهقان باشد و باز احتمال داده است که ان مرد " پارسی دان" گفته باشد (با دال نه واو) آقای اسماعیل نواب صفا، نبشته است " پرزیوان" کسی است که شغل شاغل او کشاورزی و بزرگری است و آقای سید محیط طباطبائی در آغاز گمان برده است که ممکن است " پارسی وان" از دو جزء "پارسا" و " وان" ساخته شده باشد، یعنی زن حافظ عفت، تا اینکه استاد نجیب مایل هروی، به سراغ این بحث رفته و جان گپ و مفهوم اصلی را چنین بیان کرده است که:" پارسی وان" به معنی تاجک است و پارسی زبان نه پارسی دان، زیرا پارسی زبان بودن با پارسی دان بودن فرق دارد و پشتو زبان ها به پشتونی که فارسی میدان " پارسی وان" نمی گویند، آقای حسین داودی در اخرین اجتهاد گفته است : نقاطی که زبان شان فارسی است و دارای دو مذهب شیعه و سنی هستند، اصطلاحاً به مردم شیعه مذهب " پارسی وان" می گویند.

آقای احمد اقتدار هم در این بحث شامل شده و داستان سفرش را شرح داده است که در راه سفر از جوانی پرسید است که : " سرخسی هستی" او گفته است : " مو پرزیوانم" چوپان های دیگر گفتند : " اوغون" است یعنی افغانی است، اما خود او باز لب به سخن کشود و با پرخاشی آرام گفت : " پرزیوانم، عمری نه ام" و با ذکر این داستان به این نتیجه می رسد که " پرزیوان" یعنی شیعه مذهب، آرای وارد شده در این پینوشت ، به استثنای نظر دقیق و منطقی استاد نجیب مایل هروی که از افغانستان است، آرای دیگر مربوط به همزبانان ایرانی ما است، که عدم اگاهی شان را با وجود اهل تحقیق بودن در اصطلاحات فارسی میهن ما، آقتابی میکند.

آنچه در بالا درج گردید، فشرده نظریاتی است پیرامون توضیح واژه " پارسیوان" در کتاب " تاریخ و زبان در افغانستان" ، صفحات 167-189

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارد ...

شرح دیگری که استاد خسرو شاهی یا برادر ایرانی دیگری نگاشته این است «مراد سید احتمالا بقیه السیف یا بازمنده گان باطنیان باشد » به این معنی که چیله ها یا کچکول بردارها ، بقیه السیف باطنیان اند .آنرا هم با واژه« احتمالا» بیان می دارند ، اما من میگویم که واژه «احتمال» هم در اینجا بی مورد است . مفهوم آنرا هر افغان مثل سید جمال الدین افغانی می داند، صد در صد، مثلی که سید جمال الدین از آن اراده کرده است .برای نزدیک ساختن این مفهوم برای برادران ایرانی ،عرض می دارم که در افغانستان یکی ملا است و دیگر چلی که دستیار ملا است و در خدمت ملا و نزد ملا هم درس می خواند ، بناء حرف سید به این معنی است که هر گاه ما اسماعیلیان یا باطنیان دژ « الموت» را ملا فرض کنیم یا ملنگ ،بابی های موجود در ایران مثل چلی های ایشان و یا کچکول برداران ایشان ،به حساب می رود ، در فهم و دانش ، در رتبه و حتی موقف اجتماعی و عمر .[88]

طوری که همزبانی قرن ها میان افغانستان و ایران با عث نشده است که واژه های مستعمل در افغانستان را پژوهشگران آثار سید ، حتی آنانی که

---

[88]- واژه چپله که اصل هندی دارد تا کنون هم در میان پشتون ها، به ویژه در آن سوی خط دیورند، کار برد فراوان دارد. به مثل های زیر توجه فرمایید:

ملا هم ناست و او چیله گان یی هم ، (ملاهم نشسته بود و چلی هایش نیز)

خپله هم راغلی و، او خبل چیله گان هم راوستلی ؤ (خودش هم آمده بود و چلی هیاش را هم آورده بود)

واژه چیله، مرادف واژۀ " چمچه" هم کار برد دارد. مثل:

" ته د ده دوره چیله کیژه مه " یا " ته د ده دو مره چمچه کیژه مه" (تو اینقدر فرمانبردار و قاش او مشو!)

در زبان اردو هم میگویند که:

" جیسی چیله، ویسی گرو" یعنی این شاگرد و همان استاد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم نیم قرن در زمینه پژوهش کرده اند ،سال ها بعد ،مفاهیم آن را بدانند و در تفسرآن از واژه های «شاید» و«احتمالا »کار می گیرند ، چگونه سید که چند سال را به ادعای آن ها، در افغانستان سپری کرده است، آن واژه ها را به صورت درست ودقیق آن ، به کار می برد ، اگر ایرانی می بود حتما کشکول مشهور را به کار می برد و عوض چلی، طلبه .وطالبچه را .

(برای مطالعهء ادامهء این بحث به مقالهء اینجانب{ «ایرانی» نبودن سید جمال الدین در آیینهء نامه ها و آثار خودش}، که در سایت های انترنیتی و کتاب بیدارگر عصر آمده است، مراجعه شود.)

کلمات و واژه های دیگری هم وجود دارد که سید در آثار خویش به کار برده است ؛ اما همزبانان ایرانی ما ، متاسفانه آن را نفهمیده اند و مجبور شده اند که آن را مثل « چیله» شرح دهند و به اصطلاح اجتهاد کنند و باور داشته باشند که اگر درست بود دو اجر و اگر اشتباه کردند یک اجر!

سید می نویسد: « اکهوریان بعد از تعلیم و تعلم اگر یکی از اهل ملت خود را ببینند فی الحال باد قولنج کبریاء ایشان را چنان می گیرد که جمیع اعضاء و جوارح حتی جفون هم از حرکت باز می ایستد.»

همزبان ایرانی ما در شرح قولنج می نویسد : مرضی است معدی که بسیار دردناک می باشد.

شکی نیست که همه بیماری ها دردناک اند ؛ اما قولنج را معدی گفتن به این معنی است که هدف سید را نفهمیده اند. معدی یعنی مسری یا سرایت کننده؛ آیا قولنج از یک شخص به دیگری سرایت می کند !؟ و اگر آن را معدی یعنی مربوط به بیماری های معده هم اراده کرده باشند، خطا کرده اند و لاجرم ، صرف یک اجر را دریافت داشتند!!

یا اینکه «شکنبه» را در این گفته سید که : « هنوز قدم از شکنبه خود بیرون ننهاده اند» به « قالب» ترجمه کرده اند که دقیق نمی باشد ، هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغان معنای آنرا آن طوری که سید هم وطن شان اراده کرده است ، می دانند و درک می کنند.

مثال های دیگری هم از این قبیل فراوان است و ثابت می سازد که فارسی سید، فارسی افغانستان است.

یکی از نشانه های دیگر تاثیر زبان پشتو را بر زبان فارسی سید درنوشته هایش ، در ترکیب های عدد و معدود به خوبی می توانیم مشاهده کنیم.

در زبان فارسی و کسی که زبان مادری اش فارسی باشد اگر «عدد» بیش از یک باشد، یعنی جمع باشد، «معدود» را مفرد استعمال می کند، اما در زبان پشتو اگر عدد جمع باشد، معدود را نیز جمع استعمال می کنند و در زبان عربی عدد و معدود ، بحث و قاعده خاص خود را دارد. به این شرح کوتاه : در عددهای های یک و دو مطابقت و در اعداد 3- 10 معدود، مفرد و مجرور می باشد. با درنظرداشت تانیث و تذکیر معدود یعنی اگر معدود مذکر باشد عدد مؤنث می آید و اگر معدود مؤنث بود عدد مذکر می آید مثل اربعة رجال و ست قصص. و از 11- 99، معدود مفرد ومنصوب می آید بادرنظر داشت مطابقت وعدم مطابقت جزء اول و جزء دوم ترکیبی از حیث تانیث و تذکیر مثل احد عشر کوکبا. اثنتا عشرة عینا. اربعة عشر کتابا. خمس عشرة کراسة. و در عددهای صد وهزار معدود مفرد و مجرور می باشد. مثل : مائة عام و الف سنة . اما در زبان پشتو مثلا گفته می شود « اوه کتابونه» یعنی هفت کتاب. این تاثیر زبان مادری سید را در نبشتهء او در متن رسالهء «نیچریه» به وضوح مشاهده می کنیم.

مثلا سید می نویسد:

«... خون هزار ها بیگناهان را به دسیسه ها و حیله ریختند.» ص 36

«...وکرسی مجد و شرفش سرنگون گشته و در بادیهء وحشت چون سایر حیوانات با هزار آلام و اسقام در غایت خوف و بیم به سر خواهد

(c) ketabton.com: The Digital Library

برد.»

ویا می گوید:

« .. و همچنین مخفی نباشد که هزارها مصایب و هزارها بلایا و هزار ها رزایا و هزار ها آفات در هر زاویه ای از زوایای عالم کمین گرفته...»ص31

در جای دیگری در همین رساله نیچریه می نویسد:

..«.. و از آن بود که جماعتی از صعالیک فرنگ در قرن خامس به اراضی شامیه هجوم کرده صدها شهرها و قریه ها را خراب نمودند و خون هزاران را رایگان ریختند و قریب دو صد سال مسلمانان از دفع آن صعالیک عاجز ماندند.»

در اینجا همچنان دیده می شود که سید برخلاف ایرانیان که « دوصد» را « دویست» می نگارند، سید مثل اهالی کابل « دوصد» نبشته می کند.

چاپ نیچریه و ترجمه های آن :

گفتیم نیچریه را سید در پاسخ مولوی واصل در محرم الحرام 1298 هجری قمری برابر با دسمبر 1880 نگاشته است . این کتاب در همان سال 1298 قمری (1881م) البته چند ماه بعد از نگارش در همان حیدر آباد دکن ، زیر نظر شخص سید، نخستین بار در مطبعه سنگی به چاپ رسیده است . و به خاطر اهمیتی که داشته است و یا شهرتی که کسب کرده است باردیگر درهمان سال 1881 م یا 1298 ق به همت حاج محمد حسن تاجر کازرونی مجددا در بمبئی ، به چاپ رسیده است.

چاپ سوم آن نیز دوسال بعد ، به همت یک تن ایرانی دیگر به نام فخر الحاج و العمار الشیخ عبد الوهاب شیرازی در رجب المرجب سال 1300 هجری قمری در بمبئی ، در مطبعهء حسینی جدید، به نشر رسیده است.

(c) ketabton.com: The Digital Library

در آغاز آن به گونهء مقدمه ، آنچه را که مدیر روزنامه فرهنگ چاپ اصفهان در شماره 101 مورخ رجب المرجب سال 1298 ق نشر نموده، درج گردیده است.

مدیر روز نامه فرهنگ که چند ماه بعد از نشر رساله «نیچریه» یک نسخه آن را سید جمال الدین برای موصوف می فرستد ، او در روزنامه خویش می نگارد که قصد داشته است وی کتابی در خصوص تعلیمات باطله و آنچه منافی تمدن و مزیل اخلاق حسنه است ؛ بنگارد ، اما به واسطه گرفتاری ها به این هدف نرسیده است و با دریافت رساله سید در روزنامه خویش می نگارد که : « لیکن امروز هزار گونه سجدات شکرمی نمایم که در ایام حیات خود به وجود حکیمی دانشمند و سلیم الذوق آگاهی حاصل کردم که بدون کم و زیاد در اقصی بلاد هندوستان تمام عقاید این خاکسار را بیان کرده و به رشته تحریر دراورده است.....عالم تمدن را به وجود این حکیم دانشمند و وحید خردمند تبریک وتهنیت می گویم و بر خود فرض می دارم که این رساله او را باید فی الحقیقه کتاب مقدس شمرده در ذیل فرهنگ متدرجا به طبع رسانم.....مصنف این رساله فخر الحکماء المعاصرین فاضل یگانه و عالم فرزانه جمال الدین الحسینی است این رساله را در ماه محرم هذه السنه به طبع رسانیده با همین پسته اخیر، از حیدر آباد دکن هندوستان برای این بی مقدار به ارمغان فرستاده است.»

اما من تا هنوز نمی دانم که آیا مدیر روزنامه « فرهنگ» به وعده اش وفا کرده و «نیچریه» را به گونه پاورقی در روزنامه اش نشر کرده است و یا خیر؟ این امر به تحقیق بیشتر نیاز دارد.

چاپ چهارم متن فارسی نیچریه از روی چاپ بمبئی در سال 1303 خورشیدی یعنی 90 سال قبل در تهران در چاپخانه شرق به نشر رسیده

(c) ketabton.com: The Digital Library

است و چاپخانه دین و دانش در تبریز آنرا تحت عنوان نیچریه یا ناتورالیزم در سال 1328 هجری شمسی ، مجددا به نشر رسانده است و برخی از نویسندگان ایرانی آنرا بار بار با سایر آثار سید درمجموعه هایی به چاپ رسانده اند ازجمله آقای مرتضی مدرس چهاردهی که از پیروان اندیشه های سید است کتابی دارد به نام « آراء و معتقدات سید جمال الدین افغانی» که بنگاه نشراتی اقبال آن را در سال 1337 هجری شمسی در تهران به چاپ رسانده است ومدرس چهاردهی رساله نیچریه سید را در آن مجموعه از صفحات 23- 63 جای داده است. همچنان یکی از مخالفان اندیشه های سید که در مورد سید ، نظر نیک ندارد ، به نام علی اصغر حلبی رساله نیچریه را در ضمن کتابش « زندگی و سفرهای سید جمال الدین اسد آبادی» در سال 1356 شمسی به چاپ رسانده است . اما بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران ، در آن سرزمین ، به ویژه از طرف علمای حوزه های فقهی ، توجه به سید بیشتر شده است و بر « اسد آّبادی» بودن وی تبلیغات بیشتر و گسترده ای صورت گرفته است . یکی از کسانی که بیش از نیم قرن به نشر آثار و افکار سید جمال الدین افغانی می پردازد استاد سید هادی خسرو شاهی می باشد که مجموعه آثار سید را در شش مجلد و در بیش از 3000 صفحه، در تهران و قاهره به نشر رسانده است . این مجموعه که به نام « الآثار الکاملة» مشهور است حاوی متن فارسی نیچریه و ترجمه عربی آن « الرد علی الدهریین» نیز می باشد.

سوگمندانه بایست یاد آور شد که در افغانستان عزیز ما آثار سید کمتر اقبال چاپ یافته و حتی در دوران جهاد هم به آثار او توجه صورت نگرفته است . ترجمه نیچریه به زبان پشتو ، برای نخستین بار توسط آقای میر سعید بریمن صورت گرفت و در سال 1344 هجری شمسی یعنی هشتاد و

(c) ketabton.com: The Digital Library

چهار سال سال بعد از چاپ نخست متن فارسی آن در هندوستان، و چهل و یک سال بعد از ایران ، در کابل اقبال نشر یافت و در سال 1355 هجری شمسی به مناسبت بزرگداشت از هشتادمین سالگرد وفات سید جمال الدین افغانی ، برای نخستین بار متن فارسی نیچریه (97 سال بعد از چاپ هند) در مجموعه ای به نام «گزیدهء آثار سید جمال الدین افغانی » به اهتمام دکتور سید مخدوم رهین ، به نشررسید . چون نیچریه ، به گونه مستقل به چاپ نرسیده بود ، کمتر کسی متوجه آن شد و حتی در همین سیمینار بزرگداشت ، متن «نیچریه » به زبان پشتو نیز به چاپ نرسید و صرف ترجمه غیر کاملی از « العروة الوثقی » به زبان های پشتو وفارسی نشر شد. شاید سیاست های حاکم آن دوران باعث شده باشد تا کتابی که بر ضد ماتریالزم و مادیگرایی است ، به گونه مستقل و قابل دید ، نشر نگردد.

اهمیت نیچریه در هندوستان آن زمان از این پدیدار می گردد که مولوی سید عبد الغفار شهباز عظیم آبادی البهاری به زودی کتاب سید را به زبان اردو ترجمه می کند و در سال 1883 م دوسال بعد از نشر آن به زبان فارسی ، ترجمه اردوی آن در مطبعه سنگی در شهر کلکته از چاپ می براید .

قابل یادآوری می داند که این مولانا سید عبد الغفار شهباز عظیم آبادی از جمله پیروان و دوستداران اندیشه سید جمال الدین افغانی است که سید را« حبر فهامه و فیلسوف علامه » می خواند و اندیشه های اورا به « ثاقبه» متصف می سازد و مجموعهء مقالات فارسی سید را که در نشرات هندوستان آن زمان قبلا به چاپ رسیده ، همه را در یک مجموعه به نام «مقالات جمالیه» در سال 1884 م در کلکته به نشر می رساند. تصادف نیک روزگار همین است که تاریخ نشر مقالات جمالیه 15 اگست سال

(c) ketabton.com: The Digital Library

1884 م است که بعد ها 63 سال بعد هندوستان در همین 15 اگست ، به نعمت آزادی دست می یابد.

نیچریه را بعد ها در سال 1349 هجری قمری (1309 ش) مولوی عبد الحنان نیز به نام « نیچریت» به زبان اردو ترجمه نموده و از طرف کتابخانه « آصفیه» در لا هور به چاپ رسانده است و مطبعه شعر وادب لاهور هم به نام «رد نیچریت» آن را طبع مجدد نموده و آقای مبارزالدین از دوستداران سید که نبشته های سید جمال الدین را به زبان اردو گرد آوری کرده است ، نیچریه را نیز در کتابش « مقالات جمال الدین افغانی» درج کرده است.

اما به نظر من مهمترین ترجمه رساله نیچریه همانا ترجمه عربی آن رساله توسط شاگرد مصری سید ، شیخ محمد عبده است.

سید بعد از ین که رساله نیچریه را در هندوستان به نشر می رساند یک نسخه آن را به شاگردش شیخ محمد عبده که ایام تبعید را در بیروت به سر می برد می فرستد.

در همین دوران عارف ابوتراب خادم سید نیز از جمله تبیعید شده گان به بیروت بود . با رسیدن و دریافت رساله نیچریه در بیروت ، شیخ محمد عبده تصمیم می گیرد تا به کمک ابوتراب عارف آنرا از زبان فارسی به زبان عربی ترجمه کند.

نیچریه تحت عنوان «الرد عالی الدهریین» در سال 1303 قمری1886 م یعنی 11 سال قبل از وفات سید جمال الدین در بیروت با مقدمهء مفصل شیخ محمد عبده که حاوی زندگینامهء سید جمال الدین افغانی نیز است ، به نشر می رسد و همه کسانی که زندگینامهء سید را تحریر کرده اند، از همین مقدمه استفاده کرده اند و این مقدمه مورد پذیرش سید نیز بوده است . شیخ محمد عبده در مقدمهء الرد علی الدهریین ، تحت عنوان «

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیرة صاحب هذه الرسالة الشیخ جمال الدین الافغانی» سید را متولد قریه « اسعد آباد» خطه « کنر» می خواند. مقدمهء شیخ محمد عبده 12 صفحه را با خط ریز و در 280 سطر و در هر سطر حد اوسط 13 کلمه احتوا کرده است.. این رساله که به نام « الرد علی الدهرین» مشهور گردیده است عنوان اصلی آن طوری که شیخ محمد عبده آن را به چاپ رسانده چنین است : « رسالة فی إبطال مذهب الدهریین و بیان مفاسدهم و إثبات أن الدین أساس المدنیة و الکفر فساد العمران»

و درمعرفی آن چنین آمده است :

من تألیف حضرة الامام الشهیر الأستاذ السید جمال الدین الحسینی الأفغانی نفع الله بعلومه، نقلها من اللغة الفارسیة الی اللغة العربیة العلامة الأستاذ الشیخ محمد عبده أفندی المصری بمساعدة عارف افندی ابی تراب الأفغانی»

سپس محل چاپ و تاریخ آن چنین تسجیل شده است:

طبعت فی بیروت سنة 1303

در اینجا قابل یادآوری می داند که رسالهء نیچریه در ایامی به نشر رسیده و به محل تولد و تبار سید اشارت صورت گرفته است که او جدیدا استانبول را ترک گفته و از طریق بوشهر وارد ایران گردیده بود، یا مهمان ظل السلطان (فرزند ناصر الدین شاه قاجار و یکی از مدعیان سلطنت قاجاری در اصفهان) بود و یا در تهران با ناصر الدین شاه دیدار می کرد و یا هم در منزل الحاج حسن امین الضرب به سر می برد و آمادگی سفر مسکو را می گرفت.

متاسفانه این مقدمه مهم را کسانی که بعدا « الرد علی الدهریین» را از روی نسخهء شیخ محمد عبده یا چاپ بیروت تجدید چاپ کرده اند ، حذف نموده اند ، حتی در چاپ هایی که توسط عبد العلیم صالح در سال

(c) ketabton.com: The Digital Library

1312 ق در زمان حیات سید و بعد ها زیر نظر علامه سلجوقی در سال 1960 م و در سال 2002 م زیر نظر استاد خسرو شاهی در قاهره نشر شده، درهر سه چاپ و شاید چند چاپ دیگر این مقدمه ؛ با وجود اهمیت تاریخی آن و مهمتر از آن ؛ اهمیت و شخصیت نویسندهء آن حذف گردیده است . ومن آرزو دارم خداوند برای من توفیق عنایت فرمایاد تا « الرد علی الدهریین » را به اساس چاپ نخستین یا نسخهء شیخ محمد عبده در قاهره ، به چاپ برسانم و اگر ناشری بیابم آن را در بیروت نیز به چاپ خواهم رساند . إن شاء الله!

«الرد علی الدهریین» طوری که در بالا اشارت شد یک بار دیگرهم در حیات سید جمال الدین درسال 1312 ق یعنی دو سال قبل از وفات سید توسط عبد الحلیم صالح در قاهره به طبع رسیده است . در سال های 1902 ، 1925 ، 1935 و 1955 بارها تجدی چاپ شده است و یکی از چاپ های مشهور آن همان چاپی است که با مقدمه و تلاش علامه صلاح الدین سلجوقی در سال 1960 م و به کوشش دوستدار سید، استاد محمود ابوریه از طرف « دار الکرنک» اقبال چاپ یافته است.

نیچریه را محمد منیر یعقوب افندی زاده به ترکی ترجمه نموده و اکنون در پوهنتون استانبول در مجموعه « یولدوز» نسخهء خطی آن به الفبای عربی یا خط عثمانی موجود است و عزیز آق پناره تحت عنوان « طبیعتچی لیغی» آنرا به ترکی ترجمه نموده و در سال 1956 م در انقره به الفبای لاتینی ، نشر شده است.

نیچریه به مثابه اثر مهم علامه سید جمال الدین افغانی مورد توجه اروپایی ها هم بوده است گمان می رود که نخستین ترجمه انگلیسی نیچریه از روی متن ترجمهء عربی آن صورت گرفته باشد از همینرو به نام Refutation of the materialists مشهور شده است ؛ اما ترجمه دقیق آن

(c) ketabton.com: The Digital Library

از روی متن فارسی نیچریه ، توسط سید جمال الدین شناس مشهور امریکایی بانو نکی کدی *Nikki R. Keddie* تحت عنوان دقیق و اصلی آن یعنی the truth about neicheri sect and an explanation of Neicheris در مجموعه ای به نام نبشته های سیاسی و دینی سید جمال الدین که به نام « پاسخ اسلامی به امپریالیزم» یا An Islamic Response to Imperialism مشهور است، به زبان انگلیسی ترجمه گردیده است . این کتاب در سال 1968 م از طرف پوهنتون کالیفورنیا به چاپ رسیده است.

متن فرانسوی نیچریه هم در سال 1942 بیست و چند سال قبل از ترجمه پشتوی آن و سی و پنج سال قبل از اینکه در کابل به فارسی نشر شود ، در پاریس به زبان فرانسوی ترجمه ونشر گردیده است.

این مقاله را که می دانم کاستی هایی دارد در پهلوی مصروفیت های دیگر به خواهش برادر محترم آقای محمد حسین میاخیل نگاشتم ، خداکند مورد استفاده قرار گیرد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجع :

1- نامه ها و اسناد سیاسی تاریخی (مجموعهء رسائل ومقالات) گرد آورنده : سید هادی خسرو شاهی . ناشر مکتبة الشروق الدولیة - چاپ قاهره 2002 م

2- الرد علی الدهریین چاپ 1303 قمری بیروت (نخستین چاپ ترجمه عربی)

3- الرد علی الدهریین چاپ 1312 ق در قاهره

4- الرد علی الدهریین چاپ 1960 م قاهره

5- بیدارگر عصر ، چاپ چهارم - جاکارتا 29 سرطان 1390 ش

6- متن فارسی نیچریه چاپ سال 1300 قمری در مطبعه حسینی جدید - بمبئی .

7- ASYYID AL-DIN AL-AFGHANI (AN ANNOTATED BIBLIOGRAPHY)

(تدوین کننده عبد الله البرت قدسی زاده چاپ پوهنتون لیدن - هالند 1970 م (بخش هایی از این کتاب را تحت عنوان کتابشناسی توصیفی سید جمال الدین ، اینجانب ترجمه کرده ام ؛ اما تا کنون چاپ نشده است.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني او د ختیځ او لوېدیځ مخامختیا

لیکوال: سید بهاو الدین مجروح

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني: د معاصرې نړۍ یو اسرار امېزه، په زړه پورې او له معنی څخه ډکه څېره ده؛ اسرار امېزه له دې کبله، چې د هغه د ژوند ځینې مرحلې تر شک و تردید لاندې راځي او د البرت حوراني په وینا: ((هغه خپل ځان ته افغان وایه او دښمنان یې هغه ایرانی بولي.))

سربېره پر دې لا هم د هغه د ژوند او هڅو ځینې مهم اړخونه لکه څنگه، چې حتمي برېښي؛ په پوره توگه روښانه شوي نه دي.

په زړه پورې والی یې په دې کې دی، چې هغه د لرغونو فلاسفه وو لکه ابن سینا او ابن رشد او هم په نوې معنی د یو سیاسي متفکر او هم د یوه مجاهد او مبارز، ورځپاڼه لیکونکې او هنگامه غوښتونکې څېرې په توگه وځلېد.

خو هغه څه، چې په ځانگړي ډول د دغې څېرې اهمیت لا زیات کړ او هغه ته یې ځانگړې معنی وښښله، هغه د نړۍ د تاریخ له سترې پېښې یعنې د اسلامي ختیځ له تمدن سره د لویدیځ د تمدن مخامختیا او د تاریخ په ستر بهیر کې له فعالې ونډې اخستنې څخه عبارت و.

په دې پېښه کې د سید جمال الدین افغاني دریځ د یوه تمدن پر وړاندې د بل تمدن موضعگیري وه. هغه د یوه داسې ستر تاریخي بهیر استازیتوب وکړ، چې لا هم د تاریخ برخه نه دی گرځېدلی او موږ نن په ډېر جدي او پېچلي ډول ورسره مخامخ یو.

د سید جمال الدین افغاني د شخصیت د معنی او مفهوم په اړه لږ فکر هم خامخا موږ دې ته هڅوي، چې د اوسنۍ نړۍ غټې فرهنگي او ټولنیزې ستونزې مطرح کړو.

که چېرې څوک هڅه وکړي، د دغه نړیوال شهرت علت او د دغې تاریخي څېرې عظمت او سترتوب د هغه د کم شمېر خورو ورو اثارو له مخې پیدا کړي، له یوې ژورې نهیلۍ سره به مخ شي او ډېر ژر به وپوهېږي، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سيد جمال الدين شخصيت د هغه له اثارو غايب دی. دا ټکی لا د هغه څېره په زړه پورې کوي، که څه هم د هغه ډېر مهم او يوازينی اثر، هماغه د هغه ژوند او دوامداره هڅې وې.
د هغه افکار او نظريات د هغه د هڅو او مبارزو په نفس کې نغښتي او و نه توانېد، چې د هغه د ژوند له عملي جنبې څخه بېل او د يوې نظري طرحې په بڼه راڅرګند شي کېدای شي ووېل شي، چې پخپله سيد، د هغه شخصيت او مبارزې پخپل ذات کې يوه خوځنده ژوندۍ مفکوره وه.
دا، چې سيد جمال الدين افغاني په خپل ژوند کې څه ووېل او څه يې وکړل، زياتې خبرې شوي او ډېر اثار ليکل شوي دي، دې ټکو ته به لنډه اشاره بې ځايه وي.

د سيد شخصيت

د سيد شخصيت د يوه تاريخي متن نه تجزيه کېدونکی جز دی او زموږ په نظر د دغه شخصيت تاريخي معنی ډېر اهميت او ارزښت لري، له دې کبله په کلي ډول موږ دغه شخصيت د يوې مفکورې په حيث په نظر کې نيسو او هڅه کوو، د هغه تاريخي اړخونه له دوو زاويو ولټوو.

- د تاريخ په شاليد کې، د سيد د شخصيت معنی او موقعيت.
- د اوسنۍ نړۍ په تاريخي متن کې، د دغه شخصيت معنی او مفهوم.

په دې لټه کې به زموږه طريقه د تېرو او معاصرو تاريخي پېښنو بيان نه وي، بلکې موږ به په لومړي قدم کې ځينې نظري اساسات مطرح کوو، خو که چېرته هغه د مسلماتو او بديهياتو په ډول و نه منو، کېدای شي هغه د کار د فرضيو په بڼه قبول کړو او د هغه په مرسته پخپل بحث پورې د اړوند تاريخ د مهم جريان په اړه ځينو پايلو ته ورسېږو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د بحث څو مخکيني فرضيې د سيد جمال الدين افغاني د شخصيت او تاريخي اړخونو په اړه، په لاندې ډول وي:

لومړی: تمدن او کلتور، په زمان کې يو متحول واقعيت دی.

دويم: يو عمده ټکی، چې يو کلتور او تمدن له بل کلتور او تمدن نه بېلوي، د هغو دوو کلتورونو او تمدنونو د نړۍ ليدونو له اختلاف څخه عبارت دی.

دريیم: نړۍ ليد يعنې يوه هغه ذهني منظومه، چې له هغو پوښتنو او ځوابونو څخه جوړه ده، چې پر څو فکري او عقيدوي اصلونو او پرنسيپونو ولاړه او د يوې ټولنې يا اجتماع له خوا د اقتدار د سرچينې او د فکري او ټولنيز کردار، طرزپوهېدونه، احساس او ادراک، له نړۍ او ژوند څخه ټاکي.

څلورم: د يوه تمدن بدلونونه اساسا د هماغه تمدن د نړۍ ليد بدلونونه وي.

پنځم: بدلون په دوه ډوله دی: تکاملي بدلون يا انقلابي بدلون، تکاملي بدلون په ټوليز ډول تدريجي دی او انقلابي بدلون چټک او ناڅاپي. تدريجي تکاملي بدلونونه کېدای شي انقلابي بدلونونه رامنځته کړي.

تکاملي بدلون هغه دی، چې د يوه تمدن د نړۍ ليد اساسات او اصول نه اغېزمن کوي، بلکې يوازې د نړۍ ليد په روشونو، شکلونو او برخو کې بدلونونه رامنځته کوي، چې د هغه له کبله د هماغه نړۍ ليد ځينې اړخونه لا پسې بشپړ او غني کېږي او حتی نور اړخونه يې، چې د زمان له شرايطو سره همغاړي توب نه لري، له منځه ځي او د هغه ځای نور شکلونه نيسي.

انقلابي بدلون هغه دی، چې د يوه تمدن د نړۍ ليد اصول او اساسات له منځه وړي او بل نړۍ ليد يې ځايناستی کوي.

شپږم: تمدن د تاريخ يوه ستره پديده ده، په تېره د معاصرې نړۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تمدن تاريخ غربي تمدن دی. د تکاملي او انقلابي بدلونونو يوازينی عامل د نړۍ په ټولو ټولنو کې يوازې د غربي تمدن شتون او د هغه نړۍ ليد دي. هر څه د همدغه نړيوال واقعيت، د تناسب په بنسټ تعيين او تشخيصېږي.

ټولې مبارزې يا د هغه د مقاومت په لاره کې او يا له هغه سره د مقابلې يا د هغه د ځينو مفکورو د عملي کېدلو لپاره دي او يا د مدرنستانو او ريفورمستانو د متناقض پيش امد په بڼه دي، چې د هغه له يوه اړخ سره مقابله کوي او بله جنبه يې مني. نن ورځ به د ټولنيز او کلتوري بدلون هېڅ يو داسې واقعيت و نه مومو، چې له دې چوکاټ او جوړښت نه بهر پاتې شي.

اوس دغه پورته يادې څو مخکېنی قضيې په نظر کې نيسو او د هغه په رڼا کې هڅه کوو، د خپل بحث اړوندې ستونزې مطرح کړو:

کېدای شي ووايو، چې د تاريخ ډېره مهمه پديده، څه زموږه د ختيځيانو له نظره او څه د نړۍ د تاريخ له نظره، هماغه د دوو تمدنونو يعنې د اسلامي ختيځ او عيسوي لويديځ مخامختيا ده، دغه مخامختياوې کېدلی شي په دوو سترو مرحلو ووېشو:

لومړۍ مرحله: په اوچت دريځ کې له لويديځ سره، د اسلامي ختيځ د تمدن مخامختيا.

دويمه مرحله: په ټيټ دريځ کې د لويديځ له تمدن سره د اسلامي ختيځ مخامختيا.

د سيد جمال الدين افغاني څېره د ختيځ او لويديځ د مخامختيا په دغه دوهمه مرحله کې ځانګړې معنی او ځلا لري.

په لومړۍ مرحله کې اسلامي دين، د هغه وخت په ختيځو ټولنو کې انقلابي بدلونونه رامنځته کړل او يو داسې نوی تمدن يې راووړ، چې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان او جهان نه يې نوی پيغام او نوې مفکوره له ځانه سره لرله.

اسلامي نړۍ ليد داسې يوه منظومه وه، چې پر نويو اصولو او اساساتو ولاړه وه او د ژوندانه ټول فردي او ټولنيز اړخونه، پوهنيز مسايل، د اخلاقو او سياست مسايل، اقتصاد او حقوق يې احتوا کول. د ژوندانه معنی او هدف يې وټاکه، د قبيلوي ټولنې پر ضد د فرد اهميت او مسووليت او د اسلامي عقيدې په بنسټ، د قبيلې، قوم او نژاد نه لوړ، د امت اهميت او د دولت جوړښت ثبت او تائيد کړ.

له نورو تمدنونو سره د ارتقا په دې مرحله کې، د اسلامي تمدن مخامختيا او له لوېديځې نړۍ سره د زوال او انحطاط په مرحله کې، د دغه تمدن مخامختيا په ټوليز ډول يو له بل سره اختلاف لري.

په لومړۍ مرحله کې اسلامي تمدن په لوړ دريځ کې و، د خپل پيغام له اهميت او ارزښت نه په بشپړه توګه خبر او پر خپل فکري، سياسي او نظامي ځواک ډاډه و.

په هغه وخت کې له تېرو تمدنونو يا د هغه وخت له موجودو تمدنونو سره د اسلامي تمدن مخامختيا داسې وه، چې څه شيان يې له نورو کلتورونو اخيستي وو، چې د اسلامي قدرت او زياتې پراختيا او د هغه د نړۍ ليد د تکامل سبب شي.

په هغه وخت کې اسلامي تمدن داسې يو ځواک درلود، چې و يې کولای شول، د بهرني کلتوري او فرهنګي عواملو د اغېزو په وړاندې له اختيار او انتخاب څخه کار واخلي او د هغه په مرسته، د يوناني عقلي علومو، له هندي او برياني علومو او هنرونو څخه ګټې پورته کړي. ځان لا پسې بډای او يو ستر تمدن رامنځته کړي.

خو په دوهمه مرحله کې، چې اسلامي نړۍ د لوېديځ د تمدن په وړاندې ودرېده؛ له سياسي، ټولنيز او اقتصادي انحطاط سره مخ او په ټيټ

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقعیت کې وه او د پردي فرهنګ د پخوانۍ دورې په وړاندې هغه د انتخاب ازادي او د مقاومت او مخامختیا ځواک یې نور نه و پاتې؛ اسلامي نړۍ دفاعي بڼه خپله او د اسلامي هېوادونو غربي کېدنه یوه نه انکارېدونکې پېښه راڅرګنده شوه.

د لوېدیځ د تمدن په وړاندې په دغه شا ته تګ او دفاعي دریځ کې له لوېدیځ سره د مخامختیا مسئله د مخکېنۍ مرحلې د مسئلې په عکس وه او داسې مطرح کېده، چې په پروس ((لوېدیځ کېدلو)) کې به اسلامي هېوادونه څه ډول وکولای شي، چې خپل تېر سنتونه او اسلامي تعلیمات وساتي.

په لومړۍ مرحله کې، پخپله اسلامي نړۍ لید یو انقلابي نړۍ لید و او ټول هغه بهرني تاثیرات یې، چې منلي وو، تکاملي بدلونونه وو او د هغه د لا زیاتې بډاینې او ودې سبب شول.

په دویمه مرحله کې، اسلامي نړۍ لید د ثبات او استقرار حالت ته رسېدلی و او د بهرنیو اغېزو په وړاندې ودرېد، چې په نړۍ کې یې انقلابي بدلونونو ته لار پرانستې او په دې اړه یې د نړۍ لیدنو اصول او پرنسیپونه په شک او تردید کې اچولي دي.

ناسم پوهاوي

دلته لازمه ده، هغه مهم ناسم پوهاوي ته اشاره وکړو، چې د ځینو مسلمانو لیکوالو له خوا تر سره شوی او نن د مسلمانانو تر منځ دود شوی دی.

ځینو اسلامي متفکرینو د ختیځ او لویدیځ د مخامختیا د دویمې دورې مسئله د مخامختیا د لومړۍ دورې په بڼه مطرح کړه او ګومان یې وکړ (نن هم ډېر شمېر مسلمانان په همدې ګومان دي) لکه څنګه، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلامي تمدن د خپلې ودې او پراختيا په پيل کې له يوناني عقلي علومو استفاده وکړای شوه، نن هم پرته له دې، چې د اسلامي نړۍ اصول او اساسات له هغه نه متغيير شي، کولای شي د غربي علومو او ټکنالوژۍ په اړه دغه کار تر سره کړي.

دا چې زمونږ خبرې د سيد پر افکارو را څرخي او سيد د ختيځ او لوېديځ د مخامختيا د دوهمې دورې مهمه څېره ده نو مجبور يو، چې د دې دورې ځينو عمده تاريخي او فکري ځانګړنو ته، په لنډ ډول تم شو. که څه هم په داسې يو لنډ او کوټلي بحث کې، خامخا ځينې هغه ټکي، چې د ډېرې شرحې او تفصيل غوښتنه کوي، لږ څه مبهم پاتې شي.

د اسلامي ختيځ او لوېديځې نړۍ د مخامختيا دويمه دوره له عثماني دولت څخه پيل شوې، چې د نوموړي دولت له انحطاط سره سره يې دوام کړی او نن هم په يوه بله بڼه په جريان کې ده.

عثماني سترواکي د اسلام د دين لپاره د يوه سپر په توګه وه، چې د پرديو د يرغلونو په وړاندې يې هغه وساته او د اسلامي تمدن د قدرت او عظمت مهم عامل و، خو په عين حال کې د اسلامي نړۍ دغه سپر يا ډال د بهرني نفوذ په وړاندې د يوه خنډ په توګه کار وکړ او اسلامي نړۍ يې د ډېرې مودې لپاره له سترو اروپايي بدلونونو او پرمختګونو لرې او بې خبره وساتله.

په اسلامي نړۍ کې، د اروپا د نويو پرمختګونو او بدلونونو په لاره کې د دغو خنډونو د رامنځته کېدو يو له لويو عواملو څخه دا و، چې دولتي دستګاه او د عثماني امپراطورۍ واکمنو د اروپا نوي افکار او ټولنيزې فلسفې د خپل بشپړ سياسي اقتدار او د استبدادي دولت د نظام لپاره يو ستر خطر ګاڼه.

په پايله کې، کله چې عثماني دولت مخ په ځوړ شو، د لوېديځې نړۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي او تخنيکي قدرت د تالندې او برېښنا په څېر د اسلامي هېوادونو پر سر راپرېوت، چې د هغې ناڅاپي صدمې له ګنګسيت نه لا تر اوسه هم اسلامي نړۍ په بشپړ ډول په هوښ نه ده راغلې.

په ۱۷ مه ميلادي پېړۍ کې د عثماني دولت انحطاط، په ټوليزه توګه څرګند و، سلطان د ټول واک مرکز و خو له يوې خوا د دولت ناقصه او مخ په ځوړه اداري دستګاه د چارو د پرمختګ ګټورتوب راکماوه او له بلې خوا د شپاړسمې پېړۍ له پای نه وروسته هغه سلاطينو، چې د چارو واګي يې په لاس کې واخيستل، ډېری بې کفايته او کمزوري کسان وو او عثماني اردو هم ورو ورو خپل نظم او اقتدار له لاسه ورکړ.

همدارنګه په دغه وخت کې سترواکي له يوه ژور اقتصادي کړکېچ سره مخ و. د کړکېچ اساسي علت، چې د امپراطورۍ اداري کمزورتيا، هغه ته لا زياته چټکتيا ور په برخه کړه، د لوېديځ او ختيځ په لور د اروپا د نفوذ پراختيا وه. په هندوستان کې د اروپايي تجارتي مرکزونو استقرار، له بهرنۍ نړۍ سره د عثماني امپراطورۍ اړيکې ګډې وډې کړې؟

د امريکا کشفېدل او د مديترانې هېوادونو ته د سرو زرو سېلابي بهير، د امپراطورۍ پر اقتصادي وضعيت ډېر ژور اغېز وکړ او دننه دوو نورو پېښو، کورنی کړکېچ لا پسې زيات کړ.

يوه پېښه دا وه، چې محلي قدرتونو د مرکزي دولت له کمزورۍ نه ګټه پورته کړه، تر پخوا يې لا زياته خپلواکي خپله کړه.

دويمه پېښه د وهابېزم بهير و، چې د عثماني دولت شتون يې له شک او ترديد سره مخامخ کاوه خو هغه ډېر مهم خطر، چې د عثماني امپراطورۍ شتون يې وګواښاوه، د هغه د واک په دننه کې نه، بلکې د هغه له سرحدونو د باندې سر را اوچت کړ. دغه خطر د اروپا علمي او تخنيکي انقلاب او د هغه مخ په زياتېدونکې نظامي او اقتصادي قدرت و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د منځنيو پېړيو په پای او تر هغه وروسته بنسټيز ټولنيز او اقتصادي بدلونونه په اروپا کې رامنځته شول، چې د اسلامي تمدن په حوزه کې رامنځته نه شول.

د لوېديځې اروپا په ځينو هېوادونو کې په کليسا پورې تړلی د منځنيو پېړيو فيوډالي نظام مخ په ځوړ شو او يوه نوې تجارتي او صنعت پاله طبقه پياوړې شوه دغې بورژوازي طبقې، د سياسي قدرت او ټولنيز واک د تر لاسه کولو لپاره پر کليسا او عيسوي دين تکيه و نه کړه، بلکې د ساينس او تخنيک فلسفې ته يې مخه کړه.

له دين څخه د فلسفې بېلېدل د يوه نوي نړۍ ليد اساسات رامنځته کړل، چې د هغه په چوکاټ کې دولت وکولای شول له دين څخه جلا شي او نوې سياسي فلسفې را منځته شوې علوم د کليسا د اقتدار او واک له ساحې رابهر شول او د هغه د ودې او پراختيا په مخ نامحدودې لارې پرانيستل شوې. لنډه دا چې په اروپا کې له رنسانس څخه وروسته نوی نړۍ ليد ورو ورو د زاړه نړۍ ليد ځای ونيو.

په دې اړه له موږ سره د نا سم پوهاوي يو بل ټکی دا دی، چې د اسلامي نړۍ يو شمېر متفکرين، له رنسانس څخه وروسته اروپا، هماغه د منځنيو پېړيو عيسوي فيوډالي اروپا ګڼي او دا انګېري، چې اوس هم اسلامي نړۍ يوازې له عيسوي دين سره مخامخ ده.

عثماني دولت يعنې هغه قدرت، چې په شپاړسمه پېړۍ او حتی تر هغه څه موده وروسته هم کولای شوای اروپا تر خپلې ولکې لاندې راولي، د ويانا ښار وګوابښي او له اروپايي قدرتونو سره مساويانه وجنګېږي، و نه شوی کړی، چې په نظامي هنر کې نوي اختراعات او اکتشافات وکاروي او په پای کې، د اتلسمې پېړۍ له نيمايي وروسته، عثماني دولت نور نو له اروپايي قدرتونو سره د مقابلې توان نه درلود او د اروپا تخنيکي اوعلمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختراعاتو او کشفياتو په اسلامي نړۍ کې کوم انعکاس و نه موند. مثلا د دغې دورې په عثماني ادبياتو کې کوپرنيک ته د کومې نغوتې ځرک نه مومو، اردو او بحري ځواک له نويو تخنيکي اکتشافاتو هېڅ ګټه پورته نه کړه او په پايله کې د اتلسمې پېړۍ په نيمايي کې د اسلامي امپراطورۍ انحطاط په ټوليز ډول روښانه او ځرګند و.

د انحطاط د دورې لومړنيو ليکوالو د هغه وخت سلطان ته بلنه ورکړه، چې تېر عظمت او سترتوب بيا راژوندی کړي، خو دې ته هم ځير وو، چې د تېرې زمانې د جوړښتونو په رغولو سره به مسئله نه حلېږي او سترواکي يو بل ځيز ته اړتيا لري، چې هغه د دفاعي او نظامي قوې پياوړتيا وه له اروپا سره يې د مقابلې لاره يوازې د نويو نظامي تخنيکونو په زده کولو کې ولټوله. هر هغه څه، چې په دغه دوره کې له اروپايي ژبو څخه په رياضياتو، جغرافيه، تاريخ او سيند پېژندنه کې وژباړل شول، يوازې د امپراطورۍ د نظامي حالت او د اردو د وضعې د ښه والي لپاره وو. د عسکري تعليماتو ښوونځي د اروپايي تخنيکونو د زده کړې په خاطر پرانيستل شول.

تر دې نظامي اړيکې وروسته يو ډول سياسي اړيکه د ژباړونکو او بيا د ځينو سفيرانو له خوا تر سره شوه، د ديپلوماتانو دغه نسل هم تر ډېره د مسئلې حل په نظامي فورمونو کې وکوت او فکر يې وکړ، چې ستروواکي بايد د نوي متمرکز دولت ښه خپله کړي او د دې کار لپاره يې لاندې څو شرطونه اړين ګڼل.

- د يوې نوې اردو رامنځته کول.
- پر ټولو نيمه خپلواکو ولايتونو، د مرکزي اقتدار د بيا ټينګښت لپاره د دغې اردو کارونه.
- د قوانينو د يوه نوي سيستم تطبيق او د مساواتو پر اصل ولاړه اداره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نولسمې پېړۍ په پيل کې د عثماني امپراطورۍ په اسلامي ټولنه کې د نوي فکر يو بهير رامنځ ته شو، چې په وروسته کې يې اوږدمهاله اغېزې درلودې او نن هغه اغېزې په ډېر شدت سره جريان لري، چې د اجتماع د لوېديځه کېدو په خاطر د اصلاحاتو له مفکورې څخه عبارت و. په دغه دوره کې، چې د تنظيماتو په نامه ياده شوه، د عسکري، طبي او اداري چارو نوې مدرسې جوړې شوې، عرفاني استازي اروپا ته ولېږل شول، يوه رسمي ورځپاڼه رامنځته شوه، اروپايي جامې معمولې شوې او نور...
يوازې د نولسمې پېړۍ له نيمايي وروسته، د ۱۸۸۰ په شاوخوا کې ځينې اسلامي ليکوال او متفکرين د خپلې نړۍ ځينې اساسي مسايل په تېره د سياسي تيورۍ عمومي مسئله طرحه کړه او داسې پوښتنې يې مطرح کړلې.

ښه ټولنه کومه يوه ده؟

هغه معيار، چې د ريفورمونو او اصلاحاتو لاربښود وي، څه به وي؟
آيا دغه معيار د اسلامي قوانينو له اساساتو څخه استخراجېدلی شي او يا دا چې اړ يو د نوې اروپا تعليماتو او نظرياتو ته رجوع وکړو؟
آيا د عمل او نظر له ليده د دغو دواړو تر منځ کوم تناقض وجود نه لري؟
د دغه بهير لومړی نسل په يوه نسبتا ارامه فضا کې ژوند کاوه. له يوې خوا د اسلام او عيسويت تر منځه مجادله ارامه شوې وه او له بل پلوه اروپا د استعماري عصر د يوه سياسي او ټولنيز خطر په توګه لا نوره هم ځلېدلې وه له دې کبله د دې دورې متفکرين تر ډېره د هغه عصر د اروپا د ليبرالي ډيموکراسۍ د اصولو، علومو او فنونو د مثبتو اړخونو لېواله شول او داسې ستونزې يې مطرح کړلې، چې وروسته يې د اسلامي نړۍ فکر بوخت وساته او د مسلمانانو د تفکر يو جز شو، مثلا ويې ويل، چې د محمدي

(c) ketabton.com: The Digital Library

امت په منځ کې ملي جمعیتونه شتون لري، د دولت موخه په دې او هغه نړۍ کې د خلکو هوساینه ده او د خلکو هوساینه د تمدن په رامنځته کولو کې نغښتې، چې د دولت وروستۍ موخه ده. د هغه عصر اروپا په تېره فرانسه یې د تمدن د معیار په توګه ومنله او بالاخره د اروپا د قدرت او عظمت رمز یې د عقلي علومو په پرمختګ کې ولیده.

د دغه مسایلو په مطرح کولو سره یوازې یو کم شمېر کولای شول وپوهېږي، چې په دې ټکو کې ستونزې او تناقضات وجود لري، چې زیات غور او دقت غواړي. د بېلګې په توګه د الهي وحې اصل د انساني عقل له هغې ادعا سره، چې ځان یوازنی صحیح اساس ګڼي، څه ډول پخلا کېدلای شي؟ آیا هغه شریعت، چې پر الهي علم ولاړ دی، له نویو حقوقو سره، چې د غیر الهي علم په اساساتو ولاړ دی او یا څه ډول کېدلی شي، چې د دیني وحدت وفاداري له ملي اتحاد سره ګډ کړل شي.

دا د مخ په ځوړ اسلامي ختیځ او مخ په ارتقا لوېدیځ د مخامختیا دوهمه مرحله هم کېدلای شي په دوو برخو ووېشل شي. یوه برخه یې کېدای شي د غولېدو مرحله او بله برخه یې د مقاومت او مبارزې مرحله و نومول شي.

رښتیا هم د دوهمې مرحلې د پیل په دوره کې د اسلامي نړۍ لیکوال او متفکرین د لوېدیځ د عدالت او مساواتو د آیډیال لېواله شول او هغه ځای یې د عقلي علومو او تمدن زېږنده وګاڼه او دا یې وانګېرل، چې لوېدیځه دنیا یوازینۍ ښه ښوونکې ده او که چېرې اسلامي ټولنې د هغه شاګردي خپله کړي او د هغه علوم او فنون زده کړي، د هغه ټولنیزې او سیاسي فلسفي اصولو ته پخپلو ټولنو کې د عمل جامه ور واغوندي، نو په دې توګه به هم اسلامي نړۍ له پرځېدو او انحطاط څخه وژغورل شي او هم به لوېدیځ لیبرال او منور قدرتونه د اسلامي هېوادونو ملاتړ وکړي او پخپله به

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسلمانانو له سره د منفي قدرتونو شر لرې کړای شي.
خو د ۱۸۷۵-۱۸۸۲ کلونو په ترڅ کې لوېدیځ خپله نوې څېره ښکاره کړه. اسلامي نړۍ په دې دوره کې په دې وپوهېده، چې اروپايي ملکونه په هر وخت کې، چې هیله یې ولري او اراده وکړي، کولای شي د ختیځو هېوادونو زړه ته ننوزي او هغه تر خپل فرمان لاندې راولي. په ۱۸۸۱ کې د فرانسې له خوا د تونس او په ۱۸۸۲ کې د انګلستان له خوا د مصر نیول، د اسلامي نړۍ لپاره یو ستر تاریخي درس و. د دغو پېښو له کبله په اسلامي نړۍ کې فکري بهیر هم بله بڼه غوره کړه او هغه مهم ټکي، چې له ټولو نه زیات پام ځانته جلب کړ، دا و، چې د اروپا واک او تسلط هغه ستر خطر دی، چې اسلامي امت ګواښوي. د اسلامي تمدن د انحطاط د احساس پخوانۍ مسئله پخپل حال باقي پاتې وه او هغه نوې ستونزې، چې پرې ورزیاتې شوې دا وې، چې څه ډول د لوېدیځې نړۍ د بې ساري ځواک او قدرت په وړاندې مقاومت وکړل شي؟ څه ډول ژوندي پاتې شي؟ د ختیځ او لوېدیځ د مخامتیا مسئله د غولېدنې او فکري او نظري اړیکې له مرحلې څخه تېره او د ژوند او مرګ په حیاتي ستونزو بدله او ثابته شوه، چې دغه د مرګ د خطر اساسي عامل له اسلامي تمدن نه بهر ورته متوجه دی، نه له دننې.
په ټولیز ډول د ختیځ او لوېدیځ د مخامختیا په مرحلو کې د مسلمانانو فکري دریځ د مولانا جلال الدین بلخي هغه مشهور داستان رایادوي، چې وايي: څو تنه په تیاره کې له یوه فیل سره مخامخ شول او د هغه د بدن پر ټولو غړو یې لاس تېر کړ او د خپلې محدودې مشاهدې په اساس یې فیل په بېلابېلو بڼو تعریف کړ. لوېدیځه نړۍ هغه دیو پیکره ماموت و، چې مسلمانان د تاریخ په تیارو کې له یوه اړخ سره یې مخ شول او هغه اړخ یې، چې درک کړی و، هغه یې واقعیت وګاڼه. یوه وویل: لویدیځه نړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعني عيسوي دين، چې د اروپايي هېوادونو په نظامي ځواک پیاوړې شوې ده، بل وويل: لوېديځ يعنې د ساينسي او لوېديځو علومو روزنځای، بل وويل: لوېديځ يعنې د ډيموکراسۍ ټاټوبی، بل وويل: لوېديځ يعنې د فرهنگ او ادبياتو لکه ورځپاڼې، رومان، ډرامې او تاريخ ليکنې د نويو بڼو د انکشاف ټاټوبی، بل وويل: لوېديځ يعنې د ډيموکراسۍ، ښې سياسي ټولنې، عدالت، مساوات او بشري حقونو سيمه او د خلکو په وړاندې د مسؤولو دولتونو ځای. بل وويل: لوېديځ يعنې اخلاقي فساد، د عيش او خوشگذرانۍ ځای، د ماديت پرستۍ نړۍ، له بشري حسن نه پردی او بالاخره هغه بل وويل: لوېديځ يعنې ځان غوښتنی او خود پرسته ځواک، د استعمار او استثمار د واکمنۍ او باداری قدرت.

د سيد جمال الدين افغاني څېره د تاريخ په همدې مرحله کې ظهور کوي، چې په هغه کې لوېديځې دنيا د واک استعماري منگولې بهر ايستلې دي او د سترو اروپايي هېوادونو صنعتي انقلاب او اقتصادي انکشاف يې د ختيځو ملکونو د سياسي او نظامي تسلط پر لوري ور سيخ کړی وو. سيد له يوه پلوه د اسلامي ټولنو له مخ پر ځوړ حالت پوره خبر و او له بل پلوه يې پر اسلامي سيمو د تسلط لپاره د اروپايي قدرتونو د خطر فشار احساساوه. هغه ومونده، چې اسلامي نړۍ د مرگ او ژوند د عاجلې مسئلې په وړاندې ولاړه ده او د هغه عاجله حل لاره يې د سياست په ميدان کې په علمي مبارزه کې وليده.

له يوه پلوه د سيد کرکتري خصوصيات، چې اساسا يو بهر ځاری او طبيعتا په باندنۍ نړۍ کې د فعاليت او عمل لېوال و او له بل لوري د هغه وخت عاجله اړتيا سيد جمال الدين افغاني ته د لوېديځ د استعماري ځواکونو په وړاندې عملي کړنو ته د اوږدو فکرونو دا وخت ور نه کړ، چې د مسايلو منظمه نظري طرحه تر لاسه لاندې ونيسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله، چې سید د ((نیچریه)) په مشهوره رساله کې، د هغه عصر د عقلي تجربي علومو د مسایلو په اړه استدلال کوي، یو ذهني جوړښت او استدلالي کلامي سبک منعکسوي، چې د تېرو پېړیو پر اسلامي علماوو پورې یې تړاو درلود. د یوه داسې جدلي نظري ذهني جوړښت په شتون کې، چې کله سید د نولسمې پېړۍ له اروپایي نړۍ سره اشنا کېږي،د هغه نبوغ له کبله، چې درلوده یې، د هغه عمده مسایل په مدرنه بڼه پېژني.

مثلا هغه خپلو مصري شاګردانو ته په نارسمي تعلیماتو کې، له ۱۸۷۱ څخه وروسته، په دې عمده ټکر ټینګار کوي، هغه ستر خطر، چې اسلامي نړۍ ګواښوي د اروپایي قدرتونو لاسوهنه ده او د دې خطر په وړاندې د مقاومت مؤثره لاره په دریو څیزونو کې ده: ملي وحدت ته اړتیا، په یو ستر چوکاټ کې د اسلامي ملتونو د وحدت اړتیا او بالاخره هغو اساسي قوانینو ته اړتیا، چې د وخت د خپلواکه واکمنو قدرت وګواښوي.

دویمه مفکوره یعنې د اسلامي نړۍ اتحاد یا پان اسلامیزم، د سید جمال الدین افغاني د مبارزو او مجادلو یو له مهمو هدفونو څخه و خو کله، چې د هغه نورو مبارزو په تېره په هندوستان کې د هغه فعالیتونو ته نظر وکړو، ګورو چې هلته یې د هندو او مسلمان تر منځ د ملي وحدت تبلیغ کاوه او ملیت یې د ادیانو او مذاهبو تر اختلافونو پورته ګاڼه. له دې ډول چال چلند څخه داسې معلومېږي، چې پان اسلامېزم د سید جمال الدین افغاني یوازینی ستراتیژیک هدف نه و، بلکې هغه یې یو له موثرو وسایلو څخه انګېره او غوښتل یې د هغه په مرسته اسلامي هېوادونه ویښ او د لوېدیځ د واک په وړاندې د هغوی د مقاومت ځواکونه پیاوړي کړي.

خو هغه د خپل پروګرام له نورو ټکو سره د پان اسلامېزم د مفکورې د پخلاینې او نه جوړښت ستونزې په نظر کې و نه نیولې، که څه هم د اسلامي نړۍ د اتحاد دا مفکوره تېر ته د بیا ستنېدو په لاره کې یوه هڅه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. د هغه د پروګرام دوې نورې مفکورې یعنې د ملي هویتونو تثبیت او سیاسي تشکیلات د نوي عصر مفکورې وې، چې سید یو عمر د هغه په لاره کې مبارزه وکړه، پر دې سربېره سید جمال الدین افغاني د نولسمې پېړۍ د اروپا په تېره د فرانسې د افکارو تر اغېز لاندې، د ګیزو له اثارو سره اشنا شو او د تمدن مفهوم یې د هغه عصر له نویو محتویاتو سره خپل کړ او د لومړي ځل لپاره یې اسلام د یوازیني دین په توګه په نظر کې و نه نیوه، بلکې د اسلامي تمدن په توګه یې مطرح کړ. سید جمال الدین افغاني د ((تمدن)) د مفهوم نوې محتوا یعنې د ترقۍ مفهوم ځان ته راکاږه. ګیزو ((ترقي)) په دوو اړخونو کې لیده:

۱ – د ټولو خلکو د ورځ تر ورځې د هوساینې په لاره کې ټولنیزه پراختیا.

۲ – د فکري، ذهني او اخلاقي استعدادونو له نظره فردي پراختیا.

د ګیزو په نظر دواړه ډوله پراختیا په انساني قدرت کې قرار لري او ویل یې، چې انسان پخپله کولای شي د خپل فکر، احساس او ذهني او اخلاقي ځواک په مرسته پر نړۍ واک وچلوي او په فردي او اجتماعي چارو کې یې دغه د واک چلولو عامل انساني عقل او اراده ګڼل.

د فرانسې د نولسمې پېړۍ دغې مفکورې، سید جمال الدین افغاني هغه وخت د اسلامي تمدن ساحې ته راکاږه، چې اسلامي تمدن د همدغو خصوصیاتو لرونکی و. که څه هم د دغه تمدن د اعتلا په عصر کې د پراختیا ټول اړین عوامل موجود وو، یعنې پر تعقل باورمنه ټولنه او فردي پراختیا، خو په راتلونکو زمانو کې اسلامي ټولنې دغه خصوصیات له لاسه ورکړل. هغه په دې باور و، چې د اروپا د نویو عقلي علومو زده کړه او د ملي وحدت په بیا ټینګښت سره به اسلامي تمدن وکولای شي، چې خپل پخوانی عظمت او سترتوب بیا تر لاسه کړي، خو سید جمال الدین افغاني بیا هم لکه د نورو تېرو متفکرینو په څېر د اسلامي نړۍ د انحطاط علتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سیاسي او نظامي عواملو کې لټاوه او له دې کبله یې سیاسي مسایلو ته ډېره توجه وکړه.

دا چې د هغه فکر د سیاست نړۍ ته واوښت، د هغه وخت سلاطین او د اسلامي هېوادونو مستبد زمامداران یې د خپلو عقایدو د پلي کولو په لاره کې ستر خنډ ولیدل، د هغوی په وړاندې یې په مبارزې لاس پورې کړ. د بدو واکمنانو په وړاندې مجادله او د ښو زمامدارانو لټه د سید جمال الدین افغاني له اشوبه ډک ژوند برخلیک جوړاوه. هغه د افلاطون په څېر ښه زمامداران لټول، چې د هغه نظریاتو ته د عمل جامه ورواغوندي، خو په دې غټ توپیر، چې افلاطون د خپل جمهوریت منظمه او فکري سیاسي، نظامي طرحه له ځانه سره لرله او سید د خپلو مبارزو کومه منظمه او منسجمه فکري طرحه نه لرله، هغه لکه فاریابي د فیلسوف او زمامدار تر منځ اتحاد په نظر کې درلوده او د خپل ژوند په اوږدو کې د دغه فاضله مدینې په لټه کې له ماتو سره مخ شو. د سید او زمامدار تر منځ ناسم پوهاوی له دې ځایه راولاړېده، چې واکمن غوښتل د خپل سیاسي اقتدار د پیاوړي کېدو لپاره د هغه له روحاني نفوذ نه ګټه پورته کړي، په داسې حال کې چې سید غوښتل د اسلامي ملتونو د وحدت په لاره کې د لوېدیځ د تسلط په وړاندې د مبارزې لپاره واکمن استخدام کړي.

سید د خپلو ورځنیو مبارزو او عاجلو علمي هڅو په اوږدو کې، سره له دې چې د سیاست نړۍ ته ځیر و، دا وخت ونه مونده، چې لاندې دوو یادو اساسي ټکو ته توجه وکړي:

۱ – د اروپا د هغه عصر سیاسي فلسفو ته توجه او د سیاسي قدرت د اساساتو د مسئلې طرحه او د ختیځ د نړۍ لید په ژورو کې د واکمنانو د استبداد او مطلق العنانیت د ریښو لټه.

۲- دې ټکي ته توجه، چې د اسلامي هېوادونو واکمنانو او د هغه وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

استعماري قدرتونو پر ختیځو ټولنو د خپل واک د ټینګښت لپاره مشترکه وجه درلوده او پر یوه عنصر یې اتکا کوله، چې دغه عنصر د عوامو خلکو له جهل او نادانۍ او د هغوی له مادي او معنوي فقر څخه عبارت و.

د سید مبارزې او د وطنپالنې هویت موندنه

که څه هم سید جمال الدین افغاني د سیاسي فلسفې اساسات له سره طرحه نه کړل او پخپلو هڅو کې د خلکو له غورځنګونو او د لوېدیځې نړۍ له تاریخي پېښو او د هغه له ونډې په تېره د هغه په ټولنیزو او سیاسي انقلابونو کې، د اسلامي نړۍ لپاره کوم الهام وا نه خیست، خو سره له دې هم له مستبدو ختیځو واکمنانو سره د هغه د اوږدو مبارزو له کبله د مشروطه غوښتنې او وطنپالنې بهیرونو په غیر مستقیم ډول په اسلامي هېوادونو کې هویت وموند او په تېره په لوېدیځو ملکونو کې د رفورمیسم او مدرنیسم د بهیر اساسات رامنځته شول.

په ټولیز ډول ویل کېدای شي، چې: څه پخپله د لوېدیځې نړۍ په بې سابقه تحولاتو کې او څه له اسلامي ختیځ سره د هغه تمدن د مخامختیا تر ټولو مهم ټکی د دین او فلسفې له مخامختیا څخه عبارت و.

د سید جمال الدین افغاني په عصر کې د دین او فلسفې ټکر هغه حادثه ده، چې د ختیځ او لوېدیځ د مخامخېدنې په ساحه کې تر ټولو عمده مسئله وه او نن هم په هماغه اهمیت پاتې ده: سید دغه عمده مسئله په هغه ځواب لیک کې، چې د فرانسوي فیلسوف ((رنان)) په رد کې یې، په پاریس کې خپور کړی و، په څرګنده او روښانه توګه طرحه کوي.

د دغې مقالې د فرانسوي متن په یوه برخه کې، سید داسې وایي: ((دینونه، چې په هر نامه یادېږي، ټول له یو بل سره ورته والی لري. د دغو ادیانو او فلسفې تر منځ هېڅ ډول تفاهم او د پخلاینې هېڅ ډول امکانات نشته. دین انسان هڅوي، چې ایمان او عقیده ومني، په داسې حال کې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې فلسفه هغه له دغې عقيدې او ايمان څخه يا په بشپړ ډول او يا تر يوه بريده ازادوي، کله چې هم دين غلبه وکړي، فلسفه له منځه وړي او د قضيې معکوسه بڼه هغه وخت رادبره کېږي، چې فلسفه مطلق واک په لاس کې واخلي. تر هغه وخت پورې، چې انسان موجود وي، په دين او فلسفه کې او د عقيدې او ازاد تفکر تر منځ مجادله به پای ته و نه رسېږي، خو دا اندېښنه شته، چې په دې سخته مجادله کې به بريالیتوب د ازاد تفکر په برخه نه وي، که څه هم عوام تعقل نه خوښوي او د هغه تعليمات هم يوازې يو کم شمېر خواص تر لاسه کوي او همدارنګه له دې کبله، چې که څه هم علم ډېر ښکلی وي، بيا هم په بشپړ ډول انسان نه ارضا کوي، په داسې حال کې، چې انسان د آيډيال تږی دی او خوښوي يې، چې په اسرار امېزو او لرې سيمو کې يې بنسټ کېږدي، چې فلاسفه او علما د هغه له درکه او په هغه کې له تجسس نه عاجز دي.

د متن شننه

پورته متن ځينې مثبت او منفي ټکي لري، چې له دواړو اړخونو مهم، په زړه پورې او با ارزښته دی، د دغه متن لومړی ټکی، چې د متن د پيل ټکی هم دي، دا دي، چې په هغه عصر کې د ختيځ او لوېديځ د مخامختيا تر ټولو مهمه مسئله او د نننۍ عصر عمده مسئله په داسې اخلاقي جرئت او وضاحت سره مطرح کوي. څکه نن هم موږ له همدې مسئلې سره مخامخ يو او د خپلو عمده مسايلو په طرحه کولو کې همداسې وضاحت، څرګندتيا او اخلاقي جرئت ته اړ يو.

دويم مهم ټکی د متن په وروستي نغوته کې، د انسان د ديني او عقيده يي لېوالتيا په موجوديت کې نغښتی. سيد جمال الدين افغاني پخپل دې قضاوت سره د نولسمې پېړۍ د سطحي عقل پالنې او ساينس پالنې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکري جريانونو پر ضد دربېږي او داسې يوه مسئله مطرح کوي، چې په شلمه پېړۍ کې يې تازه مفهوم خپل کړی، ځکه شلمه پېړۍ د سطحي عقل پالنې او ساينس ګرايۍ ساده روحيه محکومه کړې ده او هغه له علمي ارزښت او ژوروالي څخه خالي ګڼي او نني انساني علوم د داسې يو تمايل شتون د يوې پديدې په توګه تاييدوي. ارواپوهنه د هغه د عاطفي او تحت الشعوري ريښو په ژورو کې او بشر پېژندنه د هغه د فرهنګي ټولنيزو او انساني مقصدونو په څېړنو بوخته ده.

پورته متن دوه د بحث وړ ټکي هم لري:

لومړی دا چې:

کله، چې سيد جمال الدين افغاني په ډېر ډاډ، د ازاد تفکر د شاته تګ خبره کوي، په دې اړه د هغه حکم پر هغه ډول قضاوت ولاړ دی. چې د پخوانيو پېړيو پر ذهني جوړښت پورې اړوند دی، ځکه زموږ د تېرو پېړيو متفکرينو، چې ټولنه په دوو طبقو وېشله: د ثبات پالنې پر اصل ولاړ د خواصو طبقه او د عوامو طبقه؛ دا وېش د نه تفسيرولو وړ ګاڼه.

که د خواصو او عوامو د دوو ثابتو طبقو دغه فرضيه ومنو، بې له شکه د عقيدې په وړاندې د ازاد تفکر د ماتې په اړه به د سيد قضاوت صحت ولري او که د دې مقالې د لومړۍ فرضيې د اساساتو له مخې د فرد او ټولنې په اړه د بدلون او انکشاف مفهوم ومنو او د تعليم او تربيې عصري تعميم په نظر کې ونيسو، په دې توګه به د خواصو او عوامو ثابت مفاهيم خپل قاطع ارزښت له لاسه ورکړي او د عقيدې او ازاد تفکر د مجادلې مسئله په بل ډول طرحه کېږي.

دويم دا چې:

د انسان د ميتافزيکي تمايلاتو د فهم او شرحې په اړه د علماوو او فلاسفه وو نيمګړتيا او نارسايي هم د غور وړ ده، که چېرته علم او فلسفه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

افلاطوني او ارسطويي معنی او له هغوی نه په پیروۍ د لرغونو اسلامي حکماوو په معنی په نظر کې ونیسو، په دې صورت کې بیا هم د سید د حکم په اړه کوم شک او تردید په ځای نه پاتې کېږي، خو که چېرته د فلسفې او نویو علومو انقلاب او د هغه انکشاف په نظر کې ونیسو او عملا دا وګورو او مشاهده کړو، چې علوم څه څېړنې تر سره او څه پایلې تر لاسه کوي، په دې صورت کې به دا را څرګندېږي، چې لا هم د لایتناهي په لور د علم او فلسفې لار پرانستې وه.

په لنډه توګه ویلای شو، چې د حضرت سید جمال الدین افغاني نبوغ د لرغونیانو په سبک، سره له ذهني جوړښته وکولای شول، د خپل پېر ډېرې مدرنې مهمې ستونزې، د ختیځ او لوېدیځ د مخامختیا په ساحه کې منعکس کړي او د حل په لاره کې یې یو عمر هڅه او مبارزه وکړي او د ننني مبارزو اساسات طرح کړي. هغه دا ومونده، چې د نړۍ د تاریخ ستره پدیده د لوېدیځ تمدن شتون دی او له هغې سره د مخامختیا مخنیوی ناشونی دی، خو په دې مخامختیا کې کومه لاره کېدای شي، غوره شي، چې د هغه په مرسته مور ختیځیان هم د خپل ژوند فردي او ټولنیز شرایط ښه کړو او هم خپل انساني هویت او د خپل ژوند او ټولنې معنا له لاسه ور نه کړو او دا لاره، چې د سید جمال الدین افغاني د مبارزو له اساسي موخو څخه و او نن هم تر ټولو سمه لاره ځلېږي، هماغه د ملي هویت تثبیت دی او د دې لپاره، چې هم ملي هویت تثبیت شي او هم د لوېدیځ تمدن د انکشاف په لاره پلی شي، د سید په فکر د هغه یو له ابتدایي او اساسي شرایطو څخه په ملي ژبو کې د علومو او فنونو لېږد دی او دا مهمه عصري دنده لا هم زمونږ مخې ته پرته ده. ځینې اسلامي هېوادونو تر یوه بریده په دې لاره کې مهم ګامونه اوچت کړي خو پخپل هېواد کې مو لکه څنګه، چې لازمه ده لا هم په منظم ډول په دې مهم ملي کار باندې پیل نه دی کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر سید وروسته د هغه د فکري بهیر دوام

تر سید جمال الدین افغاني وروسته، د هغه ستر شخصیت فکري بهیر، محمد عبده او پیروانو یې پر مخ یووړ، خو عبده له سید جمال الدین افغاني سره پر یو مهم ټکي د نظر اختلاف درلود، چې زموږ د بحث لپاره ارزښتمن دی او دې ټکي ته مو یو څه نغوتې هم وکړې، عبده په دې باور و، چې د لوېدیځ له تمدن سره د صحیح او بریالي مخامخېدنې لپاره یوازې ساینسي مبترزې او عملي هڅې کافي نه دي، بلکې تر ټولو مهمه د دې برخورد نظري طرح او د فکري اساساتو تثبیت دی. هغه خپل اصلاحي او رفورمي پروګرام په څلورو لاندې ټکو ودراوه.

۱ له فاسدو تاثیراتو او عادتونو څخه د اسلام د دین تصفیه کول.

۲ د اروپایي نفوذ او د عیسویانو د بریدونو په وړاندې له اسلام څخه دفاع.

۳ د عالي تعلیماتو رفورم.

۴ د نویو افکارو په رڼا کې د اسلام د دوکتورینو بیا طرحه کول.

دغه پروګرام د مصر د رفورمیسم په بهیر کې په تېره د تعلیماتو په ساحه کې مهمې اغېزې را منځته کړې خو د نني عصر او افکارو په رڼا کې د اسلام د ټولنیزو او سیاسي دوکتورینو اساسي طرحه، هغه پروګرام دی، چې د مشهور شخصیت علامه اقبال لاهوري د ادعا او هڅو باوجود لا هم عملي شوی نه دی.

علامه اقبال داسې یو شخصیت و، چې دا ادعا یې درلوده او تمه هم کېده، چې وکولای شي د لومړي ځل لپاره د معاصرې نړۍ د افکارو په رڼا کې، د اسلامي دوکتورینو اصول طرحه کړي، ځکه هغه ترسید په ښه توګه له لوېدیځې نړۍ سره اشنا شوی او هلته یې د فلسفې زده کړې کړې وې او هم له نږدې څخه له اسلامي تمدن سره اشنا و، خو نوموړی د دغو مساعدو شرایطو په موجودیت کې د داسې فکري تناقضاتو په دام کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکېل شو، چې د بشر دوستۍ نازک افکار يې د ((د انسان د قدرت اراده برتينه پايله)) له بې رحمانه نظريې سره ګډ کړل، صوفيانو ته يې بد وويل خو هغه لاره يې، چې ګومان يې کاوه د اسلامي تفکر د تجديد او نوي کولو لپاره موندلې، هماغه د متصوفينو لاره وه، چې د اسلام سترو صوفيانو، تر هغه د مخه له هغه نه ډېره ښه بيان کړې وه.

لکه چې کب وايي: ((هغه د صوفيانو اختلافات خوښ نه کړل خو د صوفيانو نړۍ ليد يې د اسلامي نړۍ د ننني ستونزو د حل لپاره يوه حل لاره وګڼله)) او له بل لوري علامه اقبال له هغه اسلام نه غږېږي، چې د هغه د شاعرانه تخيل او تفکر زېږنده دی او د اسلام له تاريخي او واقعي دين سره تطابق نه لري.

په دې ډول تر سيد کلونه وروسته، علامه اقبال له لوېديځې نړۍ او اسلامي عالم سره له ښې بلدتيا سره سره، کله چې :

- له اسلامي دين نه عندي يا شخصي تعبير وړاندې کوي.
- د اسلامي نړيوالې فکري مسئلې طرحه د متصوفينو د نړۍ ليد په چوکاټ کې ځايوي.
- د مليت مفکوره او د ملي هويت تثبيت د هغه په واقعي او عصري معنی په نظر کې نه نيسي.

له دې کبله د سيد د فکر او دريځ په پرتله درې قدمه شا ته ږدي او روانېږي. د ننۍ نړۍ د افکارو په رڼا کې د اسلامي دوکتورينونو د اصولو او پرنسيپونو د بيا طرحې دغه مسئله، چې د سيد جمال الدين افغاني د مبارزو محورو او محمد عبده هغه مطرح کړله او علامه اقبال نه يوازې دا چې حل نه کړه، بلکې لا پسې مغشوشه کړله، نن هم په هماغه قوت او حتی په حاده بڼه مطرح ده او ژور فکر ته اړتيا لري.

د ختيځ پوهانو له خوا د لوېديځ پېژندنې د لومړي کانګرس په اړه يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړانديز

زما په ګومان د سيد د شخصيت غوره نمانځنه په دې کې نه ده، چې ووايو په کوم ملک کې زېږېدلی او يا نه دی زېږېدلی، ځکه هره پوښتنه او هر ډول ځواب، چې ورته ورکړل شي، د هغو ستونزو په حل کې به، چې سيد جمال الدين افغاني عملا طرحه کړې دي، هېڅ ډول اغېز رامنځته نه کړي.

فکر کوم، چې د هغه شخصيت غوره نمانځنه په دې کې ده، هغه ستونزې، چې سيد تشخيص کړې وې او يو عمر يې د هغه د حل په لاره کې هڅې وکړې، ډېر زحمتونه او مشقتونه يې په کې وګالل او لا هم په پېچلې بڼه پر خپل ځای پاتې دي، بيا طرحه کړو او د حل لپاره يې پر خپل ځان لږ ذهني زحمت ومنو.

هغه پوښتنه دا ده، چې دا نن موږ ختيځيان په عمومي ډول او اسلامي نړۍ په خاص ډول، د لوېديځ په اړه څه فکر کوو؟

ساده پوښتنه ډېره نه ده شرحه او توضيح غواړي. زموږ مخکېنۍ خبرې پر دې شرحې او توضيح، يوه مقدمه وه. موږ په دې لنډ بحث کې هڅه کوو، چې د دغو مهمو رامنځته شويو ستونزو ځينو جوړوونکو توکو ته، لنډه نغوته وکړم. له نننې لوېديځې نړۍ سره زموږ مخامختيا، د سيد جمال الدين افغاني د دريځ په اوږدو کې قرار لري، ځکه د ننني ستونزو او څرګندې طرحې يو له مهمو ټکو څخه دا دی، چې په اسلامي هېوادونو کې د سيد افکار او د هغه د افکارو اغېزې په پوره خبرتيا سره تحليل شي. (مثلاً په مصر کې د شيخ محمد عبده او د هغه د پيروانو افکار، په ايران کې د مشروطه غوښتنې په غورځنګ کې د هغه د افکارو اغېزه، په افغانستان کې د محمود طرزي، ورپسې د محی الدين انيس او ځينو نورو ليکوالو، فکري جريان، چې لا هم ژوندي دي، له نږدې نه مطالعه شي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دا باید په نظر کې ولرو، چې دا د ننني ستونزو د رامنځته کېدلو يو ډېر اساسي ټکی دی، چې نه د ننۍ ختيځې نړۍ او نه هم اسلامي نړۍ د سيد د پېر هماغه واقعيت دی او نه لوېديځه دنيا د نولسمې پېړۍ دنيا ده، نو ځکه زموږه ننۍ ستونزې په هماغه بڼه او ساده ګۍ نه دي پاتې، بلکې لا پېچلې شوې دي.

لومړی د لوېديځ په اړه:

کېدای شي وويل شي، چې په هيروشيميا کې د اتوم بم له چولو وروسته، هغه ستر صنعتي او تخنيکي انقلاب، چې په جريان کې دی؛ په هغه خاوره کې يوه نوې تاريخي دوره راپيل شوې، چې مخکېنۍ دورې په تېره نولسمه پېړۍ په کې لکه د يوه ماقبل تاريخ دورې په څېر راڅرګندېږي.

مخکې اشاره وشوه، چې د نولسمې پېړۍ اصلاح غوښتونکې او ساده دله د مسلمانانو رفورمستانو دا تصور کاوه، چې که چېرته ختيځ هېوادونه پخپل مالي او ټولنيز ژوند کې د لوېديځ تمدن ارزښتونه ومني، په هغه صورت کې به دغه هېوادونه د لوېديځې نړۍ د پرمختللو هېوادونو په کتار کې وشمېرل شي او لوېديځ روڼ اندي ليبرال او عدالت پروره ځواکونه به له دې نه ملاتړ کوي، نن د داسې خوبونو وخت تېر شوی دی.

دوه خونړي نړيوال جنګونه او د ذروي وسلې تلپاتې خطر هغه اعتماد او ډاډ، چې لوېديځې نړۍ او ځينو بشري ټولنو د لوېديځ پر تمدن او ارزښتونو درلوده، له منځه وړی، هم لوېديځه نړۍ د خپلو کلتوري او معنوي ارزښتونو په اړه د شک او ترديد ښکار شوې او هم نورو نړيوالو د لوېديځ تمدن د ارزښتونو په اړه خپل اعتماد له لاسه ورکړی او دا پوښتنه رامنځته شوې، يو تمدن چې له خپلو معنوي او فرهنګي ارزښتونو سره د خپل تمدن له بربادۍ نه د ځان په وړاندې دفاع و نه کړي، په خپله حوزه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د هغه له پالونکو ملتونو سره به څه مرسته وکولای شي، او بله پوښتنه دا چې: دغه تمدن، چې د بشر د تاریخ د بدلون ستر امکانات په خپل واک کې لري او هم د ویجاړتیا ډېر وحشتناکه وسایل جوړوي، باید د هغه د ارزښتونو په پرنسیپ او نړۍ لید کې اساسي عیب موجود وي. باید د دې خورې او رنګینې مېوې په منځ کې وژونکي چینجي پټ وي، دا چینجي باید وپېژندل شي؛ د نولسمې پېړۍ په څېر د لوېدیځ او ختیځ واقعیت هم خپله معنی له لاسه ورکړې او اوس پخپله د لوېدیځې نړۍ تمدن د ختیځ او لوېدیځ په بلاکونو وېشل شوی، چې د اقتصادي او ټولنیزو نظامونو د متضادو ایډیالوژیو او له بېل سبک ژوندانه سره د مخامختیا په حال کې دي او د دغې مخامختیا ډګر نور هغه کوچنۍ اروپا نه ده، بلکې ټوله ځمکه ده، چې د اسلامي ختیځ او عیسوي لوېدیځ د مخامختیا مسئله په کې زړه، کوچنۍ او بې معنا ښکاري.

خو سره له دې هم د لوېدیځ د واقعیت بله جنبه دا ده، چې د دغو بلاکونو تر منځ د ټولو ایډیالوژیکي اختلافونو او تضادونو سرچینه فکري او شعوري ده. هغه څه، چې دغه دواړه سره رانږدې کوي، د هغوی د ژوندانه بنه، د فکر بنه او د فهم بنه ټاکي، چې دا د هغوی نړیوال ثروت، قدرت او ځواک دی، یوه واحده اقتصادي او ورته زېربنا ده، چې له هغه صنعت نه عبارت دی، چې په ډېر پرمختللي ساینس او ټکنالوژۍ ولاړ دی. د دغه لوېدیځ متناقضه واقعیت په وړاندې د خپلې نړۍ واقعیت څرنګه پېژندلی او درک کولای شو، که چېرته هغه ختیځ او هغه لوېدیځ ته بې له چون و چرا څخه د تړلتیا دریځ او له هغوی نه ړنده پیروي یوې خوا ته پرېږدو، یوازې دوې لارې پاتې کېږي.

یا دا چې: د ختیځ او لوېدیځ زوړ تضاد هېر شي، نني ختیځ او لوېدیځ بلاکونه د یوه واقعیت په توګه ومنل شي او هغه ټولنې، چې نه په هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې تړلي دي او نه په دې پورې، د دریمې نړۍ په نامه ونوموو او دریمه نړۍ د همدې معیار په بنسټ د خپلو ټولنو په منځ کې، خپل ښی اړخ له کین اړخ نه تمیز او تشخیص کړي، یا دا چې پر ساینس او ټکنالوژۍ د ولاړ صنعتي اقتصاد د زېربنا، چې د سترو لوېدیځو هېوادونو د بډایتوب او ځواکمنتوب اساسي عامل دی، معیار وګرځوو، کېدای شي هغه ختیځ او هغه لوېدیځ یو واحد واقعیت وګڼو، چې په دې صورت کې د ختیځ او لوېدیځ زوړ تضاد یو ځل بیا نوې معنا خپلوي، خو په دواړو صورتونو کې پایله یوه ده، څه د زاړه ختیځ او لوېدیځ د تضاد په صورت کې او یا د دریمې نړۍ د نني واقعیت په صورت کې موږ مجبوره یو په ټولیزه توګه له لوېدیځ سره او یا د هغه له دووو متضادو اړخونو سره د جلا فکر او نظر له لحاظه مخامخ شو.

له فکري او نظري لحاظه مو له یوه اړخه وویل، چې زموږ اقتصادي او ټولنیز ټکر او مخامختیا له ډېر وخته (له ۱۵۰ کلونو زیات) جریان لري، خو تر اوسه په دې نه یو توانېدلي، چې د هغه فکري او نظري اساسات ځانته څرګند او روښانه کړو.

دوهم د ختیځ په اړه:

کېدای شي وویل شي، چې د دې سیمې په ټولنو کې له یوې خوا د ټولنیز او اقتصادي واقعیت او له بل لوري د فکري او ذهني واقعیت تر منځ ژوره بې توازني رامنځته شوې ده، په دې مانا چې فکري او ذهني واقعیت د اقتصادي او ټولنیز واقعیت په تناسب ډېر شا ته پاتې دی او د دې دواړو واقعیتونو تر منځ واټن ورځ تر ورځې زیاتېږي او دا له دې کبله و چې لوېدیځ د سېلاب په څېر د ختیځو ټولنو په منځ کې نفوذ وکړ. ټولنیز، اقتصادي، سیاسي او کلتوري جوړښتونه یې بې له کوم مقاومت څخه تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېز لاندې ونيول، خو د نړۍ ليد او هغو متضادو فکري اساساتو د ټکر ستونزې، چې د تصادم په حال کې دي، مطرح نه شوې او ختيځ متفکرينو د خپل نړۍ ليد د پرنسيپ او د هغه د اصولو په اړه د دغو نړۍ ليدونو د مخامختيا په رڼا کې کومې جدي شننې او تفکر ته توجه و نه کړه، له دې کبله فکري نظري ستونزې په خپل حال پاتې دي.

پورته ياده بې توازني، کېدای شي په لاندې دوو مثالونو کې لږ تر لږه روښانه کړو.

زموږ بزګر له نويو کرنيزو ماشين الاتو څخه کار اخلي خو د ماشين حرکت د ده په نظر يوه معجزه ده او د بدو سترګو په وړاندې دم او دعا ته مخه کوي او دې ته نه دي ځير، چې د هغه خپل ذهني جوړښت په هغه نړۍ ليد ولاړ دی، چې علمي اختراع او د ماشين توليد ناممکنه کوي. که نه له ډېر پخوا نه ده بايد پخپله دغه ماشين جوړ کړی وای دغه مخترع او توليدوونکي ته به محتاجه نه وای او د مسئلې پېچلتيا دلته ده، چې له پرمختللو تخنيکي الاتو څخه کار اخيستل، ټولنه تر پخوا لا زياته د ماشين د مخترع او توليدوونکي مريئ ګرځوي.

همدارنګه زموږ اداري مامور په اداري چوکاټ کې په نوي سبک په کار بوخت دي، خو نه د سياسي فلسفې له فکري اساساتو او نه يې له عقلي پرنسيپونو خبر دی او نه د لرغوني شرقي ادارې د سبک له طرز سره د هغه توپير په نظر کې نيسي، له دې کبله په يو بې روحه بيروکراته موجود بدلېږي.

لنډه دا چې اقتصادي او ټولنيزو بدلونونو د يوې طبيعي پېښې يا حادثې په څېر جريان موندلی او د دغو بدلونونو په پيل او يا جريان کې کومې ارادې او روښانه شعوري طرحې ونډه نه درلوده. له دې کبله ټولنيزې او اقتصادي پديدې خپل اجتناب ناپذيره طبيعي تګلوری لنډوي، خو دا چې فکري

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخامختیا ته د اړتیا احساس نه دی شوی، دغه واقعیت شا ته پاتې او ورځ تر ورځې شا ته ځي او فکري او نظري مسایلو ته په داسې نه پاملرنې سره، دغسې ټولنې پخپل لاس د لوېدیځ د مریيتوب ځنځیر له خپلې غاړې تاووي او لا یې ټینګوي، دې ته ځیر نه دي، چې یوازې فکري انقلاب او ذهني انکشاف انسان ته دا وړتیا وربښي، چې حقیقي ازادۍ ته د رسېدو په لاره کې له تخنیکي او اقتصادي وسایلو څخه کار واخلي.

کوم بل ټکی، چې د ختیځ په اړه کېدای شي وویل شي، دا دی چې د شلمې پېړۍ یو له مهمو پدیدو څخه ملي واقعیت دی. په استعماري مبارزو او د استعماري قدرتونو له شا ته تګ وروسته، ملي هویتونه په دریيمه نړۍ کې تر پخوا لا زیات تثبیت شوي دي، په سیمه ییزه او نړیواله کچه د ټولنو د ټولنیز او سیاسي ژوند په برخلیک کې یې اساسي ونډه په غاړه اخیستې، حتا هغه نظامیان، چې ځان ته انترناسیونالستان وایي او ځان تر ملیت پورته ګڼي، عملا د ملي واقعیت په دام کې ګېر پاتې دي.

سید جمال الدین افغاني د دغې مدرنې مفکورې ارزښت په وضاحت سره وموند، خو تر ننه پورې مو د هغه په اړه عملي بحث نه دی کړی او دهغه فکري او نظري بنسټ اینبودنه مو نه ده کړې، له همدې ځایه ده، چې احساساتي او عاطفي اړخ یې له فکري او عقلي پلوه ډېر قوي دی او له دې کبله د وخت دغه ستر واقعیت کله د سیمې د توکمي یا دیني عقایدو او یا په لرغوني سبک د سترواکیو د بیارغون په هڅه کې مغشوش کېږي او د هغه مترقي ماهیت او د ولسي نهضت ځانګړتیا له منځه ځي.

زموږ نننی ټولنیز ژوند په دوه ډوله، بهیرونو کې د خوځښت په حال کې دی، یو یې د ملي هویت د تثبیت په لاره کې هڅه ده او بل یې لوېدیځ کېدو ته لېوالتیا ده، دا دویم یې هم د شلمې پېړۍ یو له بې ساري پدیدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه دی. د لوېدیځ د تمدن له حوزې بهر په ټولو ټولنو کې ټول اقتصادي، ټولنیز، فرهنګي او سیاسي تغییرات او بدلونونه یوازې او یوازې یو لوری لري او بس ټول د لوېدیځ کېدو په لور تګ کوي، خو دغه د لوېدیځ کېدو هدف که څپلو وروستیو پایلو ته راکاږل شي یو ځانته متناقض هدف دی، په پای کې لوېدیځ کېدل له ځانه پردي کېدل دي، خپل فردي او ټولنیز هویت له لاسه ورکول دي، له دې ځایه ختیځه ټولنه او وګړي له ځانه د پردي کېدو دغه حرکت یا د ملي هویت د مفکورې او یا د دیني عقیدې په واسطه جبیره کوي، خو د دغو دواړو جبیره یې عکس العملونو عیب او کمزوري په دې کې ده، چې غیر شعوري او له عقلي اساساتو خالي دي.

د لوېدیځوالو د برترۍ او قدرت ستر رمز په دې کې دی، چې د تفکر او تعقل ځواک دی، چې لوېدیځ یې دځمکې پر سر مطلق بادار او حاکم ګرځولی دی، دا که د نړۍ اسلامي ملتونه په خپل فردي او ټولنیز ژوند کې له لوېدیځ نه پیروي کوي، د هغوی د ساینس او ټکنالوژۍ له نتایجو څخه کار اخلي خو په څنګ کې یې د انتقادي عقل او ازاد تفکر ځواک نه روزي، د دې نیمګړتیا پایله مریيتوب او غلامي ده، په دې مانا، د دې پر ځای چې د لوېدیځې نړۍ ټولنیز او فرهنګي او د تخنیکي وسایلو بڼې او یا اشکال زموږ تر واک او ادارې لاندې وي، موږ به د هغه تر فرمان لاندې یو او پخپل دې مریيتوب سره به د نړۍ د دغه بادار برتري لا پسې پیاوړې کوو او تر پخوا لا زیات به له ځانه د پردیتوب په لاره پلي کېږو.

تقریبا په وروستیو پنځوسو کلونو کې د اسلامي ختیځ په هېوادونو کې یوه بله مهمه پدیده، په لوېدیځ سبک د ښوونې او روزنې وده او پراختیا ده نن یو زیات شمېر ختیځوالو یا د خپلو هېوادونو په نویو مدرسو کې او یا په لوېدیځو ملکونو کې په عالي مدرسو کې لوېدیځ علوم او فنون زده کړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي او د لوېديځ فرهنګ او تمدن په اړه نسبتا ژور او دقيق معلومات لري، خو د ختيځو ملکونو د نويو مدرسو د تامل وړ خصوصيت دا دی، چې په هېڅ يو هېواد کې دا هڅه نه ده شوې، چې د نوي، او زړو تعليماتو تر منځ پل رامنځته او يا کومه اړيکه ټينګه شي، يا دا چې هغه زړې مدرسې اوس هم ژوندۍ دي او له نويو مدرسو سره له کومې اړيکې پرته، د خپل دور په يوه تړلې او محدوده حلقه کې ژوند کوي او يا هغه مدرسې له منځه تللي دي او نويو مدرسو له زړو تعليماتو سره له کومې تړلتيا پرته بې له کومې سابقې او ريښې په ختيځ کلتور او تمدن کې په کار پيل کړی او څو نسلونه يې روزلي دي، دغه پاشلتيا او جلايي د نويو تعليم تر لاسه کوونکو په روزنه کې دوې منفي پايلې را منځته کړې دي:

۱ : دا چې دغه تعليم تر لاسه کوونکې په بشپړه توګه د لوېديځ سبک د تعليماتو تر اغېز لاندې راغلل، ډېر ځله د لوېديځ په وړاندې انتقادي روحيه نه لري.

۲ : دا چې و يې نه شوای کړای، لکه څنګه، چې اړينه وه پر خپل فرهنګ، تمدن او ژبې تسلط پيدا کړي، د خپل کلتور او ژبې په وده او پرمختګ کې يې خلاق او نوښتيزه برخه نه ده اخيستې.

دغه د لوېديځ سبک په تعليماتو روزل شوي لومړي نسلونه تر ډېره بې ثمره ونو ته ورته دي.

د دغې پديدې تر څنګ، زموږ د لرغوني ختيځ د مدرسو په سبک يو ډول پو او اديب لا هم ژوندی دی، که څه هم ننی فرهنګي او تعليمي چاپېريال به په قوي احتمال داسې ډول پوه او دانشمند په راتلونکې کې و نه روزي، خو حقيقت دا دي، چې همدا ډول دانشمند و، چې تر اوسه يې د خپل فرهنګ او ژبې په وده او بشپړتيا کې خلاقه او فعاله ونډه اخيستې، زموږ ننني ادبيات، ژبه او تاريخ د هغه په لاس جوړ شوي، له هغه استعداد او نبوغ سره يې، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

درلوده تر ډېره بريده له نويو علمي تخنيکونو او طريقو څخه يې ګټه اخيستې، خو دا چې پر لوېديځ فرهنګ، ژبې او علومو يې بشپړ تسلط نه درلود، د هغه علمي او کلتوري ونده په غوښتي او ناغوښتي بڼه محدوده پاتې ده او د هغه متناقض دريځ د همدې محدوديت پايله ده، په دې مانا، چې هغه پخپله علمي انتقادي روحيه کې د (يک بام و دو هوا) له پرنسيپ نه کار اخلي، يانې د لوېديځ په وړاندې انتقادي دريځ لري، خو د ورته انتقادي تفکر معيارونه د ځان په اړه نه کاروي.

دا دوه ډوله روڼ اندي يانې نوي تعليم يافته او زوړ دانشمند يو بل پر ضد دي، نوي تعليم يافته د لوېديځې نړۍ په اړه په يو څه پوهېږي، خو د هغه په وړاندې له انتقادي روحيې کار نه اخلي، له خپل فرهنګ او کلتور نه بشپړ معلومات نه لري خو د هغه په وړاندې انتقادي دريځ غوره کوي، برعکس د زاړه سبک پوه له لوېديځې نړۍ نه بشپړ معلومات نه لري، د هغه په وړاندې له انتقادي روحيې کار اخلي، پر خپلې ژبې او فرهنګ تسلط لري، خو د هغه په وړاندې انتقادي روحيه نه لري.

پورته ذکر شوي خصوصيات ډېر عمومي وو او د کليت هېڅ کومه جنبه نه لري، ځکه له نېکه مرغه نن په ختيځو ملکونو او اسلامي هېوادونو کې يو زيات شمېر د نوي او زاړه سبک پوهان وجود لري، چې هم صاحبدله دي او هم صاحبنظره، هم له خپلو اوسنيو او پخوانيو ستونزو خبر دي او هم ستر نړيوال مسايل د خپلو سترګو په وړاندې وېږ مومي او د خپل کلتور او ټولنې او د انسان او نړۍ په اړه اندېښنې او اضطرابونه ورسره مله دي، هم پر ځان او هم پر نورو علمي انتقادونه لري، چې له دې کبله د ختيځې نړۍ او اسلامي نړۍ د داسې يو زيات شمېر صاحبدله او صاحب نظره پوهانو شتون ما ته دا جرئت رابښي، چې د خپلو دغو خبرو اصلي مرام بيان او يو وړانديز وکړم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیز:

موږ د اوسني ختیځ خلک تر بل هر وخت زیات له لوېدیځ تمدن سره یوې ژورې او پراخې فکري او نظري محاسبې، تصفیې او یو علمي انتقادي چلند ته اړ یو.

داسې صحیح علمي چلند به د ګڼو مهمو علمي پایلو په جمله کې یوه اساسي پایله ولري، موږ به د هغه په لړ کې وکولای شوو خپله ټولنه او تمدن او خپل ټولنیز او فرهنګي هویت په دقیقه او ځرګنده توګه درک کړو او دا به یو ډېر ستر خدمت وي، چې موږ یې د خپلې نړۍ د فرهنګ او اجتماع لپاره تر سره کړو. ختیځه نړۍ اوس اوس ډېر شمېر داسې پوهان لري، چې کولای شي په ښه توګه د دغه کار له باره ووځي.

لوېدیځو پوهانو د ختیځې نړۍ په اړه زیاتې مطالعې او څېړنې کړې دي، کابو له اتیا کلونو را پدېخوا یو نړیوال کانګرس، د ختیځ پېژندنې د کانګرس په نامه تر وروستیو کلونو د نړۍ په سترو ښارونو کې جلسې جوړولې او ما، چې د دغه کانګرس په څو جلسو کې ګډون کړی دی، تل مې روحي او ذهني نارامي احساس کړې ده، د دغې نارامۍ د احساسولو علت په دې کې و، چې لیدل مې ډېری ختیځ پېژندونکو ختیځ د لرغونو اثارو د موزیم، د بشر پېژندنې د لابراتوار او د مړو او زړو ژبو د اشکالو د ساتنځای او د فرهنګي او ټولنیزو جوړښتونو په څېر په نظر کې نیول او ختیځ انسانان یې بس هسې د پوهنې د موضوع او یو بېځایه شي په توګه مطالعه کول او د دغه بې روحه شي په اړه یې نظرونه ورکړي او قضاوتونه کړي دي، حکمونه یې صادر کړي او اوس هغه وخت رارسېدلی، چې ختیځوال بس هسې د پوهنې موضوع نه وي، بلکې پخپله د پوهنې فاعل شي او نور نو یوازې د یوه څیز په توګه مطالعه نه شي، بلکې پخپله د یوه شخص په توګه ځان مطرح کړي او د تفکر په ساحه کې د ځان او جهان

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اړه رغنده ونډه تر سره کړي. د هغه څه په اړه، چې لوېدیځوالو د نړۍ په اړه ویلي او وایي،د هغه څه په اړه، چې د ختیځ او ختیځوالو په اړه یې ویلي او وایي، بلاخره خپل نظر ووایي، په قضاوت دې لاس پورې کړي او حکم دې صادر کړي. د یوه عقلي او فکري شخصیت په توګه دې د انسانیت او علم په نړۍ کې قدم واخلي، ځکه نو لازمه ده، چې د لومړي ځل لپاره د اسلامي نړۍ او د ختیځ پوهان او متفکرین سره راټول شي او د (لوېدیځ پېژندنې کانګرس) لومړنی علمي مجلس دې جوړ کړي او په هغه کې دې دغه موضوعات:

- د ختیځ او لوېدیځ د فلسفې مخامختیا او د نړۍ لیدونو د ټکر ستونزې.
- د ختیځو نړۍ لیدونو په وړاندې لوېدیځې فلسفې.
- غربي ساینس او ټکنالوژي، د ختیځ او نړۍ لپاره د هغه اساسات، مانا او ارزښت.
- د لوېدیځ ټولنیز، سیاسي او فرهنګي جوړښتونه او د نړۍ او ختیځ لپاره د هغه ارزښت او مانا.
- انتروپولوژي او ټولنیز علوم، د لوېدیځ او زموږ لپاره د هغه مانا او مفهوم.
- ختیځ پېژندنه او په لوېدیځ تمدن کې د هغه نقش، د ختیځ د تمدنونو په پېژندنه کې د هغه مانا او ارزښت.
- لوېدیځ کلتور او ادبیات، په ختیځو ادبیاتو کې د هغه مانا او اغېزې.
- او ګڼ نور موضوعات مطالعه او تحلیل کوي.

د داسې یوې غونډې د جوړولو لپاره به هر ختیځ هېواد په تېره اسلامي هېواد به ښه وي، خو زما په نظر د داسې یوې سترې علمي او فرهنګي غونډې د لومړنۍ جلسې لپاره مناسب ځای او محل به افغانستان وي. هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېواد، چې د اسيا زړه دی، هغه هېواد، چې د سترو تاريخي او کلتوري بهيرونو مرکز، د اتصال کړۍ او د تگ او راتگ څلور لاری و. زردښت له همدغه ځای نه نړۍ ته پيغام ولېږه، بودېزم له خپلو فکري او هنري ارزښتونو سره همدلته وده او پراختيا وموندله او له دې ځای نه يې مرکزي اسيا ته لاره وکړه. يوناني تمدن همدلته له ختيځ او ختيځې روحيې سره خلاق چلند تر سره کړ. کوشاني تمدن په همدې خاوره کې وځلېد او اسلامي تمدن په همدې ځمکه کې د هنر او ادبياتو شاهکارونه رامنځته کړل او بلاخره همدغه هېواد و، چې د لوېديځ د استعماري قدرت په وړاندې مقاومتونه او مبارزې وکړې او نن همدغه هېواد، چې د سيد جمال الدين افغاني ټاټوبی دی، بايد له لوېديځ تمدن سره د ختيځې نړۍ د علمي او فکري مخامختيا زمينه برابره کړي.

زموږ ځوان جمهوري نظام، چې نوی او ستر تاريخي رسالت په غاړه اخيستی او د مرکزي اسيا د تمدنونو په بنسټ ايښودنې او وده کې زموږ د هېواد کلتوري او فرهنگي غوڅ او پرېکنده نقش په نظر کې لري. باور لرم، چې د لوېديځ پېژندنې د لومړي کانگرس ستر وياړ زموږ د هېواد په برخه کړي او له دې نوي علمي او فرهنگي جريان سره به دغه لرغوني هېواد ته نوی فرهنگي ژوند وبښي.

نوټ:

که دغه مفکوره د سيد جمال الدين افغاني د شخصيت د نمانځنې د نړيوال سيمينار د غړو د خوښې وړ وگرځېده، په دې صورت کې وړانديز کوم، چې د افغاني او دوستو مملکتونو د پوهانو له جملې څخه دې د پورته مفکورې د علمي او نظري طرحې په خواوشا کې، د ډېر غور لپاره، يوه کمېټه جوړه شي، چې په دې برخه کې لازم تصويبونه تر سره شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یاددښت:

په خواشینۍ سره، د مقالې په اصل کې انګلیسي ماخذ او لاتین نومونه له ټایپ نه پاتې شوي او موږ و نه شو کولای، چې دغه نیمګړتیا جبران کړو.

سید جمال الدین افغاني

جمال الدین د سید صفدر زوی و. په ۱۲۵۴ ق ۱۸۳۸ میلادي کال د کونړ په اسعد اباد کې وزېږېد.

د سید جمال الدین افغاني کورنۍ د کونړ په اسعداباد کې اوسېدله خو د امیر دوست محمد خان په وخت کې د ځینو ستونزو له مخې د هغه په امر د سید پلار له کورنۍ سره کابل ته راغی او هلته مېشت شو.

سید جمال الدین افغاني په اووه کلنۍ کې په خپل کور کې د دودیزو علومو په زده کړه پیل وکړ. دی ډېر هوښیار و او په لږ وخت کې یې د نړۍ د وخت دودیز علوم ټول زده کړل، ان چې استادانو یې هم له نبوغ او فکر څخه ګټه اخیستله.

افغان سید په اتلس کلنۍ کې صرف، نحوه، معاني، بیان، نوی او زوړ تاریخ، تفسیر، حدیث، فقه، اصول، عقاید، کلام، منطق، ریاضي، هندسه او طب ختم کړل. ده له ډېرې ځیرکۍ او قوي ذهن سره پراخه مطالعه هم کوله او په هره برخه کې یې د خلکو د ویښتیا او هوساینې له پاره یو نوی نظر او پیغام وړاندې کړی، چې دا د ده د نبوغ ښه بېلګه او د فکري ځواک ځرګنده نښه ګڼل کېږي. ده د خپلې بې ساري پوهې په برکت د نړۍ ډېر هېوادونه ویښ او د ژوند په رښتینې مانا پوه کړل.

کابل ته تر تګ مخکې یې په کونړ که له سید فقیر شاه بادشاه څخه دیني او عربي علوم زده کول او په کابل کې یې بیا د ګذري په جومات کې له لویو پوهانو څخه لوست کاوه. د وخت په تېرېدو سره یې پر دې زده کړو قناعت و نه کړ او د پوهې مینې تر هنده ورساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني په ۱۸۸۵ میلادي کال کې د پان اسلامیزم غورځنګ په جوړولو بریالی شو. د علامه نظریه او مبارزه په دوو اصولو (اسلامیت) او (افغانیت) ولاړه وه.

سید لومړی هند ته لاړ، خو انګرېزانو له هغه ځایه وایست. بیا مصر او ورپسې ترکیې ته لاړ. په ترکیه کې یې د هغه هېواد د صدراعظم په غوښتنه د پوهنې او معارف د وزارت د مجلس غړی و ټاکل شو. سید له ترکیې څخه مصر ته لاړ او هلته یې نهه کاله د الازهر په اسلامي مدرسه کې د استاد په توګه دنده تر سره کړه. په ۱۸۷۹ میلادي کال کې له هغه ځایه وتلو ته مجبور شو او بېرته هند ته روان شو. خو انګرېزانو ډېر ژر مجبوره کړ، چې له هنده څخه هم ووځي. له هغه ځایه لندن ته لاړ او هلته یې د (ضیاالخافقین) په نامه یو اخبار پیل کړ او له هغه ځایه فرانسې ته لاړ او هلته یې هم د عروة الوثقی په نامه د یوه اخبار خپرول پیل کړل. اخبار یې د فرانسې حکومت بند کړ او هغه و، چې له هغه ځایه څخه ترکیې ته لاړ.

په ۱۳۱۴ هجري قمري (۱۸۹۷) میلادي کال د مارچ په اتمه نېټه د سرطان د ناروغۍ له امله وفات شو او په ترکیه کې ښخ شو، چې وروسته بیا په ۱۳۲۳ هجري لمریز (۱۹۴۴) میلادي کال کې د ده تابوت، د ترکیې د حکومت په موافقه کابل ته راوړل شو او د کابل پوهنتون په زړه کې په شاندارو مراسمو سره خاورو ته وسپارل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سید جمال الدین افغاني لنډه پیژندنه

زمونږ ګران هېواد د ستر آریانا ټاټوبی دی چې د ۱۹ پېړۍ په لومړیو او نیمائي کې د ښکېلاکګرو په تېریو سره یې خپل تاریخي او لرغونی لوړوالی له لاسه ورکړی و ښکېلاکګرو په خپل ټول قوت سره د اسیائي او افریقائي هېوادونو د ستوني مرۍ په لاس ټینګه نیولې وه.

لیکوال: عبدالمنان ساپی

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږګران هېواد د ستر آريانا ټاټوبی دی، چې د ۱۹ پېړۍ په لومړيو او نيمائي کې د ښکېلاکګرو په تېريو سره يې خپل تاريخي او لرغونی لوړوالی له لاسه ورکړی و ښکېلاکګرو په خپل ټول قوت سره د اسيائي او افريقائي هېوادونو د ستوني مرۍ په لاس ټينګه نيولې وه.

فرانسه په الجزائر کې روسيه په منځنۍ اسيا قفقاز هېوادونو کې او انګرېزانو د هندوستان په لويه وچه او څه نا څه په افغانستان باندې حکومت کاوه.

په ځانګړې توګه ختيځ چې د لوړ تمدن او ابدي زيرمو ګودام و د لويديځي نړۍ لپاره خورا په زړه پورې غنيمت بلل کېدهٔ د وخت ظالمانو باچاهانو خپل د ژوند برياوې او لرليد د خلکو په ډېره بېوسۍ کې خورا ښه ليده. د تاريخ پدې تورتمي پېر کې چې د نړۍ پدې سيمه کې د آزادۍ لمر بيخي د ښکېلاکګرو هېوادونو له خوا په توره پرده پوښل شوی و، پدې حساس او بد تاريخي پېر کې په ختيځ کې د تورې تيارې زړهٔ وچاودېدهٔ او د آزادۍ او د انسانيت ستوری وځليد چې د دې ستوري په رڼا کې د دې سيمې خلکو وشوکولای چې د خپل روښانه راتلونکي لپاره لار ومومي او د ا ستوری د افغانستان په ختيځ سيمې دکونړ په چغسرای (اسعدآباد) کې د سيد جمال الدين افغان(رح) د زېږدنې نېکمرغه اواز چې په ګاونډ او منطقه کې وځلېد د افغانستان او سيمې لپاره يې د ځان سره خورا ځلېدونکې رڼا راوړه چې پدې وخت کې زمونږ ګران هېواد د نورو ګاونډيو هېوادونو سره په يو ډول ټولنيزو ،ستمونو ، رنځونو، کړاونو، لوږې ،او د ډول ډول ظلمونو او ناخوالو ناتارونوپه توفانونوکې راايسارو.

افغان سيد (رح) د دې پېچلې او تورتمي ټولنيز سياسي چاپېريال ته سعادت او نېکمرغۍ د راتلولپاره پخپله نه ستړې کېدونکې هلو ځلو باندې پيل وکړ او هغه څه ته ډېر ځير شو چې د نورو له نظره غورځېدلی و ،افغان

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید(رح) د خپل پلار نه زدکړه وکړه او ډېر ژر یې په دیني علومو کې بریاوی ترلاسه کړی او د ډیری قوي حافظې او استعداد څښتن شو، نو د یو په بل پسې د علومو په پووړیو وروخوت چې په افغانستان کې دننه او بهر یې علوم زده کړل او ډېر ژر د دنیا د عالمانو ترڅنګ ودرېدهٔ .

افغانستا ن او سرحدي سیمه (قبائل) د ۱۹ پېړۍ د شروع څخه بیا تر د افغان سید(رح) د وخت پورې د علومو او د فنونو مرکز بلل کېدهٔ.

د نړۍ خلکو به د حکمت او فلسفې د علومو د زدکړې لپاره په ځانګړې توګه د اسلامي نړۍ نه به دلته خلک راتلل او په خاص ډول په سیمه او ګاونډ کې نوموړې سیمه د فلسفې او منطق او د کلام د علومو لپاره خاص او عام مرکز ګڼل کېده، چې په نوموړې سیمه کې دا اشخاص اوسېدل:

میر زاهد میروي، ملامحب الله بهاري، قاضي مبارک کندهاری، مولوي حبیب الله، د پشد قاضي کونړی، پېښوری لوی حافظ، او ستر مجاهد مُلا نجم الدین، هډې صېب، د بنست مُلا او فېروز ملا چې دا ټول په همدې سیمه کې رالوی شوي و چې وروستني پنځه یې د سید جمال الدین افغان(رح) د پېر شخصیتونه دي په دغه وخت کې د مسلمانانو اعمال دومره خراب شوی وو، چې اصلاح کول یې څه اسانه کارنه وو، خو د علامه سیدجمال الدین افغان د زیاتو کوښښونو او نه ستړی کیدونکو هلو ځلو په نتیجه کې یو څه اصلاحات رامنځ ته شول. نوموړی په دې عقیده و چې باید یو نوی نظام رامنځ ته شي،او نوی نسل په اسلامي عقایدو وروزل شي تر څو یوه اسلامي او په خپلو پخو ولاړه اداره رامنځ ته شي.

علامه سید جمال الدین افغاني د سید صفدرزوی په ۱۲٥٤ هجري سپوږمیز کال د شعبان په میاشت کې چې د ۱۸۳۹ زېږېز سره برابر دی د کنړ ولایت په اسعدآباد کې په یوه د یندوسته کورنۍ کې زېږېدلی دی، دی د اسلامي نوښت بنسټګر او یو سیاسي فعال غړی وه چې د اسلامي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملتپالنې یو مخور پلوی و. سېد جمال الدين افغاني په ۱۸۸۵ زېږيز کال کې د پان اسلامیزم غورځنګ په جوړولو بریالی شو ، د علامه نظر یه او مبارزه په دوه اصولو (اسلامیت) او (افغانیت) بنا شوې وه. د سید جمال الدين افغاني کورنۍ د کونړ په اسعد آباد کې اوسېدله خو د امیر دوست محمد خان په وخت کې د ځینو اړتیا وو له مخې د هغه په امر د سید پلار له کورنۍ سره کابل ته راغی او هلته مېشت شو ().

د سیدجمال الدين افغان د نسب سلسله سیدعلي ترمذي ته رسیږي، چې په ۹۹۱ ه ق کې وفات شوی او په بونیر کې یې زیارت دی، سید علي ترمذي د خپل وخت مشهور او روحانې شخصیت و چې د هند د ګورګاني سلطنت په دربار کې مقرب او معزز سړی وو او په خلکو کې د پوره پیژندګلوي او نفوذ خاوند و. پښتانه يې له ډير اخلاص او محبت نه ((پیربابا)) بولي .

د پیر بابا اولاده د هیواد په ختیځو ولایاتو لکه ننګرهار، کنړ، لغمان او همدارنګه په کابل او د هیواد په ځینو نورو سیمو کې میشت ده، مګر دوی هر چیرې چې اوسي ځانونه ((دکنړ))سیدان بولي او په همدې باندې شهرت لري په دې اړه مې د یوه پاچا سره چې خپل نوم یې ګل سیدوو د زړه خواله کړې، دی چې دلته ورته اشاره کوم .

نوموړی سړی وای: چې د پاچایانو اصلي ټاټوبی د کونړ ولایت د پشد علاقه ده چې د مرکزی کونړ نه لږ کوز د ننګرهار په طرف واقع ده. د سید جمال الدين افغان دپلار نوم سید صفدر وو،نو ځکه دغه سیمه د «صفدر ګټ »په نوم یاده شوېده، چې بیا وروسته د یوڅه وخت نه د لهجې دتغیر په اساس ورته « صدر ګټ »وویل شو، دغه سړی وای چې پاچایان (سیدان) د وخت په تیریدو سره ددغه سیمې څخه نورو سیمو لکه سرکانړو، سلام پور، باراباط،کنړخاص او پیچ درې ته وکوچېدل او هلته

(c) ketabton.com: The Digital Library

میشت شول .د دغه کورنیو ځینې کسان اوس هم شته چې ما ورسره ولیدل لکه دپیچ درې دوتلی په کلی کې «سیدجمال پاچا »په سرکاڼو کې «وکیل پاچا »په باراباط کې «داود پاچا »دوی ځانونه دامام حسن او حسین (رض) اولاده بولی خلک ددوی ډیرعزت کوي او دعزت په سترګه ورته ګوري.

زده کړې

سید جمال الدین افغان په اووه کلنۍ کې په خپل کور کې د دودیزو پوهنو په زده کړه پیل وکړ .دی ډېر ځیرك او هوښیار و، د فکر پراخي یې دومره وه، چې په لږ وخت کې یې د دود سره سم ټولي زده کړې ترسره کړي آن چې استادانو یې هم له نبوغ او فکر څخه ګټې اخیستلې .افغان سید پر اتلس کلنۍ کې صرف، نحوه، معانی، بیان، نوی او زوړ تاریخ، تفسیر، حدیث، فقه، اصول، عقاید، کلام، منطق، ریاضی، هندسه او طب ختم کړل.

ده له ډېر ځراکت او قوی ذهن سره پراخه مطالعه هم کوله او په هره برخه کې یې د خلګو د ویښتیا او هوساینې له پاره یو نوی نظر او پیغام ډګر ته راایستی چې دا د ده د نبوغ ښه بیلګه او د ذهن د پیاوړتیا څرګنده نښه ګڼل کیږي، چې د خپلې بیسارې پوهې په برکت یې کور، کلی، هیواد او د نړۍ ډېر هیوادونه ویښ او د ژوند په رستینې مانا پوه کړل او د هغوی بیده وجود ته یې د ویښتیا په روح دازادۍاواستقلال مفکوره ورکړه، دکابل تر تګ مخکې یې په کونړ کې د سید فقیر بادشاه څخه دیني او عربي پوهنی زده کړې وکړې او په کابل کې یې بیا د ګدای ګذري په مسجد کې له لویو پوهانو څخه لوست کاوه.

د وخت په تیرېدو سره یې پردې زده کړو قناعت ونکړه او د پوهې میني تر هنده ورساوه .د پوهې او زده کړې په لار کې یې د هیڅ ډول ستونزو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

خنډونو پروا نه کوله .سید افغان په هند کې یو کال او څو میاشتې تېرې کړې .پر تېره زده کړه یې نوې پوهه د نوو اصولو سره زیاته کړه یعنې سید مخکې په عربي، فارسي او ترکي علوم لوستلي وو او په همدې ژبو غږېده په هند کې یې انګلېسي او اردو هم زده کړه .سید چې پخوا یې فلسفه د عربي پوهنو سره یوځای ویلې وه دا وخت یې په هند کې د نوي فلسفې په کارولو سره چې له اروپا څخه یې څرك رارسېدلی وزده کړه.

په سید جمال الدین کښې د کوچنیوالي څخه د ښه استعداد او نبوغ نښې نښانې څرګندې وې ځکه نو پلاریې دی لومړی د کامې د شیر ګړ د حضرتانو په دیني مدرسه کې شامل کړ بیا پلار د ځان سره کابل ته بوت، هلته یې له مشهورو استادانو څخه دیني علوم ، ریاضي، طب ، منطق او فلسفې کتابونه ولوستل او د دې تر څنګ یې نظامې زده کړه هم و کړه . په لږه موده کې ډېرعالمان ده ته د تدریس کولو څخه عاجز شول .په زلمي توب کې یې هند ته سفر و کړ او هلته یې د دیني او نورو عصري علومو زده کړې بشپړې کړې .بیا حجاز ته ولاړ ، یو کال د عربو په ملکونو کې و ګرځېده.

کله چې سید جمال الدین افغان په دغو سفرونو کې پر زده کړه سربېره د شاو خوا سیمو د سیاسي ، اجتماعي او اقتصادي حالت ډېره ژوره مطالعه و کړه نو دا فکر ور سره پیدا شو چې څرنګه خپل هیواد، ټول اسلامي هیوادونه او نوره نړۍ د انګرېزانو د استعماري بند، اثر او نفوذ څخه خلاصه کړي، نو یې عملي هلی ځلی شروع کړې.

پدې وخت کې امیر محمد اعظم خان د امیر دوست محمد خان زوی د افغانستان پاچا وو ، سید جمال الدین د نوموړي پاچا د نیژدې مشاورینو او د دربار د مخورو څخه وو . د امیر محمد اعظم خان د پاچاهۍ دوره ډېره لنډه وه او بیرته امیر شیرعلي خان د دوهم ځل د پاره پاچا شو امیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیرعلي خان له خپل ورور (محمد اعظم خان)سره د نیژدې تعلقاتو ، یا د انګرېزیانو په اشاره او یا د سید جمال الدین څخه خپلي واکمنۍ ته د خطر په نسبت دی د خپل هیواد پرېښودو ته اړ کړ ، سید له هیواد څخه تر وتلو وختي لا خپل ټول پلانونه او پرمخ تللي پلانونه، د وخت امیرته وسپارل او له هیوادڅخه ووت.

لومړی هند ته ولاړ ، خو انګرېزیانو د هغه ځایه څخه و ایست او له هغه ځایه مصر او بیا ترکیې ته ولاړ ، په ترکیه کې د هغه هیواد د صدراعظم په غوښتنه د پوهنې او معارف د وزارت د مجلس غړی و ټاکل شو ، سید د ترکیې څخه مصر ته ولاړ او هلته یې نهه کاله د الازهر په اسلامي مدرسه کې د استاد په توګه دنده تر سره کړه، په ۱۸۷۹ میلادي کال کې له هغه ځایه وتلو ته مجبور شو، هند ته ولاړ .ډېر ژر انګرېزانو مجبوره کړ ، چې له هنده څخه هم ووزي، له هغه ځایه لندن ته ولاړ او هلته یې د (ضیاالخافقین)په نامه یو اخبار پیل کړ او له هغه ځایه فرانسې ته ولاړ او هلته یې هم یو اخبار پیل کړ. اخبار یې د فرانسې حکومت بند کړ ، هغه و، چې له هغه ځایه ترکیې ته ولاړ په ۱۳۱٤ هجري سپوږمیز (۱۸۹۷) میلادي کال د سرطان د ناروغۍ له امله وفات شو او په ترکیه کې دفن شو، چې وروسته بیا ۱۳۲۳ هجري لمریز (۱۹٤٤) میلادي کال کې د ده تابوت د ترکیې د حکومت په موافقه کابل ته راوړ شو او د کابل پوهنتون په احاطه کې په شاندارو مراسمو سره خاورو ته وسپارل شو .

سید افغان له هنده مکې شریفي ته ولاړ، حج یې وکړ او د عربو خوی، کړه وړه اودودونه یې ولیدل او ډېره ګټه یې ورته وکړه، ترحج وروسته بیرته افغانستان ته راغی، چې دا مهال لوی پوه او نابغه ځنې جوړ شوی و،کله چې بیرته هیواد ته راستون شو نو د وخت حکومت دده د ځراکت او پوهې له امله ورته د حکومت په حاکمه درجه کې اوچت او لوړ مقام ورکړ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید افغان دا مهال اووه ویشت کلن و او د وزارت تر چوکۍ رسېدلی و، د محمد اعظم په زړه کې یې خورا ځای نیولی و او تل به یې مشوره ورسره کوله، سید افغان ده ته په هره برخه کې د نوی فلسفې له مخې پوهه ورکړې وه، ده هم د واك پر مهال دده لار ښوونې منلې.

کله چې امیر شیر علي خان، محمد اعظم خان ته ماته ورکړه نو سید افغان ته یې بلنه ورکړه، خو هغه ونه منله، د محمد اعظم په ماته یې اراده له لاسه ورکړه او د امیر شیر علي خان سره یې هم مرسته ونه کړه، دا مهال سید د خپل ځان له پاره وضعه سمه ونه ګڼله ځکه یې بهر ته د تګ هوډ وکړ، د دې له پاره چې خپل هیواد او خلکو ته یې خدمت کړی وي نو امیر شیر علي خان ته ورغی او د رخصتېدو پر مهال یې هغه ته دهیواد د پرمختګ په نیت ځیني مواد وړاندې کړل لکه په کابل کې د یوې جریدې خپرول، د افغانستان د سیاسي خپلواکي اخیستلو اعلان، د کابینې جوړونه، د عسکرو منظمول، د ملي ژبې پښتو پالل او بډایول، د ښوونځیو جوړول، سړکونه جوړول د پستې او مخابرې وسایل برابرول او نور...

دارنګه د سید په باره کې وایي چې: ده محمد افضل خان ته پوره درس ورکړې و، که چیرې افضل خان باچا شوی وای نو به سید افغان د خاورې د آبادۍ، خپلواکۍ د ګټلو په لار کې او د خلکو د هوسا ژوند له پاره نه ستړي کېدونکي خدمتونه کړي وای، تر دې وروسته سید افغان له خپلې خاورې په ژوند ولاړ او تر مړینې وروسته پس له ډېره وخته تش تابوت اوهډوکي ګران هیواد ته په خورا درنښت راوړل شول او د کابل پوهنتون په منځ کې ښخ شو، چې په هیواد د کورنیو ورانوونکو جګړو په ترڅ کې نه یوازې داچې ژوندي انسانان مو بې ګناه په خاورو ومنډل شول بلکې له مړو اومزارونو سره هم دښمنۍ وپالل شوې، چې په دې ترڅ کې د سید افغان قبر هم دا ډول وران او په بې شمېره مرمیو سوری، سوری شو، چې ته به

(c) ketabton.com: The Digital Library

وایې د ډېر منظم پلان له مخې دا کار شوی وي، زموږ د څارویو، انسانانو او د دین غلیمانو یوازې په دې زړه نه سړېده، چې نن او سبا ته مو اور واچوي بلکې د پرون د ویاړونو پر تندي یې هم داغونه راکښېښول...

که څه هم د سید افغان د ژوند اړخونه په څو پاڼو او کتابونو کې نشي ځایدلی او د هغه د ویاړلي ژوند په اړه کتابونه لیکل په کار دي، چې د ده د ژوند او اثارو په برخه کې معلومات بشپړ شي، خو دلته د دغه ستر انسان په اړه یو څو ټکي روښانوو، سید جمال الدین افغان د ختیځې نړۍ ستر عالم، لوی سیاست پوه، مبارز او انقلابي شخصیت و، دی نه یوازې پوه او مفکر و بلکې له پوهې او مفکورې سره عمل هم ملګری کړی و، ځکه نو د عمل او مبارزې د لارې اتل او مخکښ ګڼل کیږي، د ده د عمل له پاره باید دا و وایو چې د ده پیغامونه او نظریې دي، چې هر وخت او هره ورځ یې په بیلا، بیلو هیوادونو او خپلو تألیفاتو کي ځای کړي دي، د ده دا پیغامونه یوازې د یوې ورځې او یوه تن له پاره نه وو بلکې هغه مهال د هغو قومونو او هیوادونو د ویښولو له پاره لوی درس و، چې د استعمار تر تسلط لاندې وو او خورا ښه بېلګه یې د(عروة الوثقی) مجله ده، ده د نړۍ پر مخ مسلمانان چې د اروپا له خوا تر ښکېلاك او تیري لاندې وو د یوه لاس ګوتي ګڼلې او د دغه ښکېلاکي واکمنۍ د ختمولو له پاره یې دوی یو والي او ورورۍ ته رابلل چې ځانونه خپلواك او هیوادونه یې له ښکېلاکه وژغورل شي او پردې ونه توانیږي چې د دوی پر مادي او مانیزو شتمنیو خېټه واچوي.

ستر سید د ښکېلاك د ناوړې پالیسۍ ورکولو له پاره په هر هیواد کې هر قوم ته خپلې سوي، سوي نارې په ډېر ځراکت اوزړورتیا سره وهلې او دایې لویه هیله وه چې د ښکېلاك تور ټغرله دغو هیوادونو څخه ټول کړل شي، ده غوښتل چې دا هیوادونه د مفکورې او عمل له لارې راویښ کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پردي دښمن پر وړاندې کلك او استعماري نقشې يې وراني کړي او په پای کې وکولای شي، چې د استعمار تور ځنځير د تل له پاره له خپلې غاړې وباسي، همدارنگه سيد افغان تبعيض او تفرقه نه منله، هغه ټول انسانان يوشان گڼل، د تور، سپين اوژيړ ترمنځ يې فرق نه کولو او ټولو ته يې احترام درلوده.

د ده دالوړه مفکوره هر ځای په هر هيواد کې جوته شوې ده، يعنې دی چې به هرځای ته ولاړ ځان يې د هغه ځای او د هغه ځای د خلکو گاڼه، هند ته چې ولاړ، هندوانو، د هند مسلمانانو او نورو توکمونو ته يې د مبارزې مفکوره ورکړه او ځان يې د دوی يو غړی گاڼه خو، چې هند ځان د اروپا له ښکېلاکه خپواك کړي مصر او ايران ته چې ولاړ، هلته د هغوی په درد دردمن و او د ښکېلاك د ورکې لارې يې ورښولې، ترکيې ته چې ولاړ، هلته د ترکانو وروڼو په غم کي ځان کډ باله، دی چې به هرځای ته تللو، هلته به يې د هغه ځای له پوهانو اومخورو سره کتل او هغوی به يې خپلواك او سرلوړي ژوند ته هڅول چې خپل ولس د ښکېلاك ختمولو لپاره پوه او ويښ کړي.

د سيد افغان مفکوره تردې هم لوړه وه، ځکه هغه انسان د انسان په نوم پېژندلو، چې بايد د نړۍ پر مخ خپلواك ژوند وکړي، د نړۍ مخ سيد افغان ته د يوه کور حيثيت درلود او نړيوال يې د يوې کورنۍ غړي بلل موږ په پوره باور سره ويلای شو چې دی له يوې بيوزلې کورنۍ څخه راپورته شو او په خپله پوهه يې کور، کلی، هيواد، ختيځ او لويديځ روښانه کړ، د ده شخصيت ډېر اوچت و، د ده په باب پوره او بشپړه ليکنه البته زمونږ د توان خبره نه ده او نه هم مونږ د ده د يادونې حق ادا کولای شو، د ده د ستر تاريخي او نړيوال شخصيت يادونه لکه څنگه چې د ده له شان سره لازمه ده موږ نه شو کولای د ده په اړه چې هرڅه ويل شوي او ليکل شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي بيا هم لږ دي، ښايي او لازمه ده، چې د وخت چارواکي زموږ دغه ستر افغان ته پام واړوي په اړه يې ملي او نړيوالو سيمنارونو او سرتاسري غونډو ته لار هواره کړي، چې له يوې خوا د ده ستر انسان حق اداء شي ا و له بله پلوه زموږ ځوان نسل د هغه له بيساري ستر شخصيت سره ښه ډېر آشنا شوی وي، چې افغان ځوان نسل وکولای شي د ستر سيد افغان د پوهې تفکر او لوړ ارمان په رڼا کې ځانته د ژغورنې يوه روڼه لار پيدا کړي او د روانو بدبختيو له شکنجې افغان ځوان نسل وکولاې شي د ستر سيد افغان د پوهې تفکر او لوړ ارمان په رڼا کې ځان ته د ژغورنې يوه روڼه لار پيدا کړي او د روانو بدبختيو له تورو تاريکيو څخه ځان راوباسې.

د ستر سيد افغان شخصيت د نورو په نظر کې: ډېرو بهرنيو پوهانو د سيد افغان د لوړ پوهنيز شخصيت په اړه ډيرې ژورې او علمي نظريې څرگندې کړي دي، چې په دې لنډه مقاله کې يې بشپړ بيان نشو راوړلای، خو بيا به هم د څو تنو نظر په لنډ ډول راواخلو چارلزايدمز ليکي: د دې نامتو عالم کارنامې او کار روايي د يوه ځانگړي هيواد د سمون له پاره نه وې بلکې د ټولو اسلامي هيوادونو لپاره وې زموږ د دې خبرې ثبوت د هغه څرگند اوجوت نظر دی، چې د گران هيواد افغانستان، مصر، ترکيې، ايران او هندوستان په اړه يو شان وي، ده په هر هيواد کې د وينا او تبلغ په پايله کې يو غږ پيدا کړی وو او بيده خلگ يې د خپلو حقونو د ترلاسه کولو لپاره راويښول.

د لرغوني او تاريخي افغانستان نامتو پوه او سيد هرې خوا ته چې تللی دی، د تلو سره سم يې هلته ذهني انقلاب راوستی او د ده د دغه خوځښت او شور پايله وه، چې د ختيځو هيوادونو خلک د خپلو حقوقو د ترلاسه کولو لپاره راويښ شول...

د امريکا يو پوه وايي: سيد جمال الدين افغان د لوړې فلسفې خاوند، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فصاحت او بلاغت پر ډګر تر هر چا دمخه و، لوی سیاست پوه او د کلکو دلایلو څښتن و، ډېر زړه ور او د همت بیلګه ګڼل کېده، په خبرو کې یې زیاته اغېزه وه، په خپل وخت کې د نړۍ په خلکو کې د دومره عزت خاوند و، چې لړ سیالان یې درلوده، ډېره پخه اوعلمي تجربه یې درلوده.
لنډه دا چې د سید د پورته ذکر شویو مراتبو سره د نړی اته ژبې زده وې او په همدغو ژبو یې په بین المللي سویه د خپل سیاسې اوعلمې فعالیت ارابه چلوله، د هغه ډیرې ژبې زده وې مګر دوه ژبې سرۍ نه وو او د ژبې لاندې یې بله ژبه هم نه وه، د توحید، وحدت او اتحاد په لار کې یې غوښتل چې ټول شرق دې یولاس ، یو موټی ، یوزړه، یوه خوله او یوه ژبه شي، په ډیرو ژبو د هغه ډیر اثار او تالیفات وو او که تالیفات یې ډیر نه وي هم څه فرق نه کوي ځکه چې د نړی د یو مشهور لیکوال په وینا: ((سید د کتاب تالیف ته اوزګارنه وو ځکه چې د اقوامو او ملتونو په تالیف بوخت وو، نو هغه څوک چې د ټول جهان په ترکیب مشغول وي که مونږ د هغه نه د څو جملو ترکیب غواړو ښه نه کو، څوک چې په دنیا کې حق قایموی له هغه نه هیڅکله د زیات قایم د ترکیب پوښتنه مه کوئ.))

د سیدجمال الدین افغان په ژبو برلاسي:

ژبپوهان وایې: ژبه دپوهولو راپوهولو وسیله ده، په ریښتیا چې ژبه دښه تفاهم ښه وسیله ده او د نړۍ خلک اکثر د همدغه تفاهم دپاره یو د بل ژبه زده کوي د همدې تفاهم لپاره افغان سید هم دنړۍ اته ژبې زده کړې وې، چې د دې نه مخکې یې هم ذکر شو خو د ښه وضاحت په خاطر دلته یې هم ذکر کول وړ ګڼم چې په لاندې ژبو سید لیکل، لوستل او خبرې کولای شوې.

۱ -پښتو: پښتو ژبه د افغان سید جمال الدین خپله مورنې ژبه وه ،سید

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخپله په کونړ کې زیږیدلی وو.مور او پلارېې پښتانه وو، چې مور یې د یوسفزو دکورنۍ وه او پلار یې سید وو.په کونړ کې پښتوژبه رواج لری نوپه دې خاطر په پښتو ژبه یې پوره تسلط درلوده، په دې تول پوهیږی چې سید یو پښتون وو او طبعی خبره ده چې پښتون وونو حتما یې پښتو زده وه .

۲ -فارسی :دری ژبه چې پخواورته فارسی ویل کیده دافغانستان یوه داسې ژبه ده چې هم زمونږ یوشمیر خلک پری عږیږی اوهم دپیړیو په ترڅ کې زمونږ دهیواد لیکوالو ،پوهانو ،مولفانو او شاعرانو ورته په پراخه پیمانه خدمت کړیدی او دغه اثار زمونږ دکلتوري غناء مهمه برخه تشکیلوی، د سیدجمال الدین په وخت د دولت او دربار ژبه وه، په ایران او نورو شرقي هیوادونو کې یې عمومیت، علمي او ادبي لوړ مقام درلود، نو ځکه سیدجمال الدین افغان د خپلو اثارو او افکارو د خپرولو او تعمیم لپاره په فارسي ژبه ډیر اثار لیکلي دي.

د ایران مشهور لیکوال تقی زادا په «کاوه »نومې مجله کې لیکلې دی : د سید فارسی ایرانې نه ده . دامطلب د نورو علماو لخواهم تایید شویدی، لکه چې هندي پوه قاضي محمد عبدالغفار هم لیکې : سید دلیکنې او وینا فارسی دایران فارسی نه ده.

د سیدجمال الدین هغه اثار چې په فارسی ژبه لیکل شوي او مونږ ته معلوم دي په دې ډول دي:

۱ -الردعلی الدهریین: دا کتاب په ۱۸۸۰م کال په دکن حیدراباد کې د دکن د علمې مدرسې د یو استاد مولوي محمد واصل دلیکلي پوښتنې په ځواب کې لیکل شوې او د لمړی ځل لپار هملته چاپ شوی دی.دغه اثر وروسته په اوردو ، عربي او پښتو ژبه ترجمه شویدې .په ۱۳۴۴هـ ش کال د میرسعید بریمن لخوا په پښتو ترجمه او د افغانستان د اطلاعاتو اوکلتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزارت لخواد (نیچریه) په نامه چاپ شویدی.

۲ -په حیدراباد دکن کې د سید د اوسیدو په کلونو کې ښایې د ده په مشوره او تشویق دوه اخبارونه لمړی (معلیم شفیق)په ۱۸۸۰ م کال کې د مولوی محب حسین په مدیریت او بل (المعلم) په ۱۸۸۱ م کال کې دمولوی محمد سجاد میرزا په مدیریت تأسیس شویدی، په دغه اخبارونو کې د سیدجمال الدین ډیرې مقالې په فارسي او اوردو ژبو خپرې شویدي، چې د ځینو عنوانونه یې په د ډول دي:

۱ -فکر فلسفهء وحدت وجنسیت ۲- تعلیم وتربیت.۳ -اسباب حقیقت سعادت وشقاوت انسان.۴- فواید جریده۵- فواید فلسفه ٦ -شرح حال اگهوریان.

۳ -مقالات جمالیه : دا د یوکتاب په صورت د سیدجمال الدین افغان د فارسي اواوردو مقالو مجموعه ده، چې دمحمد عبدالغفور شهبارزالبهاری لخوا راټولې او په ۱۸۸۴ م کال په کلکته کې چاپ شویدی .

۴ -د سید لیکونه: د سیدجمال الدین زیات شمیر لیکونه په فارسي، عربي اوښایي په نورو ژبوموجود وي، چې یو شمیر یې په (مجموعه اسناد و مدارک چاپ نشده درباره سیدجمال الدین) کې چاپ شویدي.

۳ -عربي: عربي د ټولو اسلامي هیوادونو لپاره دیني ژبه ده.ځکه چې داسلام د دین ټول مقدس نصوص ، د هغو شرحه او تفاسیر دهغو نه راوتلي علوم او د هغو د زده کړې لپاره ژبې او ادبي پوهنې په عربي ژبه کې دي.

سید جمال الدین افغان د خپلې زدکړی لویه برخه په عربي ژبه کې کړی وه، تفسیر، فقه، حدیث، دفقی اوصول، کلام، تصوف، منطق، حکمت، صرف، نحو، ژبنې او ادبي علوم یې په عربي ژبه کې لوستلې دی.سید د عربي ژبې او ادب سمې زدکړې ته ډیره توجه درلوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید په عربي هیوادونو کې ډېرګرځیدلې او اوسیدلې دی هلته یې ټولنې او اخبارونه تأسیس کړیدي، لیکنې او ویناګانې یې کړي دي شاګردانو ته یې درسونه ورکړیدي دولتې او ولسې مشرانو سره یې روابط ساتلي او مذاکرې یې ورسره کړیدي، په دې ټولو فعالیتونو کې یې په ژبه اوقلم دعربي ژبې نه کار اخیستی دی، سید په ۱۲۷۳ ه ق کې حجاز (سعودی عربستان) ته تللی او هلته یو کال اوسیدلی او په ټولو سیمو کې ګرځیدلی دی په مکه مغظمه کې یې دام القری ټولنه او په دغه نامه مجله تاسیس کړیده .

بل ځل یې بیا په ۱۲۸٦ ه ق کال مکې د تللو تکل وکړو او اول قاهری او بیا اسلامبول ته ولاړ اوهلته پاتې شو چې تقریبا څلوښت ورځې هلته پاتې شو، په دې موده کې دالازهر دپوهنتون د استادانو سره اشنا شو، د دغه پوهنتون یو شمیر سریه والو شاګردانو د سید سره علاقه وښودله او ترې ویې غوښتل چې د(شرح اظهار) دکتاب تدریس ورته وکړي، سید د هغو هیله ومنله او څو ورځې یې ورته په شرح اظهارکې درس وویلو.

د دی نه دا معلومه شوه، چې سید جمال الدین په عربي ژبه پوره حاکمیت درلوده، لیکل، لوستل او وینا یې په پوره ډول زده وو،ځکه په یوه بله ژبه درس ورکول پوره حاکمیت ته ضرورت لري، که یو سړی په یوه ژبه پوره مسلط نه وي په هغه ژبه تدریس نه شي کولای، نو د دې نه د سید په عربي ژبه د مسلطیت پوره اثبات کیږی.

۴ -اوردو: د پیړیو په ترڅ کې د افغانستان او هندوستان ترمنځ ګډ کلتوري روابط موجود و، د سیدجمال الدین په وخت استعمار هندوستان لاندې کړی و او د افغانستان لاندې کولو پسې هلې ځلې کیدلې.د استعمار په مقابل د دواړو هیوادونو ستونځې سره نږدې او ورته وې، د دواړو هیوادونو ترمنځ شریکې پولې موجودې وې، نو ځکه سیدجمال الدین هند ته په ډېر اهمیت کتل او څلور سفرونه یې هند ته کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ۱۸۵٦ م کال د سید لمړی سفر هند ته و،ځو میاشتې یې په بمبیي او کلکته کې تیرې کړې.د نویو پوهنو تحصیل یې وکړ،په ۱۸٦٥ م کال کې د دوهم ځل لپار هند ته ولاړ او ځومیاشتې یې تیرې کړې، په ۱۸٦۸ م کال کې د دریم ځل لپاره هند ته ولاړ خلکو یې ښه هرکلی وکړ، په ۱۸۷۹ م کال کې د څلورم ځل لپاره د مصرنه هند ته تللی دی او تر ۱۸۸۳ م کال پورې په حیدراباد دکن کې اوسیدلی دی، د هند په نورو ښارونو لکه کلکته، بمبیي او نورو کې ګرځیدلی دی او د هند د خلکو د ازادی او یووالی لپاره یې سیاسي کار او فعالیت، علمې او ادبې خدمت کړیدی.

سید جمال الدین غوندې ذکي او نابعه څه چې یوعادي افغان شاګرد هم کولای شې چې د دومره مودی د تیریدو په ترڅ کې د هند کومه ژبه زده کړي، سید په دومره موده کې په سیاسې فعالیتونو بوخت وو د خلکو سره یې روابط درلودل ، جریدې په نشررسولي دي ،ویناګانې یې کړیدې د اسلامي ملت د یووالو او وحدت کوښښونه یې کړیدي ،د دې ټولو خبرو نه دامعلومیږي چې سید په اوردو ژبه ښه پوهیده ځکه یې هلته د هماغه ځای د خلکو سره وخت تیرکړیدی او د هغوی د یوالي کوښښ کړیدی او د استعمار په ضد یې راپاڅولي دي .

۵ -ترکي : سید جمال الدین افغان دوه ځله ترکیې ته تللی دی اوهلته اوسیدلی دی په دوهم سفر هم هلته وفات شوی اوخښ شویدی، چې وروسته د محمد ظاهرشاه په وخت کې کابل یې تابوت راوړل شو او دکابل پوهنتون په انګړ کې دفن شو.

سید لمړی پلا په ۱۸۷۰ م کال استامبول ته ولاړ هلته یې ښه هرکلی وشو او د معارف د انجمن غړی وټاکل شو.

د معارف او تحصیل طرز ته یې تغیر ورکړ، د علمي ټولنو او عامو خلکو لپاره یې مؤثرې ویناګانې کولې، په اباصوفیه کې یې هم ویناګانې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوتقریرونه اورول د دغه تقریرونو له امله یې شهرت زیات شو، او د ځای ارتجاعي خلکو حسد یې وپارو تر هغه وخته، چې ترکیه ترک کړي، د ده ویناګانې په ترکي ژبه وې که څه هم ده دیوې وینا دکولو نه په دې وجه معزرت وغوښته چې ترکي ژبه یې ضعیفه ده، مګر همدا ضعیفه ژبه یې دومره قوی وه، چې خلکو به یې ویناګانو ته سحر القلوب ویلو.

په ۱۸۹۲ م کال کې سید ترکي ته د دوهم ځل لپاره د لندن څخه ولاړ ، دا ځل د سلطان عبدالحمید په غوښتنه تللی وو، چې ښه هرکلی یې وشو او په مجلله مانۍ کې ځای ورکړل شو، ژوند یې ښه آرامه و د دربار او درباریانو سره یې لیدنې کتنې روانې وې ، او د استعمار په مقابل کې د اسلامې هیوادونو د یووالي او نژدې والي په باره کې خبرې کولې، د ترکیې د لیکوالو او ادیبانو سره د سید ارتباط موجود و، په هغو کې یې شاګردان او اخلاصمندان و، محمد امین د ترکیې یو لوی شاعر وایي: ((ماخپل وطني شعرونه د سید جمال الدین په توصیه ویلي دي)).

په دې توګه مونږ ګورو چې د سید فکر او نظر د ترکیې د لیکوالو، شاعرانو او ادیبانو په ایجاداتو اغیزه لرې او د دی لیارې نه د ترکیې ژبې د ادب د ملي انقلابي محتوا په پرمختګ کې د سید مقام څرګند دی ، ترکي پوهان وایي: په عثماني ترکي ژبه سید ښه پوهیده(۱)

٦ -فرانسوي: په ۱۸۸۳م کال کې سیدجمال الدین افغان فرانسې ته تللی و، درې کاله او څو میاشتې هلته اوسیدلی دی، هلته یې په عربي ژبه (عروة الوثقی) هم چلولې ده او د فرانسې د لیکوالو، پوهانو او منورینو سره یې تماسونه موجود و او د هغو سره یې مفاهمې، مذاکرې او مناظرې لرلې، د فرانسې جرایدو ته یې هم په انګریزي او فرانسوي ژبو مقالې ورکړې دي، داسې معلومیږي چې فرانسوي ژبه یې د فرانسې د اوسیدو په وخت زده کړې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسیو بلنت لیکي:

د ۱۸۸۵ م کال د جولای د ۲۱ مې په سهار سید جمال الدین افغان او رودولف چرچل زما په کور کې سره وکتل دواړو په فرانسوي ژبه خبرې کولې...

وایي چې: سید فرانسوي ژبه په دریو میاشتو کې زده کړې ده...

۷ -انګریزیي: سید جمال الدین مبارزه د ټولو استعماري طاقتونو سره وه، او بیا په خاص ډول د انګریزي استعماري دولت سره هغه لا په وړوکتوب کې په خپل وطن باندې دانګریزانو د استعمارګرو قواو یرغلونه او ناتارونه لیدلي و او کیدای شي چې د یو روحي عکس العمل اوعقیدې په توګه د سیدجمال الدین افغان د ضد استعماري او ضد انګلیسي د ده د وړوکتوب د زمانې له حادثاتو نه را اخیستل شوی وي.

په هر صورت د دښمن په ژبه پوهیدل خصوصا دیو مبارز دپاره ضروري خبره ده، په تیره بیا په داسې حالت کې چې انګریزانو د افغانانو په ضد سپکې او غلطې خبرې هم خپرولې او که د هغه وخت ټولو شرایطو ته ځیر شو نو ویلای شو چې:

سید (تتمة البیان فی تاریخ الافغان)هم د انګریزانو د ناوړه خپرونو د تاثیراتو د لیرې کولو لپاره لیکلي دي.

په انګریزی ژبه د سید د کار په باره کې دومره روایات موجود دي چې په فرانسه او لندن کې یې په انګریزي ژبه مقالې خپرې شویدي، په لندن کې یې (ضیاالحافقین)هم په عربي اوانګریزي ژبه خپریده ،

چې په هره ګڼه کې یې لړترلږه د سید یوه مقاله خپریده.

۸ -روسي: سید دوه ځله روسیې ته سفر کړی دی، په ۱۸۸۷ م کې د مسکو فسکي ویده موستي (د مسکو خبرونه) د اخبار د مدیر کاتکوف په بلنه مسکو ته ولاړ، سیدجمال الدین افغان په عروة الوثقی کې داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مضامین خپاره کړي و، چې د هغو لمخه داثابتیږي چې د سید نظر روسیې ته ښه و، غوښتل یې، چې د انګلیس په ضد د روسیې همکاري شرقي هیوادونو ته واړوي، همدارنګه په دغه مضامینو کې یې په مکرر ډول د افغانستان او ایران نه غوښتي دي، چې اول دې په خپلو کې سره نژدې او یو موټي و اوسي او بیا دې د انګریز د استعمار په مقابل کې د روسیې سره اړیکې جوړې کړي.

کاتکوف، چې اخبار لیکونکی او د سیاسي چارو کارپوه و، په دغه خبرو پوهیده، مګر کاتکوف په هماغه ورځو کې مړشو او سیدجمال الدین افغان بی ریباره پیترزبورګ ته ولاړ هلته یې هرکلی او عزت او د پوهانو او لیکوالو سره پیژندګلوي وشوه او د هغه ښار په جرایدو کې یې د شرق او غرب په سیاسي مسایلو مقالې خپرې شوې.

سید جمال الدین افغان څه د پاسه دوه کاله په روسیه کې اوسیدلی دی او د هغه ځای د مسلمانانو سره یې هم لیدنې کتنې شویدي، چې د هغو څخه مشهور پوه موسی جارالله تاتاري دی دروسیې د ښار سره یوې مذاکرې په ترڅ کې کومه ورځ د کارګرانو او بزګرانو په حق کې د سید کومه خبره د ښار په دماغ بده ولګیدله اوسید بې د کومې سیاسي اساسې نتیجې نه د روسیې نه په عزت رخصت کړی شو.

داسې روایات موجود دي، چې د سیدجمال الدین افغان په شپږ ورځو کې روسی ژبه زده کړیده دا به مبالغه وی، مګر سید غوندی فعال او زیارکښ متجسس زیرک اوذکي انسان چاره نه لري، چې د روسیې په دغومره موده اوسیدو کې دې د روسیې ژبه دکفایت په اندازه نه وي زده کړی.

د سن پیترز بورګ (نوی عصر) د اخبار د ۱۸۸۷ م کال داګست د ۱۸ نیټې په ګڼه کې د افغانانو او انګلیسانو د مناسباتو په باره کې د سید سره مصاحبه او د همدغه اخبار د اګست د ۲۰ نیټې د ګڼې په اول مخ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پخپله د سید یوه مقاله په روسي ژبه (دافغانانو نوی پیښه) تر عنوان لاندې خپره شویده، په دغه اخبارکې د انگلیسانو او روسانو د روابطو په باره کې هم د سید سره مصاحبه خپره شوېده، چې بیا د مسکو فسکایه ویدو موستي د اخبار د ۱۸۸۷ م د اگست د ۱۸ ۲۲٦ مه گڼه کې اقتباس شویده ده ،د همدغه وروستي اخبار د ۱۸۸۷ م د جولای د اولې نیټې په گڼه کې (په مسکو کې افغانې شیخ) تر عنوان لاند ې د سیدجمال الدین افغان په باره کې سرمقاله خپره شویده.

علامه سید جمال الدین افغان ، او د ایراني فرهنگیانو ناسمې څرگندونې که دنړۍ په تاریخ کې د جبراو اختیار د فلسفې په پرتم، څېړنه کیږي، نو په بشپړوالي کې یې د افغان علامه سیدجمال الدین له دریځ سترگې نه شي پټیدای، هغه سړی، چې په نولسمه پیړۍ کې یې په آسیا او نیمه اروپا کې فکري بغاوتونه د اور ترلیکې سره کړل، یواځې د کونړي سید صفدر زوی علامه جمال الدین و، خو که د دې ستر افغاني واقیعت پاس د ایران د کلتوري زېښناک سرلاري چنگېز پهلوان او خسرو خورشید دا بې پایه هستي خپله گڼې نو د منطقي غبرگون اړه پېښیږي، دالیکنه د ځواب په همداسې یوه مدللۀ ترټنه راټوله ده.

۱- هغه اثار ،چې سید پکې ایرانی گڼل شوی دی

دتهران پوهنتون د ختیځ پېژندنې یا خاوره شناسی استاد ډاکتر چنگېز پهلوان د دکتورا لپاره د خپل تېزس (جنبش های فکري شرق) کې داسې لیکي : جمال الدین اسعدابادي، که از قبایل بکتاش ایران بود، برای چندین دهه به جایگرداران، تضاد طبقاتي و استبداد امپریالستي وقت مبارزه نمود وبانبوغ وزکاوت که داشت به امیران افغاني از فوقیت خاص برخوردار بود، تا حدې که درکابینه شیرعلي خان به سمت وزیر امور خارجه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسید و درفیصله های حکومت وقت افغاني تاثیر فراوان داشت، این اولین نمونه تاریخ است که موقف یک روشنفکر ایراني ازمرزهای ایران عبورکرده وبه یک شخصیت فرامرزي مبدل میشه.

او د ایران د ارشاد او فرهنگ وزارت مخکنی مرستیال پروفېسور خسرو خورشید د (مشاهیر آسیا) په کتاب کې د سید ویاړونه د ایراني فرهنګ د ویړولی کم مثاله نمونې بولي (پېشینه فرهنگي ایران از پیشینه غني و وسیع برخورداراست، وقتېکه فیلسوف بزرگ جهان اسلام ، جمال الدین اسعد ابادي در وصیت نامه خود بر نشر و طبع یک اخبار مجلل به نام شمس النهار تاکید مې کند، این خود بازگو کننده این واقعت است که دامنه تاریخي فرهنگ ایران به روشنگري اراسته شده۲) همداراز کریم رادپور په تاریخ آسیا، نوري ستایش په فلاسفه مسلمان او یونس نجفي سخنهای از بزرگان کې افغان علامه سید جمال الدین ایرانی گڼلی دی، د دوی په اند دا د ایراني کلتور د ویړولی نښه ده، چې د سید په څېر ستهې لري، خوله دې ناخبر، تاریخ د هېڅ ډول درواغو د پټولو حوصله نه لري او د دوی دې خبرولپاره هېڅ علمي او منطقي بنسټ نشته.

۲ - هغه اثار چې د ایرانیانو درواغ تش خېژوي

د ایران دکلتوري زېښناک استازو د ناسمو څرګندونو د درواغ خېژولو لپاره تر ټولو نوموال اثر پخپله د سید (الحادي للمسائل نفایس) دی، د کتاب د خپریدو نېټه، چې کره جوته نه ده، په ټنډه یې د سید په قلم داسې لیکل شوي دي: (من سکنهٔ کابل، من اهالي افغان،السید جمال الدین ، من سادات کنر۳).

یعنې په کابل کې او سیدونکی، له افغان توکمه ،د کنړ د ساداتو له ټبره، سیدجمال الدین.

همدارنګه د ادبیاتو ترکي اکاډیمېسن عثمان نجد د Jamal u (din in)

(c) ketabton.com: The Digital Library

turkeyیا سیدجمال الدین په ترکیه کې ، نومي اثر کې د ده د ټبریز تړاو په اړه داسې لیکي(کله ، چې په نړۍ کې د استبداد او مطلقیت په وړاندې د مبارزې خبرې کیږي، نو د سید جمال الدین افغان هڅې پکې تر ټولو لوړ قیمت لري، څوګ، چې د کنړ سادات و٤).

او د امریکې د جورج واشنګټن پوهنتون د منځنۍ او ختیځې آسیا د څېړنو د انسټیټیوټ مشر ډاکټر مایکل روبرټسن په هغه کتاب کې چې: (Jamal u din and Islamic Nationalism)نومیړي د سید د ټبر او ټاټوبي په هکله داسې لیکې:(د افغانانو په باب ویل کیږي ،چې ژر زده کونکي او ذکي خلک دي، خو جمال الدین تر دې قاعدې هم پورته و، ځکه خو په خورا کمکي عمر کې د نړۍ په لویو ژبو غږیدونکی و، نوموړی د کنړ په یوه روحاني کورنۍ کې پیداو، چې افغانان یې د نوم اخیستو مخکې د سید کلمه راوړي د اویړ ټبر د افغاستان د نورو سیمو په څېر په کنړ کې هم خوره ده٥).موږ دسید دټبر او ټاټوبي په تړاو د بهرنیو لیکوالو خبرې د ثبوت په نیت ځکه راوړي، چې دا قضیه اصلاً په افغانستان کې د پوښتنې وړنه ده او که ایرانیان په درواغجنو ادعاوو کریدهېټ ورکوي تېروتي دي.

ایرانیان ولې زموږ تاریخي ویاړونه خپل ګڼي؟

که په نړۍ کې عدالت په ځواکمن او کم ځواکي نه وای وېشل شوای، نو نن به د ایران د کلتوري زیبښاک استازو زموږ په ټبر او تاریخ د خپلولۍ لپاره سترګې نه سپینولای، کله ، چې په اوس کې خبره د ژبې لپاره د کچ ده، کله چې فرهنګي مخکې تګ په اقتصادي ټیکاو پورې تړلی او کله چې مدنیت د سولې زېږنده دی نو ایران یواځې ځان د مخکني اریانا میراث خور بولي، د دې سیمې د ژبنۍ، ادبي تاریخي او بلاخره سیاسي ولکې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلولو هڅه کوي، خو دلته هم په خلکو میندې لنگې دي او تاریخ نه مري سیدجمال الدین ، ابوعلي سینا، مولانا او طرزي افغانان وو، دي او وي به... په لیکنه کې له راغلو خبرو ښکاري، چې که سید جمال الدین نابغه و هم افغان و، که روښان اندی و هم افغان و او که سیاستوال او نړۍ پېژندلی و هم په همدې نوم همدې یې پېژندلی و، دا چې ایرانیان یې خپل بولي واقعت نه لري او په دې خو هرڅوگ پوهیږي، چې موږسږی دهرچا خپل وي.

رسنۍ د څه له پاره

مطبوعات په "مشروطیت "او "ولسواکۍ "کې د څلورمې قوې حیثیت لري چې د "اجرایه" "مقننه "او "قضائیه "قوو کړه وړه څاري او نظارت پرې کوي.

په نړۍ کې مطبوعات او رسنۍ اوږد عمر لري او د همدې هدف په لاره کې گټور، زړور او گړندي گامونه اوچت کړي دي. زموږ په هېواد کې هم مطبوعات د علامه سید جمال الدین افغان د اصلاحاتو د کوټلي او ژور پلان او پروگرام له مخې رامنځ ته شول او ده پټېیلې وه چې اسلامي هیوادونه له کورنۍ زورواکۍ او استبداد او بهرني ښکېلاك او زبېښناك څخه د همدې رسنیو له لارې خپلواك، هوسا او بسیا کړي، چې په اوږده موده کې همداسې وشول او له افغانستان نه تر ایران، مصر، ترکیې اوهندوستان پورې یې په مستقیم او غیر مستقیم ډول د رسنیو له لارې د ازادۍ تخم وکاره.

په افغانستان کې امیر شیرعلي خان د علامه سید جمال الدین افغان دې پلان ته په داسې حساس وخت کې د عمل جامه ور واغوسته چې افغانستان د دوو لویو ښکیلاکي ځواکونو روس او انگرېز د ښکېلاکي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلانونو له مخې تر دوه اړخیز تهدید لاندې ؤ، شمس النهار همدا وخت نشر شو خو په ۱۸۷۸میلادي کال پر افغانستان باندې د انگریزانو دوهم تېري د هیواد ازادي هم له منځه یوړه او د اخبار د خپریدو مخه یې هم ونیوله.

د امیر عبدالرحمن خان ترمړینې وروسته چې په افغانستان کې د نسبي سیاسي تنفس زمینه برابره شوه بیا هم د مبارزې علمبردار سراج الاخبار افغانستان ؤ، چې د مولوي عبدالرووف کندهاري او د ده هوډمنو او مبارزو ملگرو له خوا نشر شو، انگریز نه شو زغملای نو له هماغه لومړنۍ گڼې څخه یې په خوله لاس ورکېښود د اخبار له بندېدو سره همدې روڼ اندو د مشروطیت د غورځنگ ډېره کېښوده، حکومت د دې ډلې مشران او گڼ غړي په توپ والوزول، او یو شمېر یې په سیاڅاوو کې بندیان کړل.

تر دې وروسته هم د هېواد د آزادۍ بیرغ د علامه محمود طرزي "سراج الاخبارافغانیه "راپورته کړ، د حی علی الفلاح "چیغه یې اوچته کړه او له کورني استبداد او بهرني ښکیلاك سره د مبارزې کاروان یې هدف ته ورساوه او په ۱۹۱۹ کال کې د افغانستان د خپلواکۍ له تر لاسه کېدلو وروسته د مشروطیت حکومت هم پیل شو.

د رسنیو دنده د خپلواکۍ په ترلاسه کولو سر ته نه رسېږي ځکه د هېواد د آبادۍ او پرمختگ له پاره د درې گونو قواوو د څارنې دنده هم ورترغاړه ده، په اماني دوره کې رسنیو پراختیا وکړه، له یوې خپروني نه ۲۳ خپرونو ته ورسېدې او له مرکز نه ولایاتو ته وغځیدې او هم لومړی ځل راډیو د خپلو څپو وزرې د هېواد پر فضا وغوړولې، آزادو خپرونو په ځانگړې توگه " انیس "او نسیم سحر "په جرأ ت او واز کومي د دولت پر چارو او پالیسیو نیوکې وکړې او دولت یې د سالمو اصلاحاتو کونو ته راوباله.

زاړه دښمن انگرېز له شانه د افغانستان پر ځوان حکومت گوزار وکړ، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړۍ او تور کورنی اړدوړ پېښ شو، ورپسې په نادري دوره کې د محمد هاشم خان د صدارت تر پایه د رسنیو د آزادۍ غږ غلی شو، خو روڼ اندو او مبارزو ژورنالستانو د زندانونو تیارې ومنلې او د زولنو او زنځیرونو حلقې یې ښکل کړې.

د شاه محمود خان د دورې امتحاني ډیموکراسۍ ته هم روڼ اندو هر کلی ووایه، د جریدو له لارې یې خپل غږونه راپورته کړل او د ملي شورا په تالار کې یې ملي ځوږ پورته کړ، دا هڅې د ډیموکراسۍ په لسیزه کې هم تکرار شوې او رسنیو تر خپله وسه خپله دنده تر سره کړه.

د کمونیستۍ په یو ګوندي او استبدادي نظام کې چې د هر ډول رسنیو مخه نیول شوې د ورځپاڼو پر ځای شپې لیکونو غږونه راپورته کړل، چې ګڼ لیکونکي یې د خونړي پولیګون خوراك شول. له پردي ښکیلاك او زورواکۍ سره مبارزه له هېواده بهر د ټوپك ترڅنګ په قلم هم روانه پاتې شوه او په سلهاوو رسنۍ راووتې او د قلمي او فکري مبارزې میدان یې تود کړ او تر ۱۳۸۰ کال پورې د رسنیو د مبارزې کاروان راورسېد. په همدې کال د بن د سیاسي طرحې له مخې رسنیو یو ځل بیا په پوره زور او شور د کمیت او کیفیت خپل کار پیل کړ او دا دي اوس د درې ګونو قواوو ترڅنګ محسوس او ملموس فعالیت لري.

اوس رسنیو د نوعیت، کیفیت او کمیت له اړخه زیاته وده کړې او د حروفي خپرونو ترڅنګ، غږیزې، انځوریزې او دوه اړخیزې(نټرنیټ) رسنۍ هم رامنځته شوې او د کارساحه او اغېز یې تر پخوا ډېر پراخ شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستر سید یو قول

اې لویه خداي! زموږ له سترګو د وهم پردې پورته کړې چې حقایق هغسې ووینو لکه څنګه چې دي او په دې توګه له بد مرغۍ او ګمراهۍ وژغورل شو، لویه خدایه! ته وهم ټپ کړې څکه کله، کله وهم د ببرو هنداره شي او ډاروونکي څېرې پکښې لیدل کیږي او کله، کله بیا بې حقیقته خوشالي سرې ته څلوي، وهم په هر حال د حقیقت حجاب دی او پر لیمو باندې یوه پرده غوړوي، وهم د ارادې واکمن دی او پر عزم باندې غالب له ده شرزیږي او خیر کښتي، نو څکه وهم د شر بابیلونکي او د خبر شړونکی دی، وهم کمواکه غښتلی ښیي، نژدې لیرې ایسوي، د امن ځای له خطره ډك څرګندوي او د پنا ځای د مرګ خوله ښکاره کوي، وهم وهمېدلي له ځانه بې خبره کوي او له صحیح حسه یې لیرې بیاي موجود یې په خیال کې معدوم راځي او معدوم یې موجود وهمېدلی په یوه بې حقیقته دنیاګې اوسي او په یوه داسې عالم کې ځان ګڼي چې لیدل یې ناشوني دي، وهمېدلي په دغه خیالي عالم کې د مېرګي نیولي په څیر لوځي یوځي کوي هیڅ نه پوهیږي، چې څه کوم؟ څوك ولاړه؟ څوك راغله؟ څه راکړه شوه څه راڅخه یو وړل شوه؟ وهم یو ناولی روح دی، چې د انساني نفس هغه مهال په پېڅه کیږي، چې هغه د ناپوهۍ او ناخبرۍ په ترایو کې ګوډ، ړوند کیږي او له ویرې هیسته هڅه کوي حقایق چې پټ شي نو وهم ټیګیږي او ارادې تر خپل واك لاندې کوي، وهمېدلي د ګمراهۍ چول ته غورځوي، پر نالیدلو او کږو وږو لارو یې سر کوي، څو بیخي د مقصد لورې حتی ورك کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سید ځخه پاتې اثار

د سيد افكار او اثار د دنيا په مختلفو خپرونو كې موجود دى او پرلپسى كار او څيړنې ته اړتيا لري خو هغه چى اوس يې تصور كيږي دا دى، چې افغان سيد د سياسي ستونزو او تبعيدي او بى امانه مبارزو له امله دير لژوخت ومومند چې مستقل اثار دحانه په ياد پريږدي سيد د ياد شويو ستونزو سره سره بيا هم لانديني اثار ليكلي دي:

١ -د "عروةالوثقى "په مهالنۍ كې ليكنې

٢ -د ارنست رنان د خطابې په رد كې ليكنه

٣ -د وخت واكمنو، او روڼ آنديو ته ليكونه

۴ -د "ضياءالخافقين "په مهالنۍ كې ليكنې

۵ -تتمة البيان فى تاريخ الافغان

٦ -ردالدهرين

٧ -دتعليم او تربيې په باب خطابه

٨ -چرا اسلام ضعيف شد؟

٩ -فوايدالجريده

١٠ -د وخت اجنسيت فلسفه او دلغاتو د وخت حقيقت

١١ -د فلسفي گټې

١٢ -د حقيقت اشيا رساله

١٣ -درلذايذ نفسيه انسان

١۴ -له فرانسوي فليسوف ارنست رنان سره دسيه

١۵ -رساله نيچريه

١٦ -د انسان د سعادت او شقاوت اسباب.

د علامه سيد افغاني سفرونه

١- د هند سفر

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه سېد د خپلو افکارو، نظریاتو څېړنې او تبلیغ لپاره په ځوانه ځوانۍ د هند په لور وخوځېد .او پدې لار کې په نه ستړې کېدونکي تلاش لاس پورې کړ، او له هېڅ ډول کوښښ او سعي يې سرفه ونه کړ.

علامه سېد په ۱۸۵٦ز کال د هند په لور وخوځیده، ترڅو د انګریزي ښکېلاکګر ځواك پر وړاندې د خپلواکۍ د غورځنګ فکري مشري په غاړه واخلي. علامه سېد لومړنی بهرنی سفر د هند په لوري و او تر هغه ځای پورې، چې د سېد د ځوانۍ اړیکې وې، نو دې سفر ته یو تجربوي او څېړنیز سفر ویلای شو.ده غوښتل ترڅو د هند له رواني سیاسي او ټولنیزې وضعې څخه ځان خبر کړي، نو په دې اړه يې د هند له پوهانو، مشرانو او سیاسي وتلو څېرو سره لیدنې کتنې پېل کړې.د هغوې له افکارو څخه يې ځان خبر کړ، او د ښوونیز نظام په اړه يې د هغوي کړه وړه له نظره تېر کړه، علامه سېد دا تریخ واقعیت هم درك کړ، چې په هند کې واك او چارې د مسلمانانو له لاسونو څخه په ټولییز ډول وتلې دي، نو له دې امله د هغه مخالفت او کینه د انګرېزانو پر وړاندې له هر چا زیاته وه او د مسلمانانو څخه يې غوښتنه دا وه چې خپلې اړ یکې له پرنګیانو سره وشلوي .علامه سېد په هند کې څه کم یو کال تېر کړ، او بیا د حج مبارکې فریضې اداکولو لپاره د حجاز په لور وخوځېد.

۲- حجاز ته سفر

علامه سېد په هند کې له یو کال تېرولو څخه وروسته د حجاز په لوري وخوځېد ترڅو په ځوانه ځوانۍ کې د حج سپېڅلې فریضه ادا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- بیت المقدس ته سفر

علامه سېد د حج د فریضې له ادا کولو څخه وروسته د بیت المقدس په لورې وخوځېد.

د سیدجماالدین سیاسي حرکتونو ته یوه لنډه کتنه د ۱۸۷۶م کال په شاه وخوا کې په سیمه کې یو لړ سیاسي او ټولنیز فعالیتونه د ډموکراټیکو معیارونو په بنسټ را منځته شو، چې په دې لړ کې د ترکیې په هیواد کې دولتي چارې پارلمان ته وسپارل شوې او مدحت پاچاه غو ښتل، چې خپل هیواد د انګلستان د شاهي مشروطه پر سیستم جوړ کړي او په حکومتي معزلو کې خلکو ته هم ونډه ورکړي. او همدغسي په ایران کې هم د مشروطه شاهي غښتلي حرکتونه را پیل شو او په مصر،الجزایر کې هم ملي حرکتونه د استعمار پر ضد را منځته شول، په افغانستان کي هم د هغه اصلاحي پروګرام او نظر له مخې، چې سید جماالدین پرې ایښی و یو لړ ډموکراټیک اصلاحات وشو د بیلګې په توګه: کابینه جوړه شوه، شمس النهار جریده خپره شوه، عسکري نظم او عسکري نومونه کینښودل شو، لومړنۍ حربي ښونځی پرانیستل شو او داسې نور د قدر وړ کارونه په سیمه او هیواد کې دننه وشو، چې د دې ټولو په رآس کې د سید جماالدین افغان ونډه له ورایه څرګنده ده.

د سید فعالیتونه د یوې خوانه په سیاسې توګه د سیاسې اشخاصو د لیدلو کتلو، خبرو اترو او لیکلو رالیکلو په توګه و، د بلې خوانه د علمي مرکزونو، پوهنتونونو او مدرسو د شاګردانو او اوستاذانو سره دعلمي تماسونو، مذاکرو، مناظرو او د فکرونو د تبادلې په ډول و په هرځای کې د شاګردانو او ځوانانو حلقې به ترې چاپیرې وې. د علمي سیاسي معلوماتو او نظریاتو نه به یې استفادې کولې. سید که له یوې خوانه د عامو خلکو او ولسونو د پوهولو او تنویر لپاره په جلسو او محفلونو کې او یاد مسجدونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ممبرونو له پاسه خطابې،کنفرانسونه او ليکلي اخبارونه يې هم تأسيسول او چلول او د اخبارو نو د چلولو او د ليکوالۍ د فن لپاره يې شاګردان هم روزل.

په اصلاحي پروګرام کې، چې سيدجمال الدين افغان د افغانستان دولت ته وړاندی کړی و، د جريدې تأسيس هم شامل و او د امير شيرعلي خان په وخت کې افغانستان د لمړي ځل لپاره د شمس النهار جريده تاسيس کړه، وايې چې په ۱۸۷۸ م کال د اميرشيرعلي خان په زمانه کې په افغانستان کې يو بل اخبار هم جاری شو، چې نوم يې(کابل) و، سيد هر چيرې چې به ولاړ هلته يې د ليکوالۍ لپاره کوښښونه کول لکه ترکيه، مصر او هند کې يې د ليکوالۍ کورسونه جوړول او بې شميره شاګردان يې روزلي دي او په هر ځای کې يې يوه جريده په نشر رسولی ده.

سيد داتلس کالو په عمر شرعي او عقلي علوم، رياضي، طب او تشريح پای ته ورسول (د جارج کونتي) په قول د زلمي توب په وخت کې په عسکري مسلک پورې تړلي فنون زده کړه، او بيا د حج لپاره حجاز ته ولاړ او يو کال د عـربو په ښارونو کې وګرځيده په۱۸۷۵م کې مکې شريفي ته ولاړ، خوبيرته افغانستان ته راغی او د اميردوست محمد خان په دربار کې منتظم مقرر شو، او امير به په ځينو مهمو مجلسونو کې هغه د ځانه سره ملګری کاوه، بيا چې امير دوست محمدخان وفات شو، دی د سردار محمد عظم خان مشاور وزير پاتې شو .

داسي هم ويل کيږي، چې د شمس النهار تر مخه يې يوه جريده دکابل په نوم د محمد افضل خان د پاچهۍ په وخت کې تأسيس کړه او د ښوونې او روزنې اصلاحي پروګرام يې هم محمد اعظم خان ته وسپاره، خو نوموړې جريده ممکن د جنګونو او بدو شرايطو په اساس له منځه تللې وي ځکه مونږ په افغانستان کې لومړی په لاس کې جريده شمس النهار لرو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بس.

سيد د خپلو سيا سي هلو ځلو په لړ کې پر تر کيې، ايران او افغانستان بر سيره په مصر، هند کې هم د خپلې استو ګني په لړ کې د استعمار په مقابل کې پوره هلې ځلی کړي دي او هغه يې د استعمار ضد مبارزو ته هڅولی دی، سيد په پاريس کې يوه مجله د شيخ محمد عبده په مشرۍ په عربي ژبه خپروله، هغه د دې مجلې د مرام په باب داسي ليکي : (څومره چې د دې جريدې له وسه کيږي، د شرقيانو له پاره به خدمت وکړي او هغه اړتياوې به څرګندې کړي، چې د نيمګړتيا له کبله يې خلک بيوزلي کيږي او داسي لارې به خلکو ته ونښايي، چې د هغه په وسيله به با يللی شيان بيرته په لاس را وړي ترڅو آينده يې سمه شي). سيد هند ته هم د سياسي سفرونو په موخه تللی ؤ، چې د هند سياسي او ټولنيزه وضع يې د نژدې وليده انګريزانو، چې د سيد سياسي او اجتماعي غورځنګ نه شو زغملای نو يې د هند څخه د وتلو ګوانښ ورته وکړ، هغه وخت، چې د هند څخه وتی نه و خلکو ته يې د يوې وينا په ترڅ کې داسې وويل: ای خلکو سره له دې چې دولت ستاسو خلک او ستاسو زامنو ته کار ورکوي، ستاسو امنيت ساتي، وسله يې په لاس کې ده؛ خو ! ستاسې استقلال او ثروت لوټوي. د انګريزانو ټول شمير تر لسو زرو ډير نه دی، خو که تاسې په سلګونه مليونه غوماشي هم ووسئ او د دولت په غوږ کې وبونيږئ، دغه اواز به د دوی لوی صدراعظم (ګلادستن)غوږ ته ورسيږي د سيد دغه وينا خلک وژړول، سيد په قهر شو او وې ويل : ژړا د ښځو کار دی. هغه ملت چې د خپل استقلال لپاره پر دښمن يرغل وکړي او مرګ استقبال کړي هغه ملت وينښ او با قي پاتی کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جماالدین افغان په مصرکې

سید د مصر د الازهر پوهنتون کې د ابن سینا د فلسفې تدریس کاوه، هغه وخت مرتجعینو دغه فلسفه نه خوښوله او بد یې ورته ویل د بل پلوه په مصر کې سید په دې هم متهم شوی ؤ، چې د اسماعلیه پاچاه پر ضد یې کودتا کوله، همدغسې د ده دغورځنګ ۳۵۰ نورغړي هم په دغه لیست کې شامل و، نوموړی غورځنګ چې د سید په مشری جوړ شوی ؤ، د مصر آزادي یې غوښتله په دې وخت کې انګریزانو غوښتل، چې پر سوډان باندې حمله وکړي او محمد احمدسوډاني یې تر فشار لاندې را وستلی ؤ، سید او ملګرو یې، چې د انګریزانو مخالفت او ممانعت کاوه. لیکن انګریزانو سید ته د سوډان د پاچهي وړاندیز وکړ، د انګریزانو صدراعظم لارډسالسبري سید ته وویل: چي موږ داعزم کړی دی، چې تا د سوډان پاچا کړو، سید جماالدین په ځواب کې ورته وویل: دا چې دغه دنده ماته را کوی، ډیر د حیرت او تعجب ځای دی.

محترمه لارډه اجازه راکړه، چي ستاسو څخه وپو ښتم، چې ایا تاسو د سوډان مالک یاست، چې هغه ته یو پاچا واستوئ ؟؟. مصر د مصریانو او سوډان د هغه یوه برخه ده .خلیفه چې اوس حقدار ګڼل کیږي ، په خپل ځان کې دومره قدرت لري، چې د فساد او فتنې اور مړ کړي، محترم لارډ!کوم اصلاحات، چې په سوډان کې غواړي هغه څله په ایرلینډ کې نه عملي کوې. چې د خپلې آزادۍ له پاره د هیڅ ربړ، زحمت او فداکارۍ څخه مخ نه ګرځوي، مصري مؤرخ محمود قاسم د سید جماالدین د فلسفې نظریو څیړونکی په خپل کتاب (جماالادین افغاني حیاته وفلسفه) کې لیکي: جماالدین افغانی دناشر کانکوف په بلنه په ۱۸۸٦م کې روسیې ته وبلل شو.او په روسیه کې هم ډیري لیکنې پاتې دي، چې نامتو مقالې یې عبارت دي له: د روسیې سره د انګریزانو اړیکې، په افغانستان کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

روانو پېښو علتونه، د افغاني حالاتو په باب څېړنې (ماسکوپاڼې ۱۸۸۷م کال اګسټ .)

سید په روسیه کې نژدې درې کاله تیر کړه او په یوه کال کې روسي ژبه په ډېر ښه ډول زده کړه، هغه یوکال په ماسکو ، ۱۸میاشتي په پترسبورګ ، کیف ، قفقاز کې تیرې کړې. سید په روسیه کې د ډیرو مهمو خلکو سره لیدنه کتنه وکړه ، لکه : د باند نیو چارو وزیر ګیرس، د آسیا د چارو اداري رئیس زېنیوف، جنرال زیختور، جنرال چیف سره، خو هغه وخت چې دریم الکساندر د روسیې امپراطور د سید په نظریاتو او د منځني ختیځ په باب د هغه په سیاسي تحلیل او خطابو وپوهیده او په دې هم وپوهیده، چې سید د روسیې د مسلمانانو په منځ کې پوره اعتبار لري، نو یې سید قصر ته وروغوښت او سید د انګریزانو او ایران د باچا په باب خپل شکایتونه ورته واضیح کړه ، او د انګریزانو په باب یې د هغه استعماري سیاست په سیمه کې څرګند کړ، خو د ایران په باب یې په هغه دولت کې د مشروطه غوښتنه وکړه؛ که څه هم د روسیې امپرا طور د انګریزانو په باب ورسره هم نظره ؤ، خو د ایران په باب یې نظر بیل ؤ؛ دا ځکه، چې الکسا ندر ویل چې هیڅ یو پاچاه نه غواړي چې خپل واک دې د خلکو په لاس ورکړي او ځان دې کمزوری کړي، خو په دې باب د سید نظر داؤ ؛ چې په دې کار د ایران پاچاه نورهم قوي کیږي او میلینونه ولسونه یې وشاه ته دریږي او یو قوي دولت د خلکو په ملاتړ ترلا سه کوي.

په پای کې سید د روسیې د دریم الکساندر څخه وغوښتل چې د روسیې د مسلمانانو د وضعې ښه کولو ته توجه وکړي .او هغو ته په خپله ژبه د درس او تعلیم زمینه برابره کړي، خپرونې ورته ازادې کړي،په خپله ملي ژبه اخبارونه او مجلې خپرې کړي. د دې څخه ورسته د روسیې واکمن سید په دې باندې وپوهاوه، چې د ده پاته کیدل د روسیې په خاوره کې یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامناسب او نا مطلوب کار دی.نو ځکه سید مجبور شو، چې د روسیې څخه ووځي.

د سیدجماالدین افغان نامتو پلویان په روسیه کې جاراله بیکوف، عبدالرشید ابرهیموف او نور ګڼل کیږي. د الموئید د (۱۹۱۳م) کال لومړۍ ګڼه د موسا بیکوف له قوله دغه وینا د سید را نقلوي: (زه د لودیځ هنر، تخنیک او پوهي ته ډیر درناوی لرم).

مړینه

کله چې سید ترکیې ته ولاړ په تر کیه کې د یوې سختې ناروغۍ سره لاس او ګریوان شو، چې په دې باب محمود طرزي د سراج الاخبار د شپږم کال په پنځمه ګڼه د ۱۲۹۵هـ ش د میزان پر ۲۱ نیټه د سید جماالدین افغان د وفات په باب داسي کاږي: چې د ستوني په یوه برخه کې چپ غوږته نژدې تر ژبې لاندې د سرطان خطرناکه او دردناکه مرغړۍ ورپیداشو، چې په لومړي سر کې ډیر خطرناکه نه بریښیده خو په ورسته کې دومره دردونکی شو، چې هر چا د سید په لیدو سره د هغه درد تصور کولای شو.سید د خپل درد په باب ډاکټرانو ته هم څه نه ویل خو په ورسته کې چې دردبیخي ډیر شو او ډاکټرانو وکته هغه یې کشف کړ، چې د سرطان خطرناکه ناروغي ده، پس له هغه چې د علامه سید جماالدین افغان دوستانو، محصلینو اوزده کونکو هغه ته د عملیاتو صلاح او مشوره ورکړه نوسید هم دې ته تیار شو چې عملیات وکړي، عملیات دوه ساعته دوام وکړه او لومړنی عملیات په پیروزۍ سره سرته ورسیدل، ټول دوستان یې خوښ شول او په دې عملیاتو کې ۱۲غاښونه اویوه برخه د خولې ورڅخه لیري کړل شوه. یوه اونۍ وروسته روغ شو او خپل دربار ته راستون شو، خو دبده مرغه پس له یوې اونۍ بیرته هغه ناروغي پری

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوګرځیده او تکلیفونه او کړاونه یې نور هم ډیر شول، مجبوره شو، چې بل عملیات ته ځان اماده کړي، خو څرنګه چې د سرطان ریښې ډیرې عمیقې وې نو په دغه پلا عملیاتو کې د نیمي ژبې دوهمه برخه ځیني غوڅه کړه او نتیجه دا شوه چې درې څلور ورځې ورسته دا لوړ نړیوال شخصیت د پنځوسو کلو په عمر په حق ورسید او د دې فاني نړۍ څخه یې سترګې د ابد لپاره پټې شوې (خوځینې په دې نظر دي چې سید ته یې زهر ورکړل او شهید یې کړ، روح دې یې ښاد وي پر ۹ د مارچ یې په ۱۸۹۷م کې د مشایخو په هدیره کې خاوروته وسپاره، څرنګه چې پر افغانانو خپل پوهان ګران دي نو یې د هغه مړی ۴۷ کاله وروسته په ۱۳۲۳ش کال خپلې خاورې ته راوړ او د کابل پوهنتون په انګړکې خاوروته وسپارل شو او هغه سیمه یې ټوله د ده په نوم ونوموله (جمال مېنه).

همدغسې د سید جماالدین پر قبر ډیرو نورو پوهانو او عالمانو ویرنې ویلې دي، چې د دې جملې څخه موږ د ګل پاچاه الفت د ویرنې یادونه کو، استاد الفت په خپل کلام او خوږه ژبه د لوی استاد سید جمالدین افغان په باب داسې لیکي:

ویرنه

پښتون سیده د شرق نامداره
د دین او علم د کور سرداره

رهـــــــبر د علم او معنا شوې
ړ نــــدو دپاره د لاس امسا شوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړه دنـــیا ته تا پیغامونه
نوي فکرونه ښه ښه خویونه

ستا په ښودنه ویښ انسانان شول
مشهور دنیا کې ستا شاگردان شول

روښان فکرونه ستا په بیان شول
ستا لـــه مشـــعله رڼا شو زړونه
ډ ک له حکمت نه ستا تعلیمونه

ته له دنیا کې وگـــــرځیدلې
په شرق او غرب کې ته ځلیدلې
چـــې په منبر به ودریـــد لـــې

له هر چاه پورته به ښکاریدلې
لـــه تا سره وو ډ یـــرتـــا ثیرونه
ور ته حیران وو ډیر عـا لمونه

دنیا ر ڼا شوه ستا لـــــه تنویره
ستا له تحریره ستا له ضمیره
و ښورول تا غافـل فـکرونه
څومره خواږه وه ستا بیانونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه افغاني د يوه سياسي مفکر په توګه

خـودی آموخت سید شرقیان را
خـــود آگه بود و دانا و فرهمند
به مـا بنمود راه خـــود شناسی
بــه هــم آواره‌گان را داد پیوند

علامه حبیبی

ذاکر جلالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیدجمال‌الدین افغان په نولسمه پېړۍ کې په اسلامي نړۍ کې د سیاسي اصلاحاتو او دیني متفاوت تفسیر هڅې کړي دي، چې له ده وروسته په تېره د شلمې پېړۍ پر مهال چې په اسلامي نړۍ کې چا د اسلامي حرکت غږ کړی او د اسلامي نړۍ د سیاسي اصلاحاتو هڅې یې کړي؛ په یو ډول نه یو ډول د علامه افغاني له افکارو او نظریاتو څخه اغېزمن شوي دي. افغاني له همدې امله په شلمې او یووشتمې پېړیو کې د اسلامي حرکتونو او عامو مسلمانانو ترمنځ ځانګړی ځای لري. په ۱۹۲۴م کال کې د خلافت له سقوط وروسته په مصر کې د حسن البنا شهید په مشرۍ د لومړني معاصر اسلامي خوځښت "اخوان المسلمین" بنسټ ډېره کېښودل شوه او له هغه وروسته چې په ترکیه، هند نیمه وچه، شمالي افریقا او نورې اسلامي نړۍ کې کوم خوځښتونه راپورته شوي، لږ تر لږه د مسلمانانو په یووالي یا د علامه له فلسفې سره سم په پان اسلامیزم کې خو هرو مرو اغېزمن دي. حتا نن هم چې ځیني اسلامي خوځښتونه مبارزه کوي او د اسلامي هېوادونو ترمنځ شته سیاسي پولې نه مني هم کېدای شي لږ تر لږه په دې برخه کې یې د علامه افغاني له فکره متاثره وبولو.

پر اسلامي یووالي سربېره، علامه په داسې پیر کې ژوند کړی و چې اروپا پېړۍ وړاندې په اتلسمه پېړۍ کې د کلیسا له ملاتړه په ګټه پورته کولو سره استبدادي شاهي نظامونه نړولي وو او د استبدادي واکمنۍ ځای یې ډیموکراتیک جمهوریت ته پرې ایښی و. داسې جمهوري نظامونه چې د خلکو له لورې ټاکل کېدل او استبدادي فکر یې د تل لپاره تر خاورو لاندې کړی و. اروپایانو نه یوازې دا چې په سیاسي برخه کې بدلونونه راوړل، بلکې د فکر او لید اساس یې د خرافاتو او د پاپانو د بې بنسټه ویناوو پر ځای پر عقل/رېشنلېزم او پوهې/ساینس ودراوه او دین یې له عقل او پوهې سره په ټکر کې وباله. اروپا د منځنیو پېړیو له نادودو وروسته د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړۍ ټولو اديانو ته د اسلام پـه ګډون هماغـه د کليسـايي عيسـويت نظـر خپل کړ. په ټوله کې اروپا د منځنيو پېړيو له تور تمونـو او د پاپـانو لـه يـوغ څخه ځانونو تـه د سـياسي، دينـي، فکـري او فرهنګـي اصلاحاتو لـه لارې نجات ورکړ او د يوې نـوې متمـدنې او پرمختللـې اروپـا د بنسـټ ډېـره يـې کېښوده. کله چې د علامه افغاني افکار مطالعه کـوو، دې ټکـي تـه متـوجې کېږو، چې سيد د اروپا له اصلاحاتو او پرمختګونو څخه متاثره و؛ خو دا يـو وچ تاثر او ړوند تقليد نه و، بلکې سيد له بل هر څه مخکـې اول خپـل ديـن او بيا يې خپله ټولنه پېژندلې وه او له دې وروسته يـې بيـا د خپـل ځـانګړي ديني درک او د ټولنې د اړتياوو په پام کې نيولو سره د حل لارو خبره کولـه. سيد هم غوښتل چې اسلامي نړۍ بايد هم د داخلي استبدادي نظامونو پر ضد او هم د استعمار پر خلاف مبارزه وکړي او د يـوه خپلـواک او لـه خپلـې خوښـې سره د سـم نظـام د بنسـټ ډېـره کېـږدي. سره لـه دې سـيد پـه اسلامي نړۍ کې د فکري ودې او فرهنګـي رشـد ارمـانجن و. نـن چـې پـه اسلامي نړۍ کې مصر تر نـورو اسـلامي هېوادونـو پـه فرهنګـي لحـاظ ډېـر غني دی يو لامل يې په مصر کې د سيد لس کلـن فرهنګـي انقـلاب ګڼلـی شو. لکه څنګه چې په افغانستان کې محمود طـرزي د ژورنـاليزم پـلار بالـه شي، دغسې سيد په مصر کې د نوي ژورناليزم باني ګڼل کېږي.

دلته يوازې د سيد پر سياسي هڅو او افکارو بحث کوو؛ ځکـه يـې د دينـي احيا او افکارو له برخې تېرېږو:

اسلامي يووالی يا پان اسلامېزم

سيد جمال‌الدين افغاني به چې کله مسلمانان ليدل چې د کورني او بهـرني استبداد تر يوغ لاندې ژوند کوي، ډېر به حساس شـو. د سـيد د ژونـد پـر مهال هم اسلامي نړۍ -لکه د اوس په څېر- په ګڼو هېوادونو وېشـلې وه او د اسلامي خلافت د ټوټې په ګډون په ټوله اسلامي نړۍ کې د يوه اختنـاق

(c) ketabton.com: The Digital Library

او استبداد وضعیت واکمن و. اسلامي نړۍ سره له دې چې په خپلو کې ډېر مشترکات لري؛ خو لا هم نه شي کولای چې د اروپايي ټولنې په څېر د يوې نسبتاً ټينګې اتحاديې څښتنه شي. د سيد د ژوند پر مهال په کوردننه د مسلمانانو د سياسي مشارکت له حق څخه په بشپړ ډول نټه کېده. که به د خپلواکۍ غوښتنې کوم غږ پورته شو، په ابتدايي حالت کې به خاموشه کړای شو. دا د سيد افکار او نظريات وو چې د مسلمانانو لپاره يې د سياسي ويښتيا او شعور هڅې وکړې، ليکل يې وکړل او د يوه نوي سياسي ويښتابه روح يې ورپو کړ.

سيد افغاني ګڼو اسلامي هېوادونو ته سفرونه وکړل او د ټولو حال او څورونکی وضعيت يې له نږدې وليد. سيد هر چېرته د پوهاوي پر خورېدا او د ويښتيا پر ارزښت ټينګار کاوه. سيد په سياسي، اجتماعي او فرهنګی ډګرونو کې د مسلمانانو د مشارکت پلوی و. ده غوښتل مسلمانان ويښ او له فرهنګي او سياسي تحولاتو له ارزښته يې باخبره کړي. افغاني د مسلمانانو د نجات لپاره د اسلامي يووالي، پان اسلاميزم يا "اتحاد بين المسلمين" نظريه وړاندې کړه او له هغې راهيسې پان اسلاميز د سيد له نامه سره تړل شوې نظريه شوه. سيد د خپلواکۍ له ټينګو ملاتړو څخه و تر څو مسلمانان وکولای شي بې له کومې وېرې خپلې موخې او اهداف په ګوته کړي. سيد د هند له مسلمانانو څخه غوښتل چې د پان اسلاميزم تر شعار لاندې د استعماري انګرېز پر ضد پاڅون وکړي او خپله ازادي ترلاسه کړي. اصلاً سيد پان اسلاميزم يا د مسلمانانو يووالی د مسلمانانو د ټولو ستونزو حل لار ګڼله.

که څه هم اسلام په خپله پر اسلامي يووالي باور لري او د مسلمانانو د عقيدې برخه د امت يووالی دی؛ خو دا چې ولې دا نظريه د سيد له نامه سره د پان اسلاميزم په نامه تړل کېږي، لامل يې دا دی چې سيد د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړني مسلمان مفکر په توګه د مسلمانانو د اتحاد هېر شوی اصل یو ځل بیا راژوندی کړ او د ستونزو د حل لار په توګه یې وګاڼه.

افغاني او په مصر کې نویتوب (ماډرنېزم)

اروپا له پنځلسمې-شپاړسمې پېړۍ وروسته ماډرنېزم ته له دین نه د تېښتې او بشپړ عقل ته د پناه وروړلو په موخه یو خوځښت پیل کړ. کله چې اروپایان په منځنیو پېړیو کې د کلیسا پاپانو د دین په نامه وځپل او له خپلې خوښې سره سم یې پر هغوی خپل واک وچلاوه؛ نو له دین سره یې عقده پیدا شوه او دین ته یې داسې تعریف وکړ چې له عقل او علم سره به په ټکر کې وي. اروپایان د دې پر ځای چې پوه شوي وای چې هغه څه چې پر دوی تپل شوي وو د دین په نامه د کلیسا د پاپانو خپلې خبرې وې، مګر اسلام بیا داسې کومه دوره په خپل تاریخ کې نه لري. په اسلامي نړۍ کې نویتوب یا ماډرنېزم بیا د اروپا له هغه سره تفاوت لري. په اسلامي نړۍ کې ماډرنېزم په دې معنا چې د خلکو د وروسته پاتې والي لاملونه په ګوته کړي او د دین، عقل، علم او روانې زمانې ترمنځ له دین نه د یوه پرمختللي فهم نه په ګټه پورته کولو سره د یوې پرمختللې ټولنې بنسټ کېږدي.

سید افغاني هغه څوک و چې په نولسمه پېړۍ کې یې په مصر کې د ماډرنېزم زړي وکرل او بیا یې نږدې شاګرد محمد عبده د خپل استاد (سید) کرل شوی نیال وپاله. افغاني په ۱۸۷۱م کال کې مصر ته سفر وکړ او هلته د لسو کلونو لپاره پاتې شو او د عصر-یتوب نظریې لپاره یې په فرهنګي ډګر کې عملي کار پیل کړ. د مصر د ماډرنېزم بحث پر دې ولاړ و چې د اسلام او نوې زمانې او نوو غوښتنو ترمنځ یوه همغږي منځ ته راوړي. عبده د خپل استاد (سید) په څېر په دې باور و چې اسلام -د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپايانو د باور پر خلاف- له نوې پوهې او نوو پرمختګونو سره په ټکر کې نه دى. دوى پر دې باور وو چې دواړه بنسټيز حقيقتونه سره همغږي دي. اسلام نه يوازې دا چې د علم پـر ضد نـه دى، بلکـې د علـم د پرمختـګ او ودې مرستندوى دى.

په اتلسمه پېړۍ کې -د نن په څېر- ډېـر مسـلمانان د غـرب د پرمختـګ او ترقۍ ړانده مقلدين شول او ګومان يې وکـړ چـې د لوېـديځ هراړخيـز تقليـد کولاى شي موږ هم د هغوى په څېر مترقي کړي؛ مګر ځينو سنتي علـماوو بيا د غرب د پرمختګ ترقي په يو مخيز ډول رد کړه؛ خو علامـه افغـاني بيـا په دې دواړو کټګوريو کې رانغى، بلکې منځنۍ لار يې خپله کړه. سيد نه د لوېديځ ړوند پليونى شو او نه يې هم د غـرب پرمختګونـه رد کـړل، بلکـې د غرب له نوې ټکنالوژۍ څخه يې دفاع وکړه او پر مسلمانانو يې لازمه وګڼله چـې د هغـوى ټکنـالوژي ترلاسـه کـړي او د خپلـې ترقـۍ کـاروان پـر روان کړي.

د استعمار پر ضد مبارزه

لکه څنګه چې مخکې يادونه وشـوه سـيد پـه يـوه وخـت کـې هـم د داخـلي استبداد پر ضـد او هـم د بهـرني اسـتعمار پـر خـلاف مسـلمانان پـاڅون او ازادۍ ته رابلل. سيد په ختيځ کې د ويښتيا له سرلارو څخـه ګڼـل کېـږي. سيد د غربي استعمار پر ضد د اسلامي يووالي له ټينګو پلويـانو څخـه و. د علامه په باور د مسلمانانو اتحاد کولاى شواى چې د لوېديځ استعمار مخـه ونيسي. د استعمار پر ضد د سيد سياسي مبارزه بې لـه وېـرې او ډار څخـه وه؛ بلکې استعماري برېتانيې تر بل هر حکومت څخه د سيد افکـار د ځـان پر زيـان ګڼـل؛ ځکـه بريتانويـانو د سـيد لـه افکـارو سره سـم د مسـلمانانو يووالى د ځان په ګټـه نـه بالـه. سـيد هـم پـر همـدې بـاور و چـې يـوازې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانانو یو ټینګ یووالی کولای شي د ټولو استعماري حکومتونو د ظلم او ناتار مخه ونیسي. سید چې د اسلامي یووالي غږ پورته کاوه د استعمار پر ضد یې د یوه قوي دیوال منځ ته راتګ هدف و.

د سید د افکارو اهمیت

د سید د افکارو اهمیت په دې کې دی چې په اسلامي نړۍ کې لومړنی مفکر دی چې په نولسمه پېړۍ کې یې د اسلام داسې نمایندګي کړې ده او اسلام یې لوېدیځوالو ته داسې وربښودلی چې اسلام له نوي ساینس او ټکنالوژۍ سره او نه هم له عقلانیت/رېشنلېزم سره کوم ټکر نه لري، بلکې د همدغو ارزښتونو د پاللو او پرمخ وړلو پلوی دی. اروپایان چې د کلیسا د محرف دین له واکمنۍ څخه ډېر ځورول شوي وو، ګومان یې کاوه چې اسلام به هم د اروپایي محرف عیسویت په څېر وي. سید ثابته کړه چې اسلام له هغه کلیسایي عیسویت سره په بشپړ ټکر کې دی.
بله خبره چې سید بیا هم په کې مخکښ دی، د اسلام او نوو پرمختګونو ترمنځ د همغږۍ ټینګول وو. دا هغه څه دي چې سید ډېر پخوا درک کړي وو او د دغو بحثونو پر اهمیت ښه پوهېده. داسې بحثونه چې که په رښتیني ډول اسلامي نړۍ خپل کړي او هضم کړي وای، د سید له وفات څخه پېړۍ وروسته به یې امت د نن په پرتله متفاوت وضعیت درلود.

ضمیمه

د علامه افغاني د افکارو او مبارزې په باب د افغانستان ستر لیکوال او مورخ ارواښاد پوهاند حبیبي یو ډېر جامع او هر اړخیز شعر ویلی چې د سید مبارزه او هڅې په کې په ډېر لوړ انداز خلاصه شوي دي. د دې لپاره چې د سید په باب د علامه حبیبي شعر هم دلته د دې لیکنې پلمه په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولګه کې خوندي شي، دا شعر د لیکنې په پای کې کټ مټ نقلوو:

مبادی ثلاثۀ سید

وحدت اسلامی

نمی‌دانم چگویم مرد حق را نوایش زندگانی ها به ما داد
"امام عصر" خوانم زانکه از نو به وحدت شرقیان‌را خوش صلا داد
دم گرمش چو انفاس مسیحا بدل گرمی و شور افزود جان‌را
به وحدت خواند مسلم را کزان‌رو فزاید ربط و الفت شرقیان‌را
چراغ مهر و وحدت کرد روشن زاستانبول تا هند و سمرقند
فزود از وی همانا رونق شرق نهال نفرت و کین را ز بین کند

جنگ با استعمار مغرب

خودی آموخت سید شرقیان‌را خود آگه بود و دانا و فرهمند
به ما بنمود راه خود شناسی به هم آواره‌گان را داد پیوند
به جنگ غربیان ما را صلا داد ز ضربش واژگون شد قصر افرنگ
نوایش گرم‌تر از نای رومی به شور آورد شرقی را پی جنگ
همو افزود رونق بزم ما را ز چهره زشت مغرب پرده بگشود
چو تیغ مرد سودانی بتابید باو جاهِد قُم افتلُ به فرمود
گلادستون ز ضرب کاری وی به خاک ذلت آمد اوفتاده
به جان ما فزود آن گرمی را که زاید در دل از دیرینه باده
به بزم ما سرود آن کهنه دستان دمی ما را بخود، باز آشنا کرد
برآمد مردِ حق از خاک کونر به کاخ غرب آشوبی به پا کرد

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنگ با استبداد

ملوکی را گزند جاودانی ازو شد خوارتر آئین بیداد
به شاه و مستبد دایم ستیزید همی گفتی ملوکی واژگون باد!
حمید و ناصر از وی لرزه بر تن هر انکو مستبد بدخوارتر شد
صدایش همچو رعد خانمانسوز به جان ظالمان همچون شرر شد
تو ای باد صبا از ما سلامی ببر بر خاک پاک سید حر
بگو از ما که ای سردار سادات! همی پندت بگوش ماست چون دُر

یادښت: په پورته مقاله کې له لاندې کتابونو استفاده شوې ده:

1- Political Philosophy (Muslims), Prof. Bakhtiar, Sawabi Univeristy,

2- Muslim Political Thought, Muhammad Aslam Chuodry

۳ - پیام عصر، د علامه حبیبي د اشعارو ټولگه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

راځئ سیدجمالدین افغان وپېژنو!

عبدالجمیل ممتاز

۱۳۹۳- ۲ – ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ ویښوونکی، د ختیځ فیلسوف، اصلاح کوونکی، د استعمار ضد مبارز، په اسلام کې د نوي رسانس پلار او ..... لقبونه دي، چې په نړیواله کچه سید جمالدین افغان ته ورکړل شوي دي.

دا سمه ده چې سید افغان د افغانستان بچی و، خو افکارو او هڅو یې نړیواله بڼه درلودله، د استبداد پر ضد یې ګام پورته کړی او د ټولو مسلمانانو د راویښولو لپاره یې خپل هېواد پریښی، تر څو هغوی ته د بیداری او اصلاح پیغام ورسوي.

ترکیې، عربستان، عراق، روسیې، هند، مصر، ایران، فرانسې او ... هیوادونو ته د سید افغان سفرونه له تر ټولو مهمو هغو څخه حسابیږي. په هغو هېوادونو کې یې ژور تاثیرات پریښي دي، ګڼ شمېر شاګردان یې روزلي او خپل افکار یې په لویه کچه ترویج کړي دي.

شیخ محمد عبده یو له هغو شخصیتونو څخه دی، چې د سید شاګرد او نږدې ملګری یې پاتې شوی، هغه یې په اړه داسې وایي: پلار مې راته داسې ژوند ډالۍ کړ، چې په هغه کې زه د خپلو دوو ورونو علي او محروس سره شریک یم، خو سید جمالدین بیا داسې ژوند راته بخښلی، چې په هغه کې زه د محمد(ص)، ابراهیم(ع)، موسی(ع)، عیسی(ع) او.... سره شریک یم.

همدارنګه کله چې فرانسوي فیلسوف ارنسټ رنان (۱۸۲۳ - ۱۸۹۲ م) له هغه سره مخ شو، نو وروسته یې بیا په اړه وویل: د هغه د فکر ازادي، لوی طبیعت او اغېزمن اخلاق، زموږ د خبرو اترو پر وخت زه داسې متقاعد کړم، لکه ابن سینا، ابن رشد او یا یو له هغو نامتو پوهانو څخه چې پنځه پېړۍ یې د انساني روح میراث عرضه کړ، بیا را ژوندی شوی دی.

خو افسوس چې دا ویښوونکی ستوری، مستبدانو او بخیلانو ونشوی زغملی، ډیر ژر یې د مرموزې دسیسې ښکار وګرځاوه او د یوې مشکوکې ناروغۍ له امله د ترکیې هیواد په استانبول کې یې له دنیا نه خدای پاماني

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړله، چې ټول عمر یې له (۱۲۱۷ ل - ۱۲۷۵ ل) پورې و. وروسته بیا په ۱۳۲۳ ل کال کې د هغه جسد له استانبول څخه کابل ته را وړل شو او د کابل پوهنتون په انګړ کې خاورو ته وسپارل شو.

سید جمالدین افغان په هیواد کې دننه زښت زیات بنیادي خدمتونه تر سره کړي دي. لکه: د سیاسي استقلال اعلان، په دربار کې د چارو اصلاح، له پردۍ ژبې څخه افغاني ژبې ته د هیواد نظامي او ملکي لقبونو او نومونو را اړول، د شمس النهار په نوم د ورځپاڼې خپرول (په لومړي ځل په افغانستان کې خپره شوه)، د (تتمه البیان فی التاریخ افغان) کتاب تالیف او نشر، د وزیرانو کابینه جوړول، د روغتون تاسیسول، د نظامي او حربي ښونځیو رامنځته کول، د حیواني کلینیکونو جوړول، د پسته خانې او کاروانسرایونو رامنځته کول، د تګ راتګ پر لویو لارو باندې د مسافر خانو ودانول او ملي ژبې (پښتو) ته د ټولو پام را اړول او ....

خو سره د دغو خدمتونو چې هغه د خپل هېواد افغانستان لپاره تر سره کړي دي، ځینې کسان یې بیا هم افغانی نه بولي، بې اساسه دلایل وړاندې کوي او د تشو ادعاوو له مخې یې خپل ګڼي.

راځئ سید جمالدین افغان وپېژنو! که څه هم دا موضوع ډېره شاربل شوې او خورا بحثونه وربانـدې شوي، خو بې ځایه به نه وي، چې پر همدغو بحثونو باندې لږ نور څه هم ور زیات کړو او په یوه مقاله کې یې راغونډ کړو.

د سید جمالدین افغان پر هویت باندې ولې ځینې خلک شک کوي؟ یا به یې په بربنډ ډول داسې ووایم: ولې د دغه افغان هویت د ځینو مغرضو کسانو لخوا پر ایران پورې منسوبیږي؟

زه خو وایم، چې د سید افغان هویت تر نورو روښانه دی، په هېڅ ډول نشي مبهم ګڼل کیدی، خو دا چې ځینې متعصب کسان یا ډلې، د قومي یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبني ویاړونو حرص اخستي او پر بل ملت باندې یې دا نه لوریږي، چې دغسې شخصیتونه ولري اوورباندې ویاړ وکړي، د بې بنسټه او کمزورو دلایلو له مخې داسې ادعاوې کوي، چې پرته له دوی نه نور هیچا ته هم د منلو وړ نه دي.

سید جمال الدین په اصل کې څوک دی؟

که څوک غواړي چې هغه وپیژني، نو هغه د افکارو او نظریاتو له مخې بشپړ نشي پېژندلی. ځکه د هغه هڅې یوازې د افغانستان لپاره محدودې نه وې، بلکې د ټولې اسلامي نړۍ لپاره یې د راڼه لمر په شان حیثیت درلود او په دې لټه کې و، چې اسلامي ملت ته په نړۍ کې ستر حیثیت ور په برخه شي او هغه مسلمانان چې لا هم غفلت او ناپوهۍ په خوب ویده ساتلي ول، هغوی را ویښ کړي.

راځئ د هغه هویت د هغه له اثارو، ویناوو او کورنیو نښانو څخه معلوم کړو! چې په ډېره اسانه توګه او له کوم سر خوږي پرته کولی شو د هغه د پېژندنې پایلې ته ورسیږو.

په نړۍ کې هیڅ داسې انسان نشته، چې په یوه ځانګړې سیمه کې دنیا ته نه وي راغلی او په یو ځانګړي قام یا کورنۍ پورې تړاو ونلري. هغه هم بیا داسې یو څوک چې د ژوند زیاته برخه یې د خپل هېواد او ملت د هوساینې، بیدارۍ او پرمختګ لپاره لګولې وي.

لومړی به دې خبرې ته راشو چې: ایرانیان د کومو روایاتو او ادعاوو له مخې سید جماالدین په ایران پورې منسوبوي؟

هغوی وایي: سید جماالدین په ایران کې د همدان په اسد اباد کې زیږېدلی، هملته څوانۍ ته رسیدلی، په نجف کې یې زده کړې کړې، د شیخ انصاري شاګرد پاتې شوی او د هغه په دستور یې د مسلمانانو د را

(c) ketabton.com: The Digital Library

وینښولو لپاره هند ته سفر کړی، چې په دغه ترخ کې افغانستان ته هم تللی دی. همدارنګه هغوی زیاتوي: هغه مصر، عراق، عربستان او نورو اسلامي هیوادونو ته د دې لپاره تللی، چې هلته مسلمانان سره متحد کړي او د خپلو مسوولیتونو پر وړاندې یې وپوهوي. تر څنګ یې یو بل ټکي ته هم اشاره کړې، چې سید ځکه خپل ځان افغان نومولی و، چې د هغه په هڅو او فعالیتونو کې د ایراني هویت له امله خنډونه رامنځته کېدل، نو ځکه یې ځانته د افغاني لقب غوره وباله.

هیڅوک د چا خوله نشي ورپټولی، هر څوک به هر څه وای. خو دا د دې معنا نه لري، چې چا څه وویل، بس همغه حقیقت یا واقعیت دی. هره وینا یا ادعا باید پر منطقي او معقول استناد ولاړه وي او ربښتیني شواهد ولري. داسې خو نشي کیدی، چې یو څوک سپین ته تور ووایي او د هغه له دې خبرې سره سم هغه تور شي.

د ایرانیانو پورتنۍ ادعاوې او روایتونه یې په هر صورت، خو د افغاني لقب په اړه یې چې کوم دلیل وړاندې کړی، ډېر د خندا وړ او نهایت کمزوری او بې اساسه دلیل دی.

وګورئ! د سید افغان مبارزه کوم جاسوسي فعالیت نه و، چې ګواکې ده د هغه هېواد (ایران) لپاره جاسوسي کوله او ددې په خاطر چې خپلو پټو اهدافو ته ورسیږي، ځان یې په پردي نوم نړیوالو ته ور وپېژاند. بیخي بې ځایه او ډېره ټیټه ادعا ده چې کوي یې. ولې یې ځان افغان نوماوه؟ کولی یې شوی چې هیڅ دا لقب د ځان لپاره غوره نکړي، آخر دغه لقب ته اړتیا څه وه؟ آیا په هغه وخت کې د افغانستان مناسبات له نورو هیوادونو سره د ایران په پرتله غوره ول؟ ولې یې په هغو نورو هیوادونو پورې ځان نه منسوباوه، چې د دوی په وینا هلته یې عمر ډېر تېر کړی؟ په داسې حال کې چې دوی پخپله وایي چې د سفرونو په لړ کې یې افغانستان ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم یو ګذر کړی دی. نو آیا د دوي دا دواړه ادعاوې په ښکاره توګه یوه بله نه ردوي؟

ایرانیان د سید په اړه اسناد ځیني اسناد هم وړاندې کوي، چې له مخې یې سید ایرانی بولي. تر ټولو مهم سند د (شرح حال و اثار سید جماالدین) په کتاب کې د میرزا لطف الله خان یوه لیکنه ده، هغه خپل ځان د سید جماالدین خوریی معرفي کوي او وایي چې هغه د همدان د اسد اباد دی. همدارنګه میرزا د سید ځیني تصویرونه چې ایرانیانو سره یې اخستي، ځیني لیکونه یې چې ځو تنو ایرانیانو ته استولي او په همدان کې د هغو ساداتو چې د سید جمال نیکونه یې ګڼي، د هغوی د قبرونو لوحې د حجت په توګه وړاندې کوي او له مخې یې ښه په زغرده سیدجماالدین د ځان ګڼي.

عجیب دلایل دي! نه به څوک د چا سره عکسونه اخلي او نه به هم څوک چا ته لیکونه استوي، کنه نو هویت به یې داسې وي لکه د سید جماالدین افغان. سمه ده چې هغه به هلته عکسونه اخستي وي، لیکونه به یې استولي وي، خو دا د دې معنا نه ورکوي چې ګواکې په اساس یې سید ایرانی شو. نه! سید افغان یوه نړېواله څهره وه، افکار یې یوازې پر افغانستان پورې محدود نه ول، بلکې د نړۍ ډېرو هیوادونو ته تللی او هلته یې زیات وخت تیر کړی دی، کیدی شي چې نورو هېوادونو کې یې هم دغسې نښې نښانې پاتې وي، نو آیا هغوی به هم را ولاړیږي او ادعا به کوي چې ګواکې سید د هغوی دی؟

د ساداتو د قبرونو لوحې یا هم ځان د سید جمال الدین خوری بلل او د ناصرالدین شاه قاجار په وخت کې د هغه د ایرانۍ ګذرنامې صادریدل، دا ټول داسې دلایل دي، چې نه واقعیت لري او نه هم دومره پوخ اساس لري، چې په مرسته یې ایرانیان دا ثابته کړی شي، چې سید جمال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایران دی.

لومړی دا چې د ګذرنامې په هکله زه سم نه یم پوهېدلی، یعنې څه؟ همدا چې د هغه د ایرانیتوب حکایت کوي؟ عجیبه ده، له ایرانیانو پرته نور هیڅوک هم دغسې څه نه مني. په داسې حال کې چې د سید افغان زیاتره اثار د هغه د افغانیت حکایت کوي، خو بیا هم دوی دغې یوې ګذرنامې ته ترجیح ورکړې او د نورو ټولو نړیوالو مورخینو شواهد او مدارک ردوي. آیا د یوې ګذرنامې په اساس د یو انسان ټول حقیقي هویت او ژوند دروغ ثابتېدلی شي؟ نه، هیڅکله نه.

بله خبره دا ده چې که له عقیدوي اړخه ورته وګورو او په ټوکه یې هم وانړوو، نو ښاغلی میرزا لطف الله خان پخپله ادعا کې دروغجن نه دی، ځکه د هغه مور د ده پخپل حساب باندې د سید افغان خور کیږي او دا خو طبیعي ده، چې ټول مسلمانان سره خویندې ورونه دي او هغه ده چې میرزا صاحب په نره ځان د سید افغان خوری ګڼلی شي. که داسې یې هم څوک نه مني، نو دا ځواب د پوښتنې په ډول هم وړاندې کیدلی شي. هغه دا چې که افغانان دا ادعا وکړي، چې سید جماالدین د میرزا لطف الله خان ماما دی، نو له کوم دلیل پرته میرزا د افغانستان دی. آیا د هغوی تر ادعا به دغه ادعا پیاوړې او منطقي نه وي؟ په داسې حال کې چې د سید پاتې کورنۍ په افغانستان کې ده او که ځیني غړي یې په بهر کې هم دي، نو ټول یې ځانونه د افغانستان ګڼي.

دغه راز هغوی د ساداتو د قبرونو لوحې یادوي او وایي، چې د سید افغان نیکونه په ایران کې ښخ دي.

عجیب قضاوت دی، دا ښه ده، چې سید په ترکیه کې وفات شو، هلته د لنډې مودې لپاره خاورو ته وسپارل شو او بیا وروسته په ۱۲۸۴ ل کال کې د هغه جسد کابل ته را انتقال شو. کنه که په ایران کې دفن شوی وای،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيا نو خداى خبر كه افغانانو ته د هغه په اړه د خبرو كولو حق هم چا ورکړی وای.

د حيرانۍ ځای همدا دی، چې نه سادات دومره وړه کورنۍ ده او نه هم په يوې سيمې يا هېواد پورې محدوده پاتې شوې ده. په زياتو هېوادونو کې سادات استوګن دي، دا نو په دې مفهوم نه ده، چې ګواکې سادات يوازې په ايران کې دي او چې په بل ځای کې وي، نو هغوی ټول د ايرانيو هغو لمسيان دي.

په رښتيا هم د سيد افغان د نيکونو قبرونه هلته دي کنه؟ په دې اړه نامتو مورخ عبدالحی حبيبي په ډېر واضح ډول دغه موضوع روښانه کړېده. هغ پخپل کتاب (نسب و زادگاه سيد جماالدين الافغاني) کې په دې اړوند خورا پراخ تحقيق کړی او دا يې څرګنده کړې چې د سيد جمال پلرونه د همدان له ساداتو سره د خپلوۍ اړيکې درلودې. هغه پخپل دغه اثر کې داسې وايي:

د سيد جمال الدين د پلار سيد صفدر او د هغه د تربرونو (د سيد نظيف زامنو) تر منځ د فيوډالي سياليو له امله اختلافات پيدا کيږي، چې په پايله کې د سيد نظيف زامن وربانديې غالبيږي او سيد صفدر دې ته اړ کيږي، چې د کونړ بطن (پشد) پريږدي او د کوز کونړ په جنوبي برخه کې د شېرګر (اسد اباد) په نوم کلي کې د صفدري په نوم يوه کلا ودانوي. شېرګر او صفدري چې له جلال اباد سره ۵۰ کيلو متره واټن لري، تر اوسه پورې هم په همدغو نومونو ياديږي.

د سيد صفدر پلار سيد علي له دې امله په همداني شهرت درلود، چې هغه زيات وخت په همدان کې تېر کړی و، خو اوس د کونړ په (دونهي پشد) کې دفن دی او خلک يې د شاه همدان زيارت بولي.

سيد محمود پاچا د سيد صفدر تربور او د وزير اکبرخان زوم و، چې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت کې د کونړ مطلق واکمن شو، سید صفدر د دې لپاره چې له درباري دسیسو څخه په امن کې پاتې شي، خپلې کورنۍ سره د حج په نیت مشهد ته لاړ او له همغه ځایه یې د همدان په اسداباد کې د قاضي میرشرف الدین حسیني کورنۍ سره ځکه خپښي او خپلوي وکړه، چې پلار یې له وړاندې نه ورسره اشنایي درلوده.

دا چې د سید ورو مسیح الله، طیبه بیگم، مریم او نور خپلوان یې په همدان کې پاتې شول، نو هلته د قبرونو د لوحو خبره چې کیږي، هغه د همدغو خویندو او ورور اولادونه دي، چې موږ د تېر تاریخ په اوږدو کې دغسې په سلگونو افغانۍ او ایرانۍ مهاجرې کورنۍ ښودلی شو.

حبیبي صاحب په دې اړه زیاتوي: د سید جماالدین نیکه سید علي چې د حرمین زیارت ته روان و او لاره یې پر همدان ورسپره وه، نو یوه موده هلته پاتې کیږي او د همداني اسداباد، ساداتو سره اشنا کیږي. بیا چې کله سید علي بېرته کونړ ته راستنیږي، په همداني یا د همدان شاه په لقبونو شهرت مومي.

استاد حبیبي وایي: شېرگر د سید جماالدین افغان زیږنځای دی، خو دا چې سید خپلو عربي، ترکي، غربي او ایراني شاګردانو ته ویل چې: (زما زیږنځای په افغانستان کې د کونړ اسد اباد دی)، نو مراد یې همدغه شېرگر و، چې دري ژبو هم اسداباد یاد کړی دی او تر اوسه یې هم همغه پښتو نوم لا پاتې دی. ځکه چې په دغو ټولو سیمو (کونړ او کامه) کې خلک په پښتو ژبه خبرې کوي او اسد اباد هم د پښتو شېرگر ژباړه ده.

جناب حبیبي د سید د خوري په اړه هم داسې وایي: د ایران معاصر نامتو محقق علامه محمد قزویني هم دا خبره کوي، چې دغه ادعاگانې له سره د منلو وړ نه دي، چې د اسداباد یو تن چې ځان د سید خوری بولي او څوکاله وړاندې یې په دې اړه یوه رساله هم خپره کړې او د هغه د کورنۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

غړي يې، د ده پر باور چې اوس هم د همدان په اسداباد کې دي، يو- يو ياد کړي دي.

ښه نو، له دې سره - سره افغانان نور کوم شواهد او مدارک لري؟ چې له مخې يې په خپله ادعا کې رښتيني وي؟

هو، تر ټولو مهم مدرک پخپله د سید له خولې اقرار دی، چې پخپلو اثارو کې يې ځان افغانی بللی دی. لکه، په عروة الوثقی کې يې ليکلي دي: (الافغان و هی اول ارض مس جسمی ترابها). همدارنګه غلام حسين موسوي پخپل کتاب کې د هغه له خولې داسې وايي: (اني اخطرت لترک بلادی الافغان مظطربة بها الاهواء والاغراض).

يو بل مهم ثبوت يې دا دی، چې له ايران پرته نور ټول هيوادونه هغه د افغاني په نوم پيژني او هويت ته يې د افغاني په حيث قايل دي. په ځانګړې توګه ترکيې، عربي هيوادونو او لوی هند د افغاني په نوم ياد کړی او د افغانستان بچی يې بللی دی. همدا راز د نورو هيوادونو مورخينو او پخپله ځينو ايرانيانو (مدرسي چهاردهی، ابراهيم صفايي، شيخ عباس قمي، سيد محمد علي استانه او ...) هم سيد د سيد صفدر زوی او د افغانستان له يوې غنمې کورنۍ څخه بللی دی.

شيخ محمد عبده د سيد افغان په ژوند ليک کې ليکي: (سيد د کونړ په اسد آباد کې (۱۲۵۴ هـ ق) دنيا ته راغلی دی.

همدغه خبره ګڼ نور کسان هم کوي: عبدالقادر مغربي، مصري ليکوال جرجي زيدان، محمد فريد وجدي، د سيد افغان شاګرد اديب اسحاق، د تفسير المنار ليکوال سيد محمد رشيد، محمد پاشا مخزومي، سيد حسين شيرازي، ډاکټر عثمان امين او ...

دغه شان د (مقام جماالدين افغاني) په کتاب کې چې د هندي ليکوالانو مقالې پکې راټولې شوي، سيد جمالدين يې د افغانستان ګڼلی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

امریکايي استهوارډ لوټروب هم د خپلو دلايلو په ذکر کولو سره هغه افغان بللی او ويلي يې دي چې د کنړ په اسد آباد کې زيږيدلی دی.ذ

نورې ټولې خبرې او دلايل پر خپل ځای! لکه څنګه چې مو د دغه بحث په لومړي سر کې د سيد افغان بنيادي خدمتونو ته اشاره وکړه، چې په افغانستان کې يې تر سره کړي دي، نو په روښانه توګه د هغه دا خدمتونه د دې ګواهي ورکوي، چې هغه له افغانستان پرته د بل هيڅ ځای نشي- کيدی. دا په دې معنا چې پردی سړی هيڅ وخت دومره خدمتونه يو پردي هيواد ته نه کوي او نه هم د دې چانس ورکول کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سيدجمال الدين افغان ستاينه

ليکوال: سيد اصغر هاشمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ميندې راوړي ډېر زامن ډېر اولادونه
يو يا دوه يې افلاطون يا سکندر شي
د خلقت لـه کارخـانې نـه کلـه کلـه
په جهان پيدا يو بل شانې بشر- شي

د منځپانګيز او محتواييز جوړښت له مخې د استاد الفت شعري کليات ډېرې په زړه پورې ستاينې لري، چې د سيدجماالدين افغان په ستاينې کې يې دوې تهيديه ډوله شعرونه ويلي دي.
د استاد الفت د ستاينو مهمه ځانګړنه دا ده، چې د ممدوح يادونه د تملق په ډول نه کوي او د هغه چا ستاينه کوي، چې په حقيقت کې د ستاينې وړ وي.
که چېرې د يو کس مدح او ستاينه د هغه د علم، پوهې، شاعرۍ، ليکوالي، ښو اخلاقو او خدمتونو په نظر کې نيولو سره وشي او هغه په ښه نوم ياد شي، دې ته ستاينه وايي.
پښتو ادب کې د ستاينې او مدحې تحريري او ليکل شوې لاس ته راغلې بېلګه په لرغونې دوره کې د ښکارندوی غوري ستاينه او مدحه ده.
دغه ستاينه د قصيدې په فورم کې ويل شوې ده او په پښتو ادبياتو کې لومړنۍ ستاينه او دويمه تحريري او ليکل شوې قصيده ده.
ښکارندوی غوري د سلطان غياث الدين غوري او سلطان شهاب الدين غوري په ستاينه کې خپله قصيده ليکلې ده.
د يوې خبرې يادونه ضروري ده، چې د نړۍ په ادبياتو او پښتو ادبياتو کې له تحريري ادبياتونه د شفاهي او ولسي ادبياتو تاريخچه او شاليد پخوانی دی، د محتوا او منځپانګې له مخې که موږ هر ډول تحريري او ليکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي شعرونه لرو، له دې څخه دمخه د ولسي شعرونو ډېرې داسې بېلګې لرو، چې د امکان تر حده به یې تاریخ پخوانی وي.

پښتو ادب کې ډېرې ستاینې او مدحې د ټپو او لنډیو پـه شـفاهي او ولسي ژانر کې شته، چې ډېر امکان لري، تر ښکارندوی غوري پخـوا ویـل شـوي وي، خو د تحقیق او څېړنې د مېتودولوژي د اساساتو پر بنـا بایـد د څېړنـې بحث له لاس ته راغلو هغـو مـوادو ځینـې پیـل شي، چـې لیکـوال، د لیکلـو وخت او لاس ته راغلي منظومه او منثوره بېلګه څرګنده وي.

د استاد الفت ستاینې دومره پـه زړه پـورې دي، چـې د هـر ممـدوح د ژونـد ټول انځور په یوې لنډې ستاینې کې ځای کړې او د سـړي زړه نـه کېـږي، چې د هره سـتاینې څـو انتخـابي بیتونـه راوړي، ځکـه د ټـولې سـتاینې پـه راوړلو هغه ممدوح ډېر ښه پېژندل کېږي.

استاد د نابغه سید جمال الدین افغان ډېره په زړه پـورې سـتاینه کـړې ده، چې په کلیاتو کې یې ساری نه لیدل کېـږي او زمـا پـه پوهـه پـه لرغـونې او دویمې دورې کې د کس (شخص) په ستاینه کې یوله بې جـوړې سـتاینې ځینې دی، چې څو بیتونه یې دا دي:

بې حسابه څاځکي توی په بحر و بر شي
لــه لکونــو کروړونــو یــو ګــوهر شي

رنګ په رنګ ګلان پیدا شي غرو رغو کې
پـه کـې یـو نـیم د لیلـی پېکـي تـه ورشي

مرغلـــرې ډېـــرې وځـــي لـــه دریابـــه
ځینـې ځینـې ښـکلو پېغلـو تـه زیـور شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ستاینې په څو وروستیو بیتونو کې داسې وایي:

د خلقـــت لـــه کارخـــانې نـــه کلـــه کلـــه
پـــه جهـــان پیـــدا یـــو بـــل شـــانې بشرــ شي

چـــې رڼـــا یـــې پـــه ملکونـــو کـــې خپرېـــږي
ټـــول عـــالم لـــره څرګنـــده لکـــه لمـــر شي

د کـــونړ د لـــوړو غرونـــو پـــه لمـــن کـــې
نابغـــه فرزنـــد پیـــدا د ســـید صـــفدر شي

پښـتنه مـور هسـې زوی واخـلي پـه غېږ کې
چـــې د دهـــر او جهـــان نـــامي پسرـــ شي

ډېر پوهان ورته سر ټیټ پـه شـاګردی کـړي
ډېر شاهان یـې پـه تعظـیم مخـې تـه ورشي

همېشـــه یـــې قـــدر کېـــږي پـــه عـــالم کـــې
څوک چې لوی پـه علـم و فضـل او هـنر شي

هسـې نـوم هسـې نشـان یـې شي پـه برخـه
چـــې لـــوی فخـــر د ملـــت او خپـــل ټـــبر شي

استاد ګل پاچـا الفـت چـې د چـا سـتاینه کـړې ده، د هغـه پـه اړه یـې پـوره معلومات او مطالعه درلوده، دده پورته راغلـې سـتاینه پـه دې دلالـت کـوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دې سيد جمال الدين افغان ډېر ښه پېژنده.

استاد ګل پاچا الفت د سيد جمال الدين افغان په باب يوه بله ستاينه هم لري، چې په کلياتو کې د (پښتون سيده) په نامه داسې راغلې ده:

پښتون سيده، د شرق نامداره
د دين او علم، د کور سرداره

تللى وې چېرې، د څه لپاره
د چا له غمه وې ناقراره

توره تياره وه، مړه اولسونه
راپاڅول تا، ويده قومونه

دنيا رڼا شوه، ستا له تنويره
جهان خبر دى، ستا له تاثيره

حق سر اوچت کړ، ستا له تقديره
ستا له تحريره، ستا له ضميره

وښورول تا، غافل فکرونه
څومره خواږه و، ستا بيانونه

استاد الفت په علم او ادب مين و او ډېرې ستاينې يې د هغو عالمانو، شاعرانو، ليکوالانو او پېژندل شوو او تلپاتې څېرو او اشخاصو په اړه دي، چې خپل ولس او نړۍ ته يې خدمتونه کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت د ستاینو کامیابي په دې کې ده، چې د هر کس د ژوند په نظر کې نیولو سره دده یادونه یې کړې ده او لوستونکی او اورېدونکی دا فکر کوي، چې استاد ددې هر شخص په باب پوره معلومات درلود. رښتیا هم استاد الفت د ډېرې ښې مطالعې څښتن دی.

د استاد الفت ستاینې په پښتو ادب تاریخ کې بې جوړې او بې سارې ستاینې دي، دی د ځینو درباري شاعرانو په ډول ستاینې نه دې کړې، د دې ستاینې پرځای او پښتو ژبې کې د ستایلو وړ دي.

ماخذونه

1. هاشمي،سیداصغر،پښتوژبې ادبي سرلاري، گودرخپرندویه ټولنه، جلال اباد،۱۳۹۰ ل کال .
2. حبیبي،پوهاندعبدالحی،دپښتوادبیاتوتاریخ،لومړی اودویم ټوک، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور۱۳۸۴ ل کال .
3. هاشمي،سیداصغر، د پښتو نظم تاریخ(لومړی او دویمه دوره)، مومند خپرندویه ټولنه، جلال اباد، ۱۳۹۳ ل کال.

شهرت، ننگیال، د الفت مرغلرې، دانش خپرندویه ټولنه، پیښور، ۱۳۸۷ ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شرق د نابغه ملیت او آندونه!

شیخ الاسلام شهید الحاج سیدعلامه جمال الدین حسیني افغاني رحمة الله وعلیه،

لیکوال: عبدالغفار جبیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر داسې ستر شخصیت باندې لیکل زما په شان د حقیر کار نه دی، دا ځکه چې د شرق پردې ځلانده ستوري باید سترپوهان او سترې هستۍ لیکنې وکړي، خو بیا هم د مخلصو ملګرو د امر د اطاعت له کبله پردې ستر انسان باندې یو څو کربنې اضافه کوم.

سیدعلامه جمال الدین افغاني رحمة الله علیه د اسلامي نړۍ رغښت، نوښت، د اسلامي نړۍ وحدت، د آزادۍ ولولې او د اسلامي امت سمبالښت ستره ارزو وه، دی تکړه سیلاني، مدبر، عالم، فصیح، چارپوه، هوښیار، ځیرک، ذهین، د اسلامي فکر او بصیرت څښتن ؤ، ده تل کوښښ کاوه چې ټول هغه شوم پلانونه، چې د اسلامي نړۍ پر خلاف جوړیدل هغه ړنګ کړي، دی تل د هیواد پالنې او اسلامي ولولو څخه برخمن ؤ، هغه تل د عیسایي اروپا، انګریزي ښکیلاک او امپرالیزم په خلاف تر مرګه پورې نه ستړي کیدونکي هلې ځلې وکړې، هغه د اسلامي نړۍ د اوسنۍ ویښتیا ستر بنسټ ایښودونکی او امام دی، د لاتهراپ استاډرډ په وینا، جمال الدین افغان لومړی مسلمان ؤ، چې د لودیځ د نیواک راتلونکي خطرونه یې په ښه توګه سره محسوس کړه، او خپل پاته عمریې پردغې خطرې باندې د اسلامي نړۍ په پوهولو لګیا وه، او انګریزان ځنې ډاریدل،ایډورډجي براؤن، د ده په هلکه وایي: علامه د اسلامي هیوادونو د ویښتیا لپاره ډیر سترکارونه وکړه او د لودیځو هیوادونو د ښکیلاک پرضد یې د یو بل د یووالي بلنه ورکړه، هانس کهان د ده په هکله وایي: علامه افغاني ان د هغه مخالفینو د ده سترتوب مانه، هغه یو اغیزمن ویناکوونکی، علمي پانګه، سم اند او مذهبي سپڅلتیا لرله، له همدې کبله هغه د نوي ختیځ تر ټولو لومړی بلېنده وال جوړکی.

حضرت مولاناپیرذوالفقاراحمد نقشبندی صاحب په خپل کتاب (خطبات فقیر، ټوک۲ پاڼه ۱۶۱) کې د علامه و جهاد ته اشاره کړې ده او دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکي: کله چې په افغانستان کې د جهاد خبره راغله نو سيدجمال الدين افغاني رحمة الله عليه تر ټولو لومړی داګام پورته کړ دا ځکه، چې دی شيخ د طريقت ؤ.

سيد جمال الدين افغاني رحمة الله عليه اصلي مليت:

دروند ورور زاهد جلالی صاحب هم پردې موضوع ښکلې مقاله (ستر شخصيت اوسپک تورونه) ليکلې، زه غواړم، چې پردې موضوع يو څه نوره رڼا هم واچوم، هغه له دې کبله، چې ايرانيانو ډيرکتابونه، مجلې، مقالې، جريدې او ويب پاڼې په دې هکله مهيا کړي، چې سيدعلامه جمال الدين افغانی رحمة الله عليه ايرانی دی او افغانی نه دی.

د ده پر افغانيت خپله د علامه سيدجمال الدين افغانی رحمة الله عليه خپله ويناوې او ليکنې شته، د ده د تکړه او مخورو شاګردانو تائيد شته او نړيوال هم ورسره په يوه خوله دي.

۱: علامه سيدجمال الدين افغاني د خپل ځان په هکله وايي:

د علامه افغاني يوه تکړه شاګرد برهان الدين قليج خان د خپل نامتو استاذ په هکله ليکی: يو ځل ما وحضرت استادته وويل، چې: ځينې خلک تا ايرانی ګڼي؛ د دې سبب څه دی؟

نو هغه وفرمايل چې: زه د کنړ د سيدانو له مشهوري کورنۍ څخه يم او په ۱۲۵۴ کې په افغانستان کې زيږدلی يم، د شيخ جمال الدين په نامه يو بابي مبلغ د ايران اوسيدونکی ؤ اوکوم ځای ته، چې زه تللی يم هغه هم تللی ؤ له دې امله ځيني وګړي په غلطه ماشيخ جمال الدين ايرانی ګڼي مګر دا ګومان ډير ناوړه، نه منونکی او سر تر پايه ناسم اوګرسره درواغ دي زه هيڅ کله ايرانی نه يم بلکې افغان يم اوټول افغانان ما ډير ښه پيژني.

۲: علامه سيدجمال الدين افغاني پخپله په عروة الوثقی جريده کی داسی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي:
الافغان و هي اول ارض مس جسمي ترابها
ژباړه: دا(افغانستان) لومړۍ هغه ځمکه ده، چې زماوجود، دې خاورې مسحه کړی دی.
۳: غلام حسین موسوي پخپل کتاب کې ليکي، چې : سیدجمال الدین افغاني ويل:
اني اخطرت لترك بلادي الافغان مضطربة بها الاهواء و الاغراض.
ژباړه: زه مجبوره شوم ، چې خپل افغان وطن پـه داسـې حال کې پريږدم چې په دې وطن باندې شخصي اغراضو او تمايلاتو لوبې کولې.
۴: علامه سیدجمال الدین افغاني پخپل کتاب (تتمة البيان فی تاريخ الافغان) کې ليکي، چې زه د افغانستان يم او افغان يم.
د علامه شاګردان، ملګري اونور... د ده په هکله څه وايي؟
۵: خپله ايرانيان دا مني، چې هغه افغان ؤ، په دې کې مدرسي چهاردهي، ابراهيم صفايي، شيخ عباس قمي، سيد محمد علي آستانه او نور ايرانيان علامه د سیدصفدر څوی او افغاني بولي.
٦: مفتي محمدعبده د سیدجمال الدین افغاني ځانګړی ملګری او ډير پياوړی شاګرد ؤ هغه د علامه افغاني فارسی رساله (حقيقت مذهب نيچري ونيچريان) وعربي ته ژباړلې او په سريزه کې يې ليکي: سیدجمال الدین افغاني د افغانانو د هيواد په يوه مخوره کورنۍ پورې اړه لري.
۷: د علامه افغاني او محمد عبده نامتو شاګرد سید رشيد رضا مصري د(المنار) چلونکی پخپل تاليف (تاريخ الاسلام)کې ليکلي دي: سیدجمال الدین افغاني د اسعدآباد په نامه د کنړ د سيمې پـه يـوه کوچني کلي کې پيداشوی دی.
۸: د علامه يـو بـل پياوړی شاګرد اميرشکيب ارسلان پـه خپـل کتاب

(c) ketabton.com: The Digital Library

(الحاضرالعالم الاسلامی) کې پردې موضوع اوږدې خبرې کړې دي اولیکی: سیدجمال الدین افغاني د افغانانوپه هیوادکې دکنړپه سیمه کې پیداشوی دی.

۹: نامتومصري ادیب جرجي زیدان په (مشاهیرالشرق) کې لیکي: سیدجمال الدین افغاني د اسعدآبادپه نامه په یوه کلي کې، چې دکنړ د اړوندو کلیو څخه دی پیداشوی دی.

۱۰: یو بل مصري ادیب عبدالرحمن رافعي په خپل تالیف (تاریخ حرکت قومي) کې لیکي: سیدجمال الدین افغاني د اسعدآباد په نامه په یوه کلي کې پیداشوی دی، د اکلی دکابل دکنړ په سیمه کې پروت دی.

۱۱: همدارنګه ابراهیم مصطفی الوکیلي په خپل کتاب (مفاخرالاجیال) کې لیکي:

سیدجمال الدین د اسعدآباد په قریه کې، چې د کنړ یوه سیمه ده پیداشوی دی.

۱۲: د علامه افغاني د لیکنو د مجموعې (عروة الوثقی) اوډونکی مصطفی عبدالرزاق د کتاب په سریزه کې پردې مسألې ژورې خبرې کړې دي اولیکي: سمه خبره داده، چې سیدجمال الدین افغاني افغان دی اوهمداخبره علامه هم کړې ده.

۱۳: ولفرډبلنټ د سیدجمال الدین افغاني مخلص دوست اوملګری ؤ او د علامه افغاني په هلو ځلو کې یې کارنده برخه اخیستې وه هغه په خپلوکتابونو(History of the British occupation of Egypt) او نورو کتابونو کې لیکلي دي، چې سیدافغاني دی او په افغانستان کې پیداشوی دی.

۱۴: هانس کهان د(History of Nationalism in the East) کې لیکي:

خپله سیدویلي دي، چې زه په ۱۸۳۸ میلادي کال کې په افغانستان کې پیداشوی یم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵: چارلس ایډمزد(Islam and Modernism in Egypt) کې لیکلي دي:
سیدعلامه افغاني دافغانستان د اسعدآباد په نامه په یوه کلي کې پیداشوی دی.
۱٦: د افغاني د افغانیتوب لپاره همدابس ده، چې دی په خپله هرځای افغاني ؤ، هم په ترکیه کې، هم په مصرکې، هم په فرانسه کې، هم په روسیه کې، هم په ایران کې اوهم هرځای...
۱۷: سید علامه افغاني یو مهر د مربع په شکل سره درلودی، چې پرخپلو ټولو لیکنو باندې یې واهه د دې مهرپه هکله په آریانا دایرة المعارف کې لیکلي دي:
په ۱۸٦۵ میلادي کال کې سیدله مشهده وځي او تهران ته ځي اوله همدې وخت نه یې ادبي علمي رسالې په خپل قلم رانقلوي اوپرې لیکي:
((جمال الدین الحسینی الاستنبولی الافغانی الکابلی)) اوخپل مربع مهر وربادې لګوي.
که ودې مهرته وکتل شي نو د ده په هغه وخت کې نسبت د ایران څخه استانبول لاورته قدرمن ؤ، دا ځکه چې په هغه وخت کې استانبول د اسلام مرکزؤ، ده خپل ځان کابلی په دې باله چې کابل مشهوره ؤ اوکنړ داسې شهرت نه درلودی او بل د اچې کنړو کابل ته نژدې ؤ، او افغاني ځان په دې بولي، چې افغان دی، نوکه چیرې دی ایرانی وای نوپکار داوه، چې د افغاني پرځای یی ایرانی لیکلي وای.
۱۸: کله چې دعلامه سیدافغاني په ژوندکې ده داګنګوسې واوریدلې چې خلک وده ته ایرانی وایي نوله دې مودې راهیسې یې کابلی اواستانبولی لیری کړ اوتل یی دخپل نامه سره افغانی لیکه.
۱۹: د علامه سیدجمال الدین افغاني رحمة الله علیه ملیت او جنسیت لاهغه وخت ښه په بین المللي دول سره معلوم شو، چې کله په (۱۹۴۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ميلادي كـال كـې دده جسـد د تركيـې څخـه دافغانسـتان و مركـز كابـل تـه راوړل شو او هلته د كابل نړيوال پوهنتون ترڅنگ د علي اباد په منطقه كـې خښ كـړل شـو. هلتـه ولـې ايـران دعـوه نـه كولـه؟ داځكـه، چـې ايـران پوهيدی،چې هغه افغاني دی.

۲۰: شارل آدمس په خپل كتاب (الاسلام والتجديد) كې ليكي:

سيدجمال الدين د افغانستان كابل ته نژدې په اسعدآبادكې پيداشوی دی.

سيد علامه جمال الـدين افغـاني رحمـة الله عليـه تـل كوښـښ كـاوه، چـې اسلامي امت دغربي عيسايي ښكيلاک پـه مقابـل كـې يومـوټی كـړي اونـه ودې ته توجـه نـه وركـول چـې داخـوک دی؟ دكـوم ځـای دی؟ سـيد چـې د هرځای دی دا د هغه په شخصيت اوسترتوب كـې كـوم تغيـر او تـوپير نـه راولي د هغه خپله وينادە:

((هيچ احتياج به اين نـدارم كـه خودرابـه يـک ملتـي نسـبت دهـم هرملـک ملک ماست كه ملک خدای ماست))

هغـه داسـلام پرنـړۍ والـو بنسـټونو قايـل ؤ، هغـه د ټـولې اسـلامي نـړۍ لارښـوونه كولـه هغـه د مسـلمانانو دويښـتيا، سـياسي ازادۍ اود ديـن دپياوړتيالپاره هلې ځلې كولې.

علامه سيدافغاني رحمة الله عليـه د ژورنـاليزم پـه ډگـر كـې د اسـلام دفـاع كوله.

علامه سيدافغاني داسلام ضد فكري او وسلواله جگړه نشـوای زغمـلای او تـل يـې كوښـښ كـاوه، چـې كلـه بـه سـيدهرځای ولاړی نـو هلتـه بـه يـې اخبارونه او جريدې چاپولې، ټولنې به يـې جـوړولې، ډلـې بـه يـې جـوړولې، گوندونـه بـه يـې تأسـيس كـول، پـه دې هلوځلـوكې يـې هرځـای د جريـدو اواخبارونوبنسټ كښيښود، افغاني تل غوښتل، چـې تـل اسـلامي امـت پـه فكري اسلامي روزنې سره سمبال كـړي، دوی ويښ كـړي،او د ښـكيلاک

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مقابل کې يې يوموټی کړي، دی داخبارو په هکله وايي:
((اخبار ليکل هغه بې ساری هنر دی چې موضوع يې د خلکو اخلاقي او ملی حال احوال او غايه يې د ولس د اخلاقوسمون، د خپل اوان دټولو ولسونو نيکمرغي، آرامي اوهوساينه ده.))
۱: دارالخلافه تهران، ۱۲۸۲ ق ، په ايران کې يې يوه رساله (آه از سوز دل من که عالم راميسوزند وآتش به جهان درمی زند جمالدين الحسين افغانی)وليکل.
۲: په حيدر آباد کې يې د(معلم شفيق) په نامه يوه مجله خپره کړه، چې وروسته دامجله دانگريزانو له لوري بنده کړل شوه .
۳:علامه شپږ مياشتی وروسته بيا په(سيدالاخبار، مفرح القلوب) په جريدو کې ليکنې خپرولې، او د ده مقالې د((مقالات جماليه)) په نامه خپرې شوې، د نيچريه رساله يی هم دلته وليکله.
۴: سيد چی کله لندن ته ولاړی هلته يی دلندن په (نحله) مجلی کی مقالې خپرې کړې.
۵: له دې ځخه وروسته يی په پاريس کې (ابونظاره مجله او البصير مجله) کې مقالې خپرولې.
٦: د جماد الاولی په ۱۵ نيټه په پاريس کې د(عروة الوثقی) جريده لومړۍ گڼه چاپ کړه، په دغه وخت کې يې (تتمة البيان فی تاريخ الافغان) هم بشپړکړ.
۷: په لندن کې يې په (ميرازاملکم) کې په ورځپاڼه کې خپلې مقالې خپرې کړې.
۸: په ۱۳۰۹ ق کې يې په لندن کې يوه مجله د(ضياء الخالقين) په نامه په عربي او انگليسی ژبو سره خپره کړه.
۹: په ۱۸۷۵ ميلادي کال کې د (الاهرام) اخبار په مصر کې خپورکړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰: د(مصر) په نامه اووه ورځنی اخبار د ده یو شاگرد پیل کړ، چې د سیداو محمدعبده لیکنې ئې پکښې خپرولې.
۱۱: په ۱۸۷۸ میلادي کال کې یې د(التجاره) په نامه ورځپاڼه راو ویستله.
۱۲: په ۱۸۷۹ میلادي کال کې ئې یوه جریده د(مصرالفتاة) په نامه د علامه په امر په خپرید و پیل وکړ.
۱۳: په ۱۸۷۵ میلادي کال کې علامه دوې نورې جریدې (محروسه اومرأة الشرق) راویستلې.
۱۴: د افغاني یوشاگرد په ۱۸۷۷ میلادي کال کې (ابونظاره) په نامه اخبار خپور کړ چې د سید افکار یې منعکسول.
۱۵: د علامه مقالې او لیکنې په ټوله نړۍ کې خپریدلې د پاریس یوه معتبره جریده (دیبا) کې د علامه لیکنې او د فیلسوف رینان او علامه ترمنځ بحث په بشپړ ډول سره خپور شو.
۱٦: کله چې ماسکوته ولاړی د علامه لیکنې د ماسکو مشهور اخبار(ماسکوگزټ) کې خپریدلې.
۱۷: کله چې علامه په لندن کې ؤ هلته د ده او د ده د شاگردانو د جریدو څخه علاوه د ده مقالې او لیکنې د لندن په مشهور اخبار(قانون) کې خپریدلې.
شیخ الاسلام علامه افغاني رحمة الله علیه دا نړیوالې اسلامي ټولنې تأسیس کړې:
۱: ده په هندکي دعروه ډله تأسیس کړه.
۲: سیدپه ۱۸۷۹ میلادي کال کې د (حزب القومی) یو گوند جوړ کړ چې دا په مصرکې لومړی سیاسي ډله ده.
۳: په مصر کې د (حیات الوطنی) ټولنې بنسټ کښېښود، چې د محفل وطني په نامه سره ئې شهرت وموندی دې ټولنې په لږو خت کې تأسیس

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کړنې:
د دې ټولنې غړو په یوه میاشت کې (۱۰۰۰۰) تومنه پانګه ټوله کړه، (۵۰۰) لوړ پوړو چارواکو خپل سامانونه وپلورل او بیه یې د دې ټولنې و خیریه څانګې ته ورکړه، دې ټولنې د(۵۰۰) اړوکسانو اړتیاوې ئې پوره کړې،(۷۵) بې وزلوکسانو ته ئې د سوداګرۍ پانګه ورکړه، (۱۵۰۰) ناروغان یې تداوي کړل، (۲۰٦) فقیرانو سره اړینې مرستې وشوې، (۲۵۰۰) زنا کارانو، شرابخورو او بې پتوکسانو د دې ټولنې په برکت سره توبه ویستله، په (۴۰) غونډو کې د یهود او نصاراؤ سره مناظرې او بحثونه وشول او هغوی یې د اسلام په حقانیت باندې قانع کړل، (۱۲۰) سوالونه یې له دوی وپوښتل خو دوی (یهودواونصاراؤ) ئې ځوابونه نه درلودل، (۱۲۵) تنو یهودو اونصاراو اسلام قبول کړ،(۱۸۰) کسه داسې کسان وو، چې د انګریزانو سره ئې کارکاوه د هغو د دفترونو څخه راووتل.
۴: په ۱۸۵۷ میلادی کال کې وحجاز ته ولاړی اوهلته ئې د (ام القری) په نامه سره یوه نړیواله اسلامي ټولنه جوړه کړه ترڅو د نړۍ ټوله مسلمانان تریوه منشور لاندې راولي.
۵: سیدعلامه جمال الدین افغاني رحمة الله علیه یوه نړیواله ټولنه (جمعیة العروة الوثقی) جوړه کړه، په دې ټولنه کې د ترکیې، شام، مصر، تونس، الجزایر، مراکش، ایران، هندوستان او ځینې نورو هیوادونو وګړو برخه درلوده، د دې ټولنې مالي مرسته د حیدرآباد، مصر او تونس څخه وه،له دې څخه وروسته یې دعروة الوثقی په نامه جریده هم پیل کړه.
علامه افغاني رحمة الله علیه د اصلاحاتو بنسټ ایښودنکی
سید علامه جمال الدین افغاني رحمة الله علیه هغه مهال چې په ګران هیواد افغانستان کې وزیر او مشاورؤ او په دولت کې یې واک درلودی، د دې اصلاحاتو بنسټ یې کښیښود:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱: سـيدعلامه جـمال الـدين افغـانی رحمـة الله عليـه پـه گـران هيـواد افغانستان کې د ژورنـالېزم بنسـټ ايښـودونکی دی، سـيد د اميرشـيرعلی خـان څخـه د اخبـار رايسـتلو اجـازه واخيسـتله او دا لـومړی ځـل ؤ، چـې د (شمس النهار) مجله يې راويستله او هغه ئې په ټوله هيواد کې خپروله.

۲: سيدعلامه جمال الدين افغـاني رحمـة الله عليـه پـه گـران هيـواد کـې د مفـت تعلـيم بنسـټ کښيښـود، د زده کـړې د پرمختيـا لپـاره ئـې دولتـي ښـوونځي پرانسـتل، چـې مخکـې نـه وې او د تعلـيم پـه خپرولـو کـې ئـې ځانگړې پاملرنه وکړه.

۳: د امير دربار او ټول د فترونه يی سم اومنظم کړل.

۴: د افغانستان فوځ ئې پر نوو بنسټونو باندې منظم کړ.

٦: د پوځي (حربي) ښوونځيو بنسټ اوخښته ئې کښيښوده.

۷: د مشرانو او وزيرانو مجلس يې جوړ او تأسيس کړ.

۹: و بهرنيو هيوادونو ته ئې خپل سفيران او استاذي وليږل.

۱۰: د بهرنيو هيوادنو سره ئې د سوداگرۍ بنسټ کښيښود.

۱۱: د نوو اصولو سره سـم ئـې د پوسـت او مواصـلاتي لارې چـارې سـمې کړې.

۱۲: د عامو خلکو لپاره ئې روغتونونه پرانستل.

۱۳: د شيرپور په نامه ئې نوی ښار ودان کړ.

۱۴: د وزيرانو کابينه يې جوړه کړه.

۱۵: منظم فوځ ئې جوړکړ.

۱٦: ملي ژبه ئې پښتو وټاکله .

۱۷: ملکي او عسکري نومونه ئې په پښتوکړل.

۱۸: پر لويولارو ئې مسافرخانې جوړې کړې.

د علامه علمي ځيرکتيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علامه د پوهې، زکاوت، حافظې، ذهانت په هکله زښته ډېرو کسانو لیکنې کړي دي، او د هر یوه لیکنه پرخپل ځای ده، دا ځکه علامه د اسلامي امت یوځلانده ستوری ؤ.

۱: کله چې د ازهر و پوهنتون ته ورغی نو د ازهر شاګردانو ورڅخه وغوښتل چې (شرح اظهار) ورته درس کړي.

۲: د مصر نامتو عیسایی د سیدعلامه جمال الدین افغاني سره په بحث کې دومری اغیزمن شو، چې اسلام یې قبول کړ.

۳: په ترکیه کې ترکان د علامه تر داسی اغیزو لاندې راغلل چې ترکانو ورته (سحرالقلوب) وایه.

۴: سید د ترکیې په پوهنتون (دارالفنون) کې استاذ وټاکل شو.

۵ : علامه د ازهر د پوهنتون په نصاب کې د ابوعلی ابن سیناکتابونه ورګډکړل اوپه خپله ئې د دې کتابونوتدریس په غاړه واخیستل.

٦: علامه په ۱۸ کلنی کې ادب، بلاغت، تاریخ، فقه، تفسیر، حدیث، تصوف،منطق، کلام،الهیات،فلسفه، ریاضی، طبعیات، هیئت، طبابت او نورو علومو کې بشپړ معلومات درلودل. د دې علوموڅخه وروسته یې وساینس ته مخه کړه پرهغه باندې هم برلاسی شو.علامه چې به کله په هرفن کې خبرې کولې چا دا ګمان نشوای کولای چې دا فن ده لوستی دی اوکه د دې فن واضع علامه دی.

۷: علامه افغاني وکولای شوای چې د ټولې نړۍ مسلمانان یې سره منظم کړل، او ټول امت اسلامي یې د غربي ښکیلاک او غربي امپرالیزم په خلاف سره متحدکوله، اغیزې ئې د اسلامي هیوادونو څخه نیولې ترټولې نړۍ پورې ورسیدلې، علامه په کفري نړۍ کې داسې خلک اغیزمن کړل، چې د ده د عزت ساتلو په موخه یې ځانونه قرباني کوله. همدا د ده اغیزې دي، چې مصریان ورته په سلام، ترکان ورته احترام، ایرانیان ورته په

(c) ketabton.com: The Digital Library

درنه سترګه ګوري اوايراني يې بولي حال دا چې علامه افغاني رحمة الله عليه افغان دی.

۸: علامه سيدجمال الدين افغاني رحمة الله عليه په، پښتو، دری، فارسي، عربي، ترکي، اردو، فرانسوي، انګليسي، روسي اوالماني ژبو سره داسې خبرې کولې، چې چا نه پيژانده چې دا د ده مورنۍ ژبه ده اوکه يې زده کړېده.

۹: د ده د خاطراتو ليکوال محمدباشاه المخزومی د ده په هکله وايی:

که زه ووايم چې خدای جل جلاله له انبياؤ څخه پرته بل هيچاته دومره قوي ذهن، وسيع عقل، نافذبصيرت ورکړی نه ؤ لکه چې ده ته يې ورکړی ؤ مبالغه به نه وي.

۱۰: فرانسوي ژبه يې په درې مياشتو کې زده کړه.

۱۱: ترکي ژبه ئې په څوانيو کې زده کړه.

د علامه شهادت او د ژوند اخيري شيبې

د علامه وروستی ليک چې د ناظم الاسلام کرماني په کتاب (تاريخ بيداری ايران) کې يې راوړی دی:

زه دا مهال دا ليک خپل يوه ګران دوست ته په داسې حال کې ليکم چې په بندکې يم او د خپلو دوستانو له ليدو څخه بې برخې يم، نه د ژغورنې په انتظار يم ، نه د ژوند په هيله، نه له نيولو څخه خفه يم او نه له مړينې څخه بيره لرم، زما له نيولو او وژلو څخه مې خوانه ده بده، زما ځان زما د همنوع لپاره بندي دی او زه د ملت د ژوندلپاره وژل کيږم.

علامه په دې ليک کې وايې: چې زه بندي يم، او نظربند نه يم، او بل دا چې وده ته د ده په ژوندکې مرګوني ګواښونه شوې و، علامه رحمة الله عليه په دې پوهيدې چې زه به وژل کيږم، پرده داسې سخت بنديزونه وليګدل چې هيڅوک هم نشوای ورتللای او د ده ملاقات بندکړل شو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې کسان ورتللای شوای چې نړیوال شهرت به یې درلودی او هغه به هم چارواکو په دې پرېښودل چې وښيي چې علامه صرف څه نظر بند دی او په بندکی نه دی.

د ناصرالدين قاجار د وژلو څخه وروسته سلطان عبدالحميد حواس بايللی وه، پرعلامه يې بنديزونه سخت کړل او علامه د جاسوسانو تر سختې څارنې لاندې ونيول شو، په همدغه بنديخانه کې وعلامه ته په زهرو لړل شوي مسواکان راوړل شول د تحفې په بڼه سره، دا چې علامه د ادنی سنت عملی کوونکی هم ؤ نو ځکه ډېرخوښ شو، علامه د دې مسواکانو د استعمال څخه وروسته د خولې په سرطان اخته شو، د ده معالج ډاکتر جميل پاشا د هغه شپږ غاښونه وکښل، درې ځلي ئې عمليات وشول، خو ناروغې ئې نوره هم زياته شوه،علامه د سلطان څخه وغوښتل چې د درملو لپاره و ويانا ته ولاړشم خو سلطان اجازه ورنکړه، او علامه له دې وروسته ډېر تکليفونه وګالل او اخرلاعلاجه شو او په ۱۸۹۷ ميلادی کال کې د مارچ په نهمه علامه افغاني له دې فاني نړۍ سترګې پټې کړې او شهيد شو.انالله و انا اله راجعون. د مړينې پر مهال د ده عمر(۵۸) کاله ؤ.

مصطفی عبدالرزاق د علامه د شهادت په هکله وايې:

حسب جمال الدن من عظمة و مجدانه فی تاريخ الشرق الحديث اول داع الی الحرية واول شهيد فی سبيل الحرية

ژباړه: د سيدجمال الدين عظمت، مجد او لويي دپاره داکفايت کوي چې دی د شرق په نوري تاريخ کې د ازادۍ او خپلواکۍ له امله اول بلونکی او دازادۍ په لاره کې اول شهيد دی.

ولفرډبلنټ دعلامه سره د ده د بند په وخت کې کتلي وه او د هغه حالت يې ليدلی ؤ هغه په سپينو ټکو کې ليکلي دي، زما زړه ته لويدلی دی چې شيخ جمال الدين افغاني مرګونی ناروغي په زهرو وه، داځکه چې په دربار کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دښمنان بیخي ډیر وه،او سلطان عبدالحمید ته د هغه شتون کړاو ګرځیدلی ؤ، د ولفربلنټ د دې ځرګندونو سره ابوسعید العربی او نور د علامه شاګردان او دوستان هم غبرګ دي. ترکان بیا د دې څخه ځان ایسته کوي او پړه یې د ایران پرحکومت اچوي.

بسم الله آفندي چې اوس مهال د ترکیې په یوه پوهنتون کې د تاریخ استاذ دی، ما د علامه د شهادت په هکله ورڅخه وپوښتل، ده راته وویل چې د ترکیې رسمي وینا هم هغه ده چې خپره شوې ده،یعنې علامه د خولې د سرطان له کبله مړ شو، ما ورڅخه وپوښتل چې دا سرطان د زهرو له کبله ؤ اویوه توطئیه نه وه؟ راته یې وویل چې زما د ځیړنو پایلې همداسې دي، خو که هر دولت د ترکیې د رسمي دریځ پرته بل څه ولیکي کیدای شي ترکیه ورڅخه خفه شي، نو همدا وجه ده چې کوم کتابونه چې په مصر، ایران، افغانستان او نورو هیوادونو کې چاپ شوي دي په هغو کې د شهادت خبره نشته.

امت مسلمه ته د علامه توصیه

د علامه هره خبره د ژوند د سمون یوه مرغلره وه، تل یې په داسې دینداری ، خواخوږۍ او د زړه له کوګله خبرې کولې چې تل به د ده خبرو په اوریدونکو باندې به په مستقیم ډول سره اغیزه کوله، مخاطب به یې وځانته متوجه کړ، د هغه په باطني حجرو کې به یې انقلاب راوستی، هغه به ئې د اسلام په حقانیت باندې خبرکړ،که به هغه کومې اندیښنې درلودې نوهغه به یې ورڅخه لیرې کړې، د ده مقالې، لیکنې، توصیې، ویناوې اوخطبات په ټوله نړۍ کې پاشلي دي، چې ما د ده د وصیتونو څخه یوڅوکرښې رااخیستې دي:

د مځکې د مخ ټول عالمان، خطیبان او د جوماتونو ټول امامان او واعظان دې یوله بله اړیکې پیداکړي او د امت لاس دې په داسې توګه ونیسي لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې قـران اوحـدیثو دربښـتنولۍ او د حـق پـرلاره د کلـک درېـدلو لاربښـوونه کړېده.

ای خدای بخښلی امته ! خپل ژوند وژغورئ، خپلې وینې مـه بهـوئ، خپلـه اروامه بې وزلې کوئ،خپله نیکمرغي په هیڅ بیه مه پلورئ، په وسوسو مـه تیروځـئ، پـه ا ندیښـنومه غـولیږئ، د بـاطلو د ښـکلا تـر اغیرولانـدې مـه راځئ، د عقـل سـترګې پرانیـزئ، د وهمونـو پیتـې لیـرې کـړئ، او د دینـي اړیکو لمن کلکه ونیسئ دا ترټولو پیاوړی مزی دی چې په هغه کې تـرک لـه عرب سره، ایرانی لـه هندوسـتاني سره او مصری لـه مغـربي سره یوځـای کیږي د اغښتلی مزی دی چې الله تاسـې پـه تـړلي یاسـت ستاسـوعزت، ستاسـې بـرم، ستاسـو واک او ستاسـو سـیاسي سرخنـدوی ده دا مـزی کمزوری ته مه پریږدئ.

هغه سرچینې چې پـه دې لیکنـه کـې پـه مسـتقیم اوغیرمسـتقیم ډول سره ورڅخه کاراخیستل شوی دی:

۱: د افغاني سیدجمال الدین خاطرات، د محمدپاشاالمخزومی تـالیف، ژبـاړه محمدشـاه ارشـاد/ خپرونکـی صـدیقي خپرندویـه ټولنـه ۱۳۹۱ کانسـی روډ کوئټه

۲: آریانا دایرة المعارف، د افغانستان د علومو او اکـاډمی ریاسـت/خپرونکـی: نبراسکا مطبعه کابل- افغانستان۱۳۸٦

۳: سیدجمال الـدین افغـان انـد و ژونـد، تـالیف شاهدحسـین رزاقـی، ژبـاړه عبـدالمالک همـت، ۱۳۸۱ ش کـال/ خپرونکـی: صـحاف نشرـاتي مؤسسـه کانسی روډ کوئټه

۴: تتمـة البیـان فـی تـاریخ الافغـان، د علامـه سـیدجمال الـدین تـالیف، د قاهرې چاپ ۱۹۰۱

۵: مقـالات جمالیـه، ټولـوونکی عبدالغفورشـهباز/ خپرونکـی: رپـن پـریس

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلکته ۱۸۸۲
٦: مقالات جمال الدین افغانی، فارسي په اردو ژباړه: مبارزالدین رفعت/ خپرونکی: دارالاشاعة ساسیة، حیدرآباددکن ۱۹۳۸
۷: اثارجمال الدین افغانی، قاضی عبدالغفار/خپرونکی: انجمن ترقي أُردو ډهلی ۱۹۴۰
۸: جمال الدین افغانی، سعیدپاراس د استانبول چاپ ۱۹٦۳
۹: الماثروالاثار، محمدحسن خان اعتمادالسلطنت د ایران چاپ
۱۰: گفتارخوش یارقلی، محمد محلاتی/خپرونکی: نجف علویه، ۱۳۴۰
۱۱ : سیدجمال الدین افغانی، مرتضی مدرسی چهاردیهی د تبریزچاپ ۱۳۲۸
۱۲: تاریخ بیداری، ناظم الاسلام کرمانی د تهران چاپ
۱۳: کتاب الدرر، ادیب اسحاق د قاهرې چاپ
۱۴: اشهرمشاهیرالشرق، امیرشکیب ارسلان، د قاهرې چاپ
۱۵: عروة الوثقی جریده، پاریس
۱٦: مشاهیرالشرق، جرجی زیدان
۱۷: ردعلی الدهیریین سریزه، محمدعبده، د قاهرې چاپ ۱۹۲۵
۱۸: مفاخرالاجیال، ابراهیم مصطفی الوکیلی.
۱۹: تاریخ حرکت قومی، عبدالرحمن رافعی.
۲۰: د شرق نابغه سیدجمال الدین افغاني، دکتورسعیدافغانی، ۱۳۵۵ شمسی کال/ خپرونکی: بیهقی کتاب خپرولو مؤسسه. کابل- افغانستان
۲۱: خطبات فقیر، پیرذوالفقاراحمدنقشبندی /خپرونکی: مکتبة الفقیرفیصل آباد

په پاکه اسلامي مینه

په درنښت

(c) ketabton.com: The Digital Library

عبدالغفارجُبیر

یکشنبه، ۱۷ اگست، ۲۰۱۴

یو نړی ړغاند افغان

لیکوال: هجرت الله اختیار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نړۍ هر نننی پرمختګ پرونی فکر دی، نړیوال چې نن کوم فکر وزېږوي، سبا یې ځان عمل ته رسوي. اوسنۍ نړۍ او نړیوال چې د ګلوبلاېزېشن یا نړیوالتوب پر لور چټک ګامونه اخلي، د خپلو پرونیو مفکرینو پر پلونو روان دي. فکرونه له ستونزو او ټکرونو رازېږي، له نن څخه څو پېړۍ دمخه د نړۍ اوسېدونکي نه یوازې دا چې په خپلو کې سره ځۀ نه کېدل، بلکې په خپلو وطنونو کې پر سیمو او خېلونو وېشل شوي او پردي وو. د اروپا او د ځینو اسیایي هېوادونو په تاریخونو کې لولو چې اوسېدونکي یې د شاهانو رعیت وو او شاهان یې په مقابل کې (غیر مسوول واجب الاحترام) وو.

د تاریخ له لوستنې جوتېږي چې نړیوال په اوولسمه پېړۍ کې د لومړي ځل لپاره د (ملت) له مفهوم سره اشنا شول، هغه مهال چې اروپایي شاهان او رعیت یې په خپلو منځونو کې له دېرش کلنې مذهبي جګړې څخه ستړي شول، نو د جرمني په مونسټر او اوزنابروګ ښارونو کې یې پر ۱٦٤۸ز کال د (ویسټفالیا) تړونونه په خپلو کې لاسلیک کړل. دا تړونونه د سیمه ییزو شاهانو د واکمنۍ د پای ته رسېدنې پیلامه وه او په واسطه یې اروپایي قومونه د (ملت کېدنې) په لور روان شول.

اوولسمه پېړۍ لړه او اتلسمه، نولسمه او شلمه پېړۍ ډېره د نشنلېزم یا ملتپالنې شاهدې وې. نړیوال په دې پېړیو کې په خپلو کې د ملي ګټو او ملت په نومونو یو له بل سره په ټکرونو کې ول او یو له بله یې نفرت درلود، د ملي ګټو پاللو او غوښتنو اروپایي استعماري ځواکونه لکه هسپانیه، انګلستان او فرانسه تر اسیایي، افریقایي او امریکایي هېوادونو پورې ورسول. شلمه پېړۍ د دوو خونړیو نړیوالو جګړو شاهده وه او همدارنګه د هټلر او موسیولیني له تعصب او کرکې ډکې واکمنۍ یې ولیدې. د شلمې پېړۍ تر نږدې نیمایي پورې نړۍ او نړیوالو د بشر حقوق او نړیوال وحدت

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نوم ډېر څه نه پېژندل؛ تر شلمې پېړۍ دمخه ټولو لویدیځو پوهانو د خپلو ملتونو (د هېواد په داخل کې) په اړه فکر کړی دی او د ځرګندونو اصلي محور یې خپل خپل ملتونه وو. ډېر کم داسې پوهان او مفکرین به پیدا کړو چې له خپلو ملي قلمرونو څخه بېرون انسانان یې هم خپل ګڼلي وي او انسانان یې د انساني وحدت په لور رهنمایي کړي وي.
افغان نړۍ رغاند مفکر سید جمال الدین هم په نړۍ کې د نشنلېزم د اوج او څپو پر مهال (۱۸۳۹زکال) نړۍ ته سترګې پرانیستې، په کونړ کې رالوی شو، په کابل کې یې زده کړې وکړې؛ خو فکر یې د نړیوالې آزادۍ او فلاح لپاره الوت کاوه. هغه د کونړ په اسعدا اباد او د افغانستان په کابل کې تم نه شو، هغه لوی افغان هېواد د ځان لپاره کوچنۍ ګاڼه، له پولو او سرحدونو واوښت او د نړۍ پر ماښام لکه د افق سور ټال راخپور شو. د سید نړیوال او څو بعدي شخصیت له امله هغه په نننۍ نړۍ کې د یوه اختلافي شخصیت په نامه پېژندل شوی، څوک یې ایرانی بولي او څوک افغانی، ځینې خو یې ترکی هم بولي. څوک ورته سني وایي او څوک شیعه، ځینې یې پر الحاد هم شکمن دي. د افغان سید د شخصیت او هویت په اړه د دومره ډېرو نظریاتو شتون او اختلافات د دې دعوې تر ټولو غوره دلیل کېدای شي چې هغه په یو قوم، یوې سیمې، یو هېواد او حتا یو مذهب پورې منحصر شخصیت نه و، د هغه فکر په داسې مهال کې نړیوال و چې د نورې دونیا مفکرینو نړۍ نه پېژنده او فکرونه یې تر خپلو خلکو او قلمرونو محدود وو. د هغه فکر هغه مهال د انسانیت و چې د نورې نړۍ مفکرینو یوازې خپل ځان او خپل خلک پېژندل او د نړۍ د نورو انسانانو په اړه فکر کولو ته یې وخت نه درلود. افغان سید هغه مهال د اسلامي هېوادونو تر منځ د پولو د ړنګولو فکر درلود چې اروپا د جهالت او مخالفت په تیارو کې مازې ساه اخیسته او د اروپایي وحدت او د پولو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

رنګېدو فکر خیال خوب و محال معلومېده.

علامه سید جمال الدین افغان پر داسې مهال ژوند او مبارزه درلودله چې ختیځ هېوادونه د لویدیزو هېوادونو تر استعمار لاندې ول، هغه باندې چې په خپل هېواد کې ځمکه سره تنور شوه، نو له هېواده بېرون د نورو اسلامي هېوادونو پر سفر ووت، په هر هېواد کې به یې د ختیځو هېوادونو د اوسېدونکو د آزادۍ لپاره خپله مبارزه جاري ساتله. هغه ویلي دي: ((له لویدیز ښکېلاک څخه د ختیزو هېوادونو خپلواکي ګټل په ټولنه کې د ظلم، استبداد او فساد پر له منځه وړلو او د ټولنې د هوساینې او پرمختګ لپاره پر ښوونې او روزنې ټینګار کولو شونې کېږي))، خو له بده مرغه چې له هغه مهاله تر دې دمه، چې نږدې دوه پېړۍ تېرېږي، د افغان سید د خاورې اوسېدونکي په مسلسله توګه د خپلې خپلواکۍ لټون پر نورو لارو کوي، دوی د دې پر ځای چې د لویدیځوالو (په ځانګړې توګه استعماري هېوادونو) جغ له خپلو اوږو څخه پورته کړي، د خپلو ورونو، کلیوالو او وطنوالو په وژنې، د خپلمنځي دښمنۍ، د خپل وطن د ورانۍ او په خپل وطن کې د علم او معارف د ډېوو د خاموشه کولو له لارې د نورو معاصر او نوي استعمار ته زمینه سازي کوي.

اتلسمه او نولسمه پېړۍ پر ختیځ د انګرېزي استعمار راج چلېده، انګرېز د ختیځ پر ولسونو د خپلو لاسپوڅو د واکمنۍ ملاتړ کاوه او په دې ډول یې په ولسونو کې د نوښت، پاڅون او پرمختګ حس واژه، په ختیځ کې افغان سید لومړنی عالم او مفکر و چې د دغسې فردي حکومتونو سرسخت مخالف و.هغه د اوسنۍ ولسواکۍ له بنسټ ایښودنې څخه ډېر پخوا د خلکو پر ارادې د رامنځته شوي حکومت نظریه وړاندې کړې ده او په اسلامي هېوادونو کې یې د ولس پر ارادې رامنځته کېدونکی حکومت پر دې مشروطوه چې خپلې چارې باید له اسلامي شریعت سره سمې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترسره کړي. هغه حکومتونه پر دوو ډولونو وېشل: (۱) ديني حکومتونه او (۲) ناديني حکومتونه

ديني حکومتونه هماغه دي چې د خلکو له خوا د اسلامي شريعت په چوکاټ کې د يوه قانون او شورا په لرلو سره خپلې چارې تنظيموي او د خلکو ګډون او مرسته په کې حتمي وي، قانون په کې حاکميت ولري او خلک په کې د بيان او وينا آزادي ولري. د افغان سيد دغه عالي فکر او هڅې وې چې د محمد اعظم خان د واکمنۍ پر مهال (له ۱۸٦۷څخه تر ۱۸٦۸کاله پورې) يوه شورا جوړه کړه، چې غړي به يې د هېواد له عالمانو څخه ټاکل کېدل. دې شورا به حکومت ته په داخلي او بهرنيو چارو کې مشورې ورکولې او د خلکو سترې ګټې به يې په پام کې نيولې.

ناديني حکومتونه هغه دي چې د خلکو له ګډون څخه پرته رامنځته شوي وي او يو کس يا يوه کورنۍ د خلکو د خوښې پر خلاف پر خلکو واکمني کوي. هغه د دې ډول مونارشي واکمنيو سرسخت مخالف و، هغه مهال (۱۸۸۹زکال) چې په ايران کې و؛ نو ايرانيانو ته به يې ويل: ((د خپلو پاچايانو په مقابل کې قيام وکړئ او هغوی له واکه وغورځوئ، چې په ايران کې يو قانوني حکومت رامنځته شي.)) يو لويديځوال مفکر ايډورډ جي براون د افغان سيد د شخصيت په اړه ويلي دي: ((دا خبره مبالغه نه ده او بېخي درسته ده چې هغه ټولواکان وېرول او له تخت و تاجه يې بې برخې کول او د لويديځ د سياسي چارواکو په ډېر غور او فکر جوړو شويو پلانونو د شنډېدو لپاره هغه ځواکونه وينبول چې دی له هغو څخه د کار اخيستنې پر لارو چارو ښه پوهېده؛ خو د هغوی پر وړاندې د ختيځ و لويديځ چارواکي پېره ول.افغان سيد هغو ملتونو ته په ښه سترګه نه کتل چې د استعمار جغ ته يې غاړه ايښې وي او د پاڅون و آزادۍ متره په کې نه وي، هغه به ويل: ((زه له هغه چا څخه ډېره کرکه لرم چې هغه استعمار

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته غاړه ږدي او استعمار پر ځان مني ځکه چې دوی د استعمار متې قوي کوي او استعمار ته ځای ورکوي.))

علامه سید هغه مهال په سیاسي حاکمیت کې د خلکو د ارادې د دخالت لپاره خپل غږ پورته کړی دی چې پر ختیځ د استعمار تر جغ لاندې ظالم پادشاهیت حاکم و، پادشاهانو خلک خپل رعیت ګڼل او د خلکو هېڅ ډول حقوقو ته قایل نه ول. علامه سید پر خپلې دې نظریې د اصلي ولسواکۍ (نه د اوسنۍ هغې په څېر تش په نوم ولسواکۍ) باني او بنسټګر ګڼل کېدای شي. هغه د اسلام د دې ارشاد مطابق چې ((د ظالم واکمن په مخ کې د حق خبره کول، افضل جهاد دی)) د بیان د آزادۍ سرسخت غوښتونکی و، ځکه چې د بیان او اظهار له آزادۍ پرته د حق خبره نه شي کېدای. که اوسنۍ پرمختللې نړۍ د بیان آزادي په ۱۹٤۸ز کال کې د بشري حقونو په اعلامیه کې درج او پیدا کړه؛ نو افغان سید ترې نږدې سل کاله دمخه دا مفکوره درلوده.

په نړۍ کې د سېکولرېزم یا له دین جدا سیاست نظریه د لومړي ځل لپاره د جرمني په سپېڅلې امپراتورۍ کې له دېرش کلنو جګړو وروسته رامنځته شوه، لامل یې دا و چې پر اروپایي ټولنې هغه مهال حاکم عیسویت دین له خپل اصلي مسیر څخه کوږ روان و، د دین مبلغینو او د کلیسا پاسدارانو د خلکو په شخصي ژوند کې د دین په نوم مداخلې کولې، پر خلکو یې د پیسو په مقابل کې د جنت او بښنلو تصدیقپاڼې پلورلې، له خپلو پلیونو یې د کلیسا د لګښتونو او خدایي حق په نوم درانده مالیات اخیستل او ... د دې تر څنګ دین یا کلیسا د خلکو د سیاسي برخلیک ټاکنې حق هم ځان ته ورکړی و، واکمن (شاه) به چې د کلیسا تایید تر لاسه کړ، که هر څومره ظالم به هم و، مشروعیت یې تر سوال لاندې نه شو راتلای. هماغه و چې خلکو له خپلو دونیوي چارو څخه د دین د ایستلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتنه پیل کړه. د لویدیځوالو دغه نظریه د لویدیځ له استعمار سره سم شرقي اسلامي هېوادونو ته هم راورسېده چې دین باید د انسانانو په دونیوي چارو کې مداخله ونه کړي؛ خو افغان سید دا روښانه کړه چې زموږ دین په عین حال کې سیاست هم دی او دین هم؛ ځکه اسلام هماغه څه غواړي د څه شي لپاره چې سیاست تعریفېږي. افغان سید له دې لارې غوښتل خپل دیني مبلغین او دیني پاسداران هم پوه کړي چې د دین اصلي مخ باید له خلکو پټ نه کړئ، د دین موخه د انسانانو وژل نه دي، د دین موخه وروسته پاتېوالی نه دی، د دین موخه له نورو انسانانو سره د علایقو او اړیکو قطع نه ده او که څوک د اسلام مبارک دین داسې تفسیروي چې باید پلیوني یې په یو ګوښه کې خوار، وروسته پاتې او بې علمه ژوند ولري؛ نو دا د دین اصلي مخ نه دی.علامه سید د دین او سیاست د اړیکې په اړه ویلي دي: ((که د سیاست موخه د انسانانو د ژوندانه ښه والی، سمون، پرمختګ او د خلکو ترمنځ د ښو اړیکو رامنځته کول وي؛ نو دا او دې ته ورته د نورو ټولو مسایلو حل، لارښوونه او پرې د عمل ټینګار د اسلام په مبارک دین کې شته دي؛ نو په دې لحاظ اسلام او سیاست له یو بل څخه جدا نه دي. دین او سیاست په حقیقت کې د یوې ونې دوه ښاخونه دي، لکه څرنګه چې انساني ټولنه دین ته اړتیا لري، سیاست ته هم اړتیا لري))89.

کله چې علامه سید پر کال ۱۸۵۷ز د حج فریضې ادا کولو په پار مکې مکرمې ته لاړ او هلته یې د حج په مراسمو کې د نړۍ د مسلمانانو عملي وحدت ولید؛ نو د پان اسلامېزم مفکوره ورسره پیدا شوه. سید د همدې ارمان په پار لیکل وکړل، ویناوې یې وکړې، خلک یې راټول کړل، د وخت د چارواکیو دربارونو ته ورغی او خپل غږ یې تر هر چا او هر ځایه ورسوه.

۸۹: د سیاسي افکارو او نظریاتو تاریخ، ل: شبر علم امله وال له ۱۳٤ نه تر ۱٤۲ مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید په هندوستان، مصر، ایران، ترکیې، روسیې، لندن او پاریس کې خپل ارمان ته ژمن پاتې شو. سید د اسلامي وحدت یا پان اسلامېزم مفکوره داسې مهال رامنځته کړه او د عملي کولو لپاره یې مبارزه او هلې ځلې کولې چې لویدیځ د وحدت په نوم څه نه پېژندل؛ بلکې په خپلو منځونو کې یې د استعماري سیمو شدید رقابت درلود. سید چې کله په لویدیځ کې علمي او پرمختیایي خوځښتونه لیدل؛ نو د اسلامي نړۍ راتلونکی ورته خراب ښکارېده او په خپل ژور نظر یې د خلاصون یوازینۍ لاره اسلامي خلافت یا اسلامي وحدت کې ومونده. هغه پوهېده چې د مونارشۍ په مقابل کې د خلکو پاڅون د استعمار د ملا ماتول دي او د بېلابېلو مسلمانو ولسونو وحدت د لویدیځ په مقابل کې د یو تلپاتې قوي عقیدوي، سیاسي او اقتصادي بلاک د جوړولو په مانا دي؛ خو له بده مرغه چې د هغه مهال واکمنو د خپلو ځاني او درباري غوښتنو له امله د دغه ستر مفکر غږ ته لبیک ونه وایه او اسلامي هېوادونه کال په کال د انحطاط او زوال پر لور روان و.

سید په خپل ټول له مبارزې ډکه ژوند کې د مسلمانانو نه یووالي ته ځورېده او په دې اړه یې لیکنې او څرګندونې کړي دي، د هغه په اند له هغې ورځې چې مسلمانانو د نورو په مرسته د خپلو مملکتونو چارې پر مخ بیایي او په خپلو کې د رقابت له امله د یو بل پر کمزورۍ او زوال خوښېږي. هغه به ویل چې مسلمانانو په دې رویې خپلولو سره خپل دین ته شا کړې ده او د دین صریحه احکام او نصوص نه عملي کوي. هغه به ویل: ((بلوچستانیان په افغانستان کې د انګرېزانو ناخوالې او نادودې ګوري؛ خو ځان پرې نه خبروي او نه یې مقابلې ته ور ولاړېږي. همدارنګه افغانان ګوري چې انګرېزان په ایران ورننوځي او غږ ورته نه کوي. دا دواړه بیا ګوري چې انګرېزان په هند کې څه ظلمونه او تعدۍ کوي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو مالونه لوټي، تېرى پرې کوي او دوى ځانونه نه ښوروي. انګرېزان د مصر په خاوره کې ځي راځي، خلک وژني او لوټوي يې، وينو سېلابونه بهوي او د دغو وينو د مجاريو پر غاړه پراته ورونه يې خيال پرې نه راوړي. هو! د مسلمانانو چارې په همدې توګه روانې دي او عاقبت يې هم ډېر وران دى.))

که د دغه ستر عالم او مفکر انسان د افکارو او نظرياتو په هکله هر څومره ډېرې خبرې وکړو، امکان لري. دغه د نړيوال فکر درلودونکى افغان په نړۍ کې ستر ستر شخصيتونه د خپلو شاګردانو په توګه پرېښي دي، د هغه شاګردانو پرې پنډ پنډ کتابونه ليکلي دي؛ نو په دوو يا درېوو مخونو کې به د داسې يو لوى شخصيت او د هغه د نظرياتو په هکله معلومات راټولول له سيند؛ بلکې بحر څخه د يو څاڅکي د رااخيستلو سره هم معادل نه وي.

اروښاد استاد ګل پاچا الفت دغه متبحر عالم ډېر ښه پېژندلى دى، غواړم په پاى کې د هغه يو څو بيتونه درته مخې ته کېږدم، هغه وايي:

ډېر پوهان ورته سر ټيټ په شاګردۍ کړي
ډېر شاهان يې په تعظيم مخې ته ورشي
سرګردان وي په جهان هغه مړونه
چې د ټول عالم غمونه يې په سر شي
سر يې مه بوله بل نوم ورلره بويه
چې پيدا په کې لوى فکر لکه غر شي.

پاى

د ۱۳۹۳ل کال د دلوې نهمه
لغمان، الفت کلى، خپل کور

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ليکنه کې د لاندې کتابونو له لوستنې ګټنه شوې ده.
۱) تاريخ ديپلوماسی و روابط بين الملل. ل: دکتر احمد نقيب زاده. اتم چاپ ۱۳۸۸ل.
۲) سيد جمال الدين افغاني، ستر شخصيت او سپک تورونه. ل: زاهد جلالي، ۱۳۹۳ل.
۳) د افغاني سيد جمال الدين خاطرات. ل: محمد باشا المخزومي. ژ: محمد شاه ارشاد، ۱۳۹۱ل.
٤) د سيد جمال الدين افغان ژوند او سياسي هڅې. ل: محمد ابوريه. ژ: عمران فضل، ۱۳۹۱ل.
٥) حق (مجله) خلورمه ګڼه، د پوهنيار سيد اکرم هاشمي مقاله. ۱۳۹۲ل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید جمال الدین افغاني؛ د اسلامي نړیوال نهضت بنسټ ایښودونکی

لیکوال: محمد زمان مزمل

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم اسلامي نهضت په مصر کې د اخوان المسلمون او په هند کې د استاد مودودی د منظم او تربيوی فعاليتونو په مثبته تجربه کې وزيږيد ولی بيا هم دغه منظمې هڅې پخپل ځای د هغو وياړلو هڅو امتداد دی، چې سيد په نړۍ کې، محمود الحسن او اقبال په هند کې، سنوسي په سوډان کې د ملتونو د آزادۍ او استعمار د شړلو په اړه په يو زهره چاودی تاريخ کې سر ته رسولی وو.

په همدې حساب داسې چې استعمار او استکبار خپله نړيواله سلسله لري داسې مذهبي بيداري او د ملتونو نه د دفاع فکر او عمل هم نړيواله سلسله لري چې هاغه نړيواله سلسله هم پارونکي وه او بيدارونکي او هم د يوې رينښتونې آزادۍ تامينونکی.

هغه مهال چې د پرنګي استعمار بنياد په آسياء په تېره په هند کې د تجارتي سياليو نه استعماري سياليو ته پورته شو او پرنګي استعمار په سيمه کې خپل اروپايي حريفان(پرتګاليان، هالنډيان، فرانسويان)يو د بل پسې اول په تجارتي ميدان کې او بيا په استعماري هلو ځلو کې څنډې ته کړل او ناکام کړل ايله د سيمې ملتونو د يوه استعماري حضور ترخه لمس کړل.

که څه هم په هندوستان کې ځايي اميرانو او بيا په افغانستان کې يو لړ اميرانو سره د دغسو راغليو متجاوزينو څيره او عواقب لوڅ شول ولی سيمه په مجموع کې هومره بی وسی او بې پلانه وه چې په هره کيدونکي جګړه کې دا شرقي بې رهبره ملتونه و چې د يو قدم په ځای څو قدمه شاته تلل.

پرنګی استعمار په هند کې د تسلط او مغولي حکومت د نسکورولو وروسته د افغانستان په پولو ودريدلی ولی هغه مهال چې د افغانستان پولو ته پرنګيان ورسيدل هغه مهال په افغانستان کې د احمد شاه ابدالي قوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

امپراتورۍ د هغه د لمسیانو په داخل اخ و ډب کې لتاړه وه او پسې جوخت پکې بل اخ و ډب رامنځته شو چې د پوپلزو د مسلط قوم نه اقتدار پکې د محمدزو قوم ته انتقال شو.

هغه مهال چې زمان شاه خپلې وروستې هلې ځلې د نیکه مخ په تجزیه روانې امپراتورۍ د وحدت په اړه په اخلاص روانې کړې وې هغه مهال د یوې خوا د هغه سره د سلطنت په سیالۍ کې کیوتې ورونه د وړ ظرفیت له سویې ډیر ټیټ و او د بلې خوا هغوی د همدې کم ظرفۍ او بیا د ایران د مداخلو ښکار شول چې پای شازمان پکې اسیر او ړوند شو ولی د هغه سکه ورور شاشجاع د خپل ورور په غچ کې په هند کې د هغه پرنګي د نخشې او پروګرام وسیله شو چې دې غرني هیواد ته یې د ننوتلو هیله ډیره پخوانی وه.

د شاشجاع ستراتیژیک تړون او د پرنګیانو حمایو ته لار جوړونې، د دې هیواد د ټولو هغو سیاسي ښویدنو عامل شو چې پای د ګندمک او د دیورند په تړونونو کې یې دا هیواد نیم په نیم پرنګي ښکیلاکګرو ته وروسپاره.

کله چې ملت د سردارانو سیاسي مانورو پر ذلت ودراوه نور ملت پخپله طریقه وغوښتل چې افغانستان خپل سیمه ایز رول ته راوګرځوي.

د پرنګیانو په وړاندې ملي مقاومت شاشجاع او پرنګي لښکرې پر ماته ودرولی ولی د امیر دوست محمد خان د محمدزیو شاشجاع په داسې یو نازک فرصت کې پرنګیانو ته دمه ورکړه چې د افغانستان په تعقیب په ټول هند کې د هغوی پر ضد د غضب څپه پاریدلي وه.

په دغسې شرائطو کې امیر شیر علي خان دا د محمدزیو شازمان په یوه نوې جذبه د ملت د استقلال توغ ته لاس اوږد کړ ولې د دې بیچاره امیر په پښو کې هومره متره نه وه چې یو ځل پخپل ژوند د غوڅ دریځ ترڅنګ د یو غوڅ اقدام نه توان پیدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغه نيمه خواخوږي امير په دروان کې دوه ډير مهم او ملي شخصيتونه خداى افغانستان ته ورکړل چې يو سيد جمال الدين افغان او بل يې سيد نور محمد شاه خان و.

دواړه د امير د باور وړ و ولی شرائط هومره تنگ او تياره و چې پای سيد جمال الدين پکې د هغې پراخې سياسي مبارزې توغ پورته کړ چې په ټوله اسلامي نړۍ کې د هغه غږ او حماسي ويناوې په حقيقت کې د استعمار پر ضد د امت لومړی غږ و.

دا چې دا غږ د يوه افغاني له خوا او په يوه پراخه سلسله کې پيل شو دا د هغه راغليو سياسي، او نظامي مبارزو سر و چې په يو پړاو کې پکې انگليس ماته وخوړله او په بل پړاو کې پکې شوروي اتحاد دړې وړې شو.

دلته مونږ د يوه ژور تفصيل نه په دې خاطر تير شو چې د سيد د مبارزو او شخصيت په هکله هومره ليکل شوی چې هغه د دې امت د تاريخ يوه برخه ده ولی دلته مونږ دومره وايو چې افغانستان يو دغسې هيواد دی چې تر لوی هندوستان يې خپله آزادي مخته اخستې ده او افغانستان هغه هيواد دی چې د شوروي په کام کې لويدلو رياستونه تاجکستان، ازبکستان او بلا نور استانونه يې د شهيدانو د وينو له طفيله مستقل جمهوريتونه خوري او په دې اړه د دې مبارزو او سرښندنو موسس پلار هغه سيد جمال الدين دی چې تر وروستی سلگۍ پورې يې نارامه اروا ارام ونه موند.

د سيد په دې سياسي ډغره کې د هغه شاگردان د هغه په ميراث کښناستل لکه رشيد رضاء، محمد عبده، عبدالقادر د الجزائر، او بلا نور ولی کوم موج چې د اسلامي نړۍ د ټوټه کيدو په اړه استعمار پارولی و هغه تر پايه قدم په قدم دامت د ماتو په ويرجن مسير کې روان و ترڅو پای په ۱۹۲۰ کال عثماني خلافت سقوط وکړ او په ميراثه غربي

(c) ketabton.com: The Digital Library

استعماري دولتونو قبضه وکړه.

د سید جمال الدین دوران اصلاً د نظامي استعمار دوران و او په دې اړه د هغه وارث نهضت په هند او افریقا دواړو کې د سید نیمګړې پروسه تعقیبه کړه چې په سودان، الجزائر، لیبیا، او هند کې قدم په قدم تعقیب شوه ولې د خلافت په سقوط په اسلامي نړۍ کې پرنګي اروپا د فرهنګي یا فکري استعمار دوران پیل کړ چې دا تر هغه ړومبی ډېر خطرناک او د ډېری هوښیارۍ غوښتونکی و.

فکري استعمار پر هغو ډلو، کورنیو، او رجالو باندې روان او ولاړ و چې استعمار د ظاهري قدرت په ورکولو دغه تول د مسلمانانو د بې لارۍ او تجزیو په جهت کې استخدام کړل.

یو بشپړ کونکی تسلسل:

شلمې پیړۍ د سر کلونه د اسلامي نړۍ په هکله ډېر خطرناک او مسیر بدلونکی و.

د یوې خوا د آزادۍ په خوا روان هند پکې هماغسې غلام پاتې وو او انګلستان پکې هومره حضور درلود چې له نژدې یې د عربي سیمې تحولات د خپل ځان په ګټه څارل او د بلې خوا او په ډېر نژدې تاریخ کې عثماني خلافت پر سقوط ودرید او عربي سیمه او ملکونه ټول د اروپایي فاتحینو ترمنځ تقسیم شول.

پاتې ایران، افغانستان او محدوده ترکیه د داسې حکمرانانو په قدرت کې پاتې وه چې هغوی خپله په دې سیمو کې هومره چې د غرب د تهذیب لپاره مصروف و د هغه په نیمه هم د غربي علومو او علمي پرمختګ لپاره مصروف نه و.

له دې مخې اسلامي نړۍ یا مخامخ د استعماري دولتونو د نظامي تسلط

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندې وه یا هم د داسې حکمرانانو د تسلط لاندې وه چې عملاً د اسلام پر ضد د خپلو اروپایي بادارانو په خوښه پروګرامونه عملي کول لکه اتاتورک، رضاشاه او تر یوه حده امیر امان الله خان.

په دغسې یو نازک او حساس پړاو کې د امت مخکښو رجال یو د بل په تعقیب په دې لویه سمسوره کې راپورته شول او د امت د بیدارۍ اتحاد او مبارزې لپاره یې هلې ځلې وکړې او د سید جمال الدین د ټیم ځای یې ډک کړ.

په دې رابطه حسن البناء لومړی مصري مسلمان و، چې د خلافت د تشې او د یوه نړیوال اسلامي بلاک لپاره یې په مصر کې په مسلمانانو غږ وکړ.

که څه هم هغه مهال د مصر د الازهر او د هند دیوبند ژوندي مراجع درلودل لکه مولانا محمودالحسن او امام ابو زهره په مصر کې چې دې ټولو د امت په بیدارۍ کې خپل مثبت کردار اداء کړ ولې هغه کردار چې په مصر کې حسن البناء، او په هند کې مولانا ابو الاعلی مودودی او علامه اقبال اداء کړ هغه پخپل وخت وکولای شول چې د امت د یو طرفه سقوط نه مخنیوی وکړي، وروسته او د یوه دمه شوي پړاو په منځکې له دې کاروان سره درې تازه نفسه ټیمونه د اربکان، خمیني او افغاني مشرانو په شمول ورګډ شول چې د سیمې اوضاع کې هر چا خپله ونډه واخستله او امت یې له هغه وژغوره چې ورته پټیل شوې وه.

اسلامي نړۍ د شلمې پیړۍ په اوله نیمایي کې د دعوت او اسلام ته د بللو په اړه هغه لوی او له ځوره ډک پړاو تیر کړ چې په نتیجه کې یې هند آزاد او د عربي سیمې ډیر هیوادونه مستقل شول ولې په دویمه نیمایي کې د تحریک یا اسلامي نهضت د پیل او دعوت کار په هغه ټکرونو ودرید چې په مصر، هندونیزیا، ایران، افغانستان کې هغه تحولات رامنځته کړل چې یو د بل په تعقیب کله د برې او کله هم د سقوط زمینې برابرې کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دويم نړيوال جنګ وروسته چې اروپا په دوو بلاکونو غربي سرمايه دار بلاک او شرقي کمونست بلاک وويشل شوه اسلامي نړۍ له دې تقسيم او له دې اخ و ډبه ډيره اغيزمنه شوه.

عربي سيمه عملاً په دوو جهتونو تقسيم شوه، د ناصر په مشرۍ د شوروي پلوی ګروپ د سعودي عربستان په مشرۍ د غرب او امريکا پلوی ګروپ چې د دې اخ و ډب له مخې د يوې خوا د فلسطين قضيه پخپل وخت حل پيدا نکړه او د بلې خوا په تقسيم شوي يمن کې د دواړو لوريو حدود وټاکل شول.

همداسې زمونږ په سيمه کې ايران، ترکيه، پاکستان، عملاً د زاړه انګلستان پروګرام د امريکا د پلويو حکومتونو ځای ډک کړ، کابل، ډهلي د نژدې ملګرو په توګه په سيمه کې د مسکو د ملګري په خط کې روان دولتونه و.

که څه هم په دې سيمه کې د هند او پاکستان ترمنځ دوه جګړې پيښې شوې ولې هغه مهال کابل ونه غوښتل چې په دې جګړو کې د هند په پلوۍ داسې قدم واخلي چې د افغانستان په تاريخ کې مثال نلري ولې بيا هم کابل د مسکو د نفوذ د حوزې پورې مربوط هيواد ګڼل کيده.

اسلامي نړۍ چې د دوو بلاکونو د اخ و ډب تر ټولو تود ميدان و په دې اخ و ډب کې هم د يوې خوا اسلامی نهضتونه راوټوکيدل او د بلې خوا هغه د همدې دوو بلاکونو له خوا په پوره بې رحمۍ وځپل شول.

افغانستان چې د يوې خوا د مسکو د نفوذ د سيمې هيواد او د بلې خوا د شوروی د ګاونډ نژدی هيواد و، هلته حکومت او قوی سياسي ډلې ټولې د مسکو تر فرمان لاندې وې.

هغه مهال چې اسلامي نهضت پکې د اسلام خبره راپورته کړه هغه د شوروي او د هغو د پلويانو د زغم نه پورته شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې په افغانستان کې يو کليوال تهذيب مسلط و، اسلامي تحريک له هماغه پيله د پرګنو د تود استقبال سره مخامخ شو ولې شوروي او غلامو کړيو په تيره د سردار داوود خان په جمهوريت کې د دې تحريک د ځپلو هوډ وکړ او د دې تحريک دوه برخې مشران يې زندانونو ته وغورځول ولې زندان ته د تحريک د مشرانو غورځولو په دې هيواد کې د خپل افغاني تهذيب له مخې دواړه لوري په يو عملي ټکر ودرول چې پای د ۱۳۵۴ کال د سرطان په مياشت کې اسلامي نهضت پر لسو ځايونو بريد وکړ او په دې بريد کې د يوې خوا سردار وپوهيد چې د جمهوريت مؤسس سردار هومره چې دی فکر کوی په ملت کې د غوښ محبوبيت نه برخمن نه دی او د بلې خوا يې د خپلو کمونستو شريکانو سره په سؤ تفاهم کې ولويد.

که څه هم اسلامي تحريک په افغانستان کې د خپل فکري پړاو په اړه مناسب فرصت پيدا نکړ ولې په عمومي توګه دغه تحريک د سيد قطب له شخصيت او خپله د اقبال د فيلسوفانه درک او تصوير نه ډير اغيزمن تحريک و.

ډيری فکر کوي چې سيد جمال الدين افغان يو وچ او له عقيدې شکيدلی مبارز و، په داسې حال کې چې هغه ستره هستي د يوه داسې تياره دوران په تل کې راپورته شو چې پاتې پرګنې پکې نه د پورته کيدو په هنر پوهيدلې او نه هم د يوه راپورته شوي انسان په څنګ کې د دريدو په هنر.

څومره چې انسان د سيد په خبرو، خطابو، منډو او لالهانده ژوند کې دقيق شي هومره به د دې شاته د هغو ښويدلو بيچاره او بې پناه ولسونو بيچاره اوضاع ښه درک کړي چې هغه مهال پکې د جمال پرته بل نه و.

د هغه خبرې او ليکنې هومره جامع او پارونکي وې چې انسان پوهيده چې سيد خبره د څومره بيچاره او د کرختو ضميرونو د خاوندانو سره روانه وه.

له دې ځايه چې هغه په اسلامي نړۍ کې د جناب مودودی صاحب د وينا

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطابق لګيدلی اور ليده نو د هغه مونډی، خبرې، او هر څه فوق العاده وی او د نورو ناستو کسانو د وضعيت نه جلا او تدبير نه نا اشنا وی.

د همدې ځايه چې پرګنو د هغه د جذباتو سره سم تعامل نه شو کولای او يا يې شرائط برابر نه و.

هغه کله چې د استعمار د نوکرانو لـه خـوا او کلـه د همدغـه اسـيرو پرګنـو د سوړ دريغ له مخې زړه تنګی کيده او د يوه هيواد نه بل او د بـل نـه بـل تـه روان و ان چې پای پر هغه بی شيمې ازهر کې ميلمـه شـو چـې د ديـن نـه بيګانه استادانو پکې په ازهر ملنډې وهلې.

د هغه حضور په مصر کې د علماو په منځ کـې هغـه اخ و ډب رامنځتـه کـړ چې پای پکې مصر د هغه اخوان المسلمون د تحريک کوربه هيواد شو چـې يو مهال يې شوروی او امريکا دواړه نيم پـه نـيم د هغـه اسـلام او اسـلامي امت ژوندی مقابلی ته ودرول چې تر نن پورې د مقابلې پر کرښه ولاړ دی.

سيد جمال الـدين افغـاني د اسـتعمار د اصـلي موخـو پـه اړه هغـه تـر ټولـو لومړی درس و چې امت ته يې په وخت او په مطلوبه هوښـيارتيا او مطلوبـه جذبه ور په برخه کړه

په دې اړه سيد هميشه د يوه مهذب انسانيت پـه نمائنـده ګـی خـبره کولـه ولې هغه پکـې د هغـه اسـلام نـه نمائنـده ګـي کولـه چـې د انسـانيت لپـاره ژغورنده تهذيب لري.

سيد د خپلو شرائطو محصول و او د بلې مرحلې پـه اوضـاع او شرائطـو کـې نننوتي کسان ډير کم کولای شي د هغه په هکله د هغه د حـق او امتيـاز وړ مناسب قضاوت وکړي.

ډيری او بيا په عربي سيمه کې د سيد د مبـارزو او د هغـه د شخصـيت پـه اړه داسې ملاحظې لري چې کيدای شي بې مطالعې او بی معلوماتـه کسـان د سيد په اړه په يو متفاوته انګيرنـه ودروي ولـې سـتر جمـال الـدين د يـوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې تیاره دوران په تل کې هغه څه پیل کړل چې د پیل ټول افتخار یـې د هغه او د هغه د متدین ملت په سجل کې محفوظ دی.

هغه مهال چې سید جمال الـدین پـه افغانسـتان کـې د اسـتعمار پـر ضـد د مبارزې غږ پورته کړ او بیا یې دغه غږ د دې امت په تقسیم شوي کور کـې د هر چا تر کوره ورساوه هغه مهال او تر هغه مخکـې بـل دغسـې مسـلمان شخصیت امت نه پیژني او نـه هـم پـه بـل ملـت کـې د هغـه معـادل څـوک پیژني.

هغه چې د پرنگیانو سره یې د مقابلې فکر انتخاب کړی، هغـه چـې پـه هـر هیواد کې دی بیا هم د سید د افکارو نه مخامخ یا هم بالواسطه متاثر دی، څه هغوی د سید په عصر کې و یا هم د هغه پسې په جوخت عصر کـې یـا هم په وروستیو مرحلو کې دغه ټول په یو ډول د هغه د افکارو او مبارزو پـه تسلسل واقع دی.

سره له دې چې پاتو سترو رجالو هر چا پخپل وخت ډیر څه وکـړل ولـی پـه دې تسلسل کې ټول یو د بل د کار او کردار سره داسـې تړلـی دی چـې هـر وروستی قدم پکې د مخکنې قدم بشپړونکی دی او هر ړومبی قدم پکـې د وروستی تمهید دی او په دې لړ کې د سـید ژونـد او مبـارزه هغـه بنسـټیزه پیل دی چې د هر چا یې ډیر څه د همدې پیل پورې تړلي دی.

مونږ چې نن پخپله نړۍ کې ورسره مخامخ یـو او د خپلـې بقـا پـاتې جگـړه راپاتې ده، دغه جگړه او پکې بریاوی او ماتې ټول د دغه راغلي لـړۍ غوټـه شوی مقدر دی چې ټول پکې هم شریک دی او هم الگو.

دلته زمونږ د دغو رجالو په منځکې یو قوی مشترک ارزښت دی چې هغـوی پکې که څه هم د یوه خاص هیواد پورې مربوط دی ولی د فکر او عمـل پـه میدان کـې د هغـوی کـردار او لارښـونې د ټـول امـت لبـاره دی؛ ځکـه چـې هغوی د یوه امت د بیدارۍ، آزادی، وحدت او دفاع خبره په مخکې درلودله

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ټول په دې کې سره شریک و.

د دغو رجالو په لیکنو، او کتابونو کې به څوک لکه مولوی فضل الرحمان په شان داسې څه پیدا نکړي چې جهاد په افغانستان کې فرض او په پاکستان کې حرام دی او نه به د بل مشر په شان داسې څه پیدا کړي چې مونږ د دې او هغه نهضت سره توپیر لرو او یا دغه او هغه زمونږ نه کوچني او یا وروسته دی!

د همدې ځایه مونږ غواړو هغه تفاوتونه هم پکې رالوڅ کړو چې د وخت او ماحول مسائلو رامنځته کړی او دغو رجالو ته یې خپلې خپلې ځانګړتیاوې ورکړې دی.

د سید امت شموله ویناوې، لیکنې، او تر پولو پورې لالهانده سفرونه ښیي چې سید جمال الدین په دې لړۍ کې پاتو نسلونو ته څو مهم درسونه ورکړې دی.

اول د واحد امت درس:

د سید خبرې، نصیحتونه، ویناوې، دا ټول ښیي چې د هغه سره د وحدانیت خبره اساسي وه او په هر هیواد کې یې ځان د هغه هیواد د اوسیدونکیو له جملې نه ګاڼه او هیچرې هغه د یوه میلمه یا مسافر په شان خبره نده کړې څه هغه پکې په قاهره کې و یا استانبول یا هم دمشق او بغداد کې.

دویم پیغام:

سید جمال الدین افغاني په داسې شرائطو کې افغانستان پریښود چې د وخت امیر د هغه طرحو او افکارو ته محتاج و ولې کیدای شي هغه غوښتي وی چې د هغه پیغام د امت په سطحه خپور شي او هغه تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بهر هغه پاتې هیوادونه چې لا یې سقوط نه دی کړی لکه ایران، عثماني خلافت هغه له سقوط نه وژغوري.

د وخت حکمرانانو سید ته موقع ورنکړه چې هغه پکې د هغو راغلیو سقوطونو د مخنیوي لپاره خپل تدبیر او افکار په مسالمت امیزه فضاء کې وړاندې کړي.

بلکې خپله پرنګیان به دې غلط فهمیو کې دخیل و او پرنګي استعمار غلام حکمرانان د هغه پر ضد راپارول په داسې حال کې چې د سید سره د دغو پاتو دولتونو د بقاء او استحکام خبره وه.

وروستیو تحولاتو وښودله چې د سید د اټکل مطابق د وخت ټولې نظامونه یو د بل پسې چپه شول ولې د هغه پر وخت مشورې داسې کسانو ونه منلې چې اصلاً د هغوی سره د امت د راتلونکې په اړه یوه ابتدایي اندیښنه هم نه وه.

دریم پیغام:

سید د امت مشترک او تر ټولو خطرناک دښمن تشخیص کړی و او په دې اړه هغه هومره لیوال و چې که په امت کې یو قابل ملاحظه اکثریت د دغه دښمن مقابلې ته تیار کړي.

هغه خپله د خپل امت خطرناک دښمن پیژندلی و او هڅه یې کوله چې نور هم د هغه سره په دې کې شریک شي.

دا چې نن مونږ په لنډو نه شو کولای له دغه راغلي دښمن نه ځان او هیواد داسې په آسانۍ وژغورو، لوی علت یې همدا دی چې امت د سید په ژوند کې نه پر هغه تدبیر عمل وکړ او نه پر هغه وحدت راټول شول چې سید یې د هر چا په کور تکرار ودرید.

امت داسې د دښمنانو په منځکې تقسیم شو چې بیا یې په یوه خبره راټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

نکړی داسې به دښمنان هغوی پخپلو کې جنګوی بلکې نن خو هغه یو ملت هم پخپلو کې تقسیم شوی نیم د نیم نور سره په جګړه کې واقع دی، لکه افغانستان.

څلورم پیغام:

د مبارزې پیل کونکي

سید جمال الدین د استعمار سره توده مبارزه پیل کړه او خپله مبارزه د قدرت د مراجعو او درباورنو نه پیل کړه؛ ځکه هغه مهال لا د امت ظاهري اسکیلیت پر ځای و، ټوله اسلامي نړۍ په دغه ډول سقوط نه و کړی.

که څه هم ځنې په دې اړه پر سید نیوکه کوی چې هغه محمد عبده په شان ولی د یوه اوږد منزله او تربیتي مبازې نه پیل ونکړ؟ ولی هغه مهال امت د یوه ستر خطر او سقوط سره مخامخ کیدونکی و او سید پوهیده، د همدې ځایه د هغه سره دا نامراده هیله وه چې که د خلافت دولت د یوه سیاسي قدرت مند دولت په توګه ژوندی پاتې شي او هغه به په یوه نوښتګر حضور د پرنګیانو د راتلونکی تجاوزونو مخنیوی وکړي.

هغه مهال هند او مصر داسې څوک او داسې ستې درلودی چې د سید په اندیښنو له زړه پوهیدل. د همدې ځایه مصر قدم په قدم پر هغه ولاړ چې پای یوه قوی مصر د پرنګي مثلث ته ماتې ورکړه او که د شوروي غدر نه وای کیدای شول چې مصر عربي نړۍ په یوه محور راټوله کړی وه.

همداسې هند هم د سید جمال الدین د خبرو او لارښونو نه ډیر متاثر و او که د یعقوب خان بې همتې او د امیر عبدالرحمان معامله ګریو د هند مقاومت کړی نامراده کړی نه وای کیدای شول چې هند د خلافت دولت د سقوط نه مخکې خپله آزادي اخستی وای او په هند کې د پرنګي ماتې خلافت له سقوط نه ژغورلی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه مهال چې سید یو خورا جذبه دلته هلته، مونډی، هلې ځلې کولی په دې نیت چې امت په تهذیبي لحاظ یو امت و، په ملت کې نشنلستي احزاب او مفکورې نه وی مطرح، هر مسلمان د نړۍ په هر اسلامي دولت کې هومره بیگانه او پردي نه و لکه نن چې مونږ ته خپل نژدی گاونډیان تر پرنگیانو زیات بیگانه ښکاري.

سید جمال الدین افغان یو الگو شخصیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

نواب خوبش

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوموړي خپل ژوند د ګران هېواد په کونړ ولایت کې پیل کړ، د پلار تر څارنې لاندې یې خپلې سنتي لومړنۍ زده کړې ترسره کړې. کابل ته په راتګ سره یې د ژوند نوی پړاو پیل شو، پوهه یې مخ په زیاتېدو شوه او د خورا زیات نبوغ له امله د خپل خودي علم له ګاڼې څخه برخمن شو. په خپلې شاوخوا کې له نورو څخه ډېر تکړه او په پوهه ډېر بسیا و. له همدې مخې یې د مشرانو او لویانو د مجلس وړتیا ترلاسه کړه. د ژوند په اوږدو کې د وخت د شاه ترڅنګه ورسېد، له هغه سره یې په ګڼو مواردو کې د مشاور په توګه مرسته وکړه. نوموړی ورو ورو د خپلې پوهې او ځیرکۍ له مخې د نومیالیتوب اوج ته ورسېد. هره کره خبره د هغه له خولې راوتله، هر چېرته د مسئلې حل هغه وړاندیز کوه. د ټولنې د سمون او رغون تانده فکره یې ډېره نوې وه، هېڅکله یې د سنتي او عرفي ژوند په لمن کې د نویتابه سوچ نه دی پایمال شوی، تل یې د نوې حل لارې او نوې کړنلارې نبوغ درلود، په پوهه کې د حکمت او بلاغت نامتو و. د خلکو د ژوند هر اړخ یې تر سترګو لاندې و، هر وخت یې په سمښت کې رغنده نظر وړاندې کوه. دا چې د هغه مهال ټولنیز ژوند د شاهي درنښت یرغمل و، نو هغه هم د شاهانو له ناستي او ملګرتیا څخه بې برخې پاتې نه شو. شاه ته یې په خپلو کوټلو او جامع نظریاتو سره بلا لارښوونې او سمونې په ګوته کړې. خپل دریځ یې په هر حالت کې جوت څرګنداوه، له هېچا سره یې د دوښمنۍ لار نه خپلوله، هر چاته یې د دوستۍ لارښوونه په خوله وه .

که څه هم د هغه ټول فکر د سمون او رغون په لور و، خو سره له دې د ډېرو د سترګو ازغی و او د ځینو د خواشینی سبب و. په همدې ترخ کې د ځینو د لمسون له مخې د شاه له ګاونډ څخه ګوښه شو او د دې پرځای چې د هغه له افکارو او نظریاتو څخه د هېواد او ټولنې د پرمختیا په برخه کې ګټه واخیستل شي، د هغه د دغو کوششونو او سمون غوښتنو مخه ونیول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه. پایله کې هغه له هېواد څخه وتلو ته اړ شو .

نوموړی د خپل نبوغ او پوهې له مخې هر چېرته د درناوي وړ و. د نړۍ د نورو هېوادونو لوري ته یې مخه کړه. په ګڼو هېوادونو وګرځېد، هر هېواد کې یې خپل درنښت او مقام وموند، په زیاترو هېوادونو او ټولنو کې یې د خپلو افکارو او نظریو زړي وکرل، هر چېرته د حاسدانو تر یرغل لاندې و. له همدې مخې په ټوله نړۍ کې د ارام ژوند خاوند نه شو. هر چېرته یې د ژوند ستونزو لمن نیولې وه. مصر کې یې د خپل فکر زده کوونکي وروزل، ایران یې په خپل فکر روڼ اندی کړ، ترکیه یې د اسلامي امت په ضعف اګاه کړه او د اروپا ګڼ هېوادونه یې د خپل بصیرت په رڼا روښانه کړه. اسلامي امت یې له هېښېدو څخه د وېښېدو په لور وهڅول، مسلمانان یې د ارادې او هوډ په نشتون تنبیه کړل، ټوله نړۍ یې له خپلو افکارو څخه ګټېندویه کړه. هر چېرته یې خپل کار او زیار ترسره کړ. هېچېرې له خپل مسؤلیت څخه بې پروا نه شو. څو یې د ژوند برخه تمامه شوه.

نړۍ وال حیثیت

سیدجمال الدین افغان د خپل نوي او ژوندي فکر له مخې د نړۍ د هر هېواد وګړی و. هر هېواد د خپلو پرمختګونو لپاره د داسې یوچا اړتیا محسوسوله، چې ورته کره او پرځای لارښوونې وکړي. هېڅ هېواد داسې شخص پردی نه ګاڼه، هر هېواد ورته ځای ورکاوه. د هغه فکر د ټولې نړۍ د وېښتابه شپېلی وه. د هغه د نویتابه سوچونه د وخت د ټولنې لپاره ډېر نوي وو. هغه د پوهې زېور له هر زېوره غوره ګاڼه. د هغه فکر د هر ولس او هرې ټولنې لپاره مسیحا و. د هغه مهال له کړاو او ربړ څخه د خلاصون ناره یوازې د هغه له خولې راوته. هر چېرته یې د ټولنې په نویتابه لاس پورې کړی و. یوازې د خپل کور ایډیال او نومیال شخصیت نه و، د هر هېواد په داخل کې د هماغه هېواد لپاره ایډیال ګرځېده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

افکار يې نه يوازې د هماغه وخت درمان؛ بلکې د ابد لپاره درمان وو. د هر ملت اړتياوې يې درک او د لاسته راوړلو لارې چارې او نسخې يې په مغز کې وې. هېوادونه د هغه په درننښت په دې پوهېدل، چې هغه له هېڅا څخه خپله غوره فکره نه سپموله، له ټولو سره مخلص او ټولې نړۍ ته صادق و.

د هر هېواد لپاره يې افکار د رنسانس زېږنده وو. هره ټولنه د هغه د افکارو له مخې د وينښتابه معراج ته ورسېده. د خپلو افکارو په مرسته يې هر چېرته مفکرين وروزل. محمد عبده او نور داسې د فکر خاوندان يې نړۍ ته وپېژندل. سيد جمال الدين افغان سره له دې چې په هغه وخت کې د هر چا لپاره نمونه وه، خو د اوس لپاره د دغې وروسته پاتې ټولنې او د کمزوري اسلامي امت د احيا لپاره هغه غوره الګو ده، چې د هغه د ژوند له محتوا څخه د هر چا لپاره خورا ډېر درسونه تاريخ ثبت کړي دي .

د دې لپاره چې ټولنه په خپله د خپل جوړښت او سمښت رغانده شي، نو لازمه ده، چې ځوانان او پوه کسان يوازې او يوازې همدا خپل الګو شخصيت وګڼي. څو له دې لارې د خپلې ټولنې د وروسته پاتې والي او د نالوستۍ له منځه وړونکي وګرځي او خپله ټولنه د پرمختګ عروج ته ورسوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ختیځ او ختیځوالو د حال هر اړخیز دراک علامه سید جمال الدین افغان

شهزاده شیرین زوی

زموږ د عقلونو د ویده توب، د اندونو او خیالونو د کمزورتیا او په سترګو د پرتو پردو کوم درک او تشخیص چې علامه سید جمال الدین افغان (۱۳۲) کاله وړاندې کړی، اوس هم موږ په هماغو ناروغیو اخته یو... زموږ سترګې اوس هم هغه ذلت نهویني، چې موږ یې خوار کړي یو... که زمونږ د ځوانانو دغه حال وي، نو دا هیواد خدایزده، که هیواد شي... علامه سید جمال الدین افغان زموږ د وچې فتح خانۍ په هکله څه ویلي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علامه سید جمال الدین افغان د افکارو، اقوالو، ژوند او شخصیت پـه اړه هر اړخیزه څېړنه له خپل تـوان څخـه پورتـه چـاره بـولم او دغـه کـار پـه یـو کتاب یا یوه مقاله کې شونی هم نه دی، خو دا چې د یوسف په پېرېـدونکو کې حساب شم، نو لومړی د نومـوړي د ځینـو اوصـافو یادونـه اړینـه بـولم، ځکه موږ بـه چـې کلـه د پېښـور پـه (افغـان ادبي بهـیر)، (افغـان فرهنگـي ټولنه) او (افغان ادبي ټولنه) کې د کـوم ادبي او فرهنگـي شخصـیت تلـین غونډه یا یاد غونډه جوړوله، نو ځینې ملگري به پـه دې نظـر ول، چـې مـړو ته باید دعا وشي او ژوندي باید وستایل شي.

زه هم له هغوی سره تر یو څه وختـه همنظـره وم، ځکـه چـې مـوږ د ټـولنې خیر د ژوندیو په تشویق او هغوی ته په ډاډ ورکولو کې لیده، فکر مـو کـاوه که ژوندي تشویق او وستایل شي، نـو ښـایي هغـوی نـور هـم خپلـو مثبتـو کړنو ته پاملرنه زیاته کړي او مړو ته خو تر ستاینې دعا ځکه غوره ده، چـې ښایي هغوی ورته اړتیـا ولـري، پـه هـر حـال د څـو غونـډو تـر تـرسره کولـو وروسته پوه شوم، چې دغه هدف (ښېگڼو ته د خلکو د پام رااړولـو هـدف) په همدې توگه هم تر لاسه کېدای شي. بیا به چې ملگرو کله هم مـړو تـه د دعا او ژوندیو ته د ناز ورکولو خبره کوله، نو ما به ورته ویـل:((دیـدن مـې ستا بهانې مې نورې))

په پای کې ملگـري ویوهېـدل، چـې د سـتاینې لـومړۍ موخـه دا وي چـې د ښېگڼو د څښتنانو ښېگڼې بیان شي، ځکه چـې دا د هغـوی د ښـېگڼو حـق دی او بله دا چې نور دغه ستاینې وگوري، وا یې وري او و یې لولي، چې له هغوی سره هم د ښـېگڼو او ښـو کـارونو د تـرسره کولـو فکـر او مینـه پیـدا شي.

اوس موږ په همدې موخه لومړی د سـید جـمال الـدین افغـان د اوصـافو او ښېگڼو یادونه کوو، ورپسې د هغه د یوې مقالې، چـې (۱۳۲) کالـه وړانـدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکل شوې، ځينې برخې راڅېرو او له خپل حال (اوس يا نن) سره يې پرتله کوو. موږ د سيد په مذهبي او ملتي اړخ بحث نه کوو، په دې هکله د هغه يوازې دغه درې ويناوې رانقلوو او په همدو بسنه کوو.

۱- د مذهب او طريقې په هکله سيد د يو عالم د دې پوښتنې په ځواب کې، چې:((ته د کومې طريقې پيروي کوې؟)) ويلي: ((تر ما بل غټ د طريقت خاوند څوک دی، چې زه يې پيروي وکړم.))[۱]

۲- د دې پوښتنې په ځواب کې چې: ((ته د چا په مذهب يې)) علامه سيد ويلي: ((په ځينو چارو کې د يو امام پيروي کوم او په ځينو کې د بل، او په څلور واړو کې چې د هر يوه رايه راته ډېره ښه ښکاره شوه په هغې عمل کوم))[۲]

۳- د سيد په افغانيتوب کې که څه هم د شک ځای نشته، خو بيا هم د هغه د ايرانيتوب او افغانيتوب په هکله د هغه دغه وينا بسنه کوي، چې ويلي يې دي((هيچ احتياج به اين ندارم که خود رابه يک ملتې نسبت دهم))[3]

د سيد جمال الدين پُرجماله اوصاف او ښېگڼې:

د علامه سيد جمال الدين په هکله، چې ما کوم معلومات تر لاسه کړي هغه دا دي، چې نوموړی د يو داسې شخصيت څښتن و، چې د خپلو خلکو خو څه چې ان د نورو ولسونو د اخلاقو سمون، د هغوی نېکمرغي او هوساينه يې ستره موخه او ارمان و.

---

[۱] لېوال: رزاقي شاهد حسين / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سيدجمال الدين افغاني اند او ژوند، ۲٦ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندويه ټولنه، کابل، افغانستان.

[۲] لېوال: رزاقي شاهد حسين / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سيدجمال الدين افغاني اند او ژوند، ۲٦ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندويه ټولنه، کابل، افغانستان.

[۳] لېوال: رزاقي شاهد حسين / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سيدجمال الدين افغاني اند او ژوند، ۳٦ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندويه ټولنه، کابل، افغانستان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه هڅه کوله چې بدې چارې او کړنې په داسې توګه په ګوته کړي، چې عام وګړي يې له زيانونه خونديم شي او تر سره کوونکي يې له ترسره کولو متنفر او لاس په سر شي.
هغه د ښو اخلاقو د ګټو څرګندونه په داسې ژبه کوله، چې عام خلک هم ترې ګټه واخيستلای شي او خاص هم ورځنې بې برخې نه شي او بد خويونه او د هغو تاوانونه يې په داسې توګه څرګندول، چې عام او خاص وګړي ترې په پوره پيمانه خوابدي او زړه توري کړي.
هغه وګړو ته د علم او پوهې ګټې او د بې علمۍ او ناپوهۍ تاوانونه په داسې توګه بيانول، چې د هر چا زړه ته دا خبره ولوېږي، چې نېکمرغي له علم او پوهې څخه پرته هېڅکله هم تر لاسه کېدلای نه شي او تر بې علمۍ او ناپوهۍ بله پورته بده بلا نه شته او انسان ته، چې هره ستونزه پېښېږي يا هر تاوان چې ور رسېږي، د خپلې بې علمۍ او ناپوهۍ له امله يې ور رسېږي.
هغه د انساني ښېګڼو ستاينه کوله او د بدايانو او شتمنو پام يې د ښوونځيو، مدرسو، روغتونونو او نورو جوړولو ته ور اړاوه. وګړي يې د علم او پوهې زده کړې او د هنرونو کسبولو ته هڅول.
هغه واکمنو ته د عدالت بلنه ورکوله او د عدل ښېګڼې يې ورته په ګوته کولې. د پرګنو استازيتوب يې کاوه او د هغوی ګيلې او شکايتونه يې تر چاروکو رسول. د پېښو څېړنه يې کوله او د اړوندو مسوولينو پام يې ورته وراړاوه، څو د هغو مخه ونيسي او خلک يې له ضررونو خوندي کړي.
هغه د اسلام او مسلمانانو په هکله د پرديو د ناوړو نظريو ځواب په داسې دلايلو ورکاوه، چې تر تېرې توري به يې اغيز کم نه و، او هغه د ولس پاشلي غړي يووالي او وحدت ته هڅول او د هغوی دوستان او دښمنان يې ورته په ګوته کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د شر او فساد له ځایونو څنې د دې لپاره پرده پورته کوله چې خلک ترې خپل ځانونه په څنګ کړي او هغه به چې په هر څه او هر ځای کې ګټه لیدله نو د خلکو پام به یې وراړاوه.

لنډه دا چې علامه سید جمال الدین افغان د ښېګڼو او نېکیو یو ستر جهان و، زړه سواند او متواضع ښوونکی و، رښتینی ناصح او خواخوږی و، ښه ادیب او روڼ اندی و، د نظر د خاوندانو د سترګو رڼا، د سیاستوالو غوره لارښود او د ټولو وګړو یو بشپړ درمل ګر و.

زه د خپلو پورتنیو دعواوو د پخلي لپاره دوه درې بېلګې راوړم، هیله ده په غور یې ولولئ.

لومړۍ بېلګه:

د علامه سید یو ډېر نږدې ملګری، شاګرد او د هغه یو باوري ژوند پېښې لیکونکی مفتي محمد عبده لیکي: ((سید جمال الدین افغاني د ده په افکارو، عقیدو او نظریو کې یو اوښتون (انقلاب) راوست او د هغه د زړه او لید نړۍ یې روښانه کړه. دی د سید جمال الدین تر لیدو د مخه داسې و لکه سترګې یې چې ړندې، غوږونه کاڼه او ژبه ګونګۍ وي))[4]

له پورتنۍ بېلګې څرګنده شوه، چې سید افغان د افکارو، عقیدو او نظریو د اوښتون لپاره د لارې روښانه مشال و، د ړندو سترګو بینایي، د کڼو غوږونه د اورېدو حس او د ګونګې ژبې ګویایې و.

---

[4] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۷۱ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهمه بېلګه:

د علامه سید یو بل ورځپاڼه لیکونکی ملګری او شاګرد ادیب اسحاق لیکي: ((زه چې په څه پوهېږم هغه ټول مې له سید جمال الدین افغاني څخه زده کړي دي))[5]

یعنې چې علامه سید جمال الدین یو ښه ښوونکی، ربښتینی ناصح، ښه ادیب او روڼ اندی و.

دریمه بېلګه:

اوس د علامه سید جمال الدین د هغې وینا یوه برخه لولو، چې په اسکندریه کې یې اورولې وه:

((ای بې وزلو او خوارو بزګرانو! تاسې د ځمکې ټټرونه څیرئ او غلې دانې ځنې راباسئ، خو د ظالمانو ټټرونه څله نه څیرئ او آزادي ولې ځنې نه اخلئ او د هغو وګړو لاسونه ولې نه ورماتوئ، چې ستاسې د زیار میوې ستاسې څخه اخلي.... ای مصریانو تاسې یو ستر ولس یاست، تاسې د پرتمین تاریخ څښتنان یاست، خو اوس له پېړیو، پېړیو راهیسې د خپل سرۍ په ژرنده کې اوړه کېږئ او ټول ظلمونه په پټه خوله زغمئ. له خپلو حقوقو به تر څو بې خبره یاست. د غفلت له خوبه راویښ شئ. د ظلم او زور په وړاندې راپاڅېږئ، یا د انسانانو په څېر ژوند وکړئ یا د شهیدانو غوندې تر ځانونو تېر شئ))[6]

---

[5] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۷۲ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان.

[6] لېوال: رزاقي شاهد حسین / ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سیدجمال الدین افغاني اند او ژوند، ۸۶ مخ، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندویه ټولنه، کابل، افغانستان. په حواله د (نیکي آرکیډي "السیدجمال الدین افغاني"۱۰۱ او ۱۰۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورتنۍ وينا د علامه سيد د ښې رهبرۍ، د ظلم و زور په وړاندې د خلکو راپاڅونې د هڅونې، خلکو ته له خپلو حقوقو د دفاع کولو د جرئت ورکولو او مظلومانو سره د ژورې خواخوږۍ ښه رڼه بېلگه ده او د هغه د ښه نيت او ښې ارادې کچه ترې ښه څرگندېدای شي.
اوس راځوو د سيد افغان د هغې مقالې ځينو برخو ته چې له نن څخه (۱۳۲) کاله وړاندې ليکلې شوې، خو زموږ له اوسني حال سره دومره ورته او برابره ده لکه زموږ نن ته چې په کتلو ليکل شوې وي.

ختيځ او ختيځوال[٧]

د علامه سيد جمال الدين افغان دغه مقاله چې سرليک يې دی "الشرق و الشرقين" (ختيځ او ختيځوال) په "ابو نظاره" جريده کې د ۱۸۸۳ م کال د فبرورۍ، په ۲۹ مه گڼه کې خپره شوې. "ابو نظاره" په پاريس کې د علامه سيد جمال الدين افغان د يو نږدې ملگري له خوا خپرېده. له دغې مقالې څخه دا څرگندېږي، چې علامه سيد د ختيځو ولسونو له حالاتو څخه ژور معلومات درلودل، که څه هم دغه مقاله د ختيځوالو په (۱۳۲) کاله وړاندې حالاتو ليکل شوې، خو زموږ له اوسنيو حالاتو سره دومره برابره ده، چې په لوستو يې سړی فکر کوي، چې يا دغه مقاله زموږ د نن په اړه ليکل شوې او يا موږ اوس هم هماغه د (۱۳۲) کالو وړاندې زمانه کې ژوند کوو. سيد د خپلې مقالې په يوه برخه کې ليکي:

---

[٧] لېوال: رزاقي شاهد حسين/ ژباړن: همت عبدالمالک / آثر: د سيدجمال الدين افغاني اند او ژوند، ۱۱۱ تر ۱۱۸ مخونو، د چاپ کال ۱۳۸۸ل، مستقبل خپرندويه ټولنه، کابل، افغانستان.په حواله د (آثارجمال الدين افغاني،۹٤ تر ۱۰۵مخونو پورې).

(c) ketabton.com: The Digital Library

((... د ختیځ له برمه څخه د ټیټتیا په کندو کې د لوېدلو، د هغه پر اوسېدونکو باندې د لوږې او بې وزلۍ د واکمنۍ، په ټیټتیا او خوارۍ د اخته کېدو او د پردیو ولسونو تر لاس لاندې د راتلو سبب دا دی چې ختیځیانو د خپلو عقلونو له رڼا څخه مخ اړولی. له هغه څخه یې ګټه اخیستل پرې ایښې او خپل اخلاق یې خراب کړې دي...))

اوس د یوې شېبې لپاره سر په ګرېوان کوو او ګورو، چې زموږ له برمه د لوېدلو، پر موږ د لوږې او بې وزلۍ د واکمنۍ او د نورو تر لاس لاندې زموږ د راتلو سبب رښتیا هم زموږ د اخلاقو خرابېدل او له خپلو عقلونو څخه د مخ اړول دي او که کوم بل لامل هم لري؟

حضرت عبدالرحمن بابا فرمایلي:

څه اثر به یې د عقل وي په سرکې
د هغو په سر چې کښېني ښاپېرۍ

یا:

خدای د عقل جواهر ورته بخښلي
له نادانو به څه شان کا دانا طمع

د بابا د پورتنیو بیتونو په استدلال ویلی شو، چې د چا په سر کې عقل وي یا څوک چې له عقل څخه کار اخلي د هغه په سر د بخت ښاپېرۍ کښېني، شان او شوکت یې په برخه کېږي، له لوږې او بې وزلۍ ژغورل کېږي او نېکمرغۍ یې په نصیب کېږي او هغه ته چې الله جل جلاله د عقل جواهر وربښلي وي، هغه دانا وي، نه له چا طمع کوي او نه د پردیو تر لاس لاندې راځي، خو موږ چې داسې نه یو، نو څرګنده خبره ده، چې سید رښتیا ویلي، اخلاق مو خراب شوي او عقل خو یا بېخي نه لرو او یا ترې کار نه اخلو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سید د خپلې مقالې په یوه بله برخه کې لیکي:((...(ختیځوال) د ګټې په تر لاسه کولو کې له تاوان رسولو څخه لاس نه نیسي...))
فکر وکړئ! ختیځوال همدا اوس هم همدغه کار نه کوي؟
لومړی د خپلو ځانونو په هکله فکر کوو. ایا موږ خپلې ملي شتمنۍ له خپلو شخصي ګټو نه قربانوو؟
ایا موږ د خپلو وروڼو په تاوان کې خپلې ګټې نه لټوو؟
ایا موږ خپلو بنسټونو ته د څو پیسو لپاره تاوان نه اړوو؟
ایا زموږ په ادارو کې فساد زموږ د شخصي ګټو لپاره نه دی؟
ایا موږ د خپلو شخصي ګټو لپاره خپل خلک په وینو کې نه لمبوو او پردۍ جګړه پر مخ نه بیایوو؟
بې شکه څنګه چې موږ (۱۳۲) کاله وړاندې خپل خیر د نورو په شر کې لټوه اوس یې هم لټوو. دغه متل زموږ د ذهنیت ښه استازیتوب کوي، چې وایي: ((خدایه داسې شر راپېښ کړې، چې زما په کې خیر وي))
علامه رحمة الله علیه لیکي: ((... د دوی پر عقلونو باندې خوب زور کړی. اندونه او خیالونه یې د خپل حال احوال له سمون څخه بې وسه شوي دي. سترګې یې هغه ټېټتیاوې نهویني، چې دوی یې خوار کړي دي. دوی په خپلو پښو ځانونه له منځه تللو ته نژدې کوي او د ټېټتیاوو په کندو کې لوېږي...))
ګورئ زموږ د عقلونو د ویده توب، د اندونو او خیالونو د کمزورتیا او په سترګو د پرتو پردو کوم درک او تشخیص چې علامه سید جمال الدین افغان هغه وخت کړی و، اوس هم موږ په هماغو ناروغیو اخته یوو، بلکې تر هغو هم زموږ رنځونه ډېر شوي دي، خو کم شوي نه دي. که لږ فکر وکړو، نو دغه هر څه په ښه توګه لیدلی شو. زموږ په عقلونو د خوب زور خو همدا دی چې موږ پرې کوم ابتکار خو څه، چې ان د یو داسې مثبت

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقلید ګټه مو هم ترې پورته نه شوه کړای، چې حساب پرې وشي او زموږ اندونه او خیالونه خو د خپل حال احوال له سمون څخه ځکه بې وسه دي، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي: ژباړه((هغه څوک هلاک شو چې د کړنې له پلوه یې دوه ورځې سره یو شان وي))[8] یعنې نېکمرغه او بریالی انسان هغه دی چې نن یې له پرون او سبا یې له نن څخه له هر پلوه ښه وي، خو زموږ حال چې پرون څنګه و، نن یې هم په سمون توانېدلي نه یوو او که همداسې یوو، نو سبا ته مو دې هم خیر وي، ځکه چې زموږ سترګې اوس هم هغه ذلت نهویني، چې موږ یې خوار کړي یوو، موږ اوس هم په خپلو پښو خپل ځانونه له منځه تللو ته ورنژدې کوو او د بدمرغیو په کندو کې ورلوېږو. د بېلګې په توګه:

زما یو ژورنالست ملګري کیسه کوله، چې د افغانستان یو ولایت ته یې په یو ډاټسن موټر کې سفر درلود او له یوې پراخې دښتې تېرېده، په لاره کې یو زلمي موټر ته لاس ورکړی و، خو موټر چلوونکي ورته موټر درولی نه و، ژورنالست موټر چلوونکي ته ویلي و: ((وبال لري، راپورته کړی به دې و)) هغه (موټر چلوونکي) ورته خندلي و، خو نور یې ورته څه ویلي نه ول. لږ وړاندې ورته یو بل زلمي لاس نیولی و، دا ځل موټر چلوونکي ورته موټر درولی و او زلمی یې موټر ته راپورته کړی و، خو له څو کیلو متره مزله وروسته ورته زلمي ښیښه ټکولې وه او له موټره ښکته شوی و. موټر چلوونکی یو ځل بیا موسکی شوی و. ژورنالست ویل:((ماته دا پوښتنه پیدا شوه، چې دغه زلمی ولې له ابادۍ ځنې موټر ته راپورته شو او اوس بېرته په داسې ځای کې ښکته شو، چې په شا و خوا کې هېڅ ابادي نه تر

---

[8]لیکوال: جمعه محمد بشیر / آثر: مؤثر اور کامیاب شخصیت/ ٤٢ مخ/ څلورم چاپ ٢٠١٠م کال/ خپرندوی: ټائم مینجمنټ کلب، پوسټ بکس نمبر١٢٣٥٦کراچی- ٧٥٥٠٠/ اردو بڼه:((وه شخص تباه هو ګیا جس کی دو دن کارکردګی کے لحاظ سے ایک جیسے هوئے))

(c) ketabton.com: The Digital Library

سترگو کېږي، هلک مې راوغوښت او همدا پوښتنه مې ترې وکړه، هغه ځواب راکړ، چې:((سورلۍ مې خوړله "چکر مې وهه")) ژورنالست ویل:((که زمونږ د ځوانانو دغه حال وي، نو دا هېواد خدایزده، که ښه ورځ ووینی))

ښه نو ځوانان چې د یوې ټولنې شمزۍ (د ملا تیر) ګڼل کېږي او هغوی خپل وخت او خپله انرجي یوازې د سورلۍ خوړلو لپاره ضائع کوي، نو څه فکر کوئ! زمونږ سترګې هغه ټیټتیاوې ویني، چې موږ یې خوار کړي یوو او یا موږ په خپلو پښو خپل ځانونه له منځه تللو ته نه نژدې کوو او د ټیټتیاوو په کندو کې یې نه ورغوځوو؟؟؟

زما په اند د درېواړو پوښتنو ځواب به (هو!) وي، ځکه چې د ځوانانو د دغې بې بندوبارۍ پړه یوازې د دوی پر غاړه نه ده، بلکې په دې کې د دوی مور او پلار، د دوی ښوونکي او روزونکي او د ټولنې ټول مسوول اشخاص شریک دي. وایي چې ((خربوزه از خربوزه رنګ میګیرد)) یا ((یو ویني او بل لمسېږي)) په هر حال، علامه سید د خپلې مقالې په یو بل ځای کې لیکي:

((...کوم څه چې له لاسه ورکړي د هغه د بېرته تر لاسه کولو هڅه نه کوي. چې آفتونه او بدې پېښې د دوی پر خواوشا راچاپېرې شوې وي له هغو څخه د ځان ساتلو کوښښ نه کوي. نه په هغو ستونزو او سختیو پوهېږي، چې وخت دوی ته ور په برخه کړي دي. له دې امله دوی په خوارۍ او رسوایۍ اخته شوي دي، خو د دوی په فکر کې لا نه ورګرځي چې موږ خوار او ذلیل یو....))

باور وکړئ، چې زه داسې نه ګڼم، چې دغه مقاله دې (۱۳۲) کاله وړاندې لیکل شوې وي، زه فکر کوم چې دا به همدا اوس زمونږ حال ته په کتلو لیکل شوې وي. وګورئ موږ چې کوم څه د دغې مقالې له نېټې وروسته له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسه ورکړي، لکه د هېواد ځني برخې، دښمنانو ته د ماتې ورکولو ویاړونه، د واک او ځواک ښه وختونه او... دا مو د سید جمال الدین د مقالې له لیکلو وروسته له لاسه ورکړي، خو د بېرته تر لاسه کولو په اړه مو کله خوب هم لیدلی نه دی. همدا رنګه د آفتونو او بدو پېښو تر پېښېدو وړاندې د تدبیر پر ځای موږ تل تر پېښېدو وروسته یوازې دومره غبرګون ښودلی، چې: ((وروستیه عقله که ته لومړی وای))

موږ د پېښېدونکو ستونزو په اړه هېڅکله هم چمتووالی نیولی نه دی، نه مو کله په خپلې خوارۍ او رسوایۍ فکر کړی او نه مو خپل ځانونه کله خوار او ذلیل ګڼلي، ((له خوارۍ ژړنده ساتو خو له خیاله مزد نه اخلو))

علامه سید جمال الدین زموږ د همدغې وچې فتح خانۍ په هکله لیکي:

((... سره له دې چې ذلت د دوی په زړونو کې جرړې نیولې دي، خو بیا هم دوی د کبر او لویۍ څرګندونه کوي، د بېلوالي او نفاق اور ته لمن وهي. ټګي او خیانت خپله دنده بولي او حسد او چوغلي خپل شعار ګڼي. حرص او تمه د دوی کالي او خباثت او بې حیایي د دوی د څرنګوالي نښه ده...))

د علامه سید د مقالې په دغه برخه کې(چې همدا اوس مو ولوستله) ژبه (الفاظ) څکه ترخه معلومېږي، چې حقیقت تریخ او پېغور تر هغه هم پسې تریخ لګېږي او په دې برخه کې دغه(حقیقت او پېغور) دواړه شتون لري، خو دا باید ومنو، چې د تور او تهمت تریخوالی په کې نه شته، وینا یې حقه او رینښتینې ده او اراده هم په کې نېکه او سپېڅلې ده، نو له همدې امله په بیا بیا اورېدلو او رانقلولو ارزي، څکه حضرت علي کرم الله وجهه فرمایلي:((حق ارزښتمنه او درنه کلمه ده، که هر څومره ترخه هم وي په خپله خوږه او منلې پایله ارزي))[9]

---

[9] راټولوونکی: صادق صادق الله / آثر: څلور یاران (غوره ویناوې)/ خپرندوی: ګودر خپرندویه ټولنه، بزازۍ چوک، اسحاق زی مارکېټ، جلال اباد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بېلـه خـبره ده چـې مـوږ ((آسـمان تـه تيگـې واروو او تـرې لانـدې سر نيسوو)) خپل ذلت نه منوو او د کبر او لويي ځرگندونـه کـوو، خـو رښـتيا دا ده، چې د نړۍ پر مخ تر موږ بـل خـوار او ذليـل ملت نشته او وجـه دا ده، چې موږ د ځانځانۍ اور ته لمن وهوو. ټگي او خيانت خپله دنده بولو، حسـد او چـوغلي خپـل شـعار گڼـو، حـرص او تمـې د گـدايانو پـه څېـر کچکـول راترغاړې کـړی او د ماديـاتو لپـاره هـم خپـل ځانونـه او هـم خپـل ايمانونـه پلورو. سيد جمال الدين افغان ليکي:

((...دوی له خپلو هېوادونو سره خيانت او پـر گاونـډيانو ظلـم کـوي. د بـې واکو وگړو شته لاندې کوي او ژمنې او وعـدې مـاتوي. د خپلـو هېوادونـو د پوپنا کېدو لپاره هڅې کوي او د پرديو متې مزي او پياوړي کوي...))

زموږ له خپلو هېوادونو سره خيانت، خو د لمر په څېـر ښـکاره او ځرگنـد دی، په دې ځو لسيزو کې به مو ليدلي وي، چې هر يو مو هڅه کوي، چې خپـل هېواد د يو پردي پـه ځـولۍ کـې ورواچـوي او د همـدغو بـې ضـميرو هېـواد پلورونکو او حريصو او تېری کوونکو پېرېـدونکو د کشمکشـونو لـه املـه مـو هېواد د شاعر په وينا د ملامت سړي د گرېوان په څېر شو. شاعر وايي:

بس د هر چا لاس په کې پروت دی او شلوي يـې ترېنـه
زمـا وطـن د ملامـت سـړي گرېـوان غونـدې دی(10)

همدا رنگه پر گاونډيانو ظلم کول، د بـې واکـو وگـړو شـته لانـدې کـول او د ژمنو او وعدو ماتول، دا مو هم په نږدې ماضي کې وليدل او هـم يـې همـدا اوس وينو، چې هندوستان د پاکستان او پاکسـتان او ايـران د افغانسـتان په حق کې هر ډول ظلم ته ملاوې تړلې دي، د يو بل د شتو لاندې کولو تـه

---

(۱۰) وړ حيات الله/ ښکالو،۱۲۰مخ/ د چاپ کال ۱۳۸۸ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنګ وهلي ولاړ دي او په لسګونو وارو يې له يو او بل سره خپلې ژمنې او وعدې ماتې کړې دي.

د خپلو هېوادونو د پوپنا کېدو لپاره هڅې او د پرديو متو د مزي کولو او پياوړي کولو له خاينانه عمله سيد جمال الدين (۱۳۲) کاله وړاندې په خپله مقاله کې سر ټکولی، خو له بدمرغه چې دغه ناوړه ښکارنده اوس هم په ختيځوالو کې شتون لري. چا رښتيا ويلي، چې:((علت ميرود، عادت نميرود))

وګورئ! د منځنۍ اسيا هېوادونه د ځانځانۍ او نيت بدۍ د بد عادت له امله د روس په منګولو کې ورپرېوتل، بيا په (۱۳۵۸ ل) کال د جدي په شپږمه د همدوی په مرسته روسيان تر افغانستان پورې راورسېدل.

همدارنګه په (۱۹۹۰ز) کال د عراق واکمن صدام حسين د کويټ د شتمنيو د پوپنا کېدو هڅه وکړه، چې بيا په (۲۰۰۳ز) کال د مارچ په (۳۰) نېټه پخپله صدام حسين او د هغه هېواد عراق د امريکا د بمباريو تر بريد لاندې راغی او د عراقانو تر دوه مياشتې مقاومت وروسته صدام پخپله په خپل کيندلي کوهي کې ورولوېد او هېواد يې هم د امريکا په لاس کې پرېوت او په خلاف يې ترکيې هم د امريکا او ناټو متې غښتلې کړې، خو په عراق دومره خاورې واړوي، چې بيا سر راپورته نه کړي. ايران هم په دغه هېواد (عراق) کې د سنيانو د نظام په ړنګېدو په لاسونو نکريزې پورې کړې او اختر يې وکړو.

د (۲۰۰۱ز) کال د اکتوبر د مياشتې په (۷ يا ۸) نېټه پاکستان، امريکا او د هغې متحدينو ته اوړه ورکړه او د افغانستان په سر يې ورسپاره کړل. د (۲۰۱۳ز) کال د جولايي په دريېمه نېټه د مصر په منتخب ولسمشر (مرسي) باندې د امريکا په اشاره د خپل هېواد پوځ ګودتا وکړه او په دغې توطيه کې سعوديانو له امريکا سره لاس يو کړی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چې ختيځوالو (۱۳۲) کاله وړاندې هم د خپلو هېوادونو د پوپنا کېدو لپاره هڅې کړې دي او پردی متې يې مزي او پياوړې کړې دي او اوس يې هم کوي. علامه افغان ليکي:

((... د هغو هغه څوک چې ځان ته عالم وايي په حقيقت کې ناپوه وي. د هغو امير ظالم او د عدالت قاضي خاين وي. دوی کوم لارښود نه لري، چې د ژغورنې لار وروښيي. نه کوم پوښتونکی او سزا ورکوونکی لري، چې دوی د ورکې لارې په کنده کې له لوېدو راوګرځوي. لنډه دا چې دوی ټول د خپلو اخلاقو د ورانۍ او عقلونو د ويجاړۍ له امله د بې وزلۍ او له منځه تللو ښکار کېږي...))

د عالمانو د ناپوهۍ، د اميرانو د ظلم، د قاضيانو د خيانت او د لارښود، ژغورونکي، پوښتونکي او سزا ورکوونکي نشتوالی، ربښتيا هم هغه الهي عذاب دی، چې پر موږ هغه وخت هم او اوس هم د خپلو اخلاقو د ورانۍ او عقلونو د ويجاړۍ له امله رانازل شوی او موږ هره ورځ د بې وزلۍ او له منځه تلو پر خوا ورنږدې کوي.

پايله:

په پايله کې يو ځل بيا يادونه کوم، چې علامه سيد جمال الدين افغان د ختيځوالو په ځانګړې توګه د مسلمانانو د آرامۍ او هوساينې موخه او ارمان درلود. هغه دغه ولسونه له بدو چارو لاس په سر کول او د ښو چارو ترسره کولو ته يې هڅول. هغه له وګړو د ښو اخلاقو د خپلولو او د بد خويونه د پرېښودلو هيله درلوده. هغه له بې علمۍ ځنې د خلکو په پوره پيمانه خوابدي او زړه توري کولو او د علم او پوهې په ګاڼه پسوللو ته ملا تړلې وه. هغه مسلمانان يووالي او وحدت، عدل او ښېګڼو ته بلل. هغه د پرګنو استازيتوب کاوه او له شر و فساد ځنې يې پرده پورته کوله. هغه غوښتل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ختیځوال د وحدت په مزي د جاړو په څېر یوه ګېډۍ کړی، چې نور یې په ځانځانی کې د جاړو د کمزورو ډکو په شان یو یو مات او جاړو نه کړي. هغه غوښتل، چې د ختیځوالو ذهنیت داسې جوړ کړي، چې دده د سپېڅلی مرام ضامن شي او د استعماري نظریو د سېلاب په وړاندې ټینګ ودرېږي او په هېڅ صورت یې فکرونه د نورو غلامۍ ته غاړه کښېنږدي. هغه غوښتل، چې ختیځوال هسې پورته، پورته الوتل پرېږدي او د ښکاریانو له منګولو ځنې د ځان د خلاصون لپاره د علم او هنر وزرونه پیدا کړي او د هغوی د هر غشي لپاره باید ډال او د دام او جال لپاره یې باید تدبیر ولري. هغه هیله درلوده، چې ختیځوال د نورو تر سیوري لاندې ژوند و نه کړي، بلکې د پوهې او کمال په وزرونو تر سپوږمۍ او ستورو هم پورته وخېژئ او د آسمان په ډول ددې نړۍ بام شي، خو له بده مرغه چې د هغه دغه هیلې د هغه په ژوند کې خو څه، اوس چې نږدې دوه پېړۍ تېرې شوې دي هم د هسې خوب و خیال په څېر برېښي، بلکې تر پخوا ډېرې نه پوره کېدونکې ښکاري.

د سید د لارې د یو لاروي وینا ده، چې:((هر وخت سر د وخت دی)) راځئ! سر له همدې اوس نه د سید د ارمانونو د پوره کولو لپاره مټې راونغاړو. د برې او پرمختګ لارې چارې ولټوو، د پېښو مقابلې ته ځانونه چمتو کړو، د خپل حال د بدلون لپاره ټینګ هوډ وکړو او پرله پسې هڅو ته ملا وتړو. هیله ده چې حالت به مو بدل شي، خو که خدای مه کړه ډېر ژر په دې کار (د حالت په بدلون) برلاسي نه شوو، نو بیا به هم د نهیلۍ له ګناه ځنې ځانونه ساتو او د هڅې او کوښښ وسله به پر ځمکه نه ږدو.

پای

۱۳۹۳/۱۲/۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیدارگر (سید (رح)) په اړه د سترگور (سید (رح))

نظم

سید جمال الدین افغان ته

بې حسابه ځاځکي توی په بحر و بر شي
له لـــکونو کــــــروړونو یو گوهر شي
رنګ په رنګ ګلان پیدا شي غرو رغو کې
پـــــه کې یو نیم د لیلی پېکي ته ورشي
مرغـــــــــلرې دېرې وځي له دریابه
ځینې ځینې ښکلیو پېغلو ته زېور شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عـــــــمرو اورونه بل په يوه ځای وي
ځو پيـــــــدا په سرو لمبو کې سمندر شي

عـــــــالمونه پيدا کيږي بې حسابه
په دنيا کې د ځو تنو تاج په سر شي

مـــېندې راوړي ډېر زامن، ډېر اولادونه
يو يا دوه يې افــــلاطون او سکندر شي

جو دانــــې قدر يو لعل پکې پيدا شي
نور همــه واړه د تورو کاڼو غر شي

په هر ســـره رنګ سر خروبي نه شي حاصله
هسې نه چې په رنګ سرو شي نو سره زر شي

يوه کور کې پيـــــدا کېـــږي او لوييږي
يو يې ګوره «ابراهيم» بل بې «آذر» شي

فرعـــــــــونان د خدايی دعوې آغاز کړې
يو ماشــــــوم د خدای له لورې مقرر شي

چې طلـــــــسم کاندي مات د سر کشانو
ډېر بتان، بُت پرســـتان، زېر و زبر شي

کاهنـــــــــــان يې د راتګ خوبونه ويني
ظالمـــــــــــــانو ته پيدا د سر خطر شي

لا پيدا په جـــهان نو وي نه يې نوم وي
زلزله ګډه په کور د ستـــــــــمګر شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی جهاد له معـــــصیت سره شروع کړي
په دنیا کې غرق فرعون هم یې لښکر شي

څوک چې حــــق او حقیقت پالي دنیـــا کې
یوه وخت کې وي موسی بل وخت عمر شي

د اســــــلام د طوفـــاني بېړۍ د پاره
لکه نوح لوی کشــــتیبان قوي لنګر شي

د خــــــلقت له کارخاني نه کله کله
په جـــهان پیدا یو بل شاني بشر شي

چې رڼا یې په ملـــــکونو کې خپرېږي
ټول عـــــالم لره څرګنده لکه لمر شي

د کونړ د لـــوړو غرونو په لمن کې
نابغـــه فرزند پیدا د سید صفدر شي

پښتــنه مور هسې زوی واخلي په غېږ کې
چـــې د دهر او جـــهان نامــي پسر شي

ډېر پوهـان ورته سر ټیټ په شاګردۍ کړي
ډېر شاهـــان یې په تعظیم مخې ته ورشي

همېـــــشه یې قدر کـــــېږي په عالم کې
څوک چې لوی په علم و فضل او هنر شي

هسې نوم، هسې نشان یې شي په برخه
چې لـــوی فخر د ملت او خپل ټبر شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شاهـــــــي لويو قصرو کې نه ځايېږي
لوی کور غواړي چې اوار د ده بستر شي

ټول جهان ورباندې تنګ شي له ناکامه
اواره لـــــــکه نسيم په بحر و بر شي

ترکـيه، مصر و لندن، فارس و پاريس کې
ارام نه مومـــــــي هر لور ته يې سفر شي

سر ګردان وي په جـــــــهان هغه مړونه
چې د ټول عالم غــــمونه يې په سر شي

سر يـــــــې مه بوله بل نوم ورلره بويه
چې پيـــــدا پکې لوی فکر لکه غر شي

نه دی مړ لوی پهــــلوان د دې جهان دی
هغه څوک چې ځمــــکې تل نه رابهر شي

قيامت نه وي سر راپورته کړي له خاورو
راروان په لور د خـــــــپل اصلي مقر شي

په رښتيا چې حق پخپل ځای قرار مومي
د پښتون سيـــــــــد ارام پخپل بستر شي

دې تابوت کې د پښتون ډېر خاطـــرات دي
چې يې ګــــــورم بل عالم مې په نظر شي

څوک چې ور يې شي مزار ته که بينا وي
ورته ښېرته به د پوهـــــــــې لوی دفتر شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې خــــــاورو دور نما ته نظر بويه

که دې کلـــه په دې لار باندې ګوزر شي

ښکاره کېـــږي کارنامې ډېرې نامدارې

سترګور ته آئيـــــــنه د سکـــندر شي

لوی عظمت، شان و شوکت راځي خاطر ته

لوړ فکرونه، لوړ خيــــــالونه مصور شي

په يوه موټې سپـــېرو خاورو کې ګوره

د تمام جـــهان راز پټ او مضـمر شي

هســـــــې شانې هنــګامې شي پکې غلې

چې غوغا ورځــــنې جوړه په محشر شي

لوی داستان، لويـــه قصه لري په زړه کې

که د دې خــــاورې له حاله څوک خبر شي

پښتـــــــانه به ورنه اخـــلي الهامونه

تېر دورونه به يې مخــکې لر و بر شي

دې زيارت کـــې وينم بل راز تاثيرونه

دلـــــــته مه کوئ واړه واړه سوالونه

اروابناد استاذ ګل پاچا الفت

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library